

คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

วารสาร เศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา

Burapha Journal of Political Economy

คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2569
ISSN 3088-2133 (online)

ออกแบบปกโดย : ดร.สุทธาทิพย์ จัปใจเหมาะ

จัดรูปเล่มโดย : นางสาวธรรทิพย์ ภะวะวิภาต

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. 2569)
ISSN 2697-505X

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ผลงาน วรรณกรรมทางวิชาการ และความรู้ใหม่ ๆ ในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อส่งเสริมคณาจารย์ นักวิจัย ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิในการนำเสนอผลงานวิจัย และผลงานวิชาการ
3. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการวิจัยใหม่และบูรณาการงานวิจัยเชิงทฤษฎีเข้ากับปรากฏการณ์ทางสังคม

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา เป็นวารสารทางวิชาการสาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง ตลอดจนสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา มีกำหนดการตีพิมพ์เผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ (มกราคม-มิถุนายน และ กรกฎาคม-ธันวาคม)

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา ยินดีรับพิจารณาบทความวิชาการ บทความปริทัศน์ บทวิจารณ์หนังสือ รายงานการสัมมนาในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง เพื่อตีพิมพ์ในวารสาร ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย โดยส่งต้นฉบับมาที่กองบรรณาธิการ เพื่อให้คณะกรรมการกลั่นกรองในสาขาที่เกี่ยวข้องพิจารณา

เจ้าของ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

169 ถ. ลงหาดบางแสน ต. แสนสุข อ. เมือง จ. ชลบุรี 20131

โทรศัพท์: 0-3839-3475, 0-3810-2369 โทรสาร: 0-3839-3475 ต่อ 102

E-mail: pegjournal@hotmail.com

Homepage: <http://www.polsci-law.buu.ac.th/pegjournal/>

Website: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pegbuu>

กองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ต.อ. ดร. วิเชียร ต้นศิริคงคล
(คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา)

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เมทินา อิศริยานนท์

บรรณาธิการเนื้อหา

ดร. จิรายุทธ์ สีม่วง

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร. อภิชาติ พันธเสน	วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
ศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ สามัคคีธรรม	คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต	คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง	นักวิชาการทรงคุณวุฒิ
ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์	นักวิชาการทรงคุณวุฒิ
รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
รองศาสตราจารย์ ดร. โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ เครือนวน	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สกฤติ อิศริยานนท์	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ดร. จิรายุทธ์ สีม่วง	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ตรวจอ้างอิง และพิสูจน์อักษร

นางสาวธารทิพย์ ภาวะวิภาต

Burapha Journal of Political Economy
Volume 14 Number 1 (January-June 2026)
ISSN 2697-505X

Objective

1. To disseminate academic works, points of view and new knowledge in the field of political economy and related fields
2. To promote the research and academic publications of faculty, researchers and experts
3. To stimulate the new research and to integrate theoretical research with social phenomena

Burapha Journal of Political Economy is an academic journal in economic and related of knowledge. It is published by the Faculty of Political Science, Burapha University two times a year (January-June, July-December)

Burapha Journal of Political Economy welcomes manuscripts to be considered for publication in the form of academic articles, such as; review articles, book reviews, seminar reports in the field of political economy in Thai or English. Such manuscripts should be sent to the editorial board for review process by peer reviewers in related field.

Owner

Faculty of Political Science, Burapha University

169 Long-Haad Bangsaen Road, Saensuk Sub-district, Muang District, Chonburi 20131

Tel: 0-3839-3475, 0-3810-2369 Fax: 0-3839-3475 ext. 102

E-mail: pegjournal@hotmail.com

Homepage: <http://www.polsci-law.buu.ac.th/pegjournal/>

Website: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pegbuu>

Editorial Board

Editorial Advisor

Asst. Prof. Pol.capt. Dr. Vichien Tansirikongkhon
(Dean, Faculty of Political Science, Burapha University)

Editor

Asst. Prof. Dr. Methina Isariyanon

Content Editor

Dr. Jirayoot Seemung

Editorial Board

Prof. Dr. Pasuk Phongpaichit	Faculty of Economics, Chulalongkorn University
Prof. Dr. Apichai Pantasen	College of Social Innovation, Rangsit University
Prof. Dr. Somsak Samukkethum	School of Social and Environmental Development, The National Institute of Development Administration
Assoc. Prof. Dr. Pichai Rattanadilok Na Phuket	School of Social and Environmental Development, The National Institute of Development Administration
Assoc. Prof. Dr. Prapart Pintobtang	Senior Scholar
Dr. Preecha Piampongsan	Senior Scholar
Assoc. Prof. Dr. Chaiyon Praditsil	Graduate School, Rambhai Barni Rajabhat University
Assoc. Prof. Dr. Olarn Thinbangtiao	Faculty of Political Science, Burapha University
Assoc. Prof. Dr. Rungrapa Yanyongkasemsuk	Faculty of Political Science, Burapha University
Assoc. Prof. Dr. Chainarong Krueanuan	Faculty of Political Science, Burapha University
Asst. Prof. Dr. Sakrit Isariyanon	Faculty of Political Science, Burapha University
Dr. Jirayoot Seemung	Faculty of Political Science, Burapha University

Proof Reader

Miss Tharntip Pawawipat

บรรณาธิการแถลง

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา ฉบับนี้นำเสนอบทความที่สะท้อนพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในบริบทร่วมสมัย ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก โดยมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ตลาด ทุน และประชาชน อันเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง

บทความในฉบับเริ่มต้นด้วยการศึกษาพลวัตเชิงอำนาจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรี ของอัศวิน แก้วพิทักษ์, สิตางค์ เจริญวงศ์ และจุตินันท์ ขวัญเนตร ซึ่งสะท้อนความท้าทายของชุมชนท้องถิ่นภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน ขณะเดียวกัน บทความว่าด้วยทุนนิยมชายแดนและรัฐตลาด ของวสันต์ ปวนปັນวงศ์ ได้ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการขยายตัวของทุนข้ามชาติ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนที่กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ

ในมิติการเมือง บทความเรื่องการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่นของไทย ของศิวพล ชมภูพันธุ์ ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกลไกการค้ำจุนอำนาจระหว่างรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งช่วยให้เข้าใจพัฒนาการและการปรับตัวของระบอบอำนาจนิยมในบริบทไทยร่วมสมัย

ด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ บทความเกี่ยวกับห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญและอุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกา ของจิรกิตติ จันทร์รักษา ตลอดจนบทความว่าด้วยสงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ กับผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย ของกฤตชัย ชุ่มแสง, วรณยู เห่งาโพธิ์ และมนัสนันท์ ชูตินันท์ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ของมหาอำนาจกับผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อประเทศกำลังพัฒนา รวมถึงความเปราะบางของเศรษฐกิจโลกในยุคแห่งการพึ่งพาอาศัยกันอย่างซับซ้อน

นอกจากนี้ บทความเกี่ยวกับตลาดแรงงานและกระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่การประกอบอาชีพของผู้เรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ของเกียรติขจร ไชยรัตน์, พรประเสริฐ ทิพย์เสวต และปิยะ เพชรสงค์ ยังชี้ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์และการสร้างโอกาสทางสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ขณะที่บทความเรื่องเฟียต: เงิน พลังงาน และการเมืองของเวลาในรัฐสมัยใหม่ ของวีรชน เกษสกุล, วชิรพล พุทธิรักษา และวรพล โชติจิรเดชากุล ได้นำเสนอการตีความใหม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเงิน อำนาจรัฐ และการจัดสรรทรัพยากรข้ามช่วงเวลา อันเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจรัฐและเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 21

ปิดท้ายด้วยบทวิจารณ์หนังสือ Knowledge and the Social Sciences: Theory, Method, Practice ของโชติสา ขาวสนิท ซึ่งช่วยเปิดพื้นที่สำหรับการทบทวนประเด็นด้านปรัชญาสังคมศาสตร์ ความรู้ อำนาจ และระเบียบวิธีวิจัย อันเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า บทความในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อคณาจารย์ นักวิจัย นิสิตนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางวิชาการ และการพัฒนางานวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองให้มีความเข้มแข็งและตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมร่วมสมัยต่อไป

เมทินา อิศรียานนท์

บรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา

สารบัญ

บทความ (Article)

พลวัตเชิงอำนาจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี อัศวิน แก้วพิทักษ์, สิตางค์ เจริญวงศ์ และจตุรินทร์ ขวัญเนตร	1
Border Capitalism and the Market-state Nexus: Power, Trade, and Transformation at the Margins Wasan Pounpunwong	25
การทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่น ศึกษาเปรียบเทียบรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร กับ รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ศิวพล ชมภูพันธ์	50
ผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศสหรัฐอเมริกา จิรกิตติ์ จันทร์รักษา	71
สงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ กับผลกระทบที่มีต่อเศรษฐกิจไทย กฤตชัย ชุ่มแสง, วรณัญ เห่งาโพธิ์ และมนัสนันท์ สุตินันท์	88
ตลาดแรงงานและข้อเสนอแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพ: บริบท นักเรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เกียรติขจร ไชยรัตน์, พรประเสริฐ ทิพย์เสวต และปิยะ เพชรสงค์	114

เฟียต: เงิน พลังงาน และการเมืองของเวลาในรัฐสมัยใหม่

วีรชน เกษสกุล, วัชรพล พุทธิรักษา และวรพล ไชติจิรเดชากุล146

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

Knowledge and The Social Sciences: Theory, Method, Practice

ไชติสา ขาวสนิท.....159

พลวัตเชิงอำนาจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน
กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์
อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี*

Power Dynamics and The Development of Quality of Life for
The Local Fishermen a Case Study of the Local Fishing Community of
Pak Nam Laem Sing, Laem Sing District, Chanthaburi Province

อัศวิน แก้วพิทักษ์ (Ussavin Kaewpitak)¹

สิตางค์ เจริญวงศ์ (Sitang Chareanwong)²

จุนันท์ ขวัญเนตร (Jutinan Kwunnate)³

^{1,2} อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์บัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์บัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Rambhai Barni Rajabhat University.

E-mail: ussavin.k@rbru.ac.th

Received: 14 September 2025

Revised: 28 December 2025

Accepted: 26 January 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิถีชีวิต ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจากการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

เจาะลึก และเสวนากลุ่ม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวประมงพื้นบ้านกำลังเผชิญกับพลวัตเชิงอำนาจของการเปลี่ยนแปลงหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เป็นผลมาจากโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน กลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมงรายใหญ่สามารถกำหนดราคาและควบคุมตลาด ทำให้ชาวประมงรายย่อยมีอำนาจต่อรองต่ำ พ่อค้าคนกลางใช้อำนาจผูกขาดการซื้อขาย ขณะที่ข้าราชการท้องถิ่นมักออกนโยบาย โดยขาดการรับฟังเสียงจากฐานราก การขาดการมีส่วนร่วมของชาวประมงในกระบวนการตัดสินใจ จึงทำให้นโยบายไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวประมงพื้นบ้านอย่างแท้จริง ส่งผลให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างที่ตอกย้ำสถานะความเปราะบาง และทำให้การยกระดับคุณภาพชีวิตตามแนวทางที่ยั่งยืนเป็นไปได้ยาก ข้อเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้สังเคราะห์ขึ้น โดยประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาแสดงให้เห็นพลวัตเชิงอำนาจที่ซับซ้อน โดยไม่ใช่เพียงกรอบแนวคิดการพัฒนา แต่กลายเป็นทรัพยากรทางวาทกรรมที่ชุมชนประมงจับใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง แนวทางที่ดูเหมือนเน้นการสร้างอาชีพเสริม การฟื้นฟูทุนสังคม และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนนั้น ในความเป็นจริง คือ กลยุทธ์ การจัดวางดุลอำนาจใหม่ เพื่อท้าทายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองชายฝั่งที่ถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมง พ่อค้าคนกลาง และข้าราชการท้องถิ่น เป็นการยกระดับขึ้นมาเป็นวาทกรรมต้านทานจึงไม่ใช่การแก้ปัญหาเชิงเทคนิค แต่เป็นการสร้างความชอบธรรมในการเรียกร้องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและรายได้ที่เป็นธรรมของชุมชนประมงพื้นบ้าน

คำสำคัญ: พลวัตเชิงอำนาจ, การพัฒนาคุณภาพชีวิต, ชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, ศาสตร์พระราชา

Abstract

This research article aims to examine the lifestyle, problems, obstacles, and approaches to developing quality of life under the sufficiency economy philosophy and King Bhumibol's Science among the local fishermen of Pak Nam Laem Sing, Laem Sing District, Chanthaburi Province. The study employed qualitative research methodology through documentary research, in-depth interviews, and focus group discussions. The study findings reveal that the traditional livelihoods of small-scale fishers are confronting multi-dimensional power dynamics of transformation across economic, social, political, and environmental spheres. These changes result from unequal power structures where large-scale industrial fishing capital groups can determine prices and control markets, rendering small-scale fishers with low bargaining power. Middlemen exercise monopolistic power over trade transactions, while local government officials often formulate policies without

listening to grassroots voices. The lack of fisher participation in decision-making processes results in policies that do not genuinely align with the needs of local fishing communities. This creates structural problems that reinforce vulnerability conditions and makes sustainable quality of life improvement difficult to achieve. The proposed approaches for livelihood development have been synthesized through the application of sufficiency economy philosophy and King Bhumibol's Science, demonstrating complex power dynamics. These are not merely developmental conceptual frameworks, but have become discursive resources that fishing communities utilize as tools for political struggle. Approaches that appear to emphasize supplementary occupation creation, social capital restoration, and sustainable resource management are, in reality, strategies for rebalancing power dynamics to challenge the coastal political-economic structures dominated by industrial fishing capital groups, middlemen, and local government officials. This elevation to resistance discourse is not a technical problem-solving approach, but rather the creation of legitimacy for demanding fair access to resources and income rights for local fishing communities.

Keywords: Power Dynamics, The Development of Quality of Life, The Local fishing community of Pak Nam Laem Sing, Laem Sing District Chanthaburi Province, The Sufficiency Economy Philosophy, The King's Philosophy

บทนำ

ท่ามกลางทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ได้ยึดมั่นในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางหลักในการสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566, หน้า 1-2) ปรัชญานี้เป็นแนวคิดทางสังคมทางเลือกที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (อภิชาติ พันธเสน และคณะ, 2549; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2561) โดยเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันบนฐานของความรู้และคุณธรรม และส่งเสริมความสมดุลระหว่างการพึ่งตนเองกับการแข่งขัน รวมถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน แนวคิดนี้ได้รับการเสริมด้วย “ศาสตร์พระราชา” ซึ่งครอบคลุมทั้งการพัฒนาอาชีพ การครองตน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (คณะกรรมการการศึกษาปรัชญาทฤษฎีแห่งศาสตร์พระราชาฯ, 2559)

วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านของไทยสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยธรรมชาติผ่านวิถีการผลิตแบบพึ่งตนเองและอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547, หน้า 18) อย่างไรก็ตาม วิถีดั้งเดิมนี้อาจเสี่ยงกับความท้าทายจากพลวัตเชิงอำนาจที่เกิดจากโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมกัน ในมิติเศรษฐกิจ กลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมงรายใหญ่และพ่อค้าคนกลางมีอำนาจควบคุมตลาดและ

อัศวิน แก้วพิทักษ์, สิตางค์ เจริญวงศ์ และจตุรินทร์ ขวัญเนตร

กำหนดราคา ทำให้ชาวประมงรายย่อยมีอำนาจต่อรองต่ำและไม่ได้รับผลตอบแทนที่เป็นธรรม ในมิติการเมือง การกำหนดนโยบายมักขาดการมีส่วนร่วมจากชาวประมง ทำให้มาตรการที่ออกมาไม่สอดคล้องกับ ความต้องการของชุมชน และบางครั้งกลับเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มทุน ปัญหาเชิงโครงสร้างเหล่านี้ได้ตอกย้ำ สภาวะความเปราะบางและเป็นอุปสรรคต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาของชุมชนประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี สะท้อนปัญหานี้อย่าง ชัดเจน ชุมชนเผชิญกับวิกฤตทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 อันเนื่องมาจากการจัดการที่ ขาดประสิทธิภาพ การประมงเกินศักยภาพ และความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร (สมาคมรักษ์ทะเลไทย, 2563) เพื่อแก้ปัญหา ในปี พ.ศ. 2561 ชาวประมงได้รวมกลุ่มจัดตั้งสมาคมและริเริ่มกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟู ทรัพยากรผ่านการทำ “ซังกอ” (บ้านปลา) โดยเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบ และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับ ภาครัฐและเอกชน

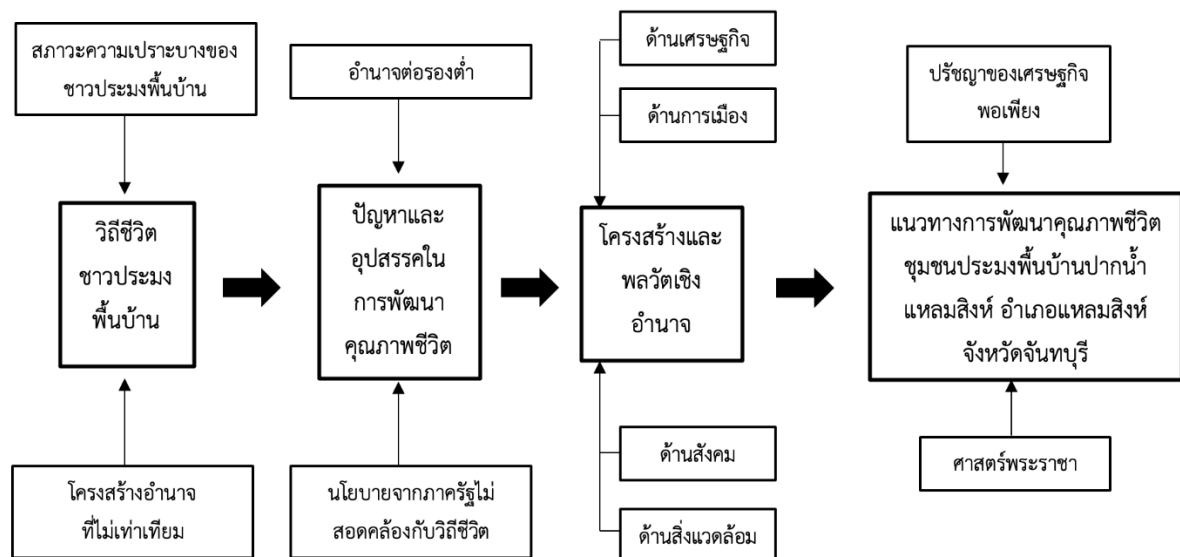
แม้กิจกรรมฟื้นฟูจะทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น แต่กลับไม่สามารถนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี ขึ้นอย่างยั่งยืนได้ ด้วยสาเหตุสำคัญ 3 ประการ ประการแรก กิจกรรมอนุรักษ์ยังขาดความยั่งยืนเนื่องจากต้อง พึ่งพาทุนทรัพย์และแรงจูงใจจากภายนอกเป็นหลัก ประการที่สอง ชาวประมงยังขาดการนำหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเงินและอำนาจต่อรองทาง การตลาด และประการที่สามซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด คือ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรยังคงดำรง อยู่ ผลประโยชน์จากท้องทะเลที่ฟื้นฟูขึ้นมาไม่ได้ตกอยู่กับชุมชนผู้ลงแรงอนุรักษ์อย่างเต็มที่ เนื่องจากยังคงมี ความขัดแย้งและเสียเปรียบในการแข่งขันกับเรือประมงพาณิชย์ที่มีศักยภาพสูงกว่า

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การมีเพียงฐานวิถีชีวิตแบบพอเพียงและการทำกิจกรรม อนุรักษ์นั้นไม่เพียงพอต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน หากแต่จำเป็นต้องเข้าไปจัดการกับ “พลวัตเชิง อำนาจ” ที่ไม่เป็นธรรม การจะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น ต้องอาศัยการเสริมสร้างพลังอำนาจ ให้แก่ชุมชนประมงพื้นบ้าน เพื่อให้พวกเขาสามารถบูรณาการองค์ความรู้จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และศาสตร์พระราชาสร้างความเข้มแข็งจากภายใน สามารถต่อรอง ปกป้องสิทธิ และมีส่วนร่วมกำหนดทิศ ทางการพัฒนาที่ส่งผลต่อชีวิตของตนเองได้อย่างแท้จริง รวมถึงการจัดวางดุลอำนาจใหม่ ในสนามเศรษฐกิจ การเมืองชายฝั่ง คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพลวัตเชิงอำนาจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมง พื้นบ้าน ภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้าน ปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดนี้อธิบายพลวัตเชิงอำนาจในชุมชนประมงพื้นบ้าน ซึ่งเผชิญกับโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียม อันเกิดจากการกระจุกตัวของอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไว้ในมือกลุ่มทุนอุตสาหกรรม พ่อค้าคนกลาง และข้าราชการท้องถิ่น ส่งผลให้ชาวประมงรายย่อยมีอำนาจต่อรองต่ำและนโยบายขาดการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดความเปราะบางเชิงโครงสร้างสะสม ภายใต้สภาวะดังกล่าว ชุมชนได้ประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา ในฐานะทรัพยากรทางวัฒนธรรมและยุทธศาสตร์การต่อสู้ทางการเมือง โดยแปลงแนวทางปฏิบัติ เช่น การสร้างอาชีพเสริมและการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ให้กลายเป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเรียกร้องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและรายได้ที่เป็นธรรม กระบวนการนี้คือ ความพยายามจัดวางดุลอำนาจใหม่

เพื่อท้าทายโครงสร้างอำนาจเดิม และผลักดันให้เกิดระบบที่โปร่งใสและเคารพสิทธิ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์

ระเบียบวิธีการวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งหวังเพื่อใช้เป็นกระบวนการวิจัยในการนำไปสู่การเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ ภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา โดยวิเคราะห์จากผลการศึกษาวิถีชีวิต สภาพปัญหา และอุปสรรค เพื่อนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งนี้ มีการเก็บข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้ที่มีบทบาทหลัก ซึ่งมีการกำหนดรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร ได้แก่ เอกสารขั้นต้น (Primary Data) เช่น เอกสารทางราชการ เอกสารของท้องถิ่น เอกสารเผยแพร่ เป็นต้น และเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เช่น หนังสือพิมพ์ ตำราวิชาการ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2 คือ การศึกษาวิถีชีวิต สภาพปัญหา และอุปสรรค เพื่อนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในการสัมภาษณ์จะใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured or Guided Interview) ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหลาย ๆ ฝ่าย พร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลและประสบการณ์ของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างนั้น จะมุ่งรวบรวมข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาอ้างอิงและอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ของงานวิจัย โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) และสัมภาษณ์จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยชาวประมงพื้นบ้าน นายกสมาคมประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ภาคเอกชน เจ้าหน้าที่สำนักงานประมงจังหวัดจันทบุรี และเจ้าหน้าที่สำนักงานเจ้าท่าจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

3. การเสวนากลุ่ม (Focus Group Interview) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 คือ การเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ภาคเอกชน และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญ (Stakeholder) เพื่อระดมความคิดเห็นต่อวิถีชีวิต ปัญหา และอุปสรรคของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ที่ผ่านมาที่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดปรัชญาของ

เศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้ คณะวิจัยได้ทำการบันทึกประเด็นต่าง ๆ ด้วยเครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก และแผนที่ความคิด จากนั้นทำการสังเคราะห์ผลจากการเสวนากลุ่มมาวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การตรวจสอบข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพในงานวิจัยนี้ ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ทำให้มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ โดยใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบแหล่งเวลา การตรวจสอบสถานที่ และการตรวจสอบบุคคล เป็นต้น และในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยนี้ ใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) และการวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) เพื่อหาความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้เป็นแบบแผนในการนำไปสู่ข้อสรุปตามวัตถุประสงค์วิจัย

สรุปผลการวิจัย

วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี พบว่า พลวัตเชิงอำนาจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนปากน้ำแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เป็นภาพสะท้อนที่ซับซ้อนของการต่อสู้ดิ้นรนและการปรับตัวภายใต้โครงสร้างอำนาจ¹ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมง อำนาจของพ่อค้าคนกลางในระบบตลาด หรืออำนาจของกลไกรัฐและข้าราชการท้องถิ่น ซึ่งล้วนส่งผลกระทบโดยตรงต่อรายได้ การเข้าถึงทรัพยากร และท้ายที่สุด คือ คุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ข้อค้นพบจากการศึกษาในพื้นที่ปากน้ำแหลมสิงห์ ได้เผยให้เห็นถึงพลวัตดังกล่าวใน 4 มิติสำคัญ ดังนี้

1. พลวัตทางเศรษฐกิจและโครงสร้างอำนาจที่มองไม่เห็น วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ ได้มีวิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ ในยุคแรกเริ่ม ชุมชนดำรงอยู่บนฐานของการประมงเพื่อยังชีพอย่างแท้จริง โดยใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักและเครื่องมือทำประมงที่ไม่ซับซ้อน เช่น เรือแจว สัตว์น้ำที่จับได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการบริโภคในครอบครัว ส่วนที่เหลือจึงนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ในลักษณะของเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง เมื่อเวลาผ่านไป เทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น จากเรือแจวพัฒนาเป็นเรือติดเครื่องยนต์ ทำให้สามารถออกไปทำประมงได้ไกลและมีประสิทธิภาพขึ้น รูปแบบการใช้แรงงานขยายตัวจากการพึ่งพาเฉพาะคนในครอบครัวไปสู่การจ้างงานเพื่อนบ้านในชุมชน แต่ถึงกระนั้น ลักษณะพื้นฐานของการประมงก็ยังคงเป็นการผสมผสานระหว่างการยังชีพกับการค้าเพื่อสร้างรายได้สำหรับค่าใช้จ่ายที่จำเป็น

¹ โครงสร้างอำนาจ ในที่นี้หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างทุน (พ่อค้าคนกลาง/แหล่งเงินทุน) รัฐ (กฎหมาย/นโยบาย) และสังคม (ระบบอุปถัมภ์) ที่กำกับวิถีการผลิตและการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดโอกาสหรือข้อจำกัดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เป็นไปอย่างอิสระ แต่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แผ่ขยายเข้ามา ชาวประมงพื้นบ้านถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานที่พวกเขาไม่ได้เป็นผู้ควบคุม แม้จะมีการนำผลผลิตออกขาย แต่ก็ไม่ถึงขั้นที่สามารถสะสมทุนได้อย่างเป็นกอบเป็นกำเหมือนกลุ่มทุนนิยมประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ พวกเขายังคงรักษาสถานภาพของการประมงเพื่อยังชีพที่ทำมาหากินแบบพอเพียง ดำเนินวิถีประมงควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ การขายสัตว์น้ำจึงเป็นไปเพื่อการหล่อเลี้ยงครอบครัวให้ดำรงอยู่ได้ ไม่ใช่เพื่อการสะสมความมั่งคั่ง (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2557) ในที่นี้เองที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจปรากฏชัดขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านตกอยู่ในสถานะผู้ผลิตขั้นต้นที่ต้องพึ่งพิงกลไกตลาดซึ่งถูกควบคุมโดยพ่อค้าคนกลาง อำนาจในการกำหนดราคาไม่ได้อยู่ที่ผู้จับ แต่กลับอยู่ที่ผู้รับซื้อ ทำให้รายได้ของพวกเขาผันผวนและไม่แน่นอน พวกเขาถูกจำกัดศักยภาพในการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยโครงสร้างอำนาจของตลาดที่พวกเขาไม่มีส่วนในการควบคุม

2. การปฏิรูปทางสังคม² และการต่อสู้เชิงพื้นที่ ในมิติทางสังคม อดีตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ถูกชักจูงขึ้นด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งทำประมงหรือการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดเหตุเรือเสียกลางทะเลเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความร่วมมือ เนื่องจากในอดีตนั้นทรัพยากรทางทะเลยังคงอุดมสมบูรณ์ และความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรยังไม่ปรากฏเด่นชัดเท่าในปัจจุบัน เรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่มักจะทำประมงในเขตทะเลลึกซึ่งมีสัตว์น้ำชุมชุม และไม่เสี่ยงที่จะเข้ามาในเขตชายฝั่ง 3 ไมล์ทะเล อันจะทำให้ถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมได้ง่าย ความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านและประมงพาณิชย์จึงมีน้อยมาก เครือข่ายทางสังคมของชาวประมงพื้นบ้านในยุคนั้นจึงมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำมาหากิน มากกว่าที่จะเป็นการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้เรียกร้องในประเด็นทางกฎหมายหรือนโยบาย

ทว่าสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อทรัพยากรในทะเลลึกเริ่มร่อยหรอลงจากการทำประมงเกินศักยภาพของเรือพาณิชย์ ทำให้เรือเหล่านี้เริ่มรุกล้ำเข้ามาในเขตชายฝั่ง 3 ไมล์ทะเลเพื่อกอบโกยทรัพยากรที่เหลืออยู่ การกระทำดังกล่าวได้สร้างความขัดแย้งและความเสียหายต่อระบบนิเวศชายฝั่งอย่างรุนแรง พลวัตทางสังคมของชุมชนจึงเปลี่ยนจากความร่วมมือไปสู่การเผชิญหน้าและการต่อสู้ เครือข่ายทางสังคมที่เคยใช้แลกเปลี่ยนข้อมูลการทำประมงได้แปรเปลี่ยนเป็นเครือข่ายสำหรับการรวมตัวเพื่อประท้วง ขับเคลื่อน และเรียกร้องให้ภาครัฐเข้ามาบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง นี่คือการปะทะกันของ

² การปฏิรูปทางสังคม ในบริบทของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ คำนี้สะท้อนถึงสภาวะการเปลี่ยนผ่านจากวิถีชุมชนประมงแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาอาศัยกันและยึดโยงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ ไปสู่สังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทภายใต้ระบบทุนนิยม ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจในการจัดการทรัพยากร การพังทลายของระบบเครือญาติ และการเกิดช่องว่างทางสังคมรูปแบบใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น

อำนาจระหว่างทุนและชุมชน ซึ่งเป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ในอดีตเรือเล็กเรือใหญ่ต่างคนต่างมุ่งทำกิน สัตว์น้ำชุมชม ปัจจุบันแย่งกันหากิน สู้กัน ยันกฎหมาย” (นาย ก. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2567)

3. อิทธิพลของอำนาจรัฐและกฎหมายจากภายนอก ในด้านการเมืองการปกครอง วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ในอดีตมีความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐค่อนข้างน้อย พวกเขาดำรงชีพตามวิถีเรียบง่ายและมีความข้องเกี่ยวกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมประมง หรือกรมเจ้าท่า ในระดับที่น้อยกว่าเรือประมงพาณิชย์ ซึ่งต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ซับซ้อนกว่า แต่จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อประเทศไทยเผชิญกับแรงกดดันจากประชาคมระหว่างประเทศ โดยเฉพาะสหภาพยุโรปและสหรัฐอเมริกา ที่ต้องการให้ไทยแก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (IUU Fishing) รวมถึงปัญหาการค้ามนุษย์ในภาคประมง แรงกดดันจากอำนาจระดับโลกนี้ส่งผลให้รัฐไทยต้องปฏิรูปกฎหมายประมงครั้งใหญ่ให้มีความเข้มข้นขึ้น ตัวอย่างเช่น กฎหมายประมง พ.ศ. 2558 ที่กำหนดข้อบังคับและระเบียบการทำประมงที่เคร่งครัด และมีโทษที่รุนแรง

การเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายดังกล่าวได้ส่งผลกระทบโดยตรงมายังชาวประมงพื้นบ้านทั่วประเทศ รวมถึงที่ปากน้ำแหลมสิงห์ พวกเขาต้องเผชิญกับกฎระเบียบใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่น การบังคับให้เรือทุกลำต้องเข้าสู่ระบบการจดทะเบียนอย่างถูกต้อง การห้ามทำการประมงนอกเขตพื้นที่ที่กำหนด และการกำหนดประเภทเครื่องมือทำประมงให้ตรงตามที่ได้ขออนุญาตไว้เท่านั้น สิ่งเหล่านี้ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านไปอย่างสิ้นเชิง พวกเขาต้องเข้ามาอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมของอำนาจรัฐอย่างเต็มรูปแบบ แม้กฎหมายเหล่านี้จะมีเจตนาที่ดีในการจัดระเบียบและอนุรักษ์ทรัพยากร แต่ในทางปฏิบัติกลับสร้างภาระและข้อจำกัดให้กับชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีศักยภาพและทรัพยากรน้อยกว่ากลุ่มประมงพาณิชย์ นี่คือนัยที่ชัดเจนของอำนาจรัฐที่ถูกนำมาใช้และส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนที่เปราะบางที่สุดในห่วงโซ่ของภาคประมง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “กฎหมาย คือ จุดเปลี่ยน ทั้งชีวิต วิถีประมง การสืบทอด มันคือมรดกที่หลีกเลี่ยงไม่ได้” (นาย ก. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2567; นาย ค. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2567)

4. การต่อรองเชิงนิเวศและการสร้างอำนาจของชุมชน มิติสุดท้าย คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลลัพธ์โดยตรงของพลวัตเชิงอำนาจ³ ในมิติอื่น ๆ ในอดีต ทรัพยากรทางทะเลมีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการยังชีพ แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก เนื่องจากสิ่งแวดล้อมยังไม่ถูกทำลายและการแย่งชิงทรัพยากรยังไม่รุนแรง จุดเปลี่ยนที่สำคัญเริ่มต้นขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของทุนนิยมประมง

³ พลวัตเชิงอำนาจ หมายถึง ปฏิสัมพันธ์และการต่อรองระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเฉพาะความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดนโยบายสาธารณะที่ขาดการมีส่วนร่วม และอำนาจต่อรองราคาในกลไกตลาด ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางรายได้และวิถีชีวิต ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวและสร้างอำนาจต่อรองผ่านการรวมกลุ่มเพื่อลดความเหลื่อมล้ำดังกล่าว

ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา โดยเฉพาะการนำเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายล้างสูง อย่างเรืออวนลากเข้ามาใช้ในน่านน้ำไทยอย่างแพร่หลาย ส่งผลให้เกิดภาวะการทำประมงเกินขนาด (Overfishing) และจำนวนสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ผลกระทบนี้ได้ผลักดันให้เรือประมงพาณิชย์ ซึ่งเป็น ผู้กุมอำนาจทางเทคโนโลยีและทุน ต้องรุกเข้ามาในเขตทะเลชายฝั่งเพื่อความอยู่รอดของธุรกิจตนเอง ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรมลงอย่างหนัก และส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ปากน้ำแหลมสิงห์

เมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตทรัพยากรที่คุกคามความอยู่รอด ชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ ไม่ได้ยอมจำนนต่ออำนาจของทุนและโชคชะตา พวกเขากลับลุกขึ้นมาสร้างอำนาจต่อรองของตนเองผ่านการลงมือปฏิบัติ พวกเขาตระหนักว่าต้องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังเพื่อความยั่งยืนของอาชีพและชุมชน จึงได้ริเริ่มโครงการทำบ้านปลาหรือซั้งกอ โดยนำความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นมาปรับใช้ ด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่าสองปี โครงการดังกล่าวก็ประสบความสำเร็จอย่างน่าทึ่ง ปริมาณสัตว์น้ำในพื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดและระบบนิเวศชายฝั่งเริ่มฟื้นตัว (นาย ก. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2567; นาย ค. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2567) การกระทำนี้ไม่ใช่เพียง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่คือ การสร้างอำนาจในรูปแบบใหม่ เป็นอำนาจที่เกิดจากความรู้และการปฏิบัติจริง ชุมชนได้เปลี่ยนสถานะจากผู้ที่ได้รับผลกระทบไปสู่ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ พวกเขายังมีแนวคิดที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ให้กับกลุ่มอื่น ๆ ที่สนใจ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ มหาวิทยาลัย หรือชุมชนประมงพื้นบ้านแห่งอื่น เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ให้ กว้างขวางออกไป นับเป็นการยืนยันสิทธิและอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง และเป็นรูปธรรมของการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชามาปรับใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางพลวัตแห่งอำนาจที่ท้าทาย

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ปากน้ำแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ปากน้ำแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ได้เผยให้เห็นภาพความท้าทายที่ซับซ้อนและหลายมิติ การวิเคราะห์ในส่วนนี้จะก้าวข้าม การนำเสนอเพียงวิถีชีวิตและปัญหา ในลักษณะปรากฏการณ์เชิงพรรณนาไปสู่การเจาะลึกถึงรากฐานของ ปัญหาเหล่านั้นผ่านแว่นของการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relations) ซึ่งเป็นพลวัตที่ ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังความเปราะบางทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยชี้ให้เห็น ว่าอุปสรรคต่าง ๆ ที่ชาวประมงพื้นบ้านเผชิญนั้น ไม่ใช่ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นผลพวง โดยตรงจากโครงสร้างอำนาจที่ไม่สมดุลระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ ที่มี อำนาจเหนือกว่า ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมง พ่อค้าคนกลาง หรือกลไกของ

ข้าราชการท้องถิ่น ซึ่งล้วนส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อความมั่นคงทางรายได้และการเข้าถึงทรัพยากรของชาวประมงพื้นบ้าน การวิเคราะห์จะจำแนกตามมิติปัญหาทั้ง 4 ด้าน เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของอำนาจที่แฝงอยู่ในแต่ละประเด็น

1. มิติทางเศรษฐกิจการต่อสู้ในสมรภูมิที่ไม่เท่าเทียม ปัญหาและอุปสรรคด้านเศรษฐกิจที่ชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์กำลังเผชิญอยู่นั้น สะท้อนภาพความไม่มั่นคงที่ฝังรากลึก ซึ่งเป็นผลมาจากตำแหน่งที่เสียเปรียบในโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ แม้ว่าชาวประมงพื้นบ้านจะเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงทางอาหารของชุมชนท้องถิ่น แต่พวกเขากลับต้องเผชิญกับสถานะที่ไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรองและควบคุมปัจจัยการผลิตและตลาด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เราคือกลุ่มคนที่ไม่มีอำนาจต่อรอง ไร้การเหลียวแล ต่อสู้เพียงลำพัง” (นาย ช. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2567)

ประเด็นแรกที่ชัดเจนที่สุด คือ การขาดความมั่นคงทางรายได้ ซึ่งไม่ได้เกิดจากความผันผวนของธรรมชาติเพียงอย่างเดียว แต่ถูกซ้ำเติมจากโครงสร้างการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม ปัญหาความไม่แน่นอนของทรัพยากรทางทะเลจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและมลพิษ ถูกทำให้รุนแรงขึ้นจากการเผชิญหน้ากับอำนาจของกลุ่มทุนประมงพาณิชย์ เรือประมงเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีฐานคิดแบบการลงทุนเพื่อสะสมทุนพร้อมด้วยเทคโนโลยีและเครื่องมือขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพในการจับสัตว์น้ำปริมาณมหาศาล ได้สร้างแรงกดดันมหาศาลต่อทรัพยากรทางทะเล ทำให้โอกาสในการทำมาหากินของชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีวิถีการทำประมงแบบพอเพียงหรือการประมงเพื่อยังชีพ ลดน้อยถอยลงอย่างเห็นได้ชัด นี่คือ ภาพสะท้อนของอำนาจทางทุนและเทคโนโลยีที่เหนือกว่า ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการลดลงของทรัพยากรและรายได้ของกลุ่มที่อ่อนแอกว่า นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของจำนวนเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากผู้ประกอบการอาชีพอื่นที่ซบเซา เช่น นากุ้งหรือค้าพลอย รวมถึงกลุ่มเรือท่องเที่ยวตกปลาที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นเรือประมง แต่เข้ามาใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำร่วมกัน สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของกลไกการกำกับดูแลของรัฐ ซึ่งเป็นอำนาจทางการเมืองที่ไม่สามารถจัดระเบียบและควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การแข่งขันรุนแรงขึ้นและชาวประมงพื้นบ้านดั้งเดิมต้องเผชิญกับความยากลำบากมากยิ่งขึ้น

ประการที่สอง ต้นทุนการทำประมงที่เพิ่มสูงขึ้น อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะราคาน้ำมันเชื้อเพลิงและอุปกรณ์ ได้เผยให้เห็นถึงการขาดอำนาจต่อรองของชาวประมงพื้นบ้านในห่วงโซ่อุปทาน พวกเขาเป็นเพียงผู้รับราคา (Price Taker) ที่ไม่สามารถควบคุมราคาปัจจัยการผลิตที่กำหนดโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ได้ ขณะเดียวกัน รายได้จากการขายสัตว์น้ำกลับถูกกดราคาโดย พ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นอีกหนึ่งผู้กุมอำนาจในตลาดท้องถิ่น ทำให้ชาวประมงต้องเผชิญกับสถานะบีบสองทาง คือ ต้นทุนสูงแต่ราคาสินค้าต่ำ แม้จะทำงานหนักขึ้น แต่ผลตอบแทนกลับไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนของอาชีพในระยะยาว (นาย ฉ. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2567)

ประการที่สาม แม้จะมีการสนับสนุนแหล่งทุนจากภาครัฐ เช่น กองทุนจากกรมประมงหรือโครงการสินเชื่อเพื่อเสริมสภาพคล่อง แต่ปัญหาการขาดวินัยทางการเงินของชาวประมงบางรายได้นำไปสู่ความเสี่ยงที่กองทุนจะล้มละลาย ประเด็นนี้สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนกว่าแค่พฤติกรรมส่วนบุคคล การที่ชาวประมงบางรายไม่สามารถชำระหนี้ได้ อาจมีรากมาจากความไม่มั่นคงทางรายได้ที่กล่าวไปข้างต้น การขาดความน่าเชื่อถือนี้ได้ทำลายกลไกการพึ่งพาตนเองของชุมชน และส่งผลกระทบต่อชาวประมงส่วนใหญ่ที่มีความรับผิดชอบและต้องการเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อความอยู่รอด อำนาจในการบริหารจัดการกองทุนที่อาจถูกยกเลิกไปนั้น เท่ากับเป็นการตัดเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงความสามารถในการปรับตัวของชุมชนทั้งหมด (นาย ง. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2567)

ท้ายที่สุด คือ การขาดการพัฒนาแหล่งรายได้เสริม ซึ่งทำให้ชาวประมงต้องพึ่งพิงการขายปลาสดให้กับพ่อค้าคนกลางแต่เพียงอย่างเดียว การขาดองค์ความรู้และทรัพยากรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์หรือพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการตอกย้ำสภาวะการพึ่งพิงและไร้อำนาจในการกำหนดมูลค่าผลผลิตของตนเอง พวกเขาถูกจำกัดอยู่ในสถานะผู้ผลิตวัตถุดิบที่ไม่มีอำนาจในการต่อรองราคา และไม่สามารถก้าวไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่สร้างมูลค่าเพิ่มได้ ซึ่งเป็นการปิดกั้นโอกาสในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว

2. มิติทางสังคม การสั่นคลอนของรากฐานและทุนทางสังคม ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดจากความไม่สมดุลของอำนาจ ได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องมายังมิติทางสังคม ทำให้รากฐานและทุนทางสังคมของชุมชนประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์เกิดการสั่นคลอนและอ่อนแอลง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พวกผมมีใจในการทำประมงแบบอนุรักษ์ แต่ขาดแนวทางที่ทำให้ต่อเนื่องยั่งยืน วันที่หมดพวกผมแล้วใครจะทำต่อ” (นาย ก. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2567)

ประการแรก การขาดหลักคิดในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการใช้ชีวิตตามกระแสนิยม สะท้อนถึงการแผ่ขยายอำนาจของกระแสทุนนิยม ที่แทรกซึมเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติและมีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกันในชุมชน คุณค่าของปัจเจกนิยมและการบริโภคนิยมได้เข้ามาแทนที่หลักคิดแบบรวมหมู่ ทำให้ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งเริ่มอ่อนแอลง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเปลี่ยนจากระบบเครือญาติและการแลกเปลี่ยนเกื้อกูลไปสู่ความสัมพันธ์เชิงธุรกรรมที่ใช้เงินเป็นตัวกลาง ซึ่งเป็นการลดทอนทุนทางสังคมและบั่นทอนอำนาจการต่อรองร่วมกันของชุมชน ปรัชญาการณ์ต่างคนต่างอยู่เป็นผลโดยตรงจากการที่สมาชิกในชุมชนต้องดิ้นรนเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจเป็นรายปัจเจก ทำให้พลังในการรวมกลุ่มเพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวมลดลง

ประการที่สอง การขาดความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล เป็นอีกหนึ่งผลพวงของความรู้สึกไร้อำนาจ เมื่อชาวประมงรู้สึกว่าการพยายามในการอนุรักษ์ของพวกเขาไร้ความหมาย เมื่อต้องเผชิญกับการทำลายล้างของเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ หรือเมื่อนโยบายของรัฐ

ไม่เอื้ออำนวย ความเหนียวแน่นและความท้อแท้จึงเกิดขึ้น ประกอบกับแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่บีบให้ต้องให้ความสำคัญกับการหารายได้ในระยะสั้นมากกว่าการอนุรักษ์ในระยะยาว ทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์ขาดความต่อเนื่องและไม่เกิดผลอย่างยั่งยืน

ประการสุดท้าย คือ การขาดการพัฒนาเครือข่ายภายในชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างอำนาจ (Collective Power) การที่ชุมชนขาดการสนับสนุนจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ในการเข้าถึงทรัพยากรทางการเงิน ความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้การรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งเป็นไปได้ยาก (นาย ค. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2567; นาย จ. นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2567) การขาดเครือข่ายนี้ทำให้ชุมชนเปราะบางอย่างยิ่งเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาระดับนโยบาย พวกเขาไม่มีอำนาจในการส่งเสียงหรือต่อรองเพื่อปกป้องสิทธิและพื้นที่ทำกินของตนเองจากการรุกรานของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ทำให้ตกอยู่ในสถานะผู้ถูกกระทำที่ไม่มีปากมีเสียงในเวทีการตัดสินใจเชิงนโยบาย

3. มิติทางการเมืองและการปกครอง ความไร้เสียงในเวทีนโยบาย ปัญหาในมิติทางการเมืองและการปกครองเป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนที่สุดของพลวัตเชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งกดทับและจำกัดโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน (การเสวนากลุ่มประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2567)

ข้อจำกัดของนโยบายการจัดการทรัพยากรทางทะเล ที่มาจากส่วนกลางมักมีลักษณะเป็นกฎหมายแบบเลื้อยไหล ยกตัวอย่างเช่น กฎหมายห้ามเรือประมงพื้นบ้านออกทำการประมงนอกทะเลใกล้ฝั่ง และกฎหมายห้ามเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีลงเรือทำประมง เป็นต้น กล่าวคือ ขาดความเข้าใจในบริบทท้องถิ่น นโยบายเหล่านี้มักถูกกำหนดขึ้นโดยปราศจากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวประมงพื้นบ้าน ทำให้ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น การกำหนดข้อจำกัดเรื่องเครื่องมือประมงหรือเขตชายฝั่งทะเลโดยไม่พิจารณาถึงสภาพความเป็นจริง อาจกลายเป็นการทำลายวิถีการทำมาหากินของชาวประมง โดยไม่ตั้งใจ ขณะที่การบังคับใช้กฎหมายที่ไม่ทั่วถึงและเป็นธรรม โดยมักมีการปล่อยปละละเลยให้เรือประมงพาณิชย์ที่ทรงอิทธิพลสามารถละเมิดกฎหมายได้ แต่กลับเข้มงวดกับชาวประมงพื้นบ้านที่อ่อนแอกว่า ยิ่งตอกย้ำถึงความเหลื่อมล้ำในการใช้อำนาจอรัฐ และบั่นทอนความเชื่อมั่นของชุมชนต่อระบบยุติธรรม

นอกจากนี้ แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จะเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด แต่กลับมีข้อจำกัดด้านอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเล เนื่องจากถูกผูกมัดด้วยกฎหมายและนโยบายจากส่วนกลาง ทำให้ อปท. ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาของชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ นี่คือ ภาพสะท้อนของโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ที่จำกัดบทบาทของท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

หัวใจสำคัญของปัญหาในมิตินี้ คือ การขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายประมงของชาวประมงพื้นบ้าน เสียงของพวกเขาซึ่งเป็นผู้มีความรู้และความเข้าใจในระบบนิเวศท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง

มักไม่ถูกรับฟังในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมทำให้เวทีการกำหนดนโยบายถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนอุตสาหกรรมหรือมุมมองของข้าราชการ ส่งผลให้เกิดนโยบายที่เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนมากกว่าการส่งเสริมวิถีประมงที่ยั่งยืนของชุมชน การขาดอำนาจทางการเมืองนี้เองที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านต้องยอมรับชะตากรรมจากนโยบายที่ไม่เป็นธรรมและไม่สามารถปกป้องสิทธิในทรัพยากรของตนเองได้

ท้ายที่สุด การขาดการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ทะเลที่เป็นระบบ ก็เป็นผลมาจากการขาดอำนาจและการสนับสนุนเชิงนโยบาย แม้ชุมชนจะมีความพยายามสร้างพื้นที่อนุรักษ์ แต่เมื่อขาดการรับรองทางกฎหมาย งบประมาณ และความร่วมมือจากภาครัฐอย่างจริงจัง ความพยายามเหล่านั้นก็มักจะไม่มีที่ยืนและไม่สามารถต้านทานแรงกดดันจากการแสวงหาผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้

4. มิติทางสิ่งแวดล้อม ผลลัพธ์สุดท้ายของการถูกพรากอำนาจ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางทะเลในพื้นที่ปากน้ำแหลมสิงห์ คือ ภาพสะท้อนสุดท้ายและเจ็บปวดที่สุดของพลวัตเชิงอำนาจที่ไม่สมดุล ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อรากฐานการดำรงอยู่ของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พวกเราต่อสู้ไม่ใช่เพียงแค่กฎหมาย กับเรือประมงใหญ่ แต่เรากำลังต่อสู้กับธรรมชาติที่กำลังหมดไปที่เป็นไขแดงในบ้านเราด้วย” (การเสวนากลุ่มประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2567)

ประการแรก การขาดความยั่งยืนในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง แม้ในอดีตชุมชนจะมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร เช่น การทำซั้งกอเพื่อเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ แต่ภูมิปัญญาเหล่านี้กำลังถูกทำให้ไร้ความหมายเมื่อต้องเผชิญหน้ากับอำนาจการทำลายล้างของอุตสาหกรรมประมงเชิงพาณิชย์ การจับสัตว์น้ำเกินขนาดและการใช้เครื่องมือที่ทำลายล้างสูงได้บั่นทอนความพยายามในการอนุรักษ์ของชุมชน และทำให้การส่งต่อภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นขาดความต่อเนื่อง

ประการที่สอง ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง คือประเด็นใจกลางของความขัดแย้งเชิงอำนาจ การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างเรือประมงพาณิชย์ที่มีเทคโนโลยีและทุนเหนือกว่ากับเรือประมงพื้นบ้านที่มีทรัพยากรจำกัด เป็นการต่อสู้ที่ไม่เคยเท่าเทียมกัน การที่ชาวประมงพื้นบ้านถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ทำกินและมีโอกาสน้อยลงในการจับสัตว์น้ำ เป็นการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมของการที่กลุ่มผู้มีอำนาจมากกว่าสามารถเข้าถึงและยึดครองทรัพยากรส่วนรวมได้

ประการที่สาม การอนุญาตให้เรือบางประเภททำการประมงที่ทำลายระบบนิเวศ เช่น เรือลากกระพุน สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวหรือการเลือกปฏิบัติในการใช้อำนาจอรัฐในการกำกับดูแลการที่กิจกรรมที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศยังคงดำเนินต่อไปได้ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนบางกลุ่มอาจมีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจเชิงนโยบายและการบังคับใช้กฎหมาย

ทำให้ผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยถูกให้ความสำคัญมากกว่าความยั่งยืนของทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แม้จะเป็นปัญหาในระดับโลก แต่กลุ่มที่ได้รับผลกระทบหนักที่สุด คือ กลุ่มที่เปราะบางและมีอำนาจในการปรับตัวน้อยที่สุดอย่างชาวประมงพื้นบ้าน การเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ น้ำทะเล ความแปรปรวนของฤดูกาล และความรุนแรงของพายุ เป็นปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของพวกเขาโดยสิ้นเชิง และซ้ำเติมความยากลำบากที่มีอยู่เดิมให้รุนแรงยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์นี้สะท้อนถึงความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้างในระดับโลก ที่ผู้ก่อปัญหาน้อยที่สุดกลับต้องแบกรับผลกระทบมากที่สุด ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ล้วนมีรากเหง้ามาจากพลวัตเชิงอำนาจที่ไม่สมดุล พวกเขาอยู่ในสถานะที่อ่อนแอและขาดอำนาจในการต่อรอง ทั้งในตลาดเศรษฐกิจ เวทีนโยบาย และการต่อสู้เพื่อเข้าถึงทรัพยากร การแก้ไขปัญหาจึงไม่สามารถทำได้เพียงแค่การให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้า แต่จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจครั้งใหญ่ เพื่อคืนสิทธิ ความเป็นธรรม และอำนาจในการจัดการชีวิตและทรัพยากรให้กับชุมชนอย่างแท้จริง

แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์

แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ พบว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาไม่ได้เป็นเพียงหลักคิดเชิงนามธรรมสำหรับการดำรงชีวิต แต่ได้ถูกแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นทรัพยากรเชิงอำนาจและวาทกรรม ที่ชุมชนสามารถหยิบยกขึ้นมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำรงอยู่ การต่อต้าน หรือการเจรจาต่อรองกับอำนาจรัฐและกลไกตลาดที่กดทับวิถีชีวิตดั้งเดิม ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการส่งเสริมอาชีพ เสริมหรือการสร้างความสำเร็จภายในชุมชน แต่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนกว่านั้น คือ การจัดวางดุลอำนาจใหม่⁴ (Re-arrangement of Power) ในสนามเศรษฐกิจการเมืองชายฝั่ง โดยมีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนพลวัตดังกล่าว การสังเคราะห์แนวทางนี้สามารถพิจารณาได้ใน 4 มิติหลัก ดังต่อไปนี้

1. มิติเศรษฐกิจ ได้แก่ แนวทางการสร้างอำนาจต่อรองและลดการพึ่งพิง สามารถพิจารณาแนวทางการพัฒนาได้ดังนี้ (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568; อภิชาติ พันธเสน และคณะ, 2549)

⁴ การจัดวางดุลอำนาจใหม่ หมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากร จากเดิมที่รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายแบบบนลงล่างสู่การกระจายอำนาจให้ชุมชนมีบทบาทเป็นหุ้นส่วนผ่านการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายประมงพื้นบ้านและการใช้ข้อมูลท้องถิ่นในการเจรจาต่อรอง เพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร

1.1 หลักความพอประมาณ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการการเงินในครัวเรือน เพื่อสร้างอิสรภาพทางการเงินและลดการพึ่งพิงหนี้ในระบบ ซึ่งเป็นกลไกการครอบงำที่สำคัญ การวางแผนรายรับ-รายจ่ายผ่านการทำบัญชีครัวเรือนไม่ใช่แค่การประหยัด แต่คือ การสร้างวินัยและความตระหนักรู้ในสถานะทางการเงินของตนเอง หลักการมีเท่าไร ใช้เท่านั้น และเผื่อสำรองยามฉุกเฉิน เป็นการสร้างฐานที่มั่นคงจากภายใน ทำให้ครัวเรือนสามารถยืนหยัดได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงแหล่งทุนภายนอกที่มาพร้อมกับเงื่อนไขที่เสียเปรียบ

1.2 หลักความมีเหตุผล กลายเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ชุมชนต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบในการเลือกใช้เทคโนโลยีหรือแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทของตน ไม่ใช่การวิ่งตามกระแสนิยมที่อาจเพิ่มภาระหนี้สิน การวางแผนการออกเรือล่วงหน้าโดยอาศัยข้อมูลสภาพอากาศ การลดต้นทุนอย่างมีเหตุผลโดยการซ่อมแซมเครื่องมือเอง หรือการใช้วัสดุท้องถิ่นในการทำประมง ล้วนเป็นการใช้เหตุผลเพื่อลดการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มอำนาจควบคุมกระบวนการผลิตของตนเอง

1.3 หลักภูมิคุ้มกัน เป็นหัวใจสำคัญในการสร้างอำนาจต่อรองและลดความเปราะบางทางเศรษฐกิจ การพึ่งพารายได้จากการทำประมงเพียงอย่างเดียวทำให้ชุมชนมีความเสี่ยงสูงเมื่อเผชิญกับฤดูมรสุม ทรัพยากรลดลง หรือความผันผวนของตลาด ดังนั้น การสร้างอาชีพเสริมจึงไม่ใช่แค่การหารายได้เพิ่ม แต่เป็นกลยุทธ์ในการสร้างภูมิคุ้มกันและกระจายความเสี่ยง การจัดตั้งกลุ่มแปรรูปสัตว์น้ำช่วยเพิ่มมูลค่าผลผลิตและทำให้ชุมชนสามารถควบคุมราคาได้มากขึ้น การสร้างผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น น้ำปลา กะปิ หรือปลาเค็ม เป็นการสร้างอัตลักษณ์และอำนาจในตลาดเฉพาะกลุ่ม การผลักดันตลาดขายตรงหรือตลาดสีเขียวในท้องถิ่นเป็นการตัดวงจรพ่อค้าคนกลางและทวงคืนอำนาจการกำหนดราคากลับสู่ผู้ผลิตโดยตรง

1.4 หลักการวางแผนตามลำดับขั้นและสมดุล จากศาสตร์พระราชา เป็นแนวทางในการขยายผลกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมั่นคง หลักการนี้เตือนให้ชุมชนหลีกเลี่ยงการเติบโตแบบเร็วเกินพื้นฐานซึ่งมักนำไปสู่ความล้มเหลวและการพึ่งพิงทุนภายนอก ชุมชนควรเริ่มต้นจากจุดเล็ก เช่น การพัฒนาอาชีพเสริมในกลุ่มย่อย สร้างองค์ความรู้และทุนมนุษย์ให้เข้มแข็งก่อน แล้วจึงค่อยขยายผลสู่ตลาดที่กว้างขึ้น กระบวนการนี้เป็นการสร้างอำนาจจากฐานรากอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนมีความยั่งยืนและเป็นอิสระอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุป ในมิติเศรษฐกิจ แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์สอดคล้องกับหลักความพอประมาณ หลักความมีเหตุผล หลักภูมิคุ้มกัน และหลักการวางแผนตามลำดับขั้นและสมดุล ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเครื่องมือในการทวงคืนอำนาจทางเศรษฐกิจกลับสู่ชุมชน วิถีประมงดั้งเดิมที่เน้นการยังชีพและใช้เครื่องมือพื้นถิ่นที่ไม่ทำลายล้าง คือ รากฐานของความพอประมาณ

แต่ปัจจุบันชุมชนต้องเผชิญกับอุปสรรคสำคัญที่บั่นทอนอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอง ได้แก่ รายได้ที่ไม่มั่นคงจากการพึ่งพิงทรัพยากรที่ผันผวน ต้นทุนการประกอบอาชีพที่สูงขึ้น การขาดวินัยทางการเงิน และที่สำคัญ คือ การพึ่งพาพ่อค้าคนกลางและตลาดภายนอกอย่างเบ็ดเสร็จ ทำให้ชุมชนตกอยู่ในสถานะผู้ถูกกำหนดราคาและไร้อำนาจต่อรองโดยสิ้นเชิง ดังคำสัมภาษณ์กลุ่มที่พบปัญหาที่ว่า “พวกเราเองว่าการพึ่งพามากเกินไป เป็นผลให้เราถูกบีบ และไม่ยั่งยืน” (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568) จึงนำมาสู่การเสนอแนวทางที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติ

2. มิติสังคม ได้แก่ แนวทางการฟื้นฟูทุนทางสังคมเพื่อสร้างพลังร่วม สามารถพิจารณาแนวทางการพัฒนาได้ดังนี้ (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568; อภิชาติ พันธเสน และคณะ, 2549)

2.1 หลักระเบิดจากข้างใน ถูกนำมาใช้เพื่อฟื้นฟูหลักคิดชุมชน โดยเน้นการพัฒนาที่เริ่มต้นจากคน ในชุมชนให้ตระหนักถึงปัญหาและลุกขึ้นมาเป็นเจ้าของปัญหาเอง ไม่ใช่อารับความช่วยเหลือจากภายนอก การจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างสม่ำเสมอ การพัฒนาแกนนำชุมชนให้มีทักษะการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ และการส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามรุ่น เป็นกระบวนการสร้างเครื่องมือทางปัญญาให้คนในชุมชนสามารถวิเคราะห์สถานการณ์และกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างอำนาจจากภายใน

2.2 หลักการมีส่วนร่วม และหลักความมีเหตุผล ถูกนำมาใช้เพื่อฟื้นฟูพลังการรวมกลุ่มที่เคยกระจัดกระจายให้กลับมาเชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้นอีกครั้ง การตั้งเวทีกลางที่รวบรวมเสียงของกลุ่มประมงทุกหมู่บ้าน การสร้างธรรมนูญชุมชน ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตัวอย่างเช่น การรวมกลุ่มทำบ้านปลาชังกอ ซึ่งเป็นการอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนในระยะยาวให้กับทะเลชายฝั่งที่เป็นแหล่งไข่แดงในการทำประมงพื้นบ้าน และการพัฒนาฐานข้อมูลร่วมของชุมชน เป็นการใช้เหตุผลและกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเอกภาพและพลังในการต่อรองกับภายนอก เครือข่ายที่เข้มแข็งนี้จะสามารถขับเคลื่อนความร่วมมือในการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 หลักภูมิคุ้มกัน ในมิติสังคม หมายถึง การสร้างระบบสวัสดิการและความมั่นคงทางสังคมจากพลังของชุมชนเอง การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่สร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินและสังคมให้กับสมาชิก ทำให้ครัวเรือนไม่ล่มสลายเมื่อเผชิญกับวิกฤต เช่น การเจ็บป่วย หรือการขาดรายได้ชั่วคราว ระบบเหล่านี้คือ ตาข่ายความปลอดภัยทางสังคมที่ทอดขึ้นจากความร่วมมือของคนในชุมชนเอง ลดการพึ่งพิงระบบสวัสดิการจากรัฐที่อาจไม่ทั่วถึงและไม่ทันการณ์

2.4 เงื่อนไขคุณธรรมและความรู้ เป็นรากฐานสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ข้ามรุ่น การสืบทอดความรู้ในการทำประมง การดูดินฟ้าอากาศ และการประดิษฐ์เครื่องมือจากผู้สูงอายุสู่คนรุ่นใหม่ ไม่ใช่แค่การถ่ายทอดทักษะ แต่คือ การส่งต่อจิตวิญญาณและความผูกพันกับท้องทะเล การผสมผสานความรู้ดั้งเดิมเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่ เช่น การแปรรูป

ผลิตภัณฑ์ หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อการประมง เป็นการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์ การแบ่งปัน และจิตสาธารณะ ซึ่งเป็นหัวใจที่ยึดโยงผู้คนในชุมชนไว้ด้วยกันเป็นพลังทางสังคมที่เข้มแข็ง

กล่าวโดยสรุป ในมิติสังคม แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตสอดคล้องกับหลักความมีเหตุผล หลักภูมิคุ้มกัน หลักเงื่อนไขคุณธรรมและความรู้ ควบคู่ไปกับศาสตร์พระราชาในเรื่องหลักระเบิดจากข้างใน และหลักการมีส่วนร่วม แม้ในอดีตชุมชนจะมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งในรูปแบบเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่ปัจจุบันกระแสทุนนิยมที่เน้นการแข่งขันได้บั่นทอนความสัมพันธ์เหล่านั้นลง ทำให้เครือข่ายภายในชุมชนอ่อนแอลง การฟื้นฟูมิติทางสังคมจึงไม่ใช่เพียงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี แต่เป็นการสร้างพลังร่วมเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนประเด็นต่าง ๆ ดังคำสัมภาษณ์กลุ่มที่พบปัญหาที่ว่า “เดี๋ยวนี้ทุกอย่างเป็นเงินเป็นทอง จะรวมกันก็ยาก คนที่มาก็มีแต่ใจล้วน ๆ นับวันก็ยิ่งน้อยลง” (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568) นำมาสู่การเสนอแนวทางการฟื้นฟูพลังทางสังคมโดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือ

3. มิติการเมืองการปกครอง ได้แก่ แนวทางการสร้างพื้นที่และอำนาจในการกำหนดนโยบาย สามารถพิจารณาแนวทางการพัฒนาได้ดังนี้ (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568; อภิชาติ พันธเสน และคณะ, 2549)

3.1 หลักความมีเหตุผล และเงื่อนไขความรู้ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองเชิงนโยบาย การต่อสู้ไม่ได้อาศัยเพียงอารมณ์ความรู้สึก แต่ต้องตั้งอยู่บนฐานของข้อมูลและข้อเท็จจริง ชุมชนต้องรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของนโยบายในพื้นที่ สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิของตนเอง เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงเหล่านี้ในเวทีเจรจาต่อรองกับหน่วยงานรัฐ การสร้างเวทีรับฟังความคิดเห็นร่วมกับหน่วยงานรัฐอย่างสม่ำเสมอ และการประเมินผลลัพธ์ของนโยบายอย่างเป็นระบบ เป็นการใช้เหตุผลและข้อมูลเป็นอำนาจ ในการสร้างความชอบธรรมให้กับข้อเรียกร้องของชุมชน

3.2 หลักภูมิคุ้มกัน ในทางการเมือง หมายถึง การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรภาคประชาชนเพื่อให้มีอำนาจต่อรองที่ยั่งยืน การส่งเสริมให้เกิดกระบวนการ “ประชาพิจารณ์” ที่แท้จริงในชุมชน ไม่ใช่แค่การจัดฉากของภาครัฐ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเมืองให้ชุมชนสามารถตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจรัฐได้ เมื่อชุมชนมีเวทีที่เข้มแข็งในการแสดงความคิดเห็น พวกเขาก็จะสามารถป้องกันตนเองจากนโยบายที่ไม่เป็นธรรมได้

3.3 หลักรู้ รัก สามัคคี และหลักการบริการที่จุดเดียว ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม หลักรู้ คือ การสร้างการเรียนรู้เรื่องกฎหมายและนโยบายให้แก่แกนนำชุมชน หลักรัก คือ การสร้างสำนึกรักในวิถีชีวิตและทรัพยากรของตนเอง และหลักสามัคคี คือ การสร้างกลุ่มตัวแทนชาวประมงที่เข้มแข็งและเป็นเอกภาพเพื่อเป็นปากเสียงให้กับชุมชน การผลักดันให้เกิด

คณะกรรมการประมงประจำตำบล ที่มีตัวแทนจากชาวประมงอย่างแท้จริง หรือการประยุกต์ใช้แนวทางบริการที่จุดเดียว โดยเชื่อมโยงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดให้มาทำงานร่วมกับชุมชน เป็นการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมเชิงสถาบันที่ทำให้เสียงของชาวประมงถูกรับฟังและมีผลในทางปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุป มิติการเมืองการปกครอง คือ สนามของการต่อสู้เชิงอำนาจ^๕ ที่ชัดเจนที่สุด ชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ต้องเผชิญกับกฎหมายและนโยบายประมงที่กำหนดจากส่วนกลาง ซึ่งไม่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ทำให้พวกเขาสูญเสียเสรีภาพในการประกอบอาชีพและกลายเป็นผู้ถูกกระทำ ดังคำสัมภาษณ์กลุ่มที่พบปัญหาที่ว่า “กฎหมายเหมือนเอามาสวม บังคับใช้ ไม่ถามพวกเราสักคำ” (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568) จากนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิตินี้จึงหมายถึง การทวงคืนสิทธิและอำนาจในการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของตนเอง โดยมีหลักความมีเหตุผล หลักภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขคุณธรรมและความรู้ และศาสตร์พระราชาเรื่อง หลักบริการที่จุดเดียว และหลักรู้ รัก สามัคคี เป็นเครื่องมือสำคัญ

4. มิติสิ่งแวดล้อม ได้แก่ แนวทางการทวงคืนอำนาจในการจัดการทรัพยากร สามารถพิจารณาแนวทางการพัฒนาได้ดังนี้ (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2549)

4.1 หลักความมีเหตุผล ถูกนำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำซั้งกอ (บ้านปลาเทียม) การฟื้นฟูป่าชายเลน หรือการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ไม่ใช่การทำตามกระแส แต่ต้องผ่านการคิดวิเคราะห์ถึงความเหมาะสมกับระบบนิเวศในพื้นที่ การผานความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ากับภูมิปัญญาดังเดิมทำให้กิจกรรมอนุรักษ์มีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับ ซึ่งเป็นการสร้างความชอบธรรมให้ชุมชนในการเป็นผู้จัดการทรัพยากร

4.2 หลักภูมิคุ้มกัน ในมิติสิ่งแวดล้อม คือ การยึดมั่นในการใช้เครื่องมือประมงที่ไม่ทำลายล้างระบบนิเวศ การเลือกใช้เครื่องมือดั้งเดิมที่ทำจากวัสดุธรรมชาติและย่อยสลายได้ง่าย เช่น ลอบไม้ไผ่ หรือเบ็ดราว ไม่ใช่แค่การอนุรักษ์ แต่เป็นคำประกาศถึงความรับผิดชอบต่อท้องทะเล และเป็นการสร้างความแตกต่างอย่างชัดเจนจากประมงพาณิชย์ที่ใช้เครื่องมือทำลายล้างสูง การสร้างกระบวนการเรียนรู้และกฎกติกาของชุมชนในการเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสม เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ระบบนิเวศ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและรายได้ของชุมชนในระยะยาว

^๕ สนามของการต่อสู้เชิงอำนาจ” ในบริบทนี้หมายถึง พื้นที่ปะทะสังสรรค์ทางเศรษฐกิจและการเมืองในการแย่งชิงทรัพยากรชายฝั่ง ระหว่างกลุ่มทุนประมงพาณิชย์ที่มีอำนาจเหนือกว่ากับชาวประมงพื้นบ้านที่ถูกเบียดขับ รวมถึงการต่อรองกับนโยบายรัฐที่ไม่เป็นธรรม โดยชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายและนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง สร้างความชอบธรรมในการอนุรักษ์ และทวงคืนสิทธิในการจัดการทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชน

4.3 หลักปลูกป่าในใจคน และเงื่อนไขคุณธรรมและความรู้ เป็นหัวใจของการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ศาสตราจารย์พระราชธีระ การอนุรักษ์ที่แท้จริงต้องเริ่มต้นจากใจของคนในชุมชน การจัดเวทีเล่าเรื่องทะเลโดยผู้สูงอายุ การจัดตั้งโรงเรียนลูกทะเล เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และผูกพันกับธรรมชาติ และการสอดแทรกองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นกระบวนการปลูกป่าในใจคนให้เกิดความรัก ความหวงแหน และสำนึกในการเป็นเจ้าของทรัพยากร จิตสำนึกนี้คือพลังทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการปกป้องท้องทะเล

4.4 หลักองค์รวม ถูกนำมาใช้ในการจัดการเขตอนุรักษ์อย่างเป็นระบบ เพื่อแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรที่ซ้ำซ้อนและขัดแย้งกัน การพัฒนาธรรมาภิบาลชุมชนทะเล ที่กำหนดกฎกติกาการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ร่วมกัน การบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ในลักษณะกลุ่มเครือข่ายที่ดูแลพื้นที่ของตนเอง เป็นการมองปัญหาและจัดการทรัพยากรอย่างเป็นองค์รวมและมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและอำนาจของชุมชนในการปกครองตนเองและจัดการทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป ในมิติสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชื่อมโยงโดยตรงกับการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เสื่อมโทรม ซึ่งเป็นฐานทุนสำคัญของวิถีประมงพื้นบ้าน การต่อสู้ในมิตินี้ คือการยืนยันสิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง เพื่อต่อต้านการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ยั่งยืนจากภายนอกและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร ดังคำสัมภาษณ์กลุ่มที่พบปัญหาที่ว่า “เราต้องรักษาไข่แดงทะเลหน้าบ้านเอาไว้ เพราะเป็นสิทธิของเราทุกคน ไม่ให้ใครมาทำลาย เพราะมันคือลมหายใจสุดท้ายของเรา” (การเสวนากลุ่ม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2568) โดยมีหลักความมีเหตุผล หลักภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขคุณธรรมและความรู้ และศาสตราจารย์พระราชธีระ เรื่อง ปลูกป่าในใจคน และหลักองค์รวม เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจจัดการ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษานี้ได้สังเคราะห์ให้เห็นภาพความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์กับพลวัตเชิงอำนาจที่แวดล้อมชุมชน โดยชี้ว่าแม้พื้นฐานวิถีชีวิตของชุมชนจะสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว ทั้งในมิติความพอประมาณที่เน้นการยังชีพเป็นหลัก (พอกิน พอใช้) ความมีเหตุผลในการวางแผนทำประมงเพื่อรักษาทรัพยากร และการมีภูมิคุ้มกันผ่านการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน แต่วิถีชีวิตดังกล่าวกลับกำลังเผชิญกับความท้าทายรุนแรงจากโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมในหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง พลวัตเชิงอำนาจนี้ปรากฏชัดผ่านการเข้ามาของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมงขนาดใหญ่ที่สามารถควบคุมกลไกตลาดและราคา ทำให้ชาวประมงรายย่อยขาดอำนาจต่อรอง ขณะที่พ่อค้าคนกลางก็ใช้อำนาจในการผูกขาดการรับซื้อผลผลิต นอกจากนี้ นโยบายจากภาครัฐที่มักถูกกำหนดโดยข้าราชการท้องถิ่น ซึ่งขาดกระบวนการรับฟัง

เสี่ยงจากชุมชน ยิ่งตอกย้ำสถานะความเปราะบางและทำให้การพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตเป็นไปได้ยาก

ปรากฏการณ์ที่กลุ่มทุนอุตสาหกรรมประมงและพ่อค้าคนกลางมีอำนาจเหนือตลาด สะท้อนแนวคิดเรื่อง อำนาจตลาด (Market Power) และการผูกขาด (Monopoly) เมื่อผู้เลี้ยงรายใหญ่สามารถควบคุมราคาและกลไกตลาดได้ ชาวประมงรายย่อยซึ่งเป็นผู้ผลิตในระดับฐานรากจะถูกกดให้ตกอยู่ในสถานะผู้รับราคา (Price Taker) ทำให้สูญเสียอำนาจต่อรองและส่วนแบ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล สถานะนี้ยิ่งเลวร้ายลงเมื่อนโยบายของรัฐไม่เอื้ออำนวยหรือกระทั่งซ้ำเติมปัญหา โดยการออกนโยบายที่ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่ารัฐไม่ได้เป็นกลไกที่เป็นกลาง แต่เป็นพื้นที่ของการต่อสู้เชิงผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม นอกจากนี้ สถานะการนี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของชลพรรณ ออสปอนพันธ์ และคณะ (2560; 2561) และศิริพรรณ หุตะโชค (2562) ซึ่งพบปัญหาร่วมกันในชุมชนประมงพื้นบ้าน ทั้งประเด็นทรัพยากรที่ร่อยหรอ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวประมง ท่ามกลางแรงกดดันนี้ รวมถึงงานของพัชราภา ตันตราจิน (2561) แสดงให้เห็นว่า อำนาจของพื้นที่ทะเล เป็นตัวแปรหลักสำคัญที่ส่งผลต่อสาเหตุความขัดแย้ง

นอกจากนี้ ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาไม่ได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาเชิงเทคนิค แต่ได้แปรสภาพเป็น “ทรัพยากรทางวาทกรรม” ที่ชุมชนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองและจัดวางดุลอำนาจใหม่ แนวทางการพัฒนาที่ดูเหมือนเน้นการส่งเสริมอาชีพเสริม การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การฟื้นฟูเครือข่ายชุมชนผ่านวิสาหกิจหรือกองทุนสวัสดิการ แท้จริงแล้ว คือ กลยุทธ์ในการสร้างความเข้มแข็งจากภายในและเพิ่มอำนาจต่อรอง เพื่อท้าทายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองชายฝั่งที่ถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนและรัฐ การใช้ SEP จึงเป็นการยกระดับขึ้นมาเป็น “วาทกรรมต้านทาน” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเรียกร้องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและรายได้ที่เป็นธรรม องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นว่า งานวิจัยนี้ถอดถอนมุมมองเดิมโดยชี้ให้เห็นว่าชาวประมงพื้นบ้านได้แปรสภาพปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากเพียงกรอบการยังชีพ สู่การเป็นทรัพยากรทางวาทกรรมและทุนทางสัญลักษณ์ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรการรวมกลุ่มภายใต้แนวคิดนี้แท้จริง คือ กลยุทธ์ทางการเมืองที่ใช้สร้างอำนาจต่อรองและถ่วงดุลกับโครงสร้างรัฐและทุนนิยม นับเป็นการใช้ SEP เป็นอาวุธทางปัญญา เพื่อยืนหยัดท้าทายความไม่เป็นธรรมและเรียกร้องสิทธิชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยผู้วิจัยได้พัฒนาข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมบริเวณชายฝั่งทะเลต่อไป

1. ควรสร้างกลไกในเชิงนโยบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในลักษณะการวิเคราะห์ ผู้มีส่วนได้เสีย กรณีการผลักดันกฎหมายที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการชายฝั่งทะเล
2. ควรกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการลดเขตทะเลชายฝั่งให้มีการศึกษาในลักษณะงานวิจัย ร่วมกับเวทีรับฟังปัญหาของชาวบ้าน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ชัดเจนและสามารถตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของกฎหมายได้อย่างแท้จริง
3. ควรผลักดันให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรประมงระดับท้องถิ่น ที่มีสัดส่วนตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านอย่างน้อยกึ่งหนึ่ง มีอำนาจในการกำหนดกติกาชุมชน เรื่องการใช้เครื่องมือและพื้นที่ทำกิน โดยให้กติกานี้ได้รับการรับรองเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางกฎหมายในการปกป้องฐานทรัพยากรจากการรุกรานของประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่หรือนโยบายส่วนกลางที่ไม่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรเน้นการวิจัยในเชิงบูรณาการความรู้จากหลายภาคส่วน เช่น ภาครัฐ นักวิจัยท้องถิ่น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชน ฯลฯ เพื่อพัฒนากลไกการจัดการทรัพยากรที่มีความยั่งยืน มีการจัดตั้งคณะกรรมการท้องถิ่นร่วมกับชุมชนที่สามารถพัฒนานโยบายร่วมกันในการกำหนดเขตการทำประมง การจำกัดการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล และการสร้างเขตอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ
2. ควรเน้นการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่นในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลโดยเฉพาะในเขตประมงพื้นบ้าน โดยมีการจัดตั้งโครงการร่วม เช่น โครงการสร้างบ้านปลาและการปลูกป่าชายเลน ฯลฯ เพื่อลดแรงกดดันต่อระบบนิเวศ นอกจากนี้ ยังสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยเชื่อมโยงประมงพื้นบ้านกับตลาดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ
3. ควรเน้นงานวิจัยพัฒนาเครือข่ายตลาดสีเขียว (Green Market) ที่สนับสนุนการซื้อขายสินค้าประมงพื้นบ้านที่มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตในชุมชนประมงกับผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์ที่มาจากการประมงอย่างรับผิดชอบ การเชื่อมโยงนี้อาจผ่านตลาดออนไลน์ การค้าชุมชน หรือการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ

ข้อค้นพบองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา พบว่า การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาจึงไม่ใช่เป็นเพียงแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในเชิงเทคนิค แต่ได้ถูกแปรสภาพให้กลายเป็น ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และเครื่องมือสำคัญในการต่อสู้ทางการเมือง ข้อเสนอแนวทางต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมอาชีพเสริม การฟื้นฟูเครือข่ายชุมชนและกองทุนสวัสดิการ หรือการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนนั้น ในความเป็นจริง คือ กลยุทธ์ในการจัดวางดุลอำนาจใหม่ เพื่อท้าทายระบบเศรษฐกิจการเมืองชายฝั่งที่ผูกขาดโดยกลุ่มอำนาจเดิม การขับเคลื่อนเหล่านี้จึงเป็นการยกระดับสู่ว่าทกรรมต้านทานเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเรียกร้องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและรายได้ที่เป็นธรรม ดังนั้น ข้อค้นพบจึงชี้ชัดว่า การยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำแหลมสิงห์ให้ยั่งยืนอย่างแท้จริงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนภายในชุมชน ควบคู่ไปกับการสร้างอำนาจต่อรองเพื่อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการกำหนดนโยบายได้อย่างเป็นธรรม การส่งเสริมกลไกดูแลกันเอง คือ หัวใจสำคัญในการทำทวยโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนบนรากฐานของชุมชนเอง

รายการอ้างอิง

- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2561). *การเมืองและการจัดการปกครองท้องถิ่นตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชลพรรณ ออสปอนพันธ์ และคณะ. (2560). *การวิจัยเพิ่มศักยภาพเครือข่ายประมงพื้นบ้านจันทบุรีและตราดด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียง และภูมิปัญญาชาวบ้าน*. งบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ชลพรรณ ออสปอนพันธ์ และคณะ. (2561). *รูปแบบและกระบวนการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของเครือข่ายประมงพื้นบ้าน ตราดและจันทบุรีด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน*. งบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พัชรภา ตันตราจิน. (2561). ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรประมง: กรณีศึกษาวิถีการดำรงอยู่กับความขัดแย้งของชาวประมงชายฝั่ง. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 10(2), 357-398.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2547). *ปลาทูหายไปไหน สาเหตุและผลกระทบจากการทำประมงเกินขีดจำกัด*. มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- ศิริพรรณ หุตะโชค. (2562). *วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสาคร ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมาคมรักษ์ทะเลไทย. (2563). *บ้านปลา (ซั้งกอ) เป็นมากกว่าการอนุรักษ์*. วันที่ค้นข้อมูล 20 สิงหาคม 2566, เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/thaiseawatch/photos>

อัศวิน แก้วพิทักษ์, สิตางค์ เจริญวงศ์ และจตุรินทร์ ขวัญเนตร

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566 – 2570*. สำนักนายกรัฐมนตรี.

อภิชาติ พันธเสน และคณะ. (2549). *สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง*. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.

Border Capitalism and the Market-state Nexus: Power, Trade, and Transformation at the Margins

Wasan Pounpunwong

Associate Professor, Faculty of Social Sciences and Local Development,

Pibulsongkram Rajabhat University

E-mail: wasan.po@psru.ac.th

Received: 30 October 2025

Revised: 30 January 2026

Accepted: 04 February 2026

Abstract

This article examines the concept of the market state by analyzing border capitalism, referencing Susan Strange's work, *The Retreat of the State*. This perspective contends that borders extend beyond mere geographical demarcations; they represent areas where the state wields economic influence that transforms local communities. In the context of globalization, nations have evolved, increasingly aligning with capitalist interests and assuming responsibilities that were once the domain of the private sector. This transition leads to the state operating as a facilitator of trade and economic development, embodying the traits of a market-oriented state. The growth of capitalism and transnational corporations (TNCs) poses significant challenges to conventional state sovereignty, especially in border regions. These areas transform into contested environments where the authority of the state is both applied and negotiated through economic strategies. The article ultimately indicates that the state, despite seeming to withdraw, has redefined its role to strategically exert influence in innovative manners through market-driven governance, particularly noticeable in border regions.

Keywords: Market State, Border Capitalism, Globalization, Sovereignty, Corporatism

Introduction

This article has been developed from earlier scholarly contributions that laid the foundation for its conceptual and analytical framework. Specifically, it is based on two main academic works. The first is the scholarly paper “The Market State: Perspectives on Thought through Border Capitalism”, which was presented at Maejo University, Chiang Mai Province, during the First National Conference on Humanities and Social Sciences: The First Liberal Arts Conference (Pounpunwong, 2020). The second is the thesis entitled “Social Change of Farmers in Contract Farming Agriculture under ACMECS in Myawaddy Province, Republic of the Union of Myanmar.” (Pounpunwong, 2015) Both works serve as the intellectual groundwork that informed the arguments, perspectives, and methodological approach of this article.

Building upon this foundation, the present article seeks to elucidate the viewpoint of the contemporary nation-state in the context of globalization propelled by capitalism (Pounpunwong, 2020; Pounpunwong, 2015). The content indicates that the examination of state knowledge in contemporary contexts is closely intertwined with economic structures, particularly the international economic system. Consequently, the author aims to tackle this issue in the article, examining the state within the context of a liberal market during the globalization era, where the state's role has evolved to foster economic development in alignment with capitalism, transitioning into a market state (Jessop, 2002; Weiss, 2003). The current state of the market is fundamentally linked to the concepts of state and society within the context of globalization (Rodrik, 2007). The globalization system, propelled by markets and trade mechanisms, functions within the framework of the liberal capitalist economic system (Stiglitz, 2002). Market factors play a vital role in shaping the strategies and tactics for state development, subsequently influencing the national agenda and government policies. This matter is regarded as the transformation of the nation-state or the recognized state into a market (Strange, 1996; Samudavanija, 2001). The changes that have taken place are a result of globalization, during which the state has transitioned from prioritizing notions of nation and territory to emphasizing the state in an economic context (Schmidt, 2009). The significance of economic factors has grown, overshadowing considerations of security, political freedom, and national development. This shift reflects the state's objective to foster relationships with other nations and multinational corporations as trading partners (Kancharapan, 2008).

The relationship between the state and the market is closely associated with the theory of state corporatism. This theory posits that the state will incorporate various political groups to address conflicts of interest, particularly those arising between labor and capitalists (Kaewthep, 1986). The state's involvement in specific policies and the facilitation of interactions among groups is essential for maintaining equilibrium, ensuring that no party holds an undue advantage over another. This includes addressing conflicts that cannot be settled through negotiation and managing confrontations that may arise, which could potentially escalate into a crisis for the state, among other considerations (Aiyara, 2013). Furthermore, the state engages as a capitalist in executing economic activities on the international stage, similar to a corporation (Samudavanija, 2009). The state collaborates with capitalists and labor to engage in economic activities in a certain manner (Baylis, Smith, & Owens, 2010).

The examination of border regions has evolved from a simplistic understanding of borderlines to encompass broader aspects of cultural politics and state security, as noted by Yeung (1998). Consequently, it is essential to consider the examination of border regions as economically important zones, or frontier capitalism (Laungaramsri, 2011). This phenomenon arises from the economic cooperation fostered by capitalism among states. Consequently, border regions have become increasingly significant as trade pathways between states. The focus of border area development has transitioned from cultural and political issues to economic considerations, influenced by the dynamics of capitalism and globalization (Strange, 1996). Consequently, capitalism has taken root in border areas, rendering these regions economically important for the state (Laungaramsri, 2011). The research conducted by Yeung (1998) examines the connection between border regions and global economic investment within the framework of globalization, highlighting the role of economic activities and transnational corporations (TNCs). It has been noted that the investments of multinational corporations are transcending traditional geographical boundaries, signaling a shift in our understanding of borders. Consequently, the growth of capitalism and transnational corporations has diminished the authority of states in comparison to earlier governments that emphasized territorial boundaries and the enforcement of state sovereignty. The sovereignty of the state, in conjunction with the dynamics of globalization, presents a challenge to the authority of the state in overseeing border regions and regulating the presence of multinational corporations (Campbell, 2018; Alami, Dixon, & Mawdsley, 2022).

Ultimately, the condition of the market and border capitalism illustrate that the issue of borders transcends mere territorial concerns; it reflects the ways in which the state exerts its influence through economic activities in border regions, affecting the livelihoods of individuals in those areas and subjecting them to the state's governance.

An analysis of the market dynamics and capitalism within a global framework

The evolution of the capitalist economic system is characterized by the capitalist class, which leveraged the advancements of the Industrial Revolution in European nations over two centuries ago, to emerge as the proprietors of the means of production, including capital and factories. Labor was engaged to produce goods and services for sale within the market system, with the objective of maximizing profit for each private capitalist (Martinussen, 1997; Miliband, 1983). The capitalist system, regarded as a more sophisticated economic framework compared to the feudal system characterized by lords and serfs, experienced global expansion during the 19th and 20th centuries, facilitated by colonialism and international trade (Polanyi, 2001; Rodrik, 2007). Several nations that experienced gradual economic and political development, along with significant domestic exploitation, including the Soviet Union, Russia, Eastern Europe, and China, transitioned from feudal and capitalist systems to establish a socialist economic framework. (Poulantzas, 1969; Jessop, 2002). In this system, the state assumes ownership of the means of production rather than private individuals, distributing output according to a centrally planned model since 1917.

In the 20th century, the United States and the Soviet Union emerged as leaders of two distinct economic systems capitalism and socialism engaging in a competitive parallel development (Stiglitz, 2002). Initially, they functioned independently and provided support to groups in various countries, including Korea and Vietnam, participating in conflicts without direct engagement with one another. This situation gave rise to the term "Cold War," which primarily referred to a struggle of political ideologies (Baylis, Smith, & Owens, 2010). In the subsequent period, the global capitalist economy experienced significant growth from the conclusion of World War II to the late 20th century, prompting some to refer to this phenomenon as globalization or a borderless economy (Schmidt, 2009; Sassen, 2014). This occurred as a result of two primary factors: first, notable progress in transportation and telecommunications, which enabled the swift, extensive, and cost-effective movement of goods; and second, a considerably greater level of liberalization in finance, investment, and international trade

relative to earlier periods (Green & Griffith, 2002; Strange, 1996). Multinational corporations from the U.S., Europe, Japan, and other regions have experienced significant growth and expansion in their production and trade. This has been achieved through various strategies, including the establishment of factories in multiple countries, the production of parts and intermediate goods in select locations, assembly in different regions, and global sales through their proprietary networks to optimize profitability (Rajan, 2019; Hanieh, 2015). The growth of contemporary capitalism in the late 20th century occurred without conflict, in contrast to the colonial period of the prior century, and was embraced by the governments of developing nations, reflecting the interests of the upper and middle classes who gained alongside foreign investment (Campbell, 2018; Alami & Dixon, 2021). This resulted in significant growth in international investment and trade, encompassing exchanges in education, information, and culture, which fostered closer economic and social connections between nations, a phenomenon commonly described as the world becoming smaller or a borderless world (Yeung, 1998).

It is evident that the characteristics of the capitalist system have evolved consistently from the past to the present. In contemporary times, the capitalist economic system has grown in conjunction with advancements in communication technology, influencing the state's ability to regulate and oversee the multitude of businesses operating within its jurisdiction (Mezzadra & Neilson, 2013). Consequently, "the market state and capitalism in the global context" illustrates the dynamics of state authority within the framework of the capitalist economic system. The author seeks to highlight that the capitalism emerging in border regions has evolved from global capitalism and globalization, which has reduced the significance of state power in relation to borders (Alami, Dixon, & Mawdsley, 2022). This is due to the fact that, alongside domestic investors, international investors have also entered the market, driven by the openness and free movement in trade and investment characteristic of the global capitalism era. This has fostered the development of business communities that transcend national boundaries (Walker, 1999). Upon reviewing historical trade relations, it is evident that individuals in border regions experienced minimal disruptions due to border-related issues.

Consequently, the current landscape of cross-border trade and investment presents a considerable challenge to the authority of nation-states in addressing the question of their ability to regulate economic activities associated with globalization. Concurrently, nation-states have positioned themselves as capitalists by expanding economic zones, particularly in border regions, in collaboration with neighboring countries in the area (Laungaramsri, 2011). This situation illustrates the

inherent characteristics of state power mechanisms, suggesting that the state, understood as the collective imagination or shared consciousness of its people, is neither rigid nor fixed. Conversely, nation-states exhibit dynamism and possess the ability to continually adjust to the global context (Samudavanija, 2001).

The market state's function in the capitalist system

Ralph Miliband examines the connection between the state and the capitalist system, asserting that the state is intricately linked with the ruling class within capitalist society. The class that possesses and governs the means of production is the one that can utilize the state as an instrument to uphold its dominance in society, as its economic influence forms the foundation of its authority (Miliband, 1983). Miliband (1983) asserts that there is no equality between the capitalist class and the working class within a pluralistic society. Miliband posits that business groups, particularly large enterprises, may possess a competitive advantage within the state due to the elements and ideologies of the ruling class that align with their interests. The business groups possess considerably greater influence than the working class in exerting pressure on the state to fulfill their objectives. From Miliband's viewpoint, the state serves as an instrument for individuals in significant roles, enabling them to confer and promote advantages to different societal groups through the application of state policies or by exerting indirect influence on the state (Samudavanija, 2009; Kaewthep, 1986). Poulantzas articulates that the state plays a crucial role in preserving social cohesion, thereby facilitating the seamless accumulation of capital. This perspective contrasts with Miliband's approach, which emphasizes individual agency while overlooking the structural factors that shape roles within capitalist society (Poulantzas, 1969; Samudavanija, 2009). Additionally, Poulantzas (1969) emphasized that the direct involvement of members of the capitalist class in governance mechanisms is not a fundamental concern, as the relationship between the capitalist class and the state is defined by specific interests (Jessop, 2002; Hanieh, 2015).

The author posits that, regardless of whether the state functions as an instrument of capitalists as per Miliband's theory or coordinates their interests in Poulantzas's framework, the overarching goal of the state's actions is to preserve its own power and interests. Connecting this issue with the state-market theory reveals that the state's role frequently evolves within the framework of capitalism. (Weiss, 2003). The core concept is that the state is dynamic and adaptable; it modifies

its role to function as a capitalist or a corporate manager within the realm of international economic activities (Mitchell, 2011; Alami & Dixon, 2021). Simultaneously, the state is required to align the interests of various interest groups within its jurisdiction (Baylis, Smith, & Owens, 2010).

Furthermore, Martinussen elucidates the state's market role within a capitalist economic framework, indicating that the state has evolved to act as a direct trader or producer of goods and services across multiple sectors (Martinussen, 1997). Polanyi's work elucidates that state intervention in the economy will progressively diminish in importance within a free market system, as the state will encounter resistance from merchants and capitalists. It is evident that the state within a liberal capitalist economy is unable to engage in negotiations with economic power (Polanyi, 2001). In this context, Polanyi's work delineates the characteristics of the state in comparison to Martinussen's work.

Strange presents a notion akin to Polanyi concerning the function of the state and the market. The state previously exerted control over the economy and society concerning political, economic, and international relations matters. In the present context, Strange's observes that the authority of the state has notably diminished within both domestic and international spheres (Strange, 1996). Consequently, Strange's seeks to articulate an argument that elucidates the phenomena of economy, politics, and international relations, perceiving these as elements that have undermined the state (Sassen, 2014; Green & Griffith, 2002). The division of the state's power and its application within the market have resulted in the rise of new forms of power that are increasingly distinct from traditional state authority. Strange asserted that the state has relinquished its authority over the economy and society, as international trade fails to ensure security for its citizens. Conversely, non-state entities, including multinational corporations and business coalitions, have amassed significant power and wealth. These non-state entities also shape the trajectory of state policy. (Campbell, 2018; Gahman & Hjalmarson, 2019).

Consequently, Strange's perceives the existing state authority as primarily the governing body tasked with administration and safeguarding against external threats. As a result, the relationship between the state and the global market can be viewed as a network of interconnected sub-markets. The primary objective is for the state to offer goods and services that enjoy global popularity. The government and state mechanisms, including the bureaucracy and state enterprises, have assumed a pivotal role as essential drivers of the economy across multiple business levels global, regional, national, and local community within a guided capitalism framework (Strange, 1996) Consequently, it is evident that the state's role has evolved to align with the capitalist economic system, to the extent

that it resembles a corporation engaging in economic activities on the global stage, possessing the authority to manage resources and implement policies akin to executives in a private enterprise (Alami, Dixon, & Mawdsley, 2022).

An illustrative example the development of the Market State concept has resulted in its practical application, thereby confirming the reality of the Market State. This is illustrated by England during the tenure of Margaret Thatcher, the first female Prime Minister, who prioritized economic power over state power, grounded in the establishment of state policy through the principles of neoliberalism (Rodrik, 2007; Rajan, 2019). She held the conviction that the prosperity of individuals should arise from the advancement of economic resources. The state, once positioned in a secluded environment, needed to evolve to promote growth in investment and trade both domestically and on a global scale. The core of England's swift advancement during Margaret Thatcher's tenure, in the wake of its diminished political and economic influence post-imperial era, which previously embraced and disseminated Adam Smith's Classical Economy, was characterized by her focus on resource allocation, private fundraising both domestically and internationally, and the encouragement of unrestricted movement of goods and capital free from governmental intervention. This phenomenon indicates that the state, as the primary actor in the exercise of power, has the capacity to evolve into a capitalist entity that participates in business and investment activities through trade.

The author posits that this reinforces the notion of perceiving the state through various dimensions, suggesting that the state possesses an independent agency in deciding whether to take action (Schmidt, 2009; Jones, 2016). Margaret Thatcher's actions highlighted the significance of resource allocation, private fundraising both internally and externally, and the encouragement of unrestricted movement of goods and capital, free from state intervention. This phenomenon indicates that the state, as the primary actor in the realm of power, has the capacity to evolve into a capitalist entity involved in business and investment through trade. The author posits that this supports the notion of perceiving the state through various dimensions, suggesting that the state possesses an autonomous capacity to decide whether to take action or remain inactive. In addition to England, several other nations have successfully established the market state as a tangible concept within the international economic framework. Notable examples include the United States, France, and emerging economies in South America such as Brazil and Argentina, along with Southeast Asian countries like Indonesia and Thailand, among others (Aiyara, 2013).

Overview: The analysis of the current market conditions and the capitalist economic framework indicates that the state has prioritized marketing, particularly the application of marketing concepts and strategies for political advantage (Political Marketing). Intense global market strategies are being evaluated in relation to national security. In contemporary times, marketing elements play a vital role in shaping the development strategies and tactics of the state. This has redefined the concept of "nation-state" (Limmanee, 1999), which was previously viewed as an imagined community encompassing various ethnicities, languages, and cultures, into a "market state" where the evolution of the state increasingly parallels that of business development (Samudavanija, 2001). As marketing considerations have increasingly taken precedence over other factors. The responsibility of the state is to address the pressing needs of customers to the greatest extent feasible. In conjunction with the dynamics of globalization, it is essential for each state to position itself as a commercial competitor among others. Furthermore, the objectives of the state are established to attain optimal competitive capabilities across diverse activities, as it has evolved into a micro-market interconnected with the global market. Consequently, the state should strive for its products and services to gain global recognition. This position requires the state to adjust its involvement in economic development planning in conjunction with economic strategy planning to generate wealth.

Furthermore, it has resulted in modifications to the relationship between the state and its citizens, as globalization has established the expectation for the state to address the needs and aspirations of the populace. It has established new relationships that extend beyond traditional state-to-state interactions, as multinational corporations function autonomously within the international relations framework. The production approach in the context of globalization has transitioned to focus on the creation of goods and services that are significantly dependent on knowledge and technology. This has led to the emergence of transnational production processes, characterized by the movement of capital and labor across different locations (Yeung, 1998).

Border capitalism: The dynamics of state power in the context of globalization

The discussion surrounding the role of the market state and the capitalist economic system results in the intricate development of border areas amidst the dynamic currents of globalization (Jessop, 2002; Rodrik, 2007; Weiss, 2003). In this context, the author will consider that border areas are of considerable importance, frequently utilized by the market state to assert authority and serve as contested spaces for the political and economic power of the state (Alami & Dixon, 2021; Schmidt,

2009). The notion of border areas extends from the formation of the modern nation-state, wherein the definition of borders is regarded as a crucial aspect of statehood (Strange, 1996; Martinussen, 1997). The features of contemporary border regions are viewed as a consequence of the modern nation-state's delineation of state boundaries and the creation of centralized governance (Kaewthep, 1986; Samudavanija, 2001), leading to the designation of areas remote from the center of authority as "borders." This characteristic clearly demonstrates that the state employs border lines as symbols of its authority in areas established by the state, serving as conceptual boundaries to validate its control over the territory (Mitchell, 2011; Poulantzas, 1969). Border areas may encompass both terrestrial and aquatic environments (Santhasombat, 2008). Tippimol et al. (2011) indicated that the establishment of contemporary state borders could result in either conflicts or cooperation in border regions, which are pertinent to state security. Many countries are currently encountering challenges related to ambiguous state border areas, which often result in conflicts instead of fostering cooperation. Buadaeng (2019) noted that many border areas are characterized as frontier regions or borderlands. These terms not only pertain to the areas immediately adjacent to the border line but also include regions that may be situated further away, influenced by the relationships among the people, whether they are economic, political, or socio-cultural in nature (Buadaeng, 2019; Laungaramsri, 2011).

Furthermore, the notion of border areas is articulated by connecting it to the dynamics of state power. Santhasombat (2008) describes "border areas" in contemporary terms as regions where state authority cannot be fully established, characterized by complexity, entanglement, ambiguity, and contradiction. Conversely, Walker's (1999) research indicates that "border areas" demonstrate considerable state engagement in border activities, rather than a lack of state authority. This suggests that we should explore border phenomena by focusing on particular border areas, such as border cities, to demonstrate that these regions are not solely defined by the limitations of central operations in extending their influence due to resistance encountered at the border.

Sangkhamanee (2019) noted that cross-border trade represents a significant social activity where, despite the national ideology and the central government's policies striving for control, complete management remains elusive. The border exerts a cultural influence that distinguishes these trade activities from those occurring in other areas of the nation-state's territory. Consequently, it can

be asserted that border and cross-border trade activities possess a distinctive quality that promotes the development of new social relationships, the redistribution of power, and shifts in economic roles.

Matthew Sparke and his colleagues articulate the concept of geopolitics as a nuanced domain characterized by intricate power dynamics that have developed during the globalization era. This authority includes both governmental power and the economic influence of transnational corporations (TNCs). The emergence of these powers has fostered interdependent relationships, leading to a diminished significance of traditional borders, which have been supplanted by matters of interest (Sparke, Sidaway, Bunnell, & Grundy-Warr, 2004; Alami, Dixon, & Mawdsley, 2022). Pongsawat (2009) further emphasized that border areas encompass not only national territories but also the dynamics of power, both political and economic, that affect individuals. Borders are established within people; these delineations are inscribed onto individuals through the issuance of identification cards. Consequently, borders emerge as distinctive zones, particularly within the framework of the capitalist system that has taken root in these areas. This has led to the state and the capitalist system developing production factors in a singular way, specifically, labor that is tied to the borders

Laungaramsri (2011) highlighted that the capitalist economic system has intruded upon people's land through partnerships with local authorities, resulting in the loss of agricultural land due to the perception that the central government's authority does not reach border areas. In Laungaramsri's perspective, "border areas" denote regions that are devoid of oversight, untamed, and lacking regulation. The absence of regulation has facilitated the expansion of the capitalist system, enabling the exploitation of both abundant labor and natural resources. Furthermore, border areas serve as zones of interaction between local state representatives and multinational capital, exhibiting a degree of independence from central government oversight (Mitchell, 2011; Gahman & Hjalmarson, 2019). These regions often become venues for collaboration between local governments and multinational entities in the exploitation of local labor, or they may be characterized by a lack of regulatory attention. Additionally, the attributes of these regions are identified as remote, underdeveloped, and lacking advancement (Buckley, 2014).

Kancharapan (2008) posits that the border capitalism system represents a developmental model of capitalism that induces transformations within the agrarian structure. The emphasis is on a production-oriented perspective that aligns with the capitalist system, observing transformations through local conflicts and violence, while maintaining connections with the state and capital. Various

forms of exploitation and injustice exist among groups with differing access to capital, resulting in the degradation of natural resources and the environment (Stiglitz, 2002; Green & Griffith, 2002). In the current landscape of globalization and neoliberalism, as noted by Kancharapan in 2008, we observe the functioning of a borderless free market mechanism in the post-development era. Rural areas are now interconnected, forming a Community Chain rather than remaining isolated. Cross-border trade is a prominent occurrence. It is evident that capitalism has altered border areas, turning them from isolated regions into economically important parts of the state within the capitalist economic framework (Tampprasith, 2008).

Ultimately, the discussion will focus on border capitalism and the dynamics of state power in the context of globalization, examining the characteristics of regions where state authority is confronted by the trade investments of multinational corporations. The remoteness of these areas from the central authority of the state presents opportunities for capital groups to take advantage of them (Polanyi, 2001; Jones, 2016; De Genova, 2017). Furthermore, there are concerns regarding state security, as border regions are deemed economically significant. This is illustrated by border trade, which generates considerable economic value for the state. Additionally, these regions exhibit a rich diversity in ethnicity, society, and culture.

The phenomena of border capitalism and the state's retreat

The author introduces Border Capitalism and the Market-State Nexus as a theoretical framework to elucidate the organization of state–market power and the functioning of trade at the peripheries of the modern nation-state. The explanatory strength is based on logical consistency and empirical significance derived from observable borderland dynamics, where cross-border flows increase notably as territorial governance faces heightened challenges. In Southeast Asia, border zones serve as crucial areas where sovereignty is constantly negotiated through daily trade, mobility, and regulatory improvisation, thereby challenging traditional notions of defined state authority (Anderson & Shuttlesworth, 2004; Jessop, 2002; Weiss, 2003). Thailand's operational definition of border trade effectively encompasses both small-value exchanges of daily necessities among border residents and traders, as well as transit routes that facilitate the movement of goods through neighboring states to third markets. This highlights border capitalism as both a routine and strategic

activity, connecting livelihood economies to corridor-based circulation and regional value chains (Aranyapraphet Customs House, 2007).

The central discussion revolves around the implications of asserting that the state is “retreating.” One interpretation considers border capitalism as indicative of a structural decline in state authority in the context of globalization: the emergence of borderless capitalism intensifies market relations and private property, simultaneously diminishing the state's previous ability to guide social and economic life (Polanyi, 2001; Sassen, 2014; Rajan, 2019). This perspective suggests that state withdrawal is driven by global market dynamics and the increasing impact of private entities in finance, industry, and trade, whose effects may surpass the capabilities of inter-state cooperation (Green & Griffith, 2002; Alami & Dixon, 2021). Thailand’s export strategy focused on foreign direct investment, particularly in the automobile sector, demonstrates how competitiveness is integrated into multinational value chains and cross-border production networks, diminishing the likelihood of sovereign control as a governing principle (Wad, 2009).

A contrasting interpretation dismisses “retreat” as mere disappearance and instead highlights the process of state recomposition. Strange's argument regarding diffusion posits that authority is redistributed among non-state actors and multi-level arrangements, thereby transforming governance instead of abolishing it (Strange, 1996). Border regions exhibit this phenomenon through the rescaling and fragmentation of competencies, characterized by a transition from central agencies to regional and local levels, as well as an increasing dependence on regulators, intermediaries, and hybrid public–private arrangements (Schmidt, 2009). The border signifies not the termination of the state but the strengthening of a market state focused on competitiveness, liberalization, and managerial governance, as opposed to traditional sovereignty or nation-building (Stiglitz, 2002; Rodrik, 2007). The term “retreat” is most accurately defined as a selective withdrawal from certain responsibilities, paired with intentional involvement in others.

The effectiveness of a market state in governing border capitalism is contingent upon the prevailing political and institutional conditions. In Southeast Asia, elite coalitions and “protection pacts” can enhance state resilience against threats in border areas (Slater, 2010), while weak party institutionalization and clientelism may compromise policy coherence and exacerbate informal bargaining in contexts that demand sustained regulation and coordination (Ufen, 2008). The unique bureaucratic path of Thailand significantly influences enforcement practices and the extent of implementation, highlighting the disparity between legal authority and practical capability, particularly

in border contexts (Riggs, 1966). The complexities of these dynamics challenge straightforward linear retreat narratives, as a withdrawal in one area may occur simultaneously with increased intervention in another.

Border capitalism intricately links “retreat” to security and enduring transnational connectivity. Border zones frequently serve as contentious areas where economic activities converge with ethno-religious conflicts and authoritative governance. The dynamics of insurgency in southern Thailand, alongside comparisons to Mindanao and Aceh, illustrate how grievances, repression, and instability influence trade and mobility, while simultaneously promoting a securitized state presence (Chalk, 2001). Historically, Thailand’s involvement in Vietnamese revolutionary networks illustrates the persistent nature of borderlands as areas of movement, influence, and resource exchange (Duiker & Goscha, 2000). Additionally, evidence of early rice cultivation and metallurgical innovation in Northeast Thailand emphasizes significant regional connectivity that existed prior to the establishment of modern political boundaries (Higham et al., 2015). In summary, border capitalism represents a consistent regional pattern that has been amplified by global capitalism and the restructuring of state and market dynamics.

An important empirical assertion is that border capitalism generates governance challenges that surpass the capabilities of any individual state, highlighting the limitations of market-state regulation. Transboundary agrifood systems exemplify this: The issue of antimicrobial resistance in poultry throughout Vietnam, Indonesia, and Thailand highlights the intricate regulatory and public health challenges arising from cross-border production and trade (Usui et al., 2014). The identification of hypervirulent *Streptococcus agalactiae* (ST283) in humans and aquaculture species, such as tilapia, throughout Southeast Asia, including Thailand, highlights the health risks associated with border-capitalist circulation and emphasizes the necessity for coordinated surveillance that extends beyond individual jurisdictions (Barkham et al., 2019). Environmental externalities highlight the challenges of fragmented governance, exemplified by the proliferation of invasive golden apple snails in regional wetlands, which illustrates how economic systems can disrupt ecosystems and livelihoods (Carlsson et al., 2004). Additionally, biodiversity scholarship emphasizes the importance of incorporating ecological sustainability into political economy, rather than relegating it to a secondary status behind trade and growth (Clouse & Giribet, 2010).

The social outcomes introduce complexities to the retreat thesis in similar manners. Cross-border opportunity-driven mobility transforms households and welfare requirements; research on children left behind by migrant parents highlights the social and psychological impacts within labor systems associated with border capitalism, frequently lacking sufficient social protections (Graham & Jordan, 2011). In this context, “retreat” seems to reflect not so much a formal abdication but rather a challenge or reluctance to deliver adequate public services in the face of mobile labor markets and regional integration, resonating with wider discussions regarding the complexities of ensuring public goods amid globalization (Jessop, 2002; Weiss, 2003). Even in situations where legitimacy diminishes, it continues to be a fundamental aspect of state authority, and class-structural limitations persist in shaping the actions of the state and the beneficiaries of those actions (Miliband, 1983; Poulantzas, 1969).

Ultimately, border capitalism prompts an examination of whether governance is primarily achieved through policy and discourse instead of direct control. The content encompasses trade negotiations and governmental policies that facilitate the private expansion of trade and investment in border regions (Campbell, 2018; Laungaramsri, 2011). In the context of globalization, the adjustment of state power is often presented as essential for maintaining competitiveness and securing advantages (Stiglitz, 2002; Green & Griffith, 2002; Aiyara, 2013; Alami & Dixon, 2021). However, this process is not impartial; it has the potential to shift power and benefits through development narratives that emphasize public welfare while facilitating selective accumulation (Hanieh, 2015; Gahman & Hjalmarson, 2019). Empirical evidence elucidates why the state may seem to withdraw while continuing to exercise considerable authority over environmental and territorial matters (Santhasombat, 2008; Walker, 1999). The transformation of the market-state involves a blend of reactive adjustments and strategic innovations designed to realign with global capitalist trends (Alami, Dixon, & Mawdsley, 2022; Rajan, 2019).

Two additional factors enhance the argument. Regional integration influences the enabling conditions via monetary synchronization and adjustment mechanisms, which impact exchange-rate stability, transaction costs, circulation, and clustering (Bayoumi & Eichengreen, 1993; Wad, 2009). Political contestation regarding nationalism and integration is significant: nationalist narratives and collective memory influence the legitimacy of cross-border cooperation and the establishment of policy coalitions (Reynolds, 2006; Slater, 2010). Recent crises underscore the limitations of institutions and the need for adaptation, as COVID-19 revealed both vulnerabilities and resilience within labor

markets and unions, which have direct implications for the governance of border-connected economies (Ford & Ward, 2021). Furthermore, micro-level market dynamics—such as gendered consumer preferences influencing agricultural demand—can affect production and trade, highlighting the multi-scalar nature of border capitalism beyond macro policy alone (Bairagi et al., 2020).

In conclusion, border capitalism elucidates that "state retreat" is most effectively conceptualized as a selective withdrawal accompanied by strategic redeployment. Within industrial value chains, insurgency and securitized governance, cross-border health and ecological risks, and migration-linked welfare pressures, state authority does not simply collapse or maintain its absolute form; rather, it undergoes reorganization among various actors, institutions, and scales, influenced by legitimacy and structural constraints that shape the outcomes. This mechanism-focused account enhances the framework's explanatory capacity by illustrating how border zones operate as strategic sites where trade, power, and governance are consistently redefined in the context of market-state transformation (Stiglitz, 2002; Rodrik, 2007; Jessop, 2002; Weiss, 2003).

Conclusion

This article reflects on the evolving role of the state as a significant actor, demonstrating that the context of a capitalist economic system and the wave of globalization have prompted the state to assume a new role, distinct from its historical position, by accumulating and exercising economic power that was once the purview of the private sector, including trade and commerce (Campbell, 2018; Alami, Dixon, & Mawdsley, 2022; Laungaramsri, 2011). The emergence of this new role as a market state is particularly noticeable in border regions, where the state has firmly established its authority through a capitalist framework defined by exchange, negotiation, and trade (Jessop, 2002; Mazzucato, 2013; Rajan, 2019; Alami & Dixon, 2021). The emphasis has been placed on regional development and economic collaboration (Rodrik, 2007; Weiss, 2003; Polanyi, 2001). As a result, conventional analyses of the state, which frequently characterize it as a key player in structural terms by examining constitutions, legislative authority (Martinussen, 1997; Miliband, 1983; Samudavanija, 2001), executive authority, and judicial authority, have directed attention toward political institutions that influence power structures, encompassing the distribution, management, and acquisition of power (Poulantzas, 1969; Schmidt, 2009; Kaewthep, 1986). When institutional studies of the state

began to fall short in elucidating individual behaviors within the state such as decision-making in elections, power negotiations among interest groups, and the dynamics of conflict and cooperation among citizens it became necessary to challenge the institutional framework (Baylis, Smith, & Owens, 2010; Stiglitz, 2002). This led to the emergence of new approaches focused on understanding citizen behavior, including the analysis of elections, political participation, and political development (Samudavanija, 2009; Aiyara, 2013). The examination of the state as a manifestation of power, influenced by citizen behavior, is now grounded in scientific methodologies that aim to elucidate findings through empirical data. Nevertheless, this is situated within the framework of the post-Cold War era (Jones, 2016; De Genova, 2017).

The examination of the state as a manifestation of power, influenced by the actions of its citizens, is fundamentally grounded in a scientific methodology that aims to elucidate through empirical data (Hanieh, 2015; Sassen, 2014). In the post-Cold War era, the examination of the state has broadened to encompass a wider context, particularly in relation to capitalist economic matters and the dynamics of globalization. This is especially evident in the New Liberalism school, which characterizes the study of the state as one of a trader and negotiator within the framework of international cooperation (Green & Griffith, 2002; Sparke, Sidaway, Bunnell, & Grundy-Warr, 2004). This includes the advancement of liberal democratic principles, free trade, commercial enterprises, and international organizations (Rodrik, 2007; Strange, 1996). International law, arms control, the principle of collective security, and multilateral diplomacy are essential components of global governance (Schmidt, 2009; Weiss, 2003). The examination of states in this context embodies an idealistic perspective, portraying them favorably and fostering collaboration and the establishment of peace.

The insights provided by the New Liberalism school enhance our comprehension of the motivations driving the state's initiatives to create opportunities for trade, free trade, and commerce through amicable collaboration (Baylis et al., 2010; Mazzucato, 2021). Nonetheless, the subsequent inquiry pertains to whether the market state holds the same significance as the state characterized by New Liberalism. The author believes that these aspects, while distinct, are interconnected (Jessop, 2002; Weiss, 2003). The condition of the market results from the analysis conducted by traders and investors aimed at achieving financial gains and fostering economic prosperity. Nonetheless, these activities are also associated with the private sector (Alami & Dixon, 2021; Mitchell, 2011). The market state represents a condition in which authority has been fully delegated to the social and economic

sectors (Alami et al., 2022). Historically, the state exerted significant control over the economy and society; however, its influence has diminished over time (Strange, 1996; Polanyi, 2001). The division of the state has been strategically implemented to cater to market demands, resulting in the rise of new power dynamics that, while not state-controlled, have gained significant influence (Mezzadra & Neilson, 2013). Consequently, the state is unable to ensure security and stability for its citizens. In contrast, non-state entities, including multinational corporations and business coalitions, have accrued significant power and wealth, often eclipsing state authority and influencing it through diverse negotiations tailored to each government (Rajan, 2019; Hattam, 2022). The result is that the state does not function as a dominant entity but is influenced by economic players, including capitalists and multinational corporations (Gahman & Hjalmarson, 2019; Yeung, 1998). The connection between the state and a capitalist system is intricately linked to the ruling class, which can leverage the state as an instrument to uphold their dominance in society, as their economic power underpins their authority (Miliband, 1983; Poulantzas, 1969). Large business groups possess a competitive advantage within the state due to the alignment of elements and ideologies of the ruling class with their interests (Taempisit, 2008; Limmanee, 1999). These business organizations possess significantly greater influence than labor organizations in exerting pressure on the state to fulfill their objectives (Rajan, 2019; Weiss, 2003).

Consequently, the function of the state is defined as an instrument for individuals in significant roles who have the capacity to confer and promote advantages to diverse groups. When examined in the context of border capitalism, the principles of new neoliberalism become evident (Campbell, 2018; Walker, 1999), as various stakeholders assume the role of a market state. This involves the enhancement of regions and the establishment of capitalist influence to stimulate economic growth in border areas (Sangkhamanee, 2019; Santhasombat, 2008). This is achieved through the allocation of advantages between the state and the private sector, including the competitive bidding of private firms for road construction, infrastructure development, transportation networks, and commercial zones, among other initiatives (Alami et al., 2022; Buckley, 2014). The private sector has the opportunity to pursue economic prosperity within the framework established by governmental authority. Ultimately, the function of the state as both an investor and trader, particularly in border regions, contributes to the efficient operation of the market state. This is due to the intricate power dynamics and the ambiguous enforcement of authority characteristic of such areas

(Laungaramsri, 2011). Consequently, this presents a valuable opportunity for the market state to showcase its influence, illustrating that even in an era where capitalism prevails and economic power is shaped by globalization, the market state can still engage in legitimate economic activities. The competitive proposals from private enterprises for road construction and infrastructure development, transportation networks, commercial spaces, and related endeavors enable the private sector to pursue economic prosperity while establishing the parameters of governmental authority (Pounpunwong, 2021).

Ultimately, the state's involvement as an investor and trader in border areas effectively showcases the concept of the market state (Jessop, 2002; Rodrik, 2007). The characteristics of border areas are inherently linked to intricate power dynamics and uncertain power enforcement (Alami & Dixon, 2021; Mazzucato, 2021). Consequently, this presents a valuable opportunity for the market state to leverage these border areas to assert its influence, illustrating that even in an age where capitalism prevails in economic power via globalization, the market state can still engage in legitimate economic activities.

Updated body of knowledge

This article introduces a theoretical advancement that transcends conventional interpretations of the state. The argument presented suggests that in the context of globalization, the state has not merely "retreated" as proposed by Susan Strange, but has undergone a transformation adjusting its role, especially in border areas, where it functions as a center of power, market facilitation, and regional governance. The article presents the concept of the "Market-State in Border Zones," emphasizing the multifaceted role of the state as a regulator, economic actor, investor, and manager in partnership with transnational capital. This article is grounded in the foundational theories of Ralph Miliband and Nicos Poulantzas, who examine the dynamics of state-class relations within capitalist societies. The author expands their frameworks by illustrating how, in borderland contexts, the state amalgamates political and economic authority in a "shadow" or "quasi-state" capacity adapting to engage with transnational corporations and local institutions to sustain influence over trade, regulation, and community development.

Theoretical Arguments: A significant contribution of the article is its critique of the "retreat of the state" thesis proposed by Susan Strange. The author contends that, contrary to the belief that globalization diminishes state power, the state has re-emerged in strategic roles as a market-

facilitating agent, particularly at the peripheries of national territories. This presents the state not as reduced but as evolved—redefined in its role and presence. The article critiques institutionalist perspectives that characterize the state solely by its formal structures, including the executive, legislative, and judiciary branches. It highlights the influence of power dynamics and informal control mechanisms that prevail in peripheral regions, especially within borderland economies. The notion of “border capitalism” offers a unique perspective to evaluate the mechanisms of state authority as they function through indirect, frequently hybrid, methods of regulation and involvement in economic development.

Furthermore, the article incorporates insights from Karl Polanyi, Bob Jessop, Dani Rodrik, and Martinussen to enhance the examination of the contemporary state's evolving function from centralized economic governance to decentralized market coordination. In border regions, this new role is evident in a horizontally networked governance model, characterized by informal negotiations, co-optation, and strategic facilitation.

Applications in Political Science and Social Sciences: This article presents an innovative analytical framework for examining borderland policy, security, and transnational economic zones, including Special Economic Zones (SEZs) and cross-border trade cooperation within the discipline of political science. The article reinterprets the function of the state as a strategic coordinator instead of just a controller, which is particularly pertinent in the context of ongoing geopolitical and economic changes throughout Southeast Asia. Moreover, the article provides a significant contribution to the examination of globalization's effects on local communities, cultural identities, and power dynamics within the field of social science. It invites scholars to examine borders not merely as geographical limits, but as complex arenas where economic dynamics, governmental authority, and local influence converge.

References

- Aiyara, T. (2013). State, market and globalization: A brief history of global economic order. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 19(2), 3–56.
<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/psujssh/article/view/64093>
- Alami, I., & Dixon, A. D. (2021). Uneven and combined state capitalism. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 53(3), 548–572.
- Alami, I., Dixon, A. D., & Mawdsley, E. (2022). The strange geographies of the ‘new’ state capitalism. *Political Geography*, 93, Article 102538.
- Anderson, J., & Shuttleworth, I. (2004). Theorising state borders in capitalism: Spatial fixes old and new. *Space and Polity*, 8(3), 287–302.
- Aranyaprathet Customs House. (2007). *Border trade* [In Thai].
<http://www.arancustoms.org/index.php?lay=show&ac=article&Id=570872>
- Bairagi, S., Demont, M., Custodio, M. C., & Ynion, J. (2020). What drives consumer demand for rice fragrance? Evidence from South and Southeast Asia. *British Food Journal*, 122(11), 3473–3498.
- Barkham, T., Zadoks, R., Azmai, M. N. A., Baker, S., Bich, V., Chalker, V., Chau, M. L., Dance, D., Deepak, R. N., Van Doorn, H. R., Gutierrez, R., Holmes, M., Huong, L. N. P., Koh, T., Martins, E., Mehershahi, K. S., Newton, P., Ng, L., Phuc, N. N., ... Chen, S. (2019). One hypervirulent clone, sequence type 283, accounts for a large proportion of invasive *Streptococcus agalactiae* isolated from humans and diseased tilapia in Southeast Asia. *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 13(8), e0007421.
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (Eds.). (2010). *The globalization of world politics: An introduction to international relations* (5th ed.). Oxford University Press.
- Bayoumi, T., & Eichengreen, B. (1993). *One money or many? On analyzing the prospects for monetary unification in various parts of the world*. University of Minnesota Rochester.
- Buadaeng, K. (2019). Monks and Buddhist communities across Thai-Burma border: Religious space and sovereignty. *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University*, 24(1–2), 287–314. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jss/article/view/178108>
- Buckley, M. (2014). Deconstructing the ‘bachelor’ builder: Sexuality, class and the gendered politics of urbanization in Dubai. In A. Khalaf, O. AlShehabi, & A. Hanieh (Eds.), *Transit states: Labour, migration and citizenship in the Gulf* (pp. 50–70). Pluto Press.

- Campbell, S. (2018). Border capitalism, disrupted: Precarity and struggle in a Southeast Asian industrial zone. *Critical Sociology*, 44(3), 413–428.
- Carlsson, N. O. L., Brönmark, C., & Hansson, L.-A. (2004). Invading herbivory: The golden apple snail alters ecosystem functioning in Asian wetlands. *Ecology*, 85(6), 1575–1580.
- Chalk, P. (2001). Separatism and Southeast Asia: The Islamic factor in southern Thailand, Mindanao, and Aceh. *Studies in Conflict & Terrorism*, 24(4), 241–269.
- Clouse, R. M., & Giribet, G. (2010). When Thailand was an island: The phylogeny and biogeography of mite harvestmen (Opiliones, Cyphophthalmi, Stylocellidae) in Southeast Asia. *Journal of Biogeography*, 37(6), 1114–1130.
- De Genova, N. (2017). The ‘migrant crisis’ as racial crisis: Do Black Lives Matter in Europe? *Ethnic and Racial Studies*, 41(10), 1765–1782.
- Duiker, W. J., & Goscha, C. E. (2000). Thailand and the Southeast Asian networks of the Vietnamese Revolution, 1885–1954. *Pacific Affairs*, 73(3), 411–412.
- Ford, M., & Ward, K. (2021). COVID-19 in Southeast Asia: Implications for workers and unions. *Journal of Industrial Relations*, 63(3), 432–450.
- Gahman, L., & Hjalmanson, E. (2019). Border imperialism, racial capitalism, and geographies of deracination. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 18(1), 107–129.
- Graham, E., & Jordan, L. P. (2011). Migrant parents and the psychological well-being of left-behind children in Southeast Asia. *Journal of Marriage and Family*, 73(4), 763–787.
- Green, D., & Griffith, M. (2002). Globalization and its discontents. *International Affairs*, 78(1), 49–68.
- Hanieh, A. (2011). *Capitalism and class in the Gulf Arab states*. Palgrave Macmillan.
- Hattam, V. (2022). Border economies/capitalist imaginaries: Dispelling capitalism's system effects. *Borderlands Journal*, 21(1), 39–66.
- Higham, C., Douka, K., & Higham, T. (2015). A new chronology for the Bronze Age of northeastern Thailand and its implications for Southeast Asian prehistory. *PLOS ONE*, 10(9), e0137542.
- Jessop, B. (2002). *The future of the capitalist state*. Polity Press.
- Jones, R. (2016). *Violent borders: Refugees and the right to move*. Verso.

- Kaewthep, K. (1986). *Ideology and the ideological mechanisms of the state*. Book Project, Social Research Institute, Chulalongkorn University.
- Kancharapan, A. (2008). *60th anniversary lecture, Faculty of Economics, Thammasat University: Restructuring Thai rural areas and unseen issues*. WordPress. Retrieved November 1, 2025, from <http://wwisartsakul.wordpress.com/2009/09/23/>
- Laungaramsri, P. (2011). *Border capitalism: Rubber plantation settlements and agricultural societal changes in Southern Laos*. Center for Research and Academic Services, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Limmanee, A. (1999). *State, society, and change: Considerations in terms of power, policy, and network relations*. Duan Tula.
- Martinussen, J. (1997). *Society, state and market: A guide to competing theories of development*. Zed Books.
- Mezzadra, S., & Neilson, B. (2013). *Border as method, or, the multiplication of labor*. Duke University Press.
- Miliband, R. (1983). *Class power and state power: Political essays*. Verso.
- Mitchell, T. (2011). *Carbon democracy: Political power in the age of oil*. Verso.
- Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time* (2nd ed.). Beacon Press.
- Pongsawat, P. (2009, June 9). *The northern border through the lens of ethnicity in the political economy and geopolitics of the Siamese colonial state*. Prachatai. <https://prachatai.com/journal/2009/06/24850>
- Poulantzas, N. (1969). The problem of the capitalist state. *New Left Review*, 58, 67–73.
- Pounpunwong, W. (2015). *Social change of farmers in contract farming agriculture under ACMECS in Myawaddy Province, Republic of the Union of Myanmar* (Master's thesis, Chiang Mai University). Chiang Mai University Digital Collections. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:121431>
- Pounpunwong, W. (2020). Market state: Perspectives through border capitalism. In *The 1st National Conference on Humanities and Social Sciences: Liberal Arts Academic Conference* (pp. 220–230). Maejo University.

- Pounpunwong, W. (2021). Nation-state, power of capitalism and gambling on the Mae Sod–Myawaddy border. *Political Science and Public Administration Journal*, 12(Suppl. 1), 115–138. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal/article/view/247561>
- Rajan, R. G. (2019). *The third pillar: How markets and the state leave the community behind*. Penguin Press.
- Reynolds, C. J. (2006). *Seditious histories: Contesting Thai and Southeast Asian pasts*. University of Washington Press.
- Riggs, F. W. (1966). *Thailand: The modernization of a bureaucratic polity*. East-West Center Press.
- Rodrik, D. (2007). *One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth*. Princeton University Press.
- Samudavanija, C. (2001). *From nation-state to market-state*. Baan Phra Arthit.
- Samudavanija, C. (2009). *The state*. Institute of Public Policy Studies.
- Sangkhamanee, J. (2019). Trading at crossroads and the de/re-territorialization of borders: An anthropological review. *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University*, 24(1–2), 17–61.
- Santhasombat, Y. (2008). *Power, space, and ethnic identity: The political culture of nation-states in Thai society*. Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization).
- Sassen, S. (2014). *Expulsions: Brutality and complexity in the global economy*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Schmidt, V. A. (2009). Putting the political back into political economy by bringing the state back in yet again. *World Politics*, 61(3), 516–546.
- Slater, D. (2010). *Ordering power: Contentious politics and authoritarian leviathans in Southeast Asia*. Cambridge University Press.
- Sparke, M., Sidaway, J. D., Bunnell, T., & Grundy-Warr, C. (2004). Triangulating the borderless world: Geographies of power in the Indonesia–Malaysia–Singapore growth triangle. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29(4), 485–498.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. W. W. Norton & Company.
- Strange, S. (1996). *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy*. Cambridge University Press.

- Tamprasith, P. (2008). *The restructuring of rural Thailand and the unseen problems*.
WordPress. <http://www.isartsakul.wordpress.com/2009/09/23/>
- Thippimol, O., Saichampa, T., Preecharush, D., Ganjanakhundee, S., & Khamkoon, A. (2011). *Boundaries of Siam/Thailand–Malaysia–Burma–Laos–Cambodia*. Foundation for the Textbook Project in Social Sciences and Humanities.
- Ufen, A. (2008). Political parties and the party system institutionalization in Southeast Asia: Lessons for democratic consolidation in Indonesia, the Philippines and Thailand. *The Pacific Review*, 21(3), 327–350.
- Usui, M., Ozawa, S., Onozato, H., Kuge, R., Obata, Y., Uemae, T., Ngoc, P. T., Heriyanto, A., Chalemchaikit, T., Makita, K., Muramatsu, Y., & Tamura, Y. (2014). Antimicrobial susceptibility of indicator bacteria isolated from chickens in Southeast Asian countries (Vietnam, Indonesia and Thailand). *The Journal of Veterinary Medical Science*, 76(5), 685–692.
- Wad, P. (2009). The automobile industry of Southeast Asia: Malaysia and Thailand. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 28(2), 97–122.
- Walker, A. (1999). *The legend of the golden boat: Regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China, and Burma*. University of Hawai'i Press.
- Weiss, L. (2003). *States in the global economy: Bringing domestic institutions back in*. Cambridge University Press.
- Yeung, H. W. (1998). Capital, state and space: Contesting the borderless world. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 23(3), 289–291.

การทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่น ศึกษาเปรียบเทียบ
รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร กับ รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา
The Authoritarian Consolidation A Comparative Study of
Thanom Kiitikachorn and Prayuth Chan-o-cha

ศิวพล ชมภูพันธ์ (Siwapon Chompupun)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Assistant Professor, Dr., Lecturer at Department of Political Science,

Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University

E-mail: siwapon@g.swu.ac.th

Received: 11 November 2025

Revised: 05 February 2026

Accepted: 14 February 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษากระบวนการทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นของไทยผ่านการเปรียบเทียบข้ามยุคสมัยระหว่างรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยมุ่งอธิบายว่าระบอบทั้งสองใช้กลไกเพื่อค้ำจุนอำนาจเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร และกลไกดังกล่าววิวัฒนาการภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของแต่ละยุคอย่างไร งานวิจัยใช้กรอบการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่นผนวกกับกรอบเสาหลักสามประการ ได้แก่ การสร้างความชอบธรรม การปราบปราม และการดึงคนเข้าเป็นพวก วิเคราะห์ในสามระดับ คือ มหาภาค ระดับกลาง และระดับจุลภาค ระเบียบวิธีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเปรียบเทียบระบบที่คล้ายคลึงกันมากที่สุด โดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสารเป็นหลัก

ผลการศึกษาชี้ว่า ทั้งสองระบอบมีความต่อเนื่องในการใช้สามเสาหลักเพื่อสร้างเสถียรภาพ แต่มีความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบและตรรกะการทำงานของกลไก โดยระบอบถนอมเป็นอำนาจนิยมทหารแบบชนบธิ์อิงความชอบธรรมจากสงครามเย็นและใช้การปราบปรามเชิงกำลังอย่างเปิดเผย พร้อมการดึงคนเข้าเป็นพวกผ่านเครือข่ายราชการ - กองทัพ ขณะที่ระบอบประยุทธ์พัฒนาเป็นอำนาจนิยมเชิงสถาบันที่ลงทุนสร้างความชอบธรรมเชิงกติกาศังและฝังตัวในสถาบันการเมือง ทำให้การปราบปรามถูกทำให้ชอบธรรม ผ่านนิติ

สงครามและการกำกับข้อมูลข่าวสาร และขยายการดึงคนเข้าเป็นพวกไปสู่เครือข่ายรัฐ – ทุน และฐานมวลชนผ่านนโยบายสวัสดิการ

คำสำคัญ: การทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่น, จอมพลถนอม กิตติขจร, พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

Abstract

This article examines authoritarian consolidation in Thailand through a cross-period comparison of the governments of Field Marshal Thanom Kittikachorn and General Prayuth Chan-o-cha. It asks how the two regimes stabilized their rule, in what ways their strategies converged or diverged, and how these mechanisms evolved under different structural constraints. The study integrates framework of authoritarian consolidation with “three pillars of authoritarian stability”—legitimation, repression, and co-optation—operationalized across three levels of analysis: macro, meso, and micro. Methodologically, it employs a qualitative Most Similar Systems Design (MSSD) and relies on documentary analysis.

The findings demonstrate continuity in the regimes’ reliance on the three pillars, alongside substantial transformation in the form and logic of these mechanisms. Thanom’s rule exemplifies a traditional military authoritarianism grounded in Cold War security legitimacy and characterized by overt coercion, with co-optation primarily channeled through bureaucratic–military networks. In contrast, Prayuth’s rule represents institutionalized authoritarianism: it invests in rule-based legitimacy and embeds authoritarian control within formal institutions, normalizes repression through lawfare and information governance, and expands co-optation beyond the state apparatus toward state–capital coalitions and mass constituencies via welfare and targeted benefits.

Keywords: Authoritarian Consolidation, Thanom Kittikachorn, Prayuth Chan-o-cha

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับเผด็จการ (Autocratic Studies/ Authoritarian Studies) เริ่มกลับมาได้รับความสนใจในหมู่นักวิชาการรัฐศาสตร์อีกครั้ง โดยเฉพาะในสาขาวิชาการเมืองเปรียบเทียบ ดังจะเห็นได้จากความพยายามที่จะพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองดังกล่าวด้วยประเด็นแตกต่างหลากหลายกันไปในบริบทโลกร่วมสมัย เช่น การศึกษาว่าด้วยเคลื่อนเข้าสู่ภาวะเผด็จการ (Autocratization) ความคงทนของระบอบเผด็จการ (durable authoritarianism) การทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่น (authoritarian consolidation)

รวมถึงการล่มสลายของระบอบเผด็จการ (autocratic breakdown) (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2564, หน้า 145-185) การศึกษาเช่นนี้เป็นผลมาจากปรากฏการณ์ทางการเมืองในหลายพื้นที่ของโลกที่แม้จะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแต่กลับเผชิญความท้าทายนานัปการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัญหาคุณค่าประชาธิปไตย การโจมตีระบอบประชาธิปไตยหรือแม้กระทั่งการล่มสลายของประชาธิปไตยและหวนกลับเข้าสู่ระบอบอำนาจนิยมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง (Cassini & Tomini, 2018)

ในกรณีการเมืองไทยนั้น ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าระบอบเผด็จการหรือระบอบอำนาจนิมนั้นเป็นสิ่งที่วนเวียนอยู่ในเส้นทางประชาธิปไตยของไทยอยู่เสมอ การรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 และการบริหารราชการแผ่นดินภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนานเกือบหนึ่งทศวรรษ (พ.ศ. 2557 - 2566) นั้นไม่เพียงแต่ตอกย้ำคำอธิบายหลักเรื่องการหวนกลับไปสู่ “วงจรอุบาทว์” แบบเดิมที่เคยอธิบายวัฏจักรทางการเมืองของไทยมาอย่างยาวนาน แต่ยังสะท้อนการเรียนรู้และการปรับตัวของอำนาจนิยมของไทยที่สามารถประยุกต์ใช้สถาบันทางการเมืองและกลไกการควบคุมแบบดั้งเดิมเข้ากับเครื่องมือสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของผู้ตามมาตรา 44 ควบคู่ไปกับการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ยกแบบมาเพื่อสืบทอดอำนาจต่ออย่างแยบยล แม้จะมีความพยายามให้เห็นถึงการนำพาประเทศไทยกลับเข้าสู่วิถีประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ. 2562 แต่นั่นก็ถูกมองว่าการเมืองก็มิได้เป็นประชาธิปไตยอย่างที่ควรจะเป็น

หากเรานำกรณีข้างต้นมาพิจารณาเปรียบเทียบกับรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรก็ยังพบความน่าสนใจอย่างมีนัยสำคัญ รัฐบาลสองต่างเข้าสู่อำนาจด้วยบริบทการรัฐประหารโดยมีอำนาจกองทัพเป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญ อีกทั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นเวลายาวนานด้วยเวลาที่ใกล้เคียงกัน และต่างพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับการสืบทอดอำนาจของตนผ่านกลไกที่คล้ายประชาธิปไตย เช่น การประกาศใช้รัฐธรรมนูญและการจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปตามวิถีประชาธิปไตย แต่สิ่งเหล่านี้กลับถูกมองว่าเป็นเพียงประชาธิปไตยในเชิงพิธีกรรมหรือให้ความสำคัญกับกระบวนการมากกว่าเนื้อหาที่มุ่งเน้นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน รัฐบาลจอมพลถนอมหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2512 จึงเป็นเพียง “เผด็จการซ่อนรูปในเสื้อคลุมประชาธิปไตยแบบไทย” (ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์, 2566) แต่ท้ายที่สุดกลับสิ้นสุดลงด้วยการรัฐประหารตนเองเมื่อ พ.ศ. 2514 จนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

อย่างไรก็ตาม ความคล้ายคลึงนี้ไม่ได้หมายความว่าระบอบทั้งสองจะเหมือนกันทุกประการด้วยความแตกต่างของยุคสมัยย่อมส่งผลให้ยุทธศาสตร์และเครื่องมือที่ใช้ในการทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่น (Authoritarian Consolidation) มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิง การเปรียบเทียบสองกรณีศึกษานี้จึงมิใช่เพียงการทบทวนเส้นทางประวัติศาสตร์การเมืองไทย แต่เป็นการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามที่ใหญ่กว่านั้นว่า กลยุทธ์ของระบอบอำนาจนิยมในไทยได้รับเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างไรในตลอดระยะเวลากว่าครึ่งศตวรรษ

อนึ่ง การศึกษาเกี่ยวกับระบบอำนาจนิยมในไทย งานส่วนใหญ่มักมุ่งศึกษาเพียงกรณีศึกษาเดียว โดยเน้นการทำงานของรัฐบาลเฉพาะยุคใดยุคหนึ่ง เช่น ยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2552) ยุคจอมพลถนอม กิตติขจร (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2566) ยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (อดิพันธ์ พรหมพันธุ์ใจ, 2563) หรือยุคพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (Kongkirati, 2018; อุเชนทร์ เที่ยงเสน, 2566) หรือ หากเปรียบเทียบก็มักเน้นที่ตัวแสดงหรือการดำเนินนโยบายมากกว่ากระบวนการ (รัษฎา พลเพชร, 2556; ชัชฎา กำลังแพทย์, 2564) ในขณะเดียวกัน การศึกษาในแนวทางนี้มักมุ่งเน้นบทบาทของกองทัพในฐานะ ตัวแสดงหลักของระบบ (สุจิต บุญบงการ, 2562; สุรชาติ บำรุงสุข, 2558, 2566; Chambers, 2024) หรือ การวิเคราะห์สถาบันและรัฐธรรมนูญที่ถูกออกแบบเพื่อควบคุมการเลือกตั้งและจำกัดสิทธิเสรีภาพ (ณรงค์ศักดิ์ เนียมสอน, 2562; ศิปภณ อรรถศรี, 2566) ทว่า การศึกษาที่มุ่งเปรียบเทียบกลไกและยุทธศาสตร์ ที่ตัวระบบอำนาจใช้ในการทำให้ตั้งมั่น (Consolidation) อย่างเป็นระบบยังพบน้อยมาก (Nethipo et al., 2023) โดยเฉพาะการเปรียบเทียบข้ามยุคสมัยที่บริบทแวดล้อมระหว่างประเทศแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ก็ยังไม่ปรากฏ

บทความวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งอุดช่องว่างดังกล่าวและขยายความเข้าใจเกี่ยวกับระบบอำนาจนิยม โดยใช้กรอบแนวคิดการทำให้ระบบอำนาจนิยมตั้งมั่นมาพิจารณาการเมืองไทยผ่านการเปรียบเทียบ กรณีศึกษาที่สำคัญคือ รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เพื่อตอบ คำถามวิจัยหลักที่ว่า ระบบอำนาจนิยมทั้งสองมีกระบวนการรักษาความอยู่รอดและเสริมสร้างความมั่นคงที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร และกลไกเหล่านั้นได้วิวัฒนาการไปอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขใน บริบทที่แตกต่างกัน

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาวะการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่นระหว่างรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการรักษาเสถียรภาพของระบบอำนาจนิยมของรัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาภายใต้กรอบสามเสาหลัก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้อาศัยแนวคิดการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่นของ Christian Gobel (2011) กับกรอบ “เสาหลักสามประการ” (Three Pillars of stability) ว่าด้วยกลไกและกระบวนการรักษาเสถียรภาพของ ระบบเผด็จการของ Johannes Gerschewski (2013) มาเป็นกรอบศึกษาเปรียบเทียบรัฐบาลของจอมพล ถนอม กิตติขจร และพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

Gobel (2011, pp.176-190) เสนอให้เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นด้านกลับของการทำให้เป็นประชาธิปไตย (democratization) โดยเฉพาะเรื่องการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่น (Democratic Consolidation) โดยชี้ให้เห็นว่าการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่นนั้นเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับระบอบเผด็จการอำนาจนิยมที่รัฐมีเป้าหมายพัฒนาและปรับปรุงขีดความสามารถของระบอบการเมืองให้อยู่อย่างมั่นคงและยืนยาว กระบวนการนี้เกิดขึ้นในระดับชั้นทางการเมือง 3 ระดับ คือ

1) การเสริมสร้างความเข้มแข็งระดับมหภาค (macro - level consolidation) ที่เกี่ยวข้องกับ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของโครงสร้างพื้นฐานอำนาจรัฐ เช่น การออกแบบรัฐธรรมนูญ การวางกรอบกฎหมายความมั่นคง และการสร้างอุดมการณ์แห่งชาติที่ครอบคลุมในวงกว้าง

2) การสร้างความเข้มแข็งระดับกลาง (meso - level consolidation) ในระดับนี้เกี่ยวข้องกับองค์กรของรัฐ (state organizations) กระบวนการและนโยบายที่มีผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลทั้งในกลไกของรัฐและในสังคม การใช้อำนาจในระดับนี้มีลักษณะเช่นเดียวกันกับระดับมหภาค ทว่าลักษณะการทำงานของอำนาจในระดับนี้จะเป็นการฝังตัว (embeddedness) ของอำนาจรัฐเข้าไปในองค์กรต่าง ๆ เช่น พรรคการเมือง ระบบราชการ กองทัพ กลุ่มทุน และภาคประชาสังคม ทั้งนี้ เพื่อสร้างเครือข่ายพันธมิตร และควบคุมช่องทางการแสดงออกทางการเมือง

3) การสร้างความเข้มแข็งระดับจุลภาค (micro - level consolidation) เกี่ยวข้องกับการกำหนดความเชื่อ ทศนคติและพฤติกรรมในเชิงสาธารณะ การใช้อำนาจในระดับนี้เป็นการใช้อำนาจทางอ้อม (discursive power) ทั้งในระดับชนชั้นนำและประชาชนทั่วไป

เพื่อให้การอธิบายเชิงกลไกมีความชัดเจน ผู้วิจัยได้นำแนวคิด “เสาหลักสามประการ” ของ Gerschewski (2013, pp.13-38) มาผนวกเป็นเครื่องมือในการจำแนกวิธีการที่ระบอบอำนาจนิยมใช้ในการรักษาเสถียรภาพ ได้แก่

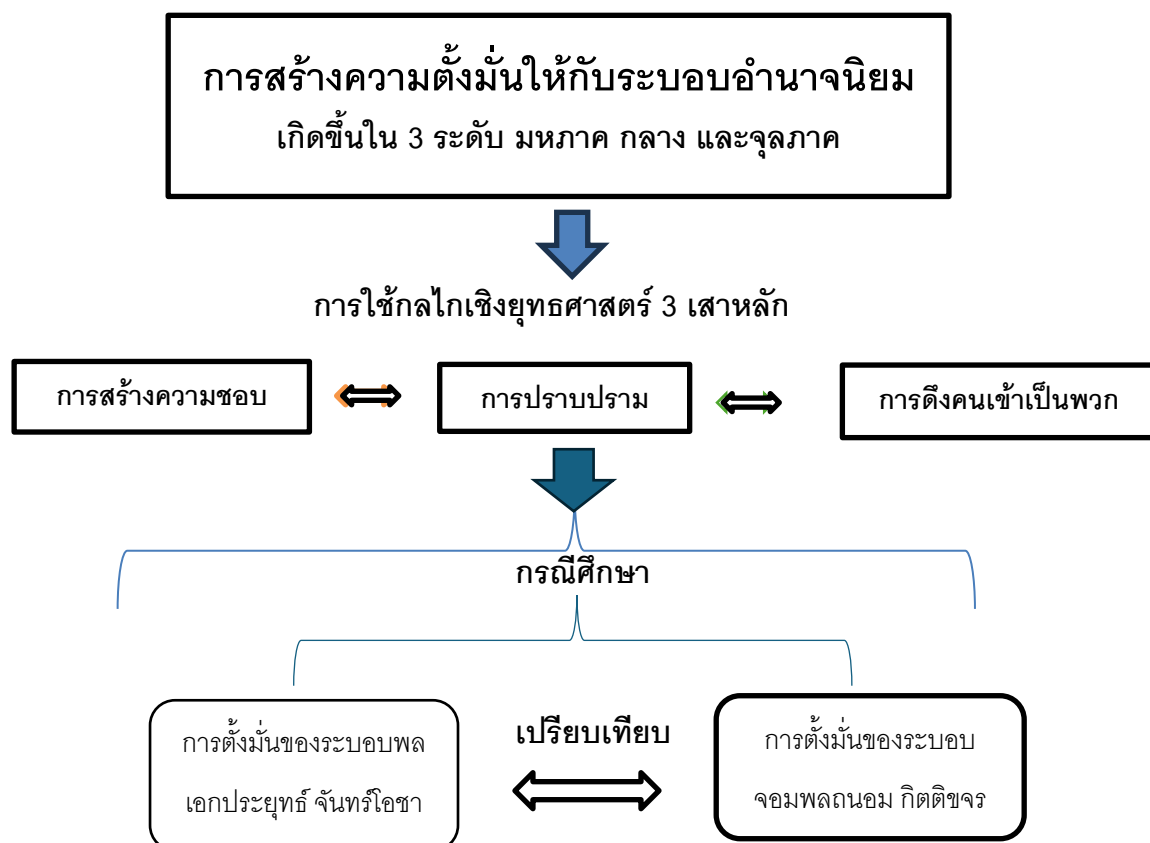
1) การสร้างความชอบธรรม (Legitimation) หมายถึง กระบวนการของการแสวงหาการสนับสนุน โดยเน้นไปที่การสร้างระบบความเชื่อให้ประชาชนยอมรับและสนับสนุนความถูกต้องของระบอบ ผ่านวาทกรรม การอ้างอิงสถาบันทางการเมืองหรือตัวแสดงจากภายนอก กฎหมายผลงานเชิงนโยบาย

2) การปราบปราม (Repression) หมายถึง การใช้กำลังหรือกลไกทางกฎหมายเพื่อจัดการกับฝ่ายตรงข้าม การปราบปรามถือเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของระบอบเผด็จการ การปราบปรามที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปมักปรากฏในทางกายภาพซึ่งไม่ส่งผลดีต่อการรักษาระบอบเผด็จการ ดังนั้นการปราบปรามในที่นี้จึงหมายถึงกระบวนการการที่ชนชั้นนำจัดการช่องทางการเรียกร้อง (channeling demands) จากที่เกิดขึ้นจากข้อขัดแย้งที่มีศักยภาพ (potential opposition) โดยอาจแบ่งเป็นการปราบปรามในระดับสูง (higher repression) ที่จัดการกับผู้นำข้อขัดแย้งหรือมวลชนกลุ่มใหญ่ หรือ

การปราบปรามในระดับล่าง (lower repression) ที่ระบอบใช้จัดการกับกลุ่มที่มีขนาดเล็กหรือมีความสำคัญรองลงไป

3) การดึงคนเข้าเป็นพวก หมายถึงความสามารถในการผนึกตัวแสดงที่มีเกี่ยวข้องในเชิงยุทธศาสตร์ (strategically-relevant actors) หรือกลุ่มของตัวแสดงเหล่านี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนำในระบอบ โดยพิจารณาถึงผลได้ผลเสียจากการวางยุทธศาสตร์ดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการรักษาความปึกแผ่นของชนชั้นนำ (elite cohesion) และขีดความสามารถในการควบคุมระบอบไว้ (steering capacity)

เมื่อผนวกกรอบแนวคิดทั้งสองจะทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในแต่ละระดับของการทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นนั้นมีกลไกหลักใด ทำงานอย่างไร และแตกต่างกันอย่างไรในระหว่างสองยุคสมัยที่นำมาศึกษา ดังนั้น กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษานี้จึงมิได้เพียงอธิบายปฏิบัติการของระบอบทั้งสอง แต่ยังช่วยให้เข้าใจเชิงเปรียบเทียบว่าระบอบอำนาจนิยมไทยได้ปรับตัวและวิวัฒนาการจากการใช้กลไกที่พึ่งพาการปราบปรามทางกายภาพมาสู่การทำให้ระบอบอำนาจนิยมเป็นระบบสถาบันและกฎหมายในยุคพลเอกประยุทธ์ อย่างเป็นขั้นตอน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา: สร้างขึ้นโดยผู้วิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์กระบวนการทำให้ระบบอำนาจนิยมตั้งมั่นผ่านกรณีเปรียบเทียบระหว่างรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2506 - 2514) และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (พ.ศ. 2557 - 2562) ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการก่อร่างและสร้างความมั่นคงให้กับระบบการปกครองของทั้งสองรัฐบาล ภายใต้กรอบแนวคิดสามเสาหลักแห่งความมั่นคงของระบบอำนาจนิยมของ Gerschewski ประกอบกับกรอบแนวคิดการทำให้อำนาจนิยมตั้งมั่นของ Gobel โดยชี้ให้เห็นพลวัตระหว่างมรดกทางสถาบัน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับกลุ่มอำนาจ และการตอบสนองของสังคมต่อกลยุทธ์ของรัฐ

ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกใช้การออกแบบการเปรียบเทียบที่เรียกว่าระบบที่คล้ายคลึงกันมากที่สุด (Most Similar Systems Design: MSSD) โดยมีตรรกะว่ารัฐบาลจอมพลถนอม และรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ มีตัวแปรที่คล้ายคลึงกันหลายประการ ได้แก่ ที่มาของอำนาจทางการเมือง ฐานอำนาจของผู้นำ ลักษณะการควบคุมทางการเมือง และบริบททางสังคมการเมืองภายในประเทศ ดังนั้น เมื่อตัวแปรหลายอย่างมีความคล้ายคลึงกัน การเปรียบเทียบจะทำให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญในยุทธศาสตร์และกลไกการทำให้ระบบตั้งมั่น

นอกจากนั้น การวิจัยยังใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) เป็นหลัก โดยใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งเอกสารชั้นต้น (primary source) ได้แก่ เอกสารทางราชการ กฎหมาย คำปราศรัย สุนทรพจน์ บทสัมภาษณ์ ตลอดจนข่าวจากสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อีกทั้งยังมีการใช้เอกสารชั้นรอง (secondary resource) ประกอบ เช่น หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการ เป็นต้น

ผลการศึกษา

การวิเคราะห์เปรียบเทียบกลไกการทำให้ระบบอำนาจนิยมตั้งมั่นระหว่างรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรและรัฐบาลพลเอกประยุทธ์จันทร์โอชา ภายใต้กรอบแนวคิดเสาหลักสามประการที่ผนวกกับระดับขั้นของการทำให้ระบบอำนาจนิยมตั้งมั่น ได้ชี้ให้เห็นข้อค้นพบประการสำคัญคืออำนาจนิยมในไทยได้วิวัฒนาการรูปแบบ “ระบบเผด็จการทหารแบบชนบ” ที่พึ่งพาการใช้อำนาจทางกายภาพและมีฐานอำนาจหลักคือกองทัพไปสู่ “ระบบอำนาจนิยมเชิงสถาบัน” ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นโดยอาศัยกลไกทางกฎหมายและสถาบันต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ

ในภาพรวม รัฐบาลทั้งสองต่างดำเนินยุทธศาสตร์ที่มุ่งสร้างความต่อเนื่องของอำนาจภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน โดยรัฐบาลจอมพลถนอมดำเนินการสืบทอดแบบอย่างจากระบบจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งชูประเด็นบทบาทการพิทักษ์รักษาความมั่นคงของชาติผ่านการรวมศูนย์อำนาจของรัฐบาลราชการ การสร้างเครือข่ายและความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ในขณะที่รัฐบาลพลเอกประยุทธ์นั้น นอกจากจะใช้วิธีการแบบอำนาจนิยมดั้งเดิมด้วยการสนับสนุนจากกองทัพและ

ชนชั้นนำ โดยชูประเด็นเรื่องความเป็นเอกภาพและการรักษาสถาบันหลักของชาติแล้ว ยังพยายามดำเนิน ยุทธศาสตร์ที่พยายามผสมผสานเครื่องมือประชาธิปไตยเข้ากับกลไกควบคุมทางสถาบันอย่างเป็นระบบ เพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นนำและกลุ่มทุน ยุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้นในรัฐบาลทั้งสองระบอบได้กลายเป็นกลไก ที่ทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นได้ในระดับหนึ่ง

1. เสาหลักที่หนึ่ง: การสร้างความชอบธรรม

เมื่อพิจารณาในระดับมหภาค การสร้างความชอบธรรมของระบอบทั้งสองถูกกำหนดโดยบริบท โลกที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ การสร้างความชอบธรรมของระบอบจอมพลถนอมอิงกับ สถานการณ์สงครามเย็นและอุดมการณ์ด้านความมั่นคงในช่วงสงครามเย็น ประกอบกับการสนับสนุนจาก สถาบันพระมหากษัตริย์ (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2568, หน้า 39) โดยอาศัยวาทกรรม “ภัยคุกคามจาก คอมมิวนิสต์” เพื่อเป็นข้ออ้างในการแสดงบทบาทรัฐบาลผู้พิทักษ์รักษาสถาบันหลักของประเทศคือ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” การแสดงบทบาทเช่นนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากสหรัฐอเมริกาใน ฐานะผู้นำฝ่ายโลกเสรีที่ต้องการให้ประเทศไทยเป็นหนึ่งในจุดยุทธศาสตร์ต่อต้านสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (กุลลดา เกษบุญชู มีต์, 2550) แม้ในเวลาต่อมา รัฐบาลจอมพลถนอมจะนำพาประเทศกลับเข้าสู่วิถี ประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้ชัดจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 และ การจัดการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2512 แต่นั่นก็เป็นเพียงการรักษาอำนาจของระบอบจอมพลถนอมที่มีฉาก หน้าเป็นประชาธิปไตยที่ไร้สาระตละสำคัญของระบอบดังกล่าว (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2566, หน้า 298; 323-328) ผลสุดท้ายคือการล่มสลายด้วยการรัฐประหาร พ.ศ. 2514 และการเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

ในทางตรงกันข้าม ระบอบพลเอกประยุทธ์บริหารประเทศภายใต้บริบทโลกยุคหลังสงครามเย็นที่ บรรทัดฐานประชาธิปไตยกลายเป็นกระแสหลัก การทำลายประชาธิปไตยด้วยวิธีการดั้งเดิมอย่างการยึด อำนาจโดยกองทัพมิได้เป็นที่ยอมรับกันอีกต่อไป ดังนั้น การรัฐประหาร 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) จึงมิได้มีความชอบธรรมในสายตาประชาคมโลกโดยเฉพาะชาติ ตะวันตกและยังถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจนนำไปสู่การระงับความร่วมมือระหว่างประเทศใน บางประการ (ณัฐพงศ์ ปริสิทธิ์, 2566) ด้วยเหตุนี้ ระบอบจำเป็นต้องเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากการอ้างอิง อุดมการณ์ที่ไม่เป็นรูปธรรมหรือหนักแน่นเพียงพอ เช่น “การปฏิรูปประเทศ” “การสร้างความปรองดอง” หรือ “การยุติความขัดแย้ง” ไปสู่การสร้างความชอบธรรมเชิงสถาบันอย่างเป็นรูปธรรม คือ การออกแบบ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 เพื่อเป็นกลไกและกติกาทางกฎหมายที่ระบอบพลเอก ประยุทธ์และอำนาจชนชั้นนำอนุรักษ์นิยมได้ฝังตัวไว้อย่างแนบเนียนในโครงสร้าง ดังจะเห็นได้จาก การบัญญัติมาตราว่าด้วยที่มาของนายกรัฐมนตรี และอำนาจของวุฒิสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้ง เป็นต้น

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นถึงความเหมือนกันของระบอบทั้งสองคือ การสร้างความชอบธรรม เชิงโครงสร้างผ่านการออกแบบสถาบันทางการเมืองตลอดจนกระบวนการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ศิวพล ชมภูพจน์

การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีหน้าตาเป็นประชาธิปไตยและเปิดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ทว่ากลับเป็นเครื่องมือเชิงสถาบันในการค้าจุนอำนาจอย่างทรงพลังและชอบธรรม สิ่งนี้ได้เชื้อให้เกิดการทำให้ระบอบอำนาจนิยมในระดับกลางผ่านการตั้งพรรคการเมืองในฐานะองค์กรที่จัดตั้งเพื่อเป็นเครื่องมือในการ “ฟอกตัว” ผ่านการเลือกตั้ง ในระบอบจอมพลถนอม มีการจัดตั้งพรรคสหประชาไทย เมื่อ พ.ศ. 2511 โดยฝ่ายทหารและมีจอมพลถนอมเป็นหัวหน้าพรรค โดยมีการรวบรวมนักการเมืองและข้าราชการประจำจำนวนมากเข้าเป็นสมาชิก จนได้รับการขนานนามว่า “พรรคทหาร” “พรรคทหารบก” หรือ “พรรคคณะรัฐประหาร” โดยชูนโยบายการสานต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ (อ้างศักดิ์เพชรเลิศอนันต์, 2566, หน้า 330) ขณะที่ระบอบประยุทธ์ มีการจัดตั้งพรรคพลังประชารัฐ เมื่อ พ.ศ. 2561 โดยกลุ่มรัฐมนตรีในรัฐบาลพลเอกประยุทธ์และกลุ่มนักการเมืองฝ่ายสนับสนุน คสช. แม้พลเอกประยุทธ์จะมิได้เป็นสมาชิกพรรค แต่ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นผู้ทำชิงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพรรค (candidate) ตามกติกาของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้สำเร็จภายหลังการเลือกตั้ง พ.ศ. 2562 (BBC News, 2018)

อย่างไรก็ดี การสร้างความชอบธรรมในระดับจุลภาคไม่ควรถูกอธิบายว่าเป็นเพียง “บุคลิกส่วนตัว” ของผู้นำ หรือเป็นเพียง “การสร้างภาพ” ในเชิงประชาสัมพันธ์ แต่ควรถูกทำความเข้าใจในฐานะกลไกของระบอบที่มุ่งทำให้การใช้อำนาจของรัฐบาลถูกยอมรับได้ในสายตาสาธารณะ ผ่านการผลิตซ้ำความหมายเกี่ยวกับความเหมาะสมของผู้นำและความชอบธรรมของระบอบในชีวิตประจำวัน กลไกดังกล่าวจึงเป็นทั้งการสื่อสาร การจัดวางสัญลักษณ์ และการกำกับความคาดหวังของประชาชน โดยรูปแบบที่เลือกใช้ไม่ได้เป็นอิสระจากโครงสร้าง หากถูกกำกับโดยต้นทุนและเงื่อนไขของการทำให้ผู้คนยินยอมในแต่ละยุค เช่น สภาพแวดล้อมสื่อ บรรทัดฐานความชอบธรรมในเวทีโลก และกรอบความมั่นคงที่รัฐใช้กำหนดความหมายของการเมือง

ในกรณีรัฐบาลจอมพลถนอม การผลิตความชอบธรรมระดับจุลภาคเกิดขึ้นภายใต้บริบทที่รัฐสามารถครอบครองพื้นที่สื่อและส่งสารทางเดียวได้มากกว่า รัฐบาลจึงอาศัยกลไกรัฐและสื่อของรัฐเผยแพร่แนวคิดเรื่อง “ผู้นำผู้เสียสละเพื่อชาติ” ซึ่งสอดคล้องกับแบบแผนเผด็จการเชิงอุปถัมภ์ที่สืบเนื่องจากยุคก่อนหน้า อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญมิใช่เพียงการสืบทอดภาพผู้นำแบบเดิม หากคือการสร้างความแตกต่างเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของตนในสายตาสาธารณะ กล่าวคือ รัฐบาลจอมพลถนอมมิได้เน้นการสถาปนาตนเป็นทายาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์อย่างตรงไปตรงมา แต่กลับตอกย้ำภาพพจน์เชิงลบของรัฐบาลก่อนหน้า โดยชี้ให้เห็นความผิดพลาดในการบริหารประเทศ การทุจริต และพฤติกรรมส่วนตัวจนเกิดการยึดทรัพย์ ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงประเด็นทางศีลธรรม หากเป็นยุทธศาสตร์เชิงวาทกรรมเพื่อทำให้ “ความชอบธรรมของรัฐบาลใหม่” โดดเด่นขึ้นผ่านการเปรียบเทียบเชิงคุณค่า ในผลลัพธ์ ภาพลักษณ์ที่ถูกทำให้ติดตรึงกับจอมพลถนอมคือ “ผู้นำซื่อสัตย์สุจริตและเสียสละเพื่อชาติ” จนได้รับฉายาว่า “นายกคนซื่อ” ควบคู่กับ

การนำเสนอบุคลิก สุขภาพ และออนไลน์ (อ้างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2566, หน้า 221; 244-246) ซึ่งเป็นภาพที่ทำงานได้ดีในโครงสร้างสื่อและเงื่อนไขความชอบธรรมของยุคนั้น

ในทางตรงกันข้าม รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ดำรงอยู่ในบริบทที่ “ความชอบธรรมของการยึดอำนาจ” มีต้นทุนสูงกว่าเดิม ทั้งจากบรรทัดฐานประชาธิปไตยที่เป็นกรอบประเมินสากลและจากสภาพแวดล้อมสื่อที่ประชาชนได้กลับได้รวดเร็วและกว้างขวางกว่า ระบบจึงต้องทำงานบนสองชั้นพร้อมกัน ได้แก่ (1) การแสดงภาพผู้นำที่สามารถควบคุมสถานการณ์ และ (2) การผูกภาพผู้นำเข้ากับคุณค่าทางศีลธรรมและความมั่นคงของรัฐ ด้วยเหตุนี้ พลเอกประยุทธ์จึงนำเสนอภาพการเป็น “ผู้นำเข้มแข็ง” (strongman) ที่ได้ขีดตามชนบททหาร (Chambers, 2024, p.637) ควบคู่กับการเป็น “คนดี” ในความหมายของผู้นำอุดมคติที่ยึดโยงกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ “ยิ่งชีวิต” (BBC News, 2017b) กลไกดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่ที่สไตลการพูดหรือบุคลิกผู้นำ แต่ถูกทำให้เป็น “ระบบการสื่อสาร” ผ่านการปรากฏตัวอย่างสม่ำเสมอในสื่อ การกำกับวาทกรรม และการผลิตซ้ำกรอบคุณค่าที่รัฐต้องการให้เป็นบรรทัดฐาน เช่น “คนดีมีศีลธรรม” “ศีลธรรมนำการเมือง” และคำขวัญ “คืนความสุขให้คนในชาติ” ซึ่งปรากฏทั้งในบทเพลง รายการโทรทัศน์ของนายกรัฐมนตรี การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ และนโยบายบางประเภทที่มุ่งสร้างความรู้สึกผูกพันระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างไรก็ดี กลยุทธ์ดังกล่าวสะท้อนความพยายามของระบอบอำนาจนิยมภายใต้พลเอกประยุทธ์ที่จะหยั่งลึกเข้าไปในระดับความคิดและอารมณ์ของผู้คนเพื่อสร้างพลเมืองที่ยอมรับความชอบธรรมของรัฐบาลโดยสมัครใจ ทว่าความพยายามนี้กลับไม่ประสบความสำเร็จในวงกว้างเท่าที่คาดหวังไว้ ความซ้ำซากของวาทกรรม รวมถึงความล้มเหลวในการตอบสนองต่อปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในหมู่ประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งหันมาใช้สื่อออนไลน์และสื่อทางเลือกเป็นพื้นที่ในการต่อต้านและตั้งคำถามต่อวาทกรรมของรัฐ จนนำไปสู่การชุมนุมในหมู่ประชาชนหลายโอกาสระหว่าง พ.ศ. 2562 - 2563 แต่รัฐบาลก็ยังดำรงอยู่จนกระทั่ง พ.ศ. 2566 (อายุขัย ประทีป ณ ถลาง, 2563)

2. เสาหลักที่สอง: การปราบปราม

เสาหลักของการทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นในแง่หนึ่งเป็นวิธีการที่เด่นชัดที่สุด ทั้งในรูปแบบกายภาพที่ใช้กำลังอย่างเปิดเผยและรูปแบบกฎหมายในฐานะอาวุธของรัฐบาล ในระดับมหภาค ระบบทั้งสองต่างมีกฎหมายพิเศษที่ให้อำนาจผู้นำอย่างเบ็ดเสร็จเพื่อออกคำสั่งใด ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วและเด็ดขาด (iLaw, 2017) ดังจะเห็นได้จากการใช้มาตรา 17 ในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ในยุคจอมพลถนอม ซึ่งถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องและมีความถี่มากกว่าสมัยจอมพลสฤษดิ์ โดยให้อำนาจนายกรัฐมนตรีสั่งประหารชีวิตหรือจำคุกผู้กระทำผิดได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการศาล นอกจากนี้ยังมีการประกาศกฎอัยการศึก การจัดตั้งองค์กรด้านความมั่นคง และการตรากฎหมายพิเศษเพื่อควบคุมและปราบปรามผู้เห็นต่าง ทั้งยังมีการปิดกั้นเสรีภาพของสื่อ การเซ็นเซอร์เนื้อหาที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล และการห้ามชุมนุมหรือเคลื่อนไหวทางการเมืองในทุกระดับ ทำให้กลุ่มหัวรุนแรงและกลุ่มก้าวหน้าถูก

ศิวพล ชมภูพันธ์

กวาดล้างออกไปจากระบบการเมืองไทย (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2568, หน้า 39) ส่งผลให้บรรยากาศทางการเมืองในยุคนั้นอยู่ภายใต้สภาวะความเจ็บงันผ่านการควบคุมทางร่างกายและการกดทับทางความคิดอย่างเป็นระบบ

ขณะที่ระบอบพลเอกประยุทธ์มีมาตรา 44 ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2557 เป็นเครื่องมือ มาตราดังกล่าวมีขอบเขตอำนาจกว้างขวางไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามาตรา 17 ที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ แต่ด้วยบรรยากาศแรงกดดันและการเฝ้าติดตามสถานการณ์สิทธิมนุษยชนจากประชาคมระหว่างประเทศ ทำให้รัฐบาลอำนาจนิยมไม่อาจใช้อำนาจพิเศษเข้าปราบปรามทางกายภาพได้อย่างเปิดเผย จุดเปลี่ยนสำคัญคือการใช้ “กฎหมายปกติ” เป็นเครื่องมือปราบปรามทางการเมือง หรือดังที่หลายฝ่ายเรียกว่า “นิติสงคราม” (Lawfare) (ปิยนุตร แสงนกกุล, 2564) ดังจะเห็นได้จากการใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 และมาตรา 116 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 เข้าจัดการดำเนินคดีกับประชาชนเป็นอย่างน้อย 1,445 คน ใน 623 คดี (iLaw, 2022) แม้การกระทำเช่นนี้กลับสร้างภาพลักษณ์ของการบังคับใช้กฎหมายที่เป็นไปตามครรลองซึ่งถือว่าการลดแรงเสียดทานทางการเมืองแต่ก็เกิดขึ้นท่ามกลางความกังวลใจของผู้คนจำนวนมากในสังคม

ในระดับกลาง การปราบปรามจะปรากฏในรูปแบบการขยายบทบาทของกลไกความมั่นคง ระบอบจอมพลจะใช้กลไกทหาร ตำรวจ และกองอำนาจการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ (กอ.ปค.) (ในปัจจุบันคือ กองอำนาจการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร หรือ กอ.รมน. - ผู้วิจัย) เพื่อต่อสู้กับศัตรูที่ชัดเจนคือ คอมมิวนิสต์ แต่ระบอบพลเอกประยุทธ์โดยอาณัติของคณะรักษาความสงบแห่งชาติและ มาตรา 44 ได้ขยายบทบาท กอ.รมน. และกลไกทหารเข้าควบคุมภัยคุกคามความมั่นคงในแทบทุกมิติ โดยเฉพาะการใช้อำนาจทหารเข้าควบคุมตัวพลเรือน (ตามคำสั่ง คสช.) ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ กอ.รมน. ภาค 4 ส่วนหน้าได้ส่งฝ่ายกฎหมายเข้ามาแจ้งความดำเนินคดีกับนักการเมืองและนักวิชาการจำนวน 12 ราย ที่จัดเวทีเสวนาเรื่องการพลวัตแก้ไขปัญหายาเสพติดชายแดนภาคใต้ ที่จังหวัดปัตตานี เมื่อ พ.ศ. 2562 (BBC News, 2019) ซึ่งถือเป็นการขยายเครือข่ายความมั่นคงเข้ามาในชีวิตพลเรือนอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังเป็นกลไกความมั่นคงภายในที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของทหารและชนชั้นนำเพื่อปกป้องและขยายอำนาจการครอบงำทางการเมืองของพวกเขา (พวงทอง ภวัครพันธุ์, 2567, หน้า 216-217)

ในระดับจุลภาค จะพบเห็นการปราบปรามเชิงจิตวิทยา รัฐบาลทั้งสองต่างพยายามควบคุมและหล่อหลอมประชาชนให้เชื่อฟังต่ออำนาจรัฐ ผ่านการจัดระเบียบทางวาทกรรม การควบคุมข้อมูลข่าวสาร และการสร้างบรรยากาศแห่งความกลัว เพื่อกำจัดการวิพากษ์วิจารณ์และการต่อต้านทางการเมือง อย่างไรก็ตาม วิธีการและบริบทที่ทั้งสองรัฐบาลใช้ในการควบคุมทางความคิดกลับมีลักษณะแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ รัฐบาลจอมพลถนอมอมอาศัยทั้งการควบคุมทางกายภาพและทางกฎหมายควบคู่กัน

โดยยังคงสืบทอดกลไกจากยุคจอมพลสฤษดิ์ เช่น การใช้กฎหมาย และการควบคุมกิจกรรมของนักศึกษา และสื่อมวลชนอย่างเข้มงวด เพื่อสร้างสภาวะแห่ง “ความสงบ” จนกลายเป็น “ความเงิบงัน” การเมืองในยุคนี้จึงถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบที่รัฐกำหนด จนเกิดบรรยากาศแห่งความกลัวและความเฉื่อยชาในหมู่ประชาชน นักศึกษายุคทศวรรษ 2500 - 2510 จึงเรียกช่วงเวลาดังกล่าวว่า “ยุคสายลมแสงแดด” หรือ “ยุคแสวงหา” ที่ภายนอกดูสงบแต่ภายในอัดแน่นไปด้วยแรงต้านและความอึดอัดที่รอวันปะทุ จนสุดท้ายนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ยุติกะบอบอำนาจนิยมที่ยาวนานกว่า 16 ปี (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2556)

ในทางกลับกัน รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ ใช้การปราบปรามแบบเจาะจง โดยเฉพาะกลุ่มหัวก้าวหน้า กลุ่มนักวิชาการ และผู้นำนักศึกษาที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและต่อต้านการรัฐประหาร โดยมีเป้าหมายคือการสร้างความหวาดกลัวและความเงิบงัน เช่น การเรียกปรับทัศนคติ การส่งนายทหารไป “เยี่ยมบ้าน” การสอดส่องออนไลน์ (surveillance) ผ่านการคำสั่ง คสช. และการตั้งคณะทำงานด้านสื่อออนไลน์ การคุกคามเสรีภาพทางวิชาการรวมถึงการฟ้องคดีเชิงยุทธศาสตร์เพื่อปิดปาก (SLAPP) (BBC News, 2017a, Green News, 2025) แม้สิ่งเหล่านี้จะมีใช้การปราบปรามด้วยกำลังโดยตรง แต่เป็นการคุกคามและควบคุมทางจิตใจที่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน จากการศึกษาพบว่า ในช่วงที่ระบอบประยุทธ์ยังใช้อำนาจแบบเผด็จการ คือ ช่วงที่รัฐไทยสามารถควบคุมกิจกรรมภาคประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2568, หน้า 159-160)

ในอีกด้านหนึ่ง ยังสามารถเห็นได้จากการควบคุมสื่อของรัฐ ในระบอบพลเอกประยุทธ์จะมีความโดดเด่นและซับซ้อนกว่าระบอบจอมพลถนอม กล่าวคือ ระบอบพลเอกประยุทธ์จะควบคุมสื่อต่าง ๆ ผ่านกลไกทางกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 หรือ “พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์” ในฐานะกลไกเชิงสถาบันที่เอื้อให้การปราบปรามทางการเมืองถูกทำให้เป็นเรื่องปกติ และชอบธรรมภายใต้กรอบกฎหมาย ควบคู่ไปกับข้อกล่าวหาจากหลายฝ่ายที่มองว่ารัฐบาลใช้การปฏิบัติการข้อมูลข่าวสาร (IO) เพื่อสร้างภาพลักษณ์ให้แก่การบริหารประเทศไปพร้อมกับการโจมตีฝ่ายตรงข้ามในพื้นที่ไซเบอร์ (The Matter, 2021, iLaw, 2025) เมื่อเปรียบเทียบกับยุคจอมพลถนอมซึ่งใช้เพียงการควบคุมสื่อแบบดั้งเดิมด้วยการสั่งปิดสำนักข่าว สำนักพิมพ์หรือสำนักวิทยุที่วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล

3. เสาหลักที่สาม: การดึงคนเข้าเป็นพวก

เสาหลักในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าการดึงคนเข้าเป็นพวกของระบอบอำนาจนิยมแบบไทยได้แปรจากการอุปถัมภ์และการสร้างเครือข่ายที่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มโดยเฉพาะระบบราชการไปสู่การสร้างเครือข่ายพันธมิตรที่ฝังตัวในสถาบันและนโยบาย รัฐบาลทั้งสองต่างใช้ยุทธศาสตร์นี้อย่างเป็นระบบเพื่อสร้างฐานสนับสนุนและค้ำจุนอำนาจของผู้นำหลังการรัฐประหาร โดยเฉพาะในช่วงที่พยายาม

“นำประเทศกลับสู่ระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งในความเป็นจริงเป็นกระบวนการสร้างระบอบอำนาจนิยมที่มีการเลือกตั้งเสียมากกว่าจะเป็นการคืนอำนาจให้ประชาชนอย่างแท้จริง

ในระดับมหภาค ทั้งสองระบอบใช้ออกแบบสถาบันเพื่อการดึงเข้าเป็นพวก รัฐบาลจอมพลถนอมดำเนินกลไกการดึงคนเข้าเป็นพวกโดยขยายบทบาทและอำนาจของกลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือนให้เป็นเสาหลักของระบอบอำนาจนิยม ระบบราชการในยุคนี้ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือเชิงเทคนิค แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกทางการเมืองที่เชื่อมโยงเครือข่ายอุปถัมภ์ระหว่างผู้นำกับข้าราชการระดับสูง การแต่งตั้งบุคคลใกล้ชิดหรือผู้มีความภักดีเข้าสู่ตำแหน่งสำคัญในฝ่ายพลเรือนและทหารจึงกลายเป็นยุทธวิธีสำคัญในการควบคุมกลไกของรัฐทั้งหมด ส่วนระบอบพลเอกประยุทธ์ได้สร้างสถาบันเพื่อการดึงคนเข้าเป็นพวกอย่างเป็นระบบ ชับซ้อนและทรงพลังยิ่งกว่าสมัยระบอบถนอม ดังจะเห็นตัวอย่างที่ชัดผ่านการแต่งตั้งวุฒิสมาชิกจำนวน 250 คนโดย คสช. เพื่อสร้างเครือข่ายชนชั้นนำอันประกอบด้วยกองทัพ ข้าราชการและกลุ่มทุนที่สนับสนุนการคงอยู่ของพลเอกประยุทธ์ และยังเป็นหลักประกันในการกำหนดทิศทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอนาคต

ในระดับกลาง ระบอบทั้งสองต่างสร้างพรรคการเมืองเพื่อเป็นพื้นที่รวบรวมคนเข้ามาเป็นฐานอำนาจและเตรียมความพร้อมลงสมัครรับเลือกตั้งตามแผนการและกติกาที่ตนเองร่างไว้ จอมพลถนอมยังพยายามสร้างความต่อเนื่องของอำนาจผ่านการจัดตั้งพรรคสหประชาไทย เพื่อเป็นช่องทางทางการเมืองในช่วงที่ประเทศเริ่มเปิดสู่ระบบเลือกตั้ง แม้ว่าพรรคดังกล่าวจะถูกมองว่าเป็นพรรคของรัฐมากกว่าจะเป็นพรรคการเมืองในความหมายประชาธิปไตย แต่ก็สะท้อนความพยายามของระบอบในการสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์เชิงสถาบัน เพื่อเปลี่ยนฐานอำนาจทางทหารให้มีความชอบธรรมทางการเมืองมากขึ้น (ภูริ พวงศ์เจริญ, 2563, หน้า 329-330)

ภายใต้ระบอบพลเอกประยุทธ์ รัฐบาลได้จัดตั้งพรรคพลังประชารัฐขึ้นเป็นฐานการเมืองเชิงสถาบันเพื่อสืบทอดอำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ พรรคดังกล่าวไม่เพียงรวบรวมอดีตข้าราชการและกลุ่มทุนที่ใกล้ชิดกับผู้นำทหารเท่านั้น แต่ยังดึงเอานักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองชื่อดังจากหลายพรรคเข้ามาร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ฝ่ายตรงข้าม” ที่มีจุดอ่อนหรือประสบปัญหาทางคดีความ ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือต่อรองและบีบบังคับให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการค้าอำนาจ การดึงคนเข้าเป็นพวกในยุคพลเอกประยุทธ์จึงมีลักษณะของการสร้างพันธมิตรแบบมีเงื่อนไขที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ การคุ้มกัน และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (จันจิรา ดิษเจริญ, 2565)

อย่างไรก็ดี สิ่งที่ระบอบประยุทธ์ทำต่างไปจากระบอบจอมพลถนอมอย่างสิ้นเชิงคือการสร้างพันธมิตรทางการเมืองระหว่างกลุ่มอำนาจรัฐกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ผ่านการกำหนดนโยบาย (ประจักษ์ ก้องกีรติ และวีรยุทธ กาญจน์ชูฉัตร, 2561) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การดำเนิน “นโยบายประชารัฐ” ผ่านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยมี “บริษัทประชา

รัฐสามัคคี” เป็นกลไกตัวกลางระดับประเทศในการขับเคลื่อนนโยบาย เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นความพยายามของรัฐบาลอำนาจนิยมที่จะผูกโยงส่วนราชการกับรัฐวิสาหกิจให้อยู่ภายใต้การควบคุมของความร่วมมือระหว่างกองทัพกับกลุ่มทุนใหญ่เพื่อเชื่อมโยงกับการจัดจำหน่ายสินค้าที่ส่งผลต่อการบริโภคของประชาชนในวงกว้าง เช่น สินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์แปรรูป ผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนภาคบริการและกิจกรรมเชิงชุมชนหรือเชิงท่องเที่ยว (ชัชฎา กำลังแพทย์, 2564, หน้า 251-265)

การกระทำเช่นนี้ถือเป็นการประสานกลไกการดึงคนเข้ามาเป็นพวก (ไม่ว่าจะเป็นพันธมิตรหรือฝ่ายตรงข้ามก็ตาม) เข้ากับการสร้างสถาบันทางการเมืองเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับระบอบอำนาจนิยมได้อย่างทรงพลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทหลังสงครามเย็น ความเข้มแข็งเช่นนี้ส่งผลให้ระบอบประยุทธ์สามารถยกระดับจากระบอบอำนาจนิยมแบบชนบไปสู่การเป็นระบอบอำนาจเชิงสถาบัน หรืออาจเรียกว่าเป็น “ระบอบอำนาจนิยมที่มีการแข่งขัน” (competitive authoritarianism) ผ่านการสร้างความชอบธรรมเชิงสถาบันที่มีรัฐธรรมนูญ รัฐสภาและพรรคการเมืองเป็นเครื่องรองรับ การดึงคนเข้าเป็นพวกผนวกกับการสร้างเครือข่ายกับภาคเอกชนได้อย่างลงตัว (จิตติกร สังข์แก้ว, 2566; อุเชนทร์ เชียงเสน, 2566)

ส่วนในระดับจุลภาค ระบอบประยุทธ์กลับดำเนินการในส่วนนี้ได้อย่างชัดเจนกว่าระบอบถนอมอย่างมาก โดยการดำเนินนโยบายที่รัฐส่งผลประโยชน์โดยตรงไปถึงประชาชนในวงกว้าง เช่น บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (บัตรคนจน) และโครงการแจกเงินช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น โครงการคนละครึ่ง เป็นต้น กลไกนี้ทำให้รัฐสามารถสร้างสายสัมพันธ์โดยตรงกับประชาชนระดับรากหญ้าเพื่อสร้างฐานสนับสนุนที่แตกมาด้วยผลประโยชน์โดยตรง และลดทอนแรงจูงใจในการต่อต้านระบอบ

หากพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ จะเห็นได้ว่าทั้งสองรัฐบาลต่างใช้กลยุทธ์การดึงคนเข้าเป็นพวกเพื่อสร้างความยืดหยุ่นเชิงอำนาจ (authoritarian resilience) ให้กับระบอบของตน โดยอาศัยทั้งกลไกเชิงสถาบันและระบบอุปถัมภ์เป็นเครื่องมือหลัก อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่ขอบเขตและความซับซ้อนของเครือข่ายอำนาจ ในขณะที่จอมพลถนอมมีฐานอำนาจที่จำกัดอยู่ภายในกองทัพและระบบราชการ ซึ่งสะท้อนรูปแบบของระบอบอำนาจนิยมยุคต้นที่พึ่งพาความจงรักภักดีและโครงสร้างราชการเป็นแกนกลาง แต่พลเอกประยุทธ์กลับดำเนินยุทธศาสตร์ในลักษณะของระบอบอำนาจนิยมแบบเครือข่ายที่ขยายวงออกไปสู่ภาคเอกชน กลุ่มทุน และเครือข่ายทางการเมืองระดับชาติ - ท้องถิ่น เพื่อให้การคงอยู่ของอำนาจมีความซับซ้อนและยากต่อการท้าทายมากยิ่งขึ้น ในอีกทางหนึ่ง จะเห็นได้ว่า กลไกการดึงคนเข้าเป็นพวกของรัฐบาลทั้งสองสะท้อนวิวัฒนาการของระบอบอำนาจนิยมไทยจากระบบอุปถัมภ์ราชการแบบรวมศูนย์ของยุคจอมพลถนอม ไปสู่ระบบเครือข่ายอำนาจข้ามสถาบันของยุคพลเอกประยุทธ์ ซึ่งทั้งสองต่างมีเป้าหมายเดียวกันคือ การสร้างแนวร่วมทางการเมืองและผลประโยชน์เพื่อค้ำจุนอำนาจของผู้นำหลังรัฐประหาร ภายใต้ภาพลักษณ์ของการนำประเทศกลับคืนสู่ความสงบและประชาธิปไตยที่อยู่ภายใต้การควบคุมของระบอบอำนาจนิยม

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบกลไกการทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นในแต่ละระดับระหว่างรัฐบาล
จอมพลถนอม กิตติขจร และพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

เสาหลัก/ ระดับ	ระบอบจอมพลถนอม	ระบอบพลเอกประยุทธ์
การสร้าง ความชอบธรรม ระดับ มหภาค	ความมั่นคงแบบสงครามเย็น ต่อต้าน คอมมิวนิสต์ อิง กองทัพ และ การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา วาทกรรมพิทักษ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	โลกหลังสงครามเย็นที่ประชาธิปไตยเป็น บรรทัดฐาน ใช้รัฐธรรมนูญ 2560 และ สถาบันทางกฎหมายสร้างความชอบธรรม เชิงกติกากฎ อ่างการปฏิรูป และ ความปรองดอง
การสร้าง ความชอบธรรม ระดับกลาง	การตั้งพรรคสหประชาไทยเพื่อสืบทอดอำนาจผ่านระบบเลือกตั้ง	การตั้งพรรคพลังประชารัฐ การใช้รัฐธรรมนูญเอื้อการสืบทอดอำนาจ ผ่านวุฒิสภาแต่งตั้ง
การสร้าง ความชอบธรรม ระดับจุลภาค	สื่อรัฐทางเดียว การสร้างภาพลักษณ์ “ผู้นำซื่อสัตย์ สุภาพ เสียสละ”	ระบอบการสื่อสารเข้มข้น ภาพ “ผู้นำ เข้มแข็ง คนดี ศีลธรรม” ผ่านโทรทัศน์ เพลง คำขวัญ และสื่อสังคมออนไลน์
การปราบปราม ระดับมหภาค	การใช้มาตรา 17 กฎอัยการศึก อำนาจเด็ดขาด ใช้กำลังเปิดเผย	การใช้มาตรา 44 และกฎหมายปกติเป็น อาวุธ นิติสงคราม การดำเนินคดีการเมือง จำนวนมาก
การปราบปราม ระดับกลาง	การใช้ทหาร ตำรวจ และกลไกปราบ คอมมิวนิสต์ควบคุมพื้นที่	การขยายบทบาทกองทัพและหน่วยความ มั่นคงสู่ชีวิตพลเรือน ควบคุมกิจกรรมทาง วิชาการและการเมือง
การปราบปราม ระดับจุลภาค	การควบคุมและปิดกั้นสื่อ การควบคุมกิจกรรมทางการเมือง อย่างเข้มงวด	การเรียกปรับทัศนคติ เยี่ยมบ้าน สอดส่อง ออนไลน์ คดีปิดปาก คุณคามทางจิตวิทยา
การดึงคนเข้า เป็นพวก ระดับมหภาค	การสร้างเครือข่ายราชการและทหาร ระบบอุปถัมภ์ แต่งตั้งคนใกล้ชิด	การแต่งตั้งวุฒิสภา 250 คน การผูกชนชั้นนำ กองทัพ และทุนใหญ่
การดึงคนเข้า เป็นพวก ระดับกลาง	พรรคการเมืองรวบรวมข้าราชการและ นักการเมืองที่ใกล้ชิดอำนาจรัฐ	พรรคพลังประชารัฐดึงนักการเมืองหลาย ชั่ว ใช้ผลประโยชน์และแรงกดดันทางคดี

เสาหลัก/ ระดับ	ระบอบจอมพลถนอม	ระบอบพลเอกประยุทธ์
การดึงคนเข้า เป็นพวกระดับ จุลภาค	การอุปถัมภ์ผ่านรัฐราชการที่ยังไม่ เข้าถึงมวลชนในระดับกว้าง	การดำเนินนโยบายสวัสดิการและเงินโอน ตรงถึงประชาชน เช่น บัตรสวัสดิการแห่ง รัฐ โครงการกระตุ้นการใช้จ่าย

ที่มา: สร้างขึ้นโดยผู้วิจัย

อภิปรายและสรุปผล

ผลการศึกษาชี้ชัดว่า การทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นในไทยมิได้เป็นเพียงความคงทนของการปกครองโดยทหาร แต่คือ กระบวนการปรับรูปแบบเชิงยุทธศาสตร์ที่ระบอบเรียนรู้และพัฒนาเครื่องมือเพื่อยึดอายุอำนาจภายใต้ข้อจำกัดของยุคสมัยที่เปลี่ยนไป เมื่อพิจารณาผ่านกรอบการทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นของ Gobel และเสาหลักสามประการของ Gerschewski งานนี้ตอบคำถามวิจัยได้ว่า ทั้งระบอบจอมพลถนอมและระบอบพลเอกประยุทธ์ใช้กลไกเดียวกันสามด้าน ได้แก่ การสร้างความชอบธรรม การปราบปราม และการดึงคนเข้าเป็นพวก แต่วิธีการทำงานของกลไกเหล่านี้ ต่างกันตามระดับชั้นทางการเมือง และวิวัฒนาการไปตามบริบทโลก เศรษฐกิจการเมือง และระบบสื่อ มากกว่าจะอธิบายด้วยบุคลิกผู้นำเป็นหลัก

ประการแรก ในเชิงโครงสร้างระดับมหภาค ทั้งสองระบอบต่างพยายามผลิต “ความชอบธรรมเชิงสถาบัน” ผ่านการออกแบบกติกาและสถาบันทางการเมือง แต่แก่นสำคัญอยู่ที่ ความแตกต่างของต้นทุนความชอบธรรม ระหว่างยุคสงครามเย็นกับยุคหลังสงครามเย็น ระบอบถนอมสามารถอิง “ความมั่นคง” และ “ภัยคุกคามคอมมิวนิสต์” เพื่อทำให้การรวมศูนย์อำนาจและการใช้กำลังเป็นสิ่งพออธิบายได้ภายใต้ภูมิรัฐศาสตร์ฝ่ายโลกเสรี ในทางกลับกัน ระบอบประยุทธ์เผชิญข้อจำกัดจากบรรทัดฐานประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนที่เป็นกรอบประเพณีสากล ทำให้การยึดอำนาจแบบดั้งเดิมมีต้นทุนสูงกว่าเดิม ระบอบจึงจำเป็นต้องลงทุนสร้างความชอบธรรมในรูปแบบที่ตรวจสอบได้มากขึ้นผ่านรัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง และกลไกกึ่งประชาธิปไตยที่ถูกทำให้เป็นเครื่องมือรองรับการสืบทอดอำนาจ กล่าวได้ว่า ระบอบประยุทธ์มิได้ผ่อนคลาย แต่เปลี่ยนจากการครอบงำแบบเปิดเผยไปสู่การครอบงำที่มีสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตยเป็นแกน เพื่อให้ดูชอบธรรมในเวทีโลกและในประเทศ

ประการที่สอง ในมิติการปราบปราม งานวิจัยนี้ทำให้เห็นการเปลี่ยนผ่านสำคัญจากการปราบปรามด้วยกำลังไปสู่การปราบปรามด้วยกฎหมายและข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาข้ามระดับชั้นทางการเมือง ในยุคถนอม การปราบปรามระดับมหภาคอาศัยอำนาจพิเศษที่เอื้อต่อการลงโทษอย่างรวดเร็วและเด็ดขาด ควบคุมการควบคุมสื่อแบบรวมศูนย์ จึงทำให้เกิดสภาวะความสงบที่กลายเป็นความเงิบงันในพื้นที่สาธารณะ ส่วนในยุคประยุทธ์ แม้มีอำนาจพิเศษเช่นกัน แต่ลักษณะเด่นกลับอยู่ที่การทำให้การปราบปราม “มีความปกติ” ผ่านการบังคับใช้กฎหมายทั่วไป การดำเนินคดีเชิง

ศิวพล ชมภูพันธ์

การเมือง และการกำกับพื้นที่สื่อโดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมดิจิทัล กลไกนี้ทำงานได้สองชั้นพร้อมกัน คือ (1) ลดต้นทุนภาพลักษณ์ของการใช้ความรุนแรงแบบโจ่งแจ้ง และ (2) ทำให้การจำกัดเสรีภาพถูกนำเสนอว่าเป็นการรักษากฎหมายและความสงบเรียบร้อย ดังนั้น ความแตกต่างสำคัญไม่ใช่ระดับความเข้มข้นของการกดปราบเท่านั้น แต่คือ รูปแบบความเป็นเหตุเป็นผลและความชอบธรรมของการปราบปรามที่ถูกออกแบบให้สอดคล้องกับยุคหลังสงครามเย็น

ประการที่สาม กลไกการดึงคนเข้าเป็นพวกสะท้อนวิวัฒนาการของระบอบอำนาจนิยมไทยจากระบบอุปถัมภ์แบบจำกัดวงไปสู่เครือข่ายอำนาจแบบข้ามสถาบัน ในยุคก่อนอม การดึงเข้าเป็นพวกยึดโยงอย่างมากกับระบบราชการ - กองทัพและการแต่งตั้งคนใกล้ชิด ทำให้ระบอบมีแกนกลางที่ชัดเจนขอบเขตเครือข่ายยังไม่กว้างมาก ในทางตรงข้าม ระบอบประยุทธ์ขยายการดึงเข้าเป็นพวกทั้งในเชิงสถาบัน (เช่น กลไกแต่งตั้งและสถาบันการเมืองที่เอื้อต่อชนชั้นนำ) และในเชิงเศรษฐกิจการเมือง (การประสานรัฐกับทุนผ่านนโยบายและความร่วมมือ) รวมถึงในเชิงฐานมวลชนผ่านสวัสดิการและการโอนผลประโยชน์ที่เข้าถึงประชาชนโดยตรง ซึ่งช่วยสร้างความยึดหยุ่นเชิงอำนาจ เพราะทำให้ระบอบมีทั้งแกนชนชั้นนำและฐานรองรับทางสังคมไปพร้อมกัน ภายใต้ภาพลักษณ์ของการบริหารแบบนโยบายและการช่วยเหลือประชาชน

เมื่อสังเคราะห์ทั้งสามเสาหลักร่วมกับสามระดับชั้นทางการเมือง งานวิจัยนี้เสนอข้อถกเถียงหลักว่า อำนาจนิยมไทยได้เปลี่ยนจากอำนาจนิยมแบบชนบทที่พึ่งกำลังและองค์กรทหาร เป็นอำนาจนิยมเชิงสถาบันที่พึ่งพาภคิภา เครือข่าย และการทำให้การควบคุมดูแลเป็นเรื่องปกติ การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวเป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมากกว่าการยอมรับคุณค่าประชาธิปไตย กล่าวคือ ระบอบเรียนรู้ว่าจะรักษาอำนาจภายใต้แรงกดดันของบรรทัดฐานประชาธิปไตยสากลและสภาพแวดล้อมสื่อแบบใหม่ได้อย่างไร โดยเฉพาะผ่านการทำให้กลไกควบคุมถูกทำให้ชอบธรรมในทางกฎหมายและถูกฝังตัวในสถาบันการเมือง

โดยสรุป บทความวิจัยนี้เสนอว่า การทำให้ระบอบอำนาจนิยมตั้งมั่นในไทยมีความต่อเนื่องในแง่เป้าหมายการค้ำจุนอำนาจผ่านสามเสาหลัก แต่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยในแง่เครื่องมือและสถาปัตยกรรมทางสถาบันที่ระบอบเลือกใช้ภายใต้ข้อจำกัดของแต่ละยุคสมัย การทำความเข้าใจพลวัตดังกล่าวไม่เพียงช่วยอธิบายการเมืองไทยเชิงประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ แต่ยังช่วยให้มองเห็นกลไกที่ทำให้อำนาจนิยมร่วมสมัยสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ฉากหน้าประชาธิปไตยในโลกปัจจุบันอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีส่วนช่วยขยายพรมแดนองค์ความรู้ว่าด้วยระบอบอำนาจนิยมร่วมสมัยในบริบทไทย โดยชี้ให้เห็นว่าการทำความเข้าใจพลวัตอำนาจในแต่ละช่วงเวลา สามารถนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองในมิติอื่น ๆ ได้อีกในอนาคต ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาค้นคว้าครั้งต่อไปควรนำ

กรณีศึกษาจากยุคอื่นของการเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นช่วงก่อนหน้า หรือหลังจากรัฐบาลทั้งสองชุดที่ศึกษา มาพิจารณาเปรียบเทียบภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยระบอบที่ไม่เป็นประชาธิปไตย (non-democratic regimes) ซึ่งกำลังได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในโลกวิชาการตะวันตก เพื่อทดสอบ ความสามารถของกรอบเหล่านั้นในการอธิบายหรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์แบบไทย รวมถึงต่อยอด ไปสู่ประเด็นสำคัญอื่น ๆ เช่น กระบวนการสถาปนาและการดำรงอยู่ของอำนาจในระบอบอำนาจนิยม เงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ภาวะอำนาจนิยม บทบาทของภาคประชาชนในฐานะผู้สนับสนุนระบอบ อำนาจนิยม ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของระบอบอำนาจนิยม การศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้การทำความเข้าใจระบอบอำนาจนิยมในบริบทไทยมีความรอบด้านมากขึ้น และเปิดโอกาสให้เกิดการสังเคราะห์ หรือขยายข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการเมืองไทยร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

Green News. (2025, 20 มีนาคม). “595 คดีใน 9 ปี” คดีฟ้องปิดปากไทย “มากที่สุด ในอาเซียน” PI เผย.

Green News. <https://greennews.agency/?p=40561>

กุลลดา เกษบุญชู. (2550). *การเมืองไทยในยุคสมัย-ถนอม ภายใต้โครงสร้างอำนาจโลก*. ภาควิชา

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จันจิรา ดิษเจริญ. (2565). *พลังประชารัฐและการเมืองของการดึงเข้ามาเป็นพวก*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร

มหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัชฎา กำลังแพทย์. (2564). *ประยุทธ์ไม่ใช่สมัย พลวัตรัฐราชการไทยจากยุครุ่งเรืองสู่ยุคถดถอย*.

Illuminations Editions.

ฐิติกร สังข์แก้ว. (2566). *เผด็จการอยู่ยงยั่งยืน: สถาบันประชาธิปไตยในฐานะเครื่องมืออันทรงพลังของ*

ระบอบอำนาจนิยมแบบแข่งขันในประเทศไทย. *รัฐศาสตร์นิเทศ*, 9(1), 1-40.

ณรงค์ศักดิ์ เนียมสอน. (2562). *ระบอบเผด็จการอยู่รอดได้อย่างไร: บทบาทของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ปี*

พ.ศ. 2557-2562. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์,

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

The Matter. (2021, February 19). ‘ณัฐชา’ ก้าวไกล เปิดขบวนการ IO ภาค 2 ย้ำ ‘ประยุทธ์’ บริหาร

ล้มเหลว เห็นประชาชนเป็นฝ่ายตรงข้าม. The Matter.

<https://thematter.co/brief/136123/136123>

ทักษ์ เณลิมเตียรณ. (2552). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* (พรณี จัตรพลรักษ์, ประกายทอง

สิริสุข, & อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, ผู้แปล, พิมพ์ครั้งที่ 3). *มูลนิธิดังกล่าวดำรงสังคมศาสตร์*

และมนุษยศาสตร์.

ศิวพล ชมภูพันธ์

ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515. (2515, 15 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา, 89(192), 1–12.

ดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2566). เนื้อหาในระบอบถนอม: ความสับสนและเสื่อมถอยของเผด็จการทหาร พ.ศ. 2506 - 2516. ฟ้ายเดียวกัน.

ณัฐพงศ์ ปริสิทธิ์. (2566). ผลกระทบของการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ต่อพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

BBC News Thai. (2017a, May 10). รายงาน: คุณสื่อยุค คสช. เป้าจริงคือ “สื่อออนไลน์”?
<https://www.bbc.com/thai/thailand-39858097>

BBC News Thai. (2017b, August 16). ประยุทธ์: “ยุทธศาสตร์ความมั่นคงที่สำคัญที่สุดคือสถาบันพระมหากษัตริย์”. <https://www.bbc.com/thai/thailand-40948472>

BBC News Thai. (2018, September 29). พรรคพลังประชารัฐ: ใครเป็นใครในผู้ร่วมก่อตั้ง.
<https://www.bbc.com/thai/thailand-45691152>

BBC News Thai. (2019, October 7). กอ.รมน.: จากยุคสงครามเย็น สู่ ไทยแลนด์ 4.0 หน่วยงานความมั่นคงนี้ มีไว้ทำอะไร. <https://www.bbc.com/thai/thailand-49963299>

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2564). ระบอบประชาธิปไตยและระบอบที่ไม่เป็นประชาธิปไตย: การศึกษาระบอบการเมืองเชิงเปรียบเทียบ. ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ (บ.ก.), การเมือง อำนาจ ความรู้: หลักรัฐศาสตร์เบื้องต้น (น. 145-185). สยามปริทัศน์.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2568). ประชาธิปไตยไทยที่ถดถอย: สมรรถภูมิการเมืองไทยสู่ความขัดแย้งใหม่ที่ยังไม่จบ (ฐนพงศ์ ลือขจรชัย, ผู้แปล). มติชน.

ประจักษ์ ก้องกีรติ และวีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร. (2561). ระบอบประยุทธ์ การสร้างรัฐทหาร และทุนนิยมแบบช่วงชั้น. ฟ้ายเดียวกัน, 16(2), 7-41.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. (2564, 16 พฤษภาคม). เมื่อรัฐก่อ “นิติสงคราม” กับประชาชน เราจะหยุดยั้งมันได้อย่างไร? Progressive Movement. <https://progressivemovement.in.th/article/4272/>

พวงทอง ภวัครพันธุ์. (2561). ในนามของความมั่นคงภายใน : การแทรกซึมสังคมของกองทัพไทย. ฟ้ายเดียวกัน.

ภูริ พงศ์เจริญ. (2563). การเมืองการปกครองไทย : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2475 - 2540). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รัชภูมิ พลเพชร. (2566). กลไกการแย่งชิงอำนาจรัฐ: ศึกษาเปรียบเทียบรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร กับรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511. (2511, 20 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, 85(ฉบับพิเศษ), 1–68.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, 134(40 ก), 1–90.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557. (2557, 22 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 131(55 ก), 1–17.
- ศิปภณ อรรถศรี. (2566). *ความสัมพันธ์ของรัฐธรรมนูญ 2560 กับการเปลี่ยนผ่านอำนาจทางการเมืองไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2558). *เสนาธิปไตย: รัฐประหารกับการเมืองไทย*. มติชน.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2566). *ทหารกับประชาธิปไตยไทย : จาก 14 ตุลาฯ สู่ปัจจุบันและอนาคต*. มติชน.
- สุจิต บุญบงการ. (2562). *ทหารกับการพัฒนาการเมืองไทย. มุลนิธิเพื่อการศึกษาดيمقراطيةและการพัฒนา (โครงการจัดพิมพ์คบไฟ)*.
- อดิพันธ์ พรหมพันธุ์ใจ. (2563). *เปรมาธิปไตย: การเมืองไทยระบอบไฮบริด*. Illuminations Editions.
- อายุษ ประทีป ณ ถกลาง (2563). เบื่อ ‘ประยุทธ์’ โรคระบาดที่กำลังลุกลามในสังคมไทย. The101.world. <https://www.the101.world/no-more-prayut/>
- อุเชนทร์ เชียงเสน. (2566). *เส้นทางของการสร้างระบอบอำนาจนิยมที่มีการเลือกตั้งในประเทศไทย พ.ศ. 2549 -2566*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- iLaw. (2017, November 8). “มาตรา 44” ไม่ได้ดีเดียว: เผด็จการในอดีตมีทั้งมาตรา 17, 21, 27 ส่วนใหญ่ใช้อำนาจแทนศาล. <https://www.ilaw.or.th/articles/16647>
- iLaw. (2022, March 7). สองปี พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ หยุดอ้างโรคระบาด รักษาอำนาจให้ประยุทธ์. <https://www.ilaw.or.th/articles/5097>
- iLaw. (2025, March 25). เปิดขบวนการไอโอกองทัพบก ภายใต้รัฐบาลแพทองธาร ประธานสั่งตัด สั่งห้ามอภิปราย. <https://www.ilaw.or.th/articles/51827>

ภาษาอังกฤษ

- Cassani, A., & Tomini, L. (2019). *Autocratization in post-Cold War political regimes*. Palgrave Macmillan.
- Chambers, P. (2024). *Praetorian kingdom: A history of military ascendancy in Thailand*. ISEAS –Yusof Ishak Institute.

- Gerschewski, J. (2013). The three pillars of stability: Legitimation, repression, and co-options in autocratic regimes. *Democratization*, 20(1), 13-38.
- Göbel, C. (2011). Authoritarian consolidation. *European Political Science*, 10(2), 176–190.
- Kongkirati, P. (2018). HAUNTED PAST, UNCERTAIN FUTURE: The fragile transition to military-guided semi-authoritarianism in Thailand. *Southeast Asian Affairs*, 2018(1), 363–376.
- Nethipo, V., Kuhonta, E. M., & Horatanakun, A. (2023). Regime consolidation through deinstitutionalisation: A case study of the 2019 elections in Thailand. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 42(2), 265–285.
- Schmitz, D. F. (2006). *The United States and right-wing dictatorships, 1965–1989*. Cambridge University Press.

ผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญต่อ อุตสาหกรรมป้องกันประเทศสหรัฐอเมริกา

The Impact of Critical Mineral Supply Chain on U.S. Defense Industry

จิรกิตติ์ จันทรรักษา (Jirakit Janraksa) ¹

¹ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Ph.D. Student, Faculty of Social Science, Naresuan University

Email: JirakitJanraksa58@gmail.com

Received: 20 March 2026

Revised: 21 April 2026

Accepted: 25 April 2026

บทคัดย่อ

อุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกาที่อาศัยการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญ ได้เป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการควบคุมการส่งออกแร่สำคัญจากจีน โดยเฉพาะในช่วงของรัฐบาลประธานาธิบดีโจ ไบเดน ที่แร่สำคัญได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการแข่งขันทางการค้าระหว่างจีนและสหรัฐอเมริกา บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกา โดยบทความนี้ได้เสนอว่าผลกระทบจากการพึ่งพาแร่สำคัญของสหรัฐอเมริกาจากจีนอย่างเข้มข้นในอุตสาหกรรมป้องกันประเทศและการครองตลาดแร่สำคัญของจีนในตลาดโลก ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อศักยภาพในการผลิตของอุตสาหกรรมป้องกันประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความสำคัญต่ออำนาจทางการทหารของสหรัฐอเมริกา ความสัมพันธ์ในการพึ่งพาระหว่างกันที่ไม่สมดุลกันระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีนได้สร้างสภาวะความเปราะบางด้านการพึ่งพาของสหรัฐอเมริกาต่อห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญที่จีนมีอิทธิพลและมีศักยภาพในการใช้ห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับสหรัฐอเมริกา

คำสำคัญ: สหรัฐอเมริกา, ห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญ, อุตสาหกรรมป้องกันประเทศ, อำนาจทางการทหาร, กฎหมายควบคุมการส่งออกของจีน

Abstract

The United States defense industry, which relies on the import of critical minerals, has been one of the sectors affected by China's export controls on critical minerals, especially during Biden's administration, where critical minerals have become part of the trade competition between China and the United States. This article aims to study the impact of the critical minerals supply chain on the U.S. defense industry. This article suggests that the heavy reliance of the United States on critical minerals from China in the defense industry, along with China's dominance in the global critical minerals market, constitutes a significant condition affecting the production capacity of the U.S. defense industry, which is crucial to the United States' military power. The asymmetrical interdependence between the United States and China has created a vulnerability in the U.S. dependence on critical mineral supply chains, over which China has influence and the potential to use these supply chains as leverage against the United States.

Keywords: United States, Critical Mineral Supply Chains, Defense Industry, Military Power, China Export Control Law

บทนำ

ห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญ (Critical Mineral Supply Chain) ถูกกล่าวถึงอย่างมีนัยสำคัญในคำสั่งฝ่ายบริหารที่ 140147 (E.O. 140147) (Federal Register, 2021) ภายใต้การบริหารของรัฐบาลโจ ไบเดน โดยมีเป้าหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญของสหรัฐและให้มีการประเมินความเสี่ยงจากห่วงโซ่อุปทานต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศ รวมไปถึงเอกสารยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 2022 (U.S. National Security Strategy 2022) ที่ให้ความสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาเทคโนโลยี การเปลี่ยนผ่านด้านพลังงาน การประกาศสนับสนุนการเข้าถึงแร่สำคัญเพื่อวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงแห่งชาติ ตลอดจนริเริ่มการลงทุนในด้านแร่สำคัญผ่านหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างสหรัฐอเมริกาและรัฐพันธมิตร ทั้งส่วนของความร่วมมือข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกและการเจรจาด้านความมั่นคงสี่ฝ่าย (Quad) ในภูมิภาคอินโดแปซิฟิก (The White House, 2022, pp. 28, 33, 45) ขณะที่จีนได้ประกาศกฎหมายควบคุมการส่งออก (China Export Control Law) ในปี ค.ศ. 2020 เพื่อความปลอดภัยต่อผลประโยชน์และความมั่นคงแห่งชาติ (The National People's Congress of the People's Republic of China, 2020) รวมไปถึงการประกาศควบคุมการส่งออกแร่สำคัญชนิดแกเลเลียม (Gallium) และเจอร์มาเนียม (Germanium) ในปี ค.ศ. 2023 ซึ่งเป็นแร่ธาตุประเภททำงานแบบคู่ขนาน

(Dual-use Items) (Ministry of Commerce of the People's Republic of China, 2023) ที่สามารถใช้งานได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหาร รวมไปถึงเป็นแร่สำคัญที่สหรัฐอเมริกาใช้ในการพัฒนาโครงการป้องกันประเทศต่าง ๆ อาทิ ระบบเรดาร์และวัสดุบนเครื่องบิน F-35 ระบบเรดาร์ SPY-6 ระบบเรดาร์ G/ATOR ระบบเรดาร์ LTAMDS และระบบเรดาร์ AN/TPY-2 (Powers-Riggs et al., 2025)

จากปรากฏการณ์ในข้างต้น สะท้อนให้เห็นทั้งการให้ความสำคัญกับห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญและความเปราะบางด้านการพึ่งพา (Vulnerability Interdependence) ของสหรัฐอเมริกาในภาคอุตสาหกรรมป้องกันประเทศ ซึ่งการศึกษาในประเด็นเรื่องผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญที่ผ่านมา ได้ให้ความสำคัญไปที่ผลกระทบภาคเศรษฐกิจเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นงานเขียนของ Zhang (2025) ที่ให้ความสำคัญในเรื่องผลกระทบของแร่สำคัญ ในแง่มุมด้านการเปลี่ยนผ่านด้านพลังงานและเทคโนโลยี พลังงานสะอาดภายใต้บริบทการแข่งขันทางยุทธศาสตร์ของรัฐที่มีศักยภาพในการผลิตเทคโนโลยีเพื่อพลังงานสะอาด หรือนงานเขียนของ Kalantzakos (2020) ที่ให้ความสำคัญกับนัยของการแข่งขันด้านการเข้าถึงแร่สำคัญระหว่างจีนและสหรัฐฯ เพื่อการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูงโดยเฉพาะเทคโนโลยี AI และเครือข่าย 5G ที่ต้องอาศัยแร่สำคัญและธาตุหายากเป็นส่วนประกอบในการพัฒนาเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม การศึกษาของวรรณกรรมทั้ง 2 ชิ้นในข้างต้น ที่อธิบายเพียงแง่มุมมองด้านเศรษฐกิจเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นในด้านของการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูงหรือเทคโนโลยีพลังงานสะอาด ซึ่งผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญ โดยเฉพาะกรณีสหรัฐอเมริกาไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่มิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังขยายไปถึงอุตสาหกรรมป้องกันประเทศซึ่งเป็นมิติด้านการทหารด้วยเช่นเดียวกัน

สำหรับแง่มุมของการศึกษาถึงผลกระทบจากห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศ งานเขียนของ Vivoda et al. (2025) ได้การจำแนกแร่สำคัญที่มีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศและอธิบายถึงการตอบสนองทางยุทธศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาในการเข้าถึงแร่สำคัญเพื่อรักษาห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญ ถึงแม้ว่างานของ Vivoda และคณะได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแร่สำคัญที่ถูกใช้ในอุตสาหกรรมป้องกันประเทศและแสดงให้เห็นถึงความเปราะบางของห่วงโซ่อุปทานต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศ แต่ก็ยังไม่สามารถอธิบายถึงผลกระทบต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศและเปราะบางของห่วงโซ่อุปทานต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐฯ ในแง่มุมของอำนาจทางการทหารได้อย่างชัดเจน

จากข้อจำกัดในการอธิบายถึงผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกาจากวรรณกรรมทั้ง 3 ชิ้นในข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงเสนอให้พิจารณาถึงผลกระทบต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกา บนเงื่อนไขที่ต้องคำนึงถึง คือ ความสัมพันธ์ในการพึ่งพาระหว่างกันและอำนาจทางการทหาร โดยแนวคิดเรื่องการพึ่งพาระหว่างประเทศได้ถูกอธิบายทั้งในมุมมองของสำนักสังคมนิยมและเสรีนิยม โดยในมุมมองของสำนักสังคมนิยมเชิงโครงสร้างอย่าง Waltz (1979) ที่มองว่ารัฐในฐานะตัวแสดงในระบบระหว่างประเทศที่มีขีดความสามารถที่แตกต่างกัน ได้ส่งผล

การพึ่งพาระหว่างกัน (Interdependence) เกิดขึ้น แต่การพึ่งพาที่เกิดขึ้นนั้นสามารถนำไปสู่อำนาจ การต่อรองที่ลดน้อยลง หากรัฐอาศัยการพึ่งพาที่มากเกินไป (Waltz, 1979, pp. 104-106) ในขณะที่ สำนักเสรีนิยมใหม่อย่างงานเขียนของ Keohane และ Nye (2011) ที่มองว่าการพึ่งพาระหว่างกันมีลักษณะ ไม่สมมูลกัน (Asymmetrical Interdependence) ซึ่งตัวแสดงที่มีการพึ่งพาที่น้อยกว่ามักจะใช้ความสัมพันธ์ จากการพึ่งพาระหว่างกันเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจต่อรองต่อในประเด็นอื่น ๆ หรือสร้างผลกระทบ ต่อประเด็นอื่น ๆ (Keohane & Nye, 2011, p. 9)

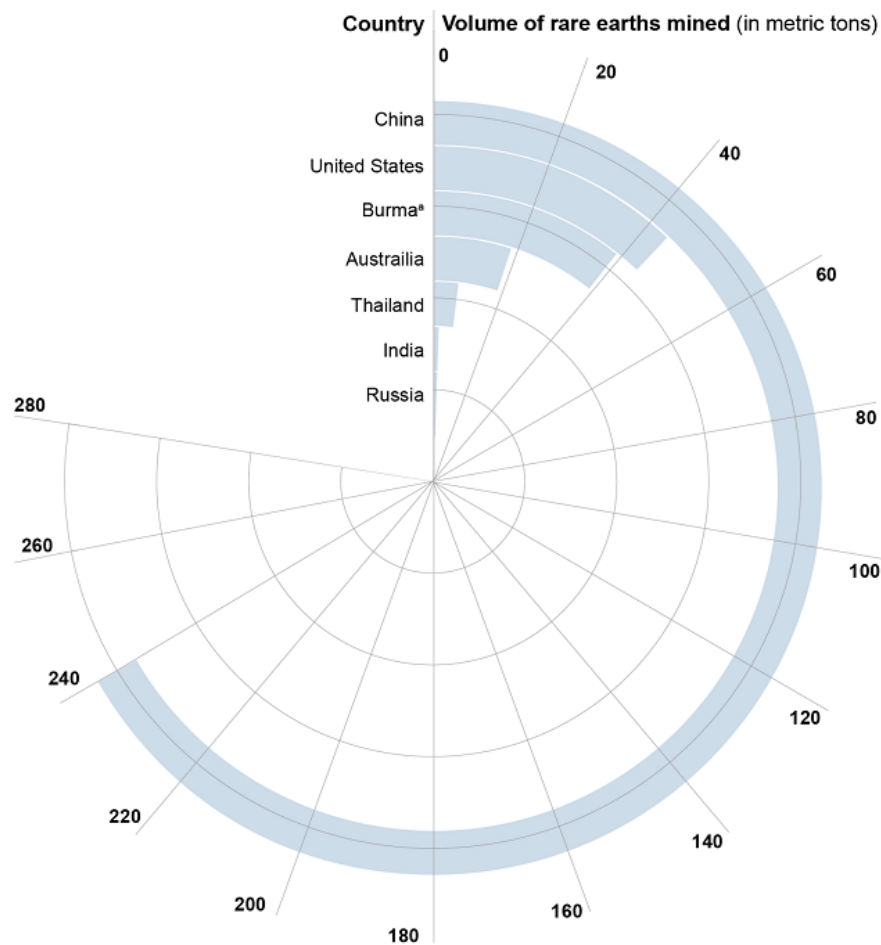
หากพิจารณาในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและตลาดในประเทศแล้วสำคัญจาก ปรากฏการณ์ในบริบทการแข่งขันทางการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ภายหลังปี ค.ศ. 2020 นั้น Gilpin (2001) ได้อธิบายถึงความสำคัญของรัฐในระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ โดยรัฐยังคงเป็นตัวแสดงหลัก ในกิจการทางเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศด้านการตัดสินใจต่อ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลประโยชน์หรือนโยบายของรัฐล้วนถูกกำหนดโดยชนชั้นนำทางการเมือง ตัวแสดงทางสังคมที่มีอิทธิพลในการกดดันภายในประเทศและระบบเศรษฐกิจในระดับชาติ ทั้งนี้มุมมอง ของสำนักสังคมนิยมตามทัศนะของ Gilpin ที่อธิบายถึงประเด็นเรื่องความมั่นคงแห่งชาติที่ยังคงเป็นข้อกังวล หลักของรัฐที่ต้องพึ่งพาตนเอง (Self-help) ในระบบระหว่างประเทศ รัฐจึงต้องทำหน้าที่ในการปกป้อง ผลประโยชน์เศรษฐกิจและการเมืองจากสิ่งที่เป็นภัยคุกคาม และนอกจากนี้ การที่รัฐกังวลถึงประเด็น ความมั่นคงสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของอำนาจทางการเมือง อำนาจทางเศรษฐกิจ และอำนาจใน เชิงจิตวิทยาในการเมืองระหว่างประเทศ ตัวอย่างสำคัญ คือ การที่รัฐพันธมิตรของสหรัฐฯ อย่างญี่ปุ่นและ เยอรมนีที่มีสถานะเป็นรัฐการค้า (Trading States) ต่างได้รับการคุ้มครองโดยอำนาจทางการเมืองของ สหรัฐอเมริกา (Gilpin, 2001, pp. 18-19) หรือแม้กระทั่งสมมติฐานในงานของ Mearsheimer (2001) ที่อธิบายถึงรัฐมหาอำนาจในระบบระหว่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับขีดความสามารถทางการเมือง เชิงรุก (Offensive Military Capability) เพื่อเติมเต็มอำนาจให้มากที่สุดในการบรรลุเป้าหมายของการเป็น รัฐมหาอำนาจเดียว (Hegemony) (Mearsheimer, 2001, pp. 31-35)

คำอธิบายในข้างต้น ได้แสดงให้เห็นว่าพื้นฐานสำคัญทางอำนาจของสหรัฐอเมริกา ซึ่งนอกเหนือจากอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว อำนาจทางการเมืองถือเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ถูกใช้ ในการบรรลุเป้าหมายทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา โดยความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของรัฐสามารถ บูรณาการไปสู่การขยายขีดความสามารถทางการเมือง ซึ่งรัฐที่มีขนาดใหญ่และมีความมั่งคั่งที่สูงย่อม สามารถเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน (Art, 2017, p. 230) อำนาจทางการเมืองจึง มีรากฐานมาจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยมีอุตสาหกรรมป้องกันประเทศเป็นองค์ประกอบสำคัญใน การเสริมสร้างขีดความสามารถทางการเมือง

การกลับมาให้ความสำคัญต่อห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญของสหรัฐอเมริกาอย่างมีนัยสำคัญของรัฐบาลประธานาธิบดีโจ ไบเดนในปี ค.ศ. 2020 ถึง ค.ศ. 2024 ภายหลังจากการประกาศควบคุมการส่งออกแร่ธาตุประเภทที่ใช้งานแบบคู่ขนานของจีน จึงไม่ได้สะท้อนเพียงแค่ผลกระทบทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์ในการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญของสหรัฐอเมริกาจากจีน สัดส่วนแร่สำคัญที่ถูกใช้ในอุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกา และผลกระทบจากการควบคุมการส่งออกแร่สำคัญของจีน ซึ่งนำมาสู่คำถามของบทความชิ้นนี้ คือ ห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกาอย่างไร โดยลำดับการนำเสนอของบทความชิ้นนี้จำแนกออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ (1) การควบคุมห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญของจีนในตลาดโลก (2) แร่สำคัญธาตุหายาก และการพัฒนาเทคโนโลยีป้องกันประเทศสหรัฐอเมริกา และ (3) ความเปราะบางด้านการพึ่งพากับผลกระทบต่ออำนาจทางการเมือง

การควบคุมห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญของจีนในตลาดโลก

แร่สำคัญได้กลายเป็นสินค้าที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยรัฐที่มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและความมั่นคง โดยเฉพาะจีนที่เป็นรัฐควบคุมการผลิตและการส่งออกแร่สำคัญในตลาดโลก โดยมีสัดส่วนการทำเหมืองธาตุหายาก (Rare-earth Element - REEs) อยู่ที่ร้อยละ 59 สัดส่วนในการควบคุมการถลุงแร่ (Refining) อยู่ที่ร้อยละ 91 และการผลิตแม่เหล็กถาวรอยู่ที่ร้อยละ 94 (International Energy Agency, 2025) ในขณะที่สหรัฐอเมริกามีการนำเข้าแร่แกลเลียมจากจีนร้อยละ 19 จากการพึ่งพาการนำเข้าทั้งหมดร้อยละ 100 และแร่เจอร์มาเนียมร้อยละ 12 จากการพึ่งพาการนำเข้าทั้งหมดร้อยละ 50 (U.S. Geological Survey, 2025) ซึ่งสัดส่วนการส่งออกและการผลิตของจีนเมื่อเทียบกับสหรัฐอเมริกาและรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในภาคอุตสาหกรรมเหมืองแร่สำคัญได้สะท้อนให้เห็นถึงการมีอิทธิพลของจีนการส่งออกแร่สำคัญไปสู่ตลาดโลก (ดูภาพที่ 1)

Source: GAO analysis of United States Geological Survey 2024 Annual Commodity Summary Estimates. | GAO-24-107176

ภาพที่ 1 สัดส่วนของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำเหมืองธาตุหายาก 7 อันดับแรกของโลก
ปี ค.ศ. 2023

หมายเหตุ: Top Countries Involved in the Mining of Rare Earth Elements, 2023.

จาก Critical Materials: Action Needed to Implement Requirements That Reduce Supply Chain Risks,
โดย U.S. Government Accountability Office, 2024

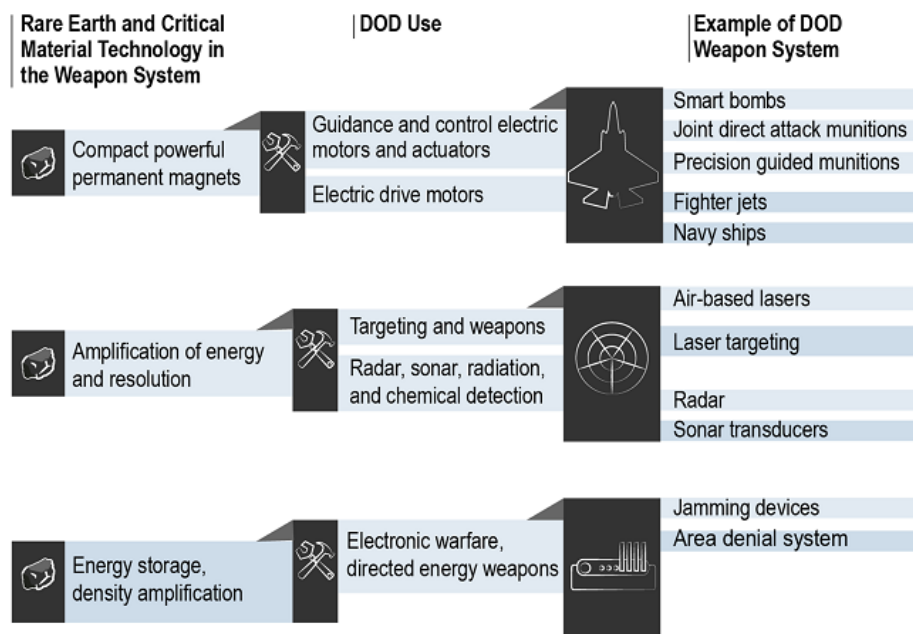
การประกาศกฎหมายควบคุมการส่งออก (China Export Control Law) ของรัฐบาลจีน ในปี ค.ศ. 2020 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญของสหรัฐอเมริกา เมื่อมีการกำหนดให้สินค้าประเภทใช้งานแบบคู่ขนาน (Dual-use Items) ต้องผ่านการตรวจสอบและอนุมัติจากหน่วยงานของรัฐบาลจีน และมีการออกระเบียบว่าด้วยการควบคุมการส่งออกสินค้าประเภทใช้งานแบบคู่ขนานในปี ค.ศ. 2024 (Regulations of the People's Republic of China on Export Control of Dual-use Items) เพื่อควบคุมการส่งออกแร่ธาตุที่ถูกใช้งานในเทคโนโลยีทั้งในภาคพาณิชย์และการทหาร โดยรัฐบาลจีนสามารถออกมาตรการห้ามการส่งออกหรือจำกัดการส่งออกสินค้าในลักษณะดังกล่าวไปยังต่างประเทศได้

เมื่อการส่งออกสินค้าดังกล่าวส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์แห่งชาติของจีน (State Council of the People's Republic of China, 2024)

เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนในตลาดแร่สำคัญของจีนในตลาดโลกตั้งแต่กระบวนการทำเหมือง การถลุงแร่และการผลิตแม่เหล็ก ประกอบกับการประกาศกฎหมายควบคุมการส่งออกและระเบียบว่าด้วยเรื่องการควบคุมการส่งออกสินค้าประเภทใช้งานแบบคู่ขนานจะพบว่า จีนอาศัยขีดความสามารถในการผลิตและการควบคุมการส่งออกแร่สำคัญออกไปยังตลาดโลก ซึ่งเป็นห่วงโซ่อุปทานสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภาคส่วนต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจต่อรองกับสหรัฐอเมริกา โดยกรณีสำคัญที่สะท้อนถึงการใช้แร่สำคัญในการสร้างอำนาจต่อรองของจีน อาทิ การควบคุมการส่งออกแร่สำคัญชนิดแกโดลิเนียมและเจอร์มาเนียม ในปี ค.ศ. 2023 ของรัฐบาลจีน ภายหลังจากที่สหรัฐอเมริกาประกาศควบคุมการส่งออกชิปขั้นสูง (Advanced Chips) ไปยังจีนในปี ค.ศ. 2022 หรือแม้กระทั่งการประกาศจำกัดการส่งออกแร่ธาตุหายากของจีนจำนวน 7 ชนิด คือ ซาแมเรียม (Samarium) แกโดลิเนียม (Gadolinium) เทอร์เบียม (Terbium) ดิสโพรเซียม (Dysprosium) ลูทีเซียม (Lutetium) สแกนเดียม (Scandium) และอิตเทรียม (Yttrium) ในเดือนเมษายน ค.ศ. 2025 เพื่อเป็นการตอบโต้มาตรการภาษีของสหรัฐอเมริกาต่อสินค้าจีน (Baskaran & Schwartz, 2025)

แร่สำคัญ ธาตุหายาก และการพัฒนาเทคโนโลยีป้องกันประเทศสหรัฐอเมริกา

แร่สำคัญและธาตุหายากถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ถูกใช้งานในระบบอาวุธเพื่อการป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกาหลายชนิดตั้งแต่การผลิตระบบเรดาร์ อากาศยาน เรือรบ ระเบิดนำวิถี (Precision Guided Munition - PGM) ระบบชี้เป้าด้วยเลเซอร์ (Laser Targeting) ระบบดาวเทียม หรือแม้กระทั่งอุปกรณ์ที่ใช้ในสงครามอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Warfare) โดยระบบอาวุธเหล่านี้ถูกใช้งานโดยแพร่หลายภายในกองทัพสหรัฐอเมริกา (ดูภาพที่ 2) แต่ในขณะเดียวกัน ห่วงโซ่อุปทานสำคัญสำหรับแร่สำคัญและธาตุหายากในตลาดโลกที่สหรัฐฯพึ่งพาในการผลิตอาวุธนั้นกลับถูกครองตลาดโดยจีน ตั้งแต่กระบวนการทำเหมืองจนถึงกระบวนการแปรรูปหรือการถลุงแร่ (U.S. Government Accountability Office, 2024, pp. 3-4)

Source: GAO summary of Congressional Research Service information; GAO (icons). | GAO-24-107176

ภาพที่ 2 การใช้งานแร่สำคัญและธาตุหายากในระบบอาวุธของกองทัพสหรัฐอเมริกา

หมายเหตุ. Notional Uses of Rare Earths and Other Critical Materials in Department of Defense (DOD) Weapon Systems. จาก Critical Materials: Action Needed to Implement Requirements That Reduce Supply Chain Risks, โดย U.S. Government Accountability Office, 2024

สำหรับการพัฒนาขีดความสามารถของกองทัพสหรัฐอเมริกานั้นในแง่มุมมองของการป้องปรามอาวุธนิวเคลียร์ (Nuclear Deterrence) แร่สำคัญและธาตุหายากได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาระบบอาวุธเพื่อการรองรับวัตถุประสงค์ด้านการป้องปรามอาวุธนิวเคลียร์และการป้องกันภัยทางอากาศ อย่างระบบเรดาร์แบบ SPY-1 ที่ถูกใช้งานทั้งบนเรือรบของกองทัพเรือสหรัฐฯ และการใช้งานบนฐานภาคพื้นดิน (Aegis Ashore) ในรัฐฟลอริดาของสหรัฐฯอย่างโปรแลนด์และโรมาเนีย โดยตลอดช่วงของการใช้งานต้องมีการเปลี่ยนชิ้นส่วนที่อาศัยแร่ซาเมเรียมโคบอลต์ (Samarium Cobalt Component) เพื่อการบำรุงรักษาการใช้งาน (Missile Defense Project 2021b; U.S. Government Accountability Office, 2010, p.28) รวมไปถึงระบบเรดาร์แบบ AN/TPY-2 ซึ่งเป็นระบบตรวจจับขีปนาวุธที่ใช้งานร่วมกับระบบต่อต้านขีปนาวุธ THAAD ระบบเรดาร์แบบ LTAMDS ซึ่งเป็นระบบใช้งานร่วมกับระบบต่อต้านขีปนาวุธ MIM-104 Patriot รวมไปถึงระบบเรดาร์แบบ SPY-6 ที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อทดแทนระบบเรดาร์แบบ SPY-1 โดยทั้งระบบ AN/TPY-2 ระบบ LTAMDS และ SPY-6 ล้วนมีส่วนผสมของแกเลียมไนไตรด์ (Gallium Nitride - GaN) เป็นองค์ประกอบหลักในการใช้งานโดยเฉพาะ (Missile Defense Project, 2021a, 2021c; Powers-Riggs et al., 2023)

นอกจากนี้ แร่สำคัญและธาตุหายากยังมีความเกี่ยวข้องกับโครงการอาวุธต่าง ๆ ที่ใช้งานผลิตภายในประเทศอย่างการใช้ธาตุหายากประเภทแทนทาลัม (Tantalum) ในการผลิตเครื่องยนต์ของเครื่องบินรบในกองทัพสหรัฐฯ (U.S. Government Accountability Office, 2024, p.4) โครงการเครื่องบินรบ F-35 ของกองทัพสหรัฐฯ ที่ต้องอาศัยส่วนประกอบจากธาตุหายากในการผลิตจำนวน 900 ปอนด์ โดยเฉพาะระบบเรดาร์แบบ AN/APG-85 ที่ต้องอาศัยแกเลียมไนเตรทเป็นส่วนประกอบในการผลิต โครงการเรือพิฆาตชั้น Arleigh Burke จำนวน 5,200 ปอนด์ และโครงการเรือดำน้ำชั้น Virginia จำนวน 9,200 ปอนด์ ตลอดจนการใช้งานแม่เหล็กถาวรที่ผลิตจากธาตุหายากในการพัฒนาโครงการอาวุธต่าง ๆ ของกองทัพสหรัฐฯ (Lopez, 2024; Powers-Riggs et al, 2023)

การใช้แร่สำคัญและธาตุหายากจึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการพัฒนาเทคโนโลยีและขีดความสามารถทางการทหารของกองทัพสหรัฐฯ แต่อย่างไรก็ตาม ศักยภาพในการทำเหมืองแร่ธาตุหายากของสหรัฐฯ ได้ถูกแทนที่ด้วยการนำเข้าธาตุหายากจากจีน เนื่องด้วยเหตุผลในด้านต้นทุนที่มีราคาถูก และการคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายในสหรัฐฯ ที่มีกฎระเบียบที่เข้มงวดกว่าการทำเหมืองแร่ในประเทศจีน (U.S. Government Accountability Office, 2024, p.4) การพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญและธาตุหายากของสหรัฐฯ จากจีนจึงกลายเป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของจีนที่ถูกใช้ในการต่อรองกับสหรัฐอเมริกาและเป็นความเสี่ยงต่อศักยภาพในการพัฒนาอาวุธของกองทัพสหรัฐฯ ที่นำไปสู่การออกคำสั่งฝ่ายบริหารที่ 14017 ในการลดการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญและธาตุหายากจากจีนของสหรัฐฯ ทั้งในภาคเศรษฐกิจและความมั่นคง

ความเปราะบางด้านการพึ่งพาผลกระทบต่ออำนาจทางการเมือง

สำหรับการทำความเข้าใจในผลกระทบด้านการพึ่งพาในประเด็นเรื่องของอุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกา ควรพิจารณาถึงประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยความไม่สมดุลในการพึ่งพาซึ่งกันและกันได้กลายเป็นแหล่งที่มาของอำนาจในการควบคุมผลลัพธ์ตามความต้องการ โดยตัวแสดงในความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาที่น้อยกว่าจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์น้อยกว่ารัฐที่มีการพึ่งพาที่มากกว่า ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงบทบาทของอำนาจในเรื่องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน จึงควรจำแนกออกเป็นความอ่อนไหวในการพึ่งพา (Sensitivity Interdependence) ที่ตัวแสดงที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกแต่ยังคงสามารถดำเนินนโยบายภายใต้กรอบเดิมที่มีอยู่ได้ ในขณะที่ความเปราะบางด้านการพึ่งพา (Vulnerability Interdependence) ที่ตัวแสดงจะยังคงได้รับผลกระทบจากต้นทุนที่ถูกกำหนดจากปัจจัยภายนอกอยู่ แม้ว่าจะปรับเปลี่ยนนโยบายแล้วก็ตาม (Keohane & Nye, 2011, pp. 9-11)

ความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลกันในด้านการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญและธาตุหายากของสหรัฐอเมริกาต่อจีน จึงสร้างความเปราะบางด้านการพึ่งพาแก่สหรัฐอเมริกาอยู่ทั้งในภาคเศรษฐกิจและ

ภาคอุตสาหกรรมป้องกันประเทศ ซึ่งสามารถจำแนกผลกระทบต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกาจากการพึ่งพาการนำเข้าแร่ธาตุสำคัญจากจีนออกเป็น 3 ประการ โดยประการแรก การควบคุมห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญและธาตุหายากของจีนในตลาดโลกได้ส่งผลกระทบต่อโครงการพัฒนาอาวุธต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยชิ้นส่วนที่มีแร่ธาตุสำคัญหรือองค์ประกอบจากธาตุหายากเป็นส่วนประกอบ ทั้งชิ้นส่วนที่มีแร่ธาตุหายากเป็นองค์ประกอบ หรือโครงการอาวุธที่มีแกดเจียมในเตาเป็น ส่วนประกอบในการผลิต ซึ่งการจำกัดและควบคุมการส่งออกแร่ธาตุสำคัญและธาตุหายากของจีนได้สร้าง ข้อจำกัดในด้านกำลังการผลิตอาวุธของสหรัฐอเมริกาให้ลดลง ทั้งในด้านการเร่งกำลังการผลิตและขนาด ของกำลังการผลิต (Baskaran, 2025)

ประการต่อมา คือ ผลกระทบต่ออำนาจทางการทหารในแง่ของศักยภาพในการป้องปราม อาวุธนิวเคลียร์ของสหรัฐอเมริกา ดังที่กล่าวไปในประเด็นเรื่องการพัฒนาเทคโนโลยีป้องกันประเทศ สหรัฐอเมริกา โดยระบบอาวุธที่รองรับวัตถุประสงค์ด้านการป้องปรามอาวุธนิวเคลียร์และการป้องกันภัย ทางอากาศต่างมีองค์ประกอบจากการใช้แร่ธาตุสำคัญและธาตุหายากในการผลิตทั้งสิ้น ทั้งระบบป้องกัน ขีปนาวุธเอจิส (Aegis Ballistic Missile Defense System - ABMD) อย่างระบบเรดาร์ SPY-1 และ SPY-6 ที่ถูกพัฒนาและใช้งานบนเรือรบของกองทัพสหรัฐฯ และระบบเอจิสบนฐานภาคพื้นดิน (Aegis Ashore) รวมไปถึงระบบเรดาร์ที่ถูกใช้ในการป้องกันภัยทางอากาศและขีปนาวุธอย่าง AN/TPY-2 และ LTAMDS ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการใช้งานร่วมกับ MIM-104 และ THAAD ในการป้องกันภัยคุกคามทางอากาศและ อาวุธนิวเคลียร์ของสหรัฐอเมริกาในแต่ละภูมิภาค

การควบคุมและจำกัดการส่งออกแร่ธาตุสำคัญและธาตุหายากของจีนต่อสหรัฐอเมริกา จึงได้ส่ง ผลกระทบต่อศักยภาพในการผลิตและการซ่อมบำรุงระบบอาวุธที่มีความเกี่ยวข้องกับการป้องปรามอาวุธ นิวเคลียร์และการป้องกันภัยทางอากาศของสหรัฐอเมริกาโดยตรง อาทิ การจำกัดการส่งออกแร่ธาตุหายาก และแกดเจียม ซึ่งถูกใช้เป็นองค์ประกอบในการซ่อมบำรุงของระบบเรดาร์แบบ SPY-1 และการผลิตใน ระบบเรดาร์อื่น ๆ การถูกจำกัดการส่งออกแร่ธาตุสำคัญและธาตุหายากเหล่านี้ได้สร้างข้อจำกัดระยะยาวใน ด้านการเตรียมความพร้อมและการซ่อมบำรุงระบบเรดาร์ของกองทัพสหรัฐอเมริกาในประเด็นเรื่อง การรับมืออาวุธนิวเคลียร์และการป้องกันภัยทางอากาศของรัฐพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาในแต่ละภูมิภาค

ประการที่สาม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทั้งสองประการแรก คือ ผลกระทบต่ออำนาจทางการทหาร ในแง่ของของพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาในแต่ละภูมิภาคที่ได้รับการคุ้มครองด้านความมั่นคงผ่านอำนาจ ทางการทหาร อาทิ เกาหลีใต้และญี่ปุ่นที่มีการพึ่งพาการคุ้มครองด้านความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกาอย่าง เข้มข้น โดยเฉพาะการประจำการระบบป้องกันขีปนาวุธ THAAD ในเกาหลีใต้พร้อมระบบเรดาร์ AN/TPY-2 เพื่อการป้องกันภัยคุกคามจากเกาหลีเหนือ หรือแม้กระทั่งการประจำการระบบป้องกันขีปนาวุธ THAAD ในอิสราเอลปี ค.ศ. 2023 เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากอิหร่าน ในขณะที่ระบบเรดาร์แบบ AN/TPY-2 ที่ได้รับ

การส่งมอบในปี ค.ศ. 2025 และพร้อมใช้งานโดยกองทัพสหรัฐฯ มีเพียง 13 ระบบเท่านั้น (Feickert, 2026; RTX, 2025) ซึ่งข้อจำกัดในด้านกำลังการผลิตอาวุธของสหรัฐอเมริกาที่ลดลงจากการถูกจำกัดการส่งออกแร่สำคัญที่สหรัฐอเมริกาพึ่งพาการนำเข้าเป็นหลัก ได้ส่งผลกระทบต่อศักยภาพและความพร้อมในการคุ้มครองรัฐพันธมิตรของสหรัฐฯ ในพื้นที่จุดยุทธศาสตร์ด้วยเช่นกัน ดังกรณีของการขนย้ายระบบ THAAD ในปี ค.ศ. 2026 ของสหรัฐอเมริกาที่ประจำการอยู่ในเกาหลีใต้ไปประจำการในตะวันออกกลาง เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากอิหร่านแก่รัฐพันธมิตร (Park, 2026)

ถึงแม้ว่าการพึ่งพาแร่สำคัญและธาตุหายากจากจีนของสหรัฐอเมริกาในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศจะเป็นเงื่อนไขที่จีนใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจการต่อรองของจีนต่อสหรัฐอเมริกา แต่ในสมัยของประธานาธิบดีโจ ไบเดนยังได้มีความพยายามในการลดการพึ่งพาแร่สำคัญและธาตุหายากจากจีนด้วยเช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาจากการอนุมัติกฎหมายการผลิตเพื่อป้องกันประเทศ (Defense Production Act - DPA) ให้กระทรวงกลาโหมสหรัฐฯ สามารถดำเนินการสนับสนุนและลงทุนการเสริมสร้างห่วงโซ่อุปทานสำหรับอุตสาหกรรมป้องกันประเทศได้ โดยมีสำนักงานจัดการความสำคัญเพื่อการลงทุนและการขยายขีดความสามารถในการผลิต (Manufacturing Capability Expansion and Investment Prioritization - MCEIP) ทำหน้าที่สนับสนุนในการประเด็นเรื่องห่วงโซ่อุปทานและอุตสาหกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับกระทรวงกลาโหมสหรัฐฯ (U.S. Department of War, 2023b)

คำสั่งฝ่ายบริหารที่ 14017 ได้กลายเป็นคำสั่งสำคัญในรัฐบาลของประธานาธิบดีโจ ไบเดนในการประเมินถึงแนวทางในการสร้างห่วงโซ่อุปทานสำหรับสหรัฐอเมริกา เพื่อลดการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญและธาตุหายากจากจีน โดยในเอกสาร Securing Defense-critical Supply Chains: An action Plan Developed in Response to President Biden's Executive Order 14017 ได้วางแนวทางการดำเนินการของกระทรวงกลาโหมสหรัฐฯ เพื่อการสร้างห่วงโซ่อุปทานสำหรับสหรัฐอเมริกาทั้งในด้านการขยายฐานการผลิตภายในประเทศและสร้างความร่วมมือกับรัฐพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาในการพัฒนาห่วงโซ่อุปทานใหม่ เพื่อลดผลกระทบจากอิทธิพลและการควบคุมของต่างชาติ (Foreign Ownership, Control, or Influence (FOCI) ในห่วงโซ่อุปทานที่มีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป้องกันประเทศ ซึ่งในปี ค.ศ. 2023 ได้มีการขยายการลงทุนเพิ่มเติมในด้านการผลิตแม่เหล็กถาวรเพื่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศร่วมกับบริษัท E-VAC Magnetics, LLC (U.S. Department of War, 2022; 2023a) หรือแม้กระทั่งการประกาศแผนยุทธศาสตร์แห่งชาติเพื่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศ (National Defense Industry Strategy - NDIS) ในปี ค.ศ. 2024 เพื่อสร้างความยืดหยุ่นทั้งในด้านการผลิตของภาคอุตสาหกรรมป้องกันประเทศและห่วงโซ่อุปทานที่มีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป้องกันประเทศภายหลังอาวุธในคลังสำรองของสหรัฐฯ ไม่เพียงพอจากการสนับสนุนรัฐพันธมิตรในความขัดแย้งแต่ละภูมิภาค และการเพิ่มกำลังการผลิตก็ไม่เพียงพอด้วยเช่นเดียวกัน จากการถูกจำกัดการเข้าถึงทรัพยากร (Cook, 2024)

แม้ว่าการดำเนินการสร้างห่วงโซ่อุปทานเพื่อหวังลดการพึ่งพาจากจีนในช่วงปี ค.ศ. 2021 ถึงช่วงปี ค.ศ. 2024 จะกลายเป็นวาระสำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างทางเลือกด้านการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญและธาตุหายากจากจีนในภาคอุตสาหกรรมป้องกันประเทศและเศรษฐกิจผ่านการผลักดันอุตสาหกรรมภายในประเทศและการสร้างห่วงโซ่อุปทานในกลุ่มประเทศหุ้นส่วนพันธมิตรของสหรัฐอเมริกา หรือแม้กระทั่งภายหลังการดำรงตำแหน่งของประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์สมัยที่ 2 ในปี ค.ศ. 2025 ที่มีกรอบในการดำเนินนโยบายอเมริกาต้องมาก่อน (America First policy) แต่สัดส่วนในการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญและธาตุหายากจากจีนในปี ค.ศ. 2025 ยังคงอยู่ในระดับสูงอยู่ โดยกลุ่มแร่ที่มีสหรัฐอเมริกานำเข้าจากต่างชาติมากเป็นอันดับต้น ๆ ได้แก่ พลวง (Antimony) ที่มีสัดส่วนการนำเข้าอยู่ที่ร้อยละ 82 ส่วนธาตุหายาก (REEs) มีสัดส่วนการนำเข้าที่มากกว่าร้อยละ 95 และแทนทาลัม (Tantalum) มีสัดส่วนการนำเข้าถึงร้อยละ 100 ซึ่งแร่ในกลุ่มนี้มีการนำเข้าจากจีนมากเป็นอันดับที่ 1 จากการนำเข้าทั้งหมด ในขณะที่กลุ่มแร่ที่มีสัดส่วนการนำเข้าแร่แกลมเลียมอยู่ที่ร้อยละ 100 และเจอร์มันเนียมที่มีสัดส่วนการนำเข้ามากกว่าร้อยละ 50 ซึ่งแร่ในกลุ่มนี้มีการนำเข้าจากจีนมากเป็นอันดับที่ 2 จากการนำเข้าทั้งหมด (Vivoda et al., 2025, pp. 287-289)

การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในการสร้างห่วงโซ่อุปทานของสหรัฐฯ เพื่อปกป้องอุตสาหกรรมป้องกันประเทศ ยังคงได้รับผลกระทบจากการควบคุมตลาดแร่สำคัญของจีน ถึงแม้ว่าจะมีการตั้งเป้าหมายในการระงับการนำเข้าแร่ในภาคอุตสาหกรรมป้องกันประเทศจากจีน อิหร่าน เกาหลีเหนือ และรัสเซียในปี ค.ศ. 2027 ก็ตาม (U.S. Government Accountability Office, 2024, p. 7) การลงทุนต่ออุตสาหกรรมเหมืองแร่สำคัญและธาตุหายากภายในประเทศของสหรัฐอเมริกาถึงจะสามารถช่วยลดช่องว่างในการพึ่งพาการนำเข้าจากจีนลงได้ แต่การลดการพึ่งพาห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญจากจีนของสหรัฐอเมริกาทั้งหมดดังเป้าหมายระงับการพึ่งพาการนำเข้าแร่จากจีนทั้งหมดในปี ค.ศ. 2027 ยังคงเป็นเรื่องที่ท้าทายต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องขีดความสามารถในการรักษากำลังการผลิตทั้งในแง่ของความเร็วในการผลิตและปริมาณในการผลิตเพื่อรักษาขีดความสามารถทางการทหารของกองทัพบกสหรัฐในการปฏิบัติการในแต่ละภูมิภาค

สรุป

ห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญมีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศสมัยใหม่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะรัฐมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาที่ต้องอาศัยแร่สำคัญเป็นองค์ประกอบหลักในการรักษาขีดความสามารถทางการทหารทั้งภายในประเทศและในแต่ละภูมิภาค เพื่อคุ้มครองและสนับสนุนด้านความมั่นคงแก่รัฐพันธมิตร อำนาจทางการทหารของสหรัฐฯ จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการบรรลุเป้าหมายระหว่างประเทศของสหรัฐฯ ในแต่ละภูมิภาค บทความชิ้นนี้จึงเน้นย้ำถึงผลกระทบของห่วงโซ่

อุปทานแร่สำคัญที่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมในภาคเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของสหรัฐอเมริกาเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศสหรัฐอเมริกาภายใต้บริบทการแข่งขันระหว่างรัฐมหาอำนาจอย่างจีนและสหรัฐอเมริกาด้วยเช่นกัน

ผลกระทบจากการควบคุมตลาดแร่และการส่งออกแร่สำคัญของจีน ซึ่งเป็นห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญในตลาดโลกได้สร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจของจีนต่อสหรัฐอเมริกา โดยผลกระทบของห่วงโซ่อุปทานแร่สำคัญต่อสหรัฐอเมริกาที่เกิดขึ้นจากการพึ่งพาทรัพยากรจากจีนโดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมป้องกันประเทศ โดยในด้านมิติทางเศรษฐกิจ การควบคุมดังกล่าวได้กลายเป็นสภาวะบีบบังคับให้สหรัฐอเมริกาต้องสร้างเส้นทางการเข้าถึงแร่สำคัญใหม่ เพื่อลดการพึ่งพาจากจีน ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนการลงทุนภาคอุตสาหกรรมเหมืองแร่ภายในประเทศ การสร้างห่วงโซ่อุปทานใหม่ที่มีการพึ่งพาจากรัฐพันธมิตรที่มากขึ้น แต่เนื่องด้วยสัดส่วนกำลังการผลิตของจีนในภาคส่วนอุตสาหกรรมเหมืองแร่ที่ครองตลาดโลกส่งผลให้สหรัฐอเมริกายังคงต้องพึ่งพาการนำเข้าจากจีนอยู่

นอกจากการควบคุมตลาดแร่และการส่งออกแร่สำคัญของจีนจะส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อมิติด้านการทหารด้วยเช่นกัน โดยการควบคุมการส่งออกแร่สำคัญของจีนได้สร้างข้อจำกัดในด้านกำลังการผลิตอาวุธของสหรัฐอเมริกาให้ลดลง ทั้งในด้านการเร่งกำลังการผลิตและขนาดของกำลังการผลิต ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาขีดความสามารถทางการทหารของกองทัพสหรัฐอเมริกา เมื่อความสามารถในการรักษากำลังการผลิตที่ลดน้อยลงจากถูกจำกัดการส่งออกแร่สำคัญของจีน ย่อมส่งผลกระทบต่อขีดความสามารถทางการทหารที่เป็นหัวใจสำคัญต่ออำนาจทางการทหารของสหรัฐอเมริกาที่ลดลงในระยะยาวด้วยเช่นกัน ทั้งในด้านการรักษาอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในแต่ละภูมิภาคและศักยภาพในการป้องกันภัยคุกคามจากรัฐที่เป็นภัยคุกคามต่อสหรัฐอเมริกา

การพึ่งพาแร่สำคัญของสหรัฐอเมริกาจากจีนในภาคอุตสาหกรรมป้องกันประเทศ จึงสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางด้านการพึ่งพาภายใต้ความสัมพันธ์ในการพึ่งพาที่ไม่สมดุลกัน ถึงแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อลดช่องว่างในการพึ่งพาการนำเข้าแร่สำคัญจากจีนแล้วก็ตาม การสร้างห่วงโซ่อุปทานของสหรัฐอเมริกาเพื่อหวังลดการพึ่งพาการนำเข้าจากจีน จึงเป็นแผนในการลดอิทธิพลของจีนในการใช้ประเด็นการพึ่งพาแร่สำคัญเป็นอำนาจต่อรองต่อสหรัฐอเมริกา ดังนั้น การแสวงหาหุ้นส่วนและพันธมิตรของสหรัฐในการลงทุนด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่สำคัญ จึงไม่ได้เป็นเพียงการลดการพึ่งพาแร่สำคัญจากจีนในภาคอุตสาหกรรมทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความต้องการในการสร้างห่วงโซ่อุปทานเพื่ออุตสาหกรรมป้องกันประเทศของสหรัฐอเมริกาที่อยู่นอกเหนือจากการนำเข้าจากจีนเพียงชาติเดียวเป็นหลัก

รายการอ้างอิง

- Art, R. J. (2017). The fungibility of force. In R. J. Art & R. Jervis (Eds.), *International politics: Enduring concepts and contemporary issues* (13th ed., pp. 195–203). Pearson.
- Baskaran, G. (2025, October 9). *China's new rare earth and magnet restrictions threaten U.S. defense supply chains*. Center for Strategic and International Studies.
<https://www.csis.org/analysis/chinas-new-rare-earth-and-magnet-restrictions-threaten-us-defense-supply-chains>
- Baskaran, G., & Schwartz, M. (2025, April 14). *The consequences of China's new rare earths export restrictions*. Center for Strategic and International Studies.
<https://www.csis.org/analysis/consequences-chinas-new-rare-earths-export-restrictions>
- Cook, C. R. (2024). *Understanding the contributions of the new national defense industrial strategy*. Center for Strategic and International Studies.
<https://www.csis.org/analysis/understanding-contributions-new-national-defense-industrial-strategy>
- Federal Register. (2021, March 1). *America's supply chains* (86 FR 11849).
<https://www.federalregister.gov/documents/2021/03/01/2021-04280/americas-supply-chains>
- Feickert, A. (2026, March 18). *The Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) system* (IF12645). Congressional Research Service. <https://www.congress.gov/crs-product/IF12645>
- Gilpin, R. (2001). *Global political economy: Understanding the international economic order*. Princeton University Press.
- International Energy Agency. (2025, October 23). *With new export controls on critical minerals, supply concentration risks become reality*. <https://www.iea.org/commentaries/with-new-export-controls-on-critical-minerals-supply-concentration-risks-become-reality>
- Kalantzakos, S. (2020). The race for critical minerals in an era of geopolitical realignments. *The International Spectator*, 55(3), 1–16.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2011). *Power and interdependence* (4th ed.). Pearson.

- Lopez, C. T. (2024, March 11). *DOD looks to establish “mine-to-magnet” supply chain for rare earth materials*. U.S. Department of Defense. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3700059/dod-looks-to-establish-mine-to-magnet-supply-chain-for-rare-earth-materials/>
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Ministry of Commerce of the People's Republic of China. (2023, July 6). *MOFCOM regular press conference*. https://english.mofcom.gov.cn/News/PressConference/art/2023/art_36fb2d80e4b4453891bb8fc83e2b3c4e.html
- Missile Defense Project. (2021a, June 23). *Air and missile defense radar (AMDR)/AN-SPY-6*. Center for Strategic and International Studies. <https://missilethreat.csis.org/defsys/amdr-an-spy-6/>
- Missile Defense Project. (2021b, June 23). *AN/SPY-1 radar*. Center for Strategic and International Studies. <https://missilethreat.csis.org/defsys/an-spy-1-radar/>
- Missile Defense Project. (2021c, June 30). *AN/TPY-2 radar*. Center for Strategic and International Studies. <https://missilethreat.csis.org/defsys/tpy-2/>
- Park, A. J. (2026, March 10). *S. Korea regrets transfer of USFK air defense assets to Middle East, Lee says*. The Korea Times. <https://www.koreatimes.co.kr/southkorea/defense/20260310/s-korea-regrets-transfer-of-usfk-air-defense-assets-to-middle-east-lee-says>
- Powers-Riggs, A., Hart, B., & Funaiolo, M. P. (2023, August 3). *De-risking gallium supply chains: The national security case for eroding China's critical mineral dominance*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/de-risking-gallium-supply-chains-national-security-case-eroding-chinas-critical-mineral>
- Powers-Riggs, A., Hart, B., Funaiolo, M. P., Thomsett, S., Zieleniewski, S., & Rose, T. (2025, July 17). *Beyond rare earths: China's growing threat to gallium supply chains*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/beyond-rare-earths-chinas-growing-threat-gallium-supply-chains>
- RTX. (2025, May 19). *RTX's Raytheon delivers 13th AN/TPY-2 radar for the U.S. Missile Defense Agency*. <https://www.rtx.com/news/news-center/2025/05/19/rtxs-raytheon-delivers-13th-an-tpy-2-radar-for-the-u-s-missile-defense-agency>

State Council of the People's Republic of China. (2024, October 19). *Regulations of the People's Republic of China on export control of dual-use items* [In Chinese].

https://www.gov.cn/zhengce/content/202410/content_6981399.htm

The National People's Congress of the People's Republic of China. (2020, October 17). *Export control law of the People's Republic of China*.

http://www.npc.gov.cn/englishnpc/c2759/c23934/202112/t20211209_384804.html

The White House. (2022, February). *Indo-Pacific strategy of the United States*.

<https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf>

U.S. Geological Survey. (2025, March 14). *Minerals with net import reliance on China*.

<https://www.usgs.gov/media/images/minerals-net-import-reliance-china>

U.S. Department of Defense. (2023a, September 19). *Department of Defense enters an agreement to expand domestic manufacturing to strengthen U.S. supply chains for rare earth magnets*.

<https://www.war.gov/News/Releases/Release/Article/3529874/departement-of-defense-enters-an-agreement-to-expand-domestic-manufacturing-to-s/>

U.S. Department of Defense. (2023, February 28). *President Biden signs presidential waiver of statutory requirements for supply chain resilience*.

<https://www.war.gov/News/Releases/Release/Article/3312486/president-biden-signs-presidential-waiver-of-statutory-requirements-for-supply/>

U.S. Department of Defense. (2022, February). *Securing defense-critical supply chains*.

<https://media.defense.gov/2022/Feb/24/2002944158/-1/-1/1/DOD-EO-14017-REPORT-SECURING-DEFENSE-CRITICAL-SUPPLY-CHAINS.PDF>

U.S. Government Accountability Office. (2010, April 14). *Rare earth materials in the defense supply chain* (GAO-10-617R). <https://www.gao.gov/products/gao-10-617r>

U.S. Government Accountability Office. (2024, September 10). *Critical materials: Action needed to implement requirements that reduce supply chain risks* (GAO-24-107176).

<https://www.gao.gov/products/gao-24-107176>

Vivoda, V., Matthews, R., & Andresen, J. (2025). Securing defense critical minerals: Challenges and U.S. strategic responses in an evolving geopolitical landscape. *Comparative Strategy*, 44(2), 281–315.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.

Zhang, H. (2025). Resilience of critical transition minerals supply chain in the context of strategic rivalry: Implications for national policy and regulatory frameworks. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 44(1), 67–93.

สงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ กับผลกระทบที่มีต่อเศรษฐกิจไทย

The Impact of the China-US Trade War on the Thai Economy

กฤตชัย ชุ่มแสง (Krittachai Chumsaeng)¹

วรัญญู เหง่าโพธิ์ (Waranyoo Ngaopho)²

มนัสนันท์ ชูตินันท์ (Manassanan Chutinan)³

¹ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนนครขอนแก่น

Specialized Senior Teacher, Nakorn Khon Kaen School

^{2,3} นักศึกษาศาสาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Student, Social Studies Department, Faculty of Education, Khon Kaen University

E-mail: krittachai@nkk.at.ch, waranyoo.n@kkumail.com, manassanan.c@kkumail.com

Received: 20 October 2025

Revised: 22 April 2026

Accepted: 8 May 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์บริบทเชิงนโยบายเศรษฐกิจและมาตรการสงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ในช่วงปี 2018-2025 และ (2) ประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยในมิติการค้า การลงทุน และอุตสาหกรรม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่เชื่อถือได้ และวิเคราะห์ผ่านกรอบช่องทางการส่งผ่านผลกระทบทางเศรษฐกิจ 3 ช่องทาง ได้แก่ ช่องทางการค้า การลงทุน และอุตสาหกรรมและการจ้างงาน จากการศึกษา พบว่า สงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ได้เริ่มต้นในปี 2018 จากความไม่พอใจของสหรัฐฯ ต่อการขาดดุลการค้ากับจีน การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา และความกังวลต่อนโยบาย Made in China 2025 เนื่องจากทั้งสองประเทศมีขนาดเศรษฐกิจที่ใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 43 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของโลก สงครามการค้าที่เกิดขึ้นจึงมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั่วโลก รวมถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย ได้แก่ 1) ด้านการค้า สินค้าไทยมีการส่งออกที่ชะลอตัวลงจากสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน รวมถึงภาคการผลิตของต่างชาติชะลอการสั่งซื้อหรือนำเข้าสินค้าทุนจากไทย 2) ด้านการลงทุน จีนอาจมีการย้ายฐานการผลิตมาลงทุนในไทย ไทยมีการส่งออกสินค้าบางชนิด เพื่อทดแทนสินค้าจากจีนและสหรัฐฯ ที่มีภาชีนำเข้าต่อกันสูง และไทยอาจต้องเผชิญความเสี่ยงจากการฟู่ตลาดของจีนที่ส่งผลกระทบต่อผู้ผลิตคนไทย และ 3) ด้านอุตสาหกรรมและการจ้างงาน

อุตสาหกรรมบางส่วนได้รับประโยชน์จากการย้ายฐานผลิต แต่หลายอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบจากภาษีนำเข้า ทำให้คำสั่งซื้อลดลง และต้นทุนผลิตเพิ่มขึ้น นำไปสู่การจ้างงานที่ลดลง โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมส่งออก ผลกระทบที่เกิดขึ้นนำมาซึ่งข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สำคัญ คือ ไทยควรเร่งใช้ประโยชน์จากการย้ายฐานการผลิต ควบคู่กับการเจรจาการค้าเพื่อกระจายตลาดส่งออก และเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน เพื่อรองรับความไม่แน่นอนจากสงครามการค้าในระยะยาว

คำสำคัญ: สงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ, ผลกระทบ, เศรษฐกิจไทย, การลงทุน, การส่งออก

Abstract

This article aims to 1) analyze the economic policy context and trade war measures between China and the United States during 2018-2025, and 2) assess the impacts on the Thai economy in the dimensions of trade, investment, and industry, by using documentary research methods from reliable secondary sources and analyzing through a framework of three economic impact transmission channels: trade, investment, and industry and employment. The study found that the trade war between China and the United States began in 2018 due to U.S. dissatisfaction with the trade deficit with China, intellectual property violations, and concerns over the Made in China 2025 policy. Since both countries have large economies, accounting for 43 percent of the world's gross domestic product (GDP), the resulting trade war has had effects on the global economy, including impacts on the Thai economy, such as 1) in trade, Thai exports have slowed due to uncertainty, and foreign manufacturing sectors have delayed orders or imports of capital goods from Thailand. 2) In terms of investment, China may relocate production bases to invest in Thailand. Thailand exports some products to replace goods from China and the United States that face high import tariffs. Thailand may also face risks from China's market dumping that affects Thai producers. 3) In terms of industry and employment, certain industries benefit from the relocation of production bases, but many industries are impacted by import tariffs, leading to reduced orders and increased production costs, resulting in decreased employment, especially in export industries. The resulting impact brings important policy recommendations: Thailand should accelerate the utilization of production base relocation, alongside trade negotiations to diversify export markets and strengthen competitiveness, to cope with uncertainties from the trade war in the long term.

Keywords: The China–US Trade War, Impact, Thai Economy, Investment, Export

บทนำ

หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา (หลังปี 1945) ความเป็นมหาอำนาจของโลกได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น จากเดิมที่ประเทศมหาอำนาจเป็นประเทศในแถบยุโรป โดยเฉพาะสหราชอาณาจักรและฝรั่งเศส ก็ได้มีสหรัฐฯ ที่ก้าวขึ้นมาเป็นประเทศมหาอำนาจใหม่แทน จากการเป็นผู้ชี้ชะตาผลแพ้ชนะของสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมถึงการพัฒนาบทบาททางเศรษฐกิจ จนมีปริมาณการส่งออกสินค้าที่เพิ่มขึ้นและมีสัดส่วนการส่งออกสูงสุดเป็นอันดับหนึ่งของโลก ณ ขณะนั้น ปัจจัยดังกล่าวได้ทำให้สหรัฐฯ กลายเป็นประเทศที่มีรายได้จากการค้ามากที่สุดในโลก รวมถึงเงินสกุลดอลลาร์สหรัฐฯ ได้กลายเป็นสกุลเงินสำรองของโลก และเป็นสกุลเงินสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและค้าขายสินค้าระหว่างประเทศมาจนถึงปัจจุบัน (สุโขทัยวงศ์ศิริวัฒน์ และคณะ, 2563)

ในปัจจุบัน สหรัฐฯ เป็นประเทศการค้าที่ใหญ่ที่สุดในโลก การผลิตของสหรัฐฯ คิดเป็นหนึ่งในห้าของทั้งหมดทั่วโลก สหรัฐฯ มีตลาดภายในที่ใหญ่ที่สุดมูลค่า 4.2 ล้านล้านดอลลาร์ในปี 2018 จำนวน บริษัท 500 อันดับแรกของโลก มีสำนักงานใหญ่ในสหรัฐฯ จำนวนมากถึง 139 บริษัท และมีมหาเศรษฐีมากที่สุดในโลกโดยมีความมั่งคั่งรวม 5.7 ล้านล้านดอลลาร์ ธนาคารพาณิชย์ของสหรัฐมีสินทรัพย์ 22.9 ล้านล้านดอลลาร์ในเดือนธันวาคม 2022 สินทรัพย์ภายใต้การจัดการทั่วโลกของสหรัฐฯ มีมากกว่า 30 ล้านล้านดอลลาร์ในขณะเดียวกัน เมื่อนายเติ้ง เสี่ยวผิง ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของจีนในปี 1978 ได้ปฏิรูประบบเศรษฐกิจจีนให้เปิดเสรี ส่งผลให้จีนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้นต่อเศรษฐกิจโลกในเวลาต่อมา โดยช่วงปี 2000 การส่งออกของจีนนั้นสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับข้อได้เปรียบในด้านต้นทุนการผลิตที่ต่ำโดยเฉพาะค่าแรง ทำให้การส่งออกขยายตัวเพิ่มขึ้น และกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่เติบโตเร็วที่สุด มีจีดีพีตามมูลค่าตลาด (Nominal GDP) สูงเป็นอันดับสามของโลกที่ 4.4 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ อุตสาหกรรมขั้นปฐมภูมิ ทดดิยภูมิ และตติยภูมิ¹ มีอัตราส่วนร้อยละ 11.3 48.6 และ 40.1 ตามลำดับ และหากวัดด้วยอำนาจการซื้อ จีนจึงมีเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับสองรองจากสหรัฐฯ เท่านั้น อีกทั้งยังมีมูลค่าทางการค้าสูงเป็นอันดับสามรองจากสหรัฐฯ และเยอรมนี ด้วยมูลค่าการค้าระหว่างประเทศ 2.56 ล้านล้านดอลลาร์ มูลค่าการส่งออก 1.43 ล้านล้านดอลลาร์ (อันดับสอง) และมูลค่าการนำเข้า 1.13 ล้านล้านดอลลาร์ (อันดับสาม) จีนมีมูลค่าเงินสำรองระหว่างประเทศมากที่สุดในโลก (มากกว่า 1.9 ล้านล้านดอลลาร์) และเป็นหนึ่งในประเทศยอดนิยมของการลงทุนจากต่างชาติ โดยสามารถดึงดูดเงินลงทุนมากกว่า 8 หมื่นล้านดอลลาร์ในปี 2007 จีนเป็นผู้ผลิตหมายเลข 1 ของโลกนับแต่ปี 2010 แซงหน้าสหรัฐฯ และประเทศจีนยังเป็นผู้ผลิตไฮเทคอันดับ 2 ของโลกนับ

¹ อุตสาหกรรมปฐมภูมิ หมายถึง การเกษตร ประมง ป่าไม้ และเหมืองแร่ อุตสาหกรรมทุติยภูมิ หมายถึง การผลิต การก่อสร้าง และอุตสาหกรรมแปรรูป ส่วนอุตสาหกรรมตติยภูมิ หมายถึง ภาคบริการ การค้าปลีก การท่องเที่ยว และการเงิน

แต่ปี 2012 จากข้อมูลของมูลนิธิวิทยาศาสตร์แห่งชาติสหรัฐฯ จีนยังเป็นตลาดค้าปลีกใหญ่สุดอันดับ 2 ของโลก รองจากสหรัฐฯประเทศ และยังเป็นผู้นำของโลกด้านอีคอมเมิร์ซ โดยคิดเป็นสัดส่วนตลาดร้อยละ 40 ของโลกในปี 2016 และกว่าร้อยละ 50 ในปี 2019 นอกจากนี้ จีนยังเป็นผู้นำด้านพาหนะไฟฟ้า การผลิตและการซื้อขายรถยนต์ไฟฟ้าแบบปลั๊กอิน (BEV และ PHEV)

การเติบโตของจีนที่เกิดขึ้นได้กระตุ้นให้สหรัฐฯ ที่ต้องการคงความเป็นประเทศมหาอำนาจ ได้เริ่มจุดชนวนทำสงครามการค้ากับจีนอย่างเปิดเผยในปี 2018 ผ่านการบังคับใช้กำแพงภาษีต่อสินค้าที่นำเข้าจากจีน ภายใต้การนำของประธานาธิบดีทรัมป์ ที่เริ่มหาเสียงด้วยแคมเปญ “America Great Again” ในการเลือกตั้งของสหรัฐฯในปี 2016 และได้ก้าวเข้ามาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ คนที่ 45 โดยวิธีการที่ทรัมป์ใช้เพื่อทำให้บรรลุ “America Great Again” คือ ลดการขาดดุลของสหรัฐฯ ซึ่ง 5 ประเทศที่เกินดุลการค้ากับสหรัฐฯ ได้แก่ จีน เม็กซิโก แคนาดา ญี่ปุ่น และเยอรมนี แต่ประเทศจีนเป็นประเทศที่เกินดุลการค้ากับสหรัฐฯ มากที่สุด ทำให้ต้องมุ่งทำสงครามการค้ากับจีน

สงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ได้สร้างผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั่วโลก เนื่องจากทั้งสองประเทศมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่ที่สุดในโลก เศรษฐกิจของทั้งสองประเทศเมื่อรวมกันแล้วนั้นมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 43 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของโลก (BBC NEWS, 2568a) โดยประเทศไทยถือเป็นหนึ่งประเทศที่ได้รับผลกระทบจากการที่จีนและสหรัฐฯ เป็นคู่ค้าสำคัญที่มีมูลค่าทางการค้าระหว่างกันอย่างมาก จะเห็นได้จากข้อมูลตลาดส่งออกที่สำคัญของไทยในปี 2018-2023 ซึ่งทั้งสองประเทศเป็นตลาดส่งออกมูลค่าสูงสุดของไทยใน 3 อันดับแรกมาอย่างต่อเนื่อง และในปี 2024 พบว่า สหรัฐฯ และจีน เป็นตลาดส่งออกสำคัญของไทยในอันดับ 1 และ 2 ตามลำดับ นอกจากนี้ ใน 2024 ประเทศที่ไทยนำเข้าสินค้ามูลค่ามากที่สุด คือ จีนและสหรัฐฯ ตามลำดับ ในขณะที่ประเทศที่ไทยได้มีการส่งออกสินค้ามากที่สุด คือ สหรัฐฯ และจีน ตามลำดับ (กระทรวงพาณิชย์, 2567)

จากที่กล่าวมา แม้จะมีการศึกษาที่วิเคราะห์ผลกระทบของสงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ ต่อเศรษฐกิจโลกในภาพรวม แต่งานวิจัยส่วนใหญ่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงลึกในบริบทของประเทศไทย โดยเฉพาะการพิจารณาผลกระทบแบบองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งมิติการค้า การลงทุน และอุตสาหกรรมพร้อมกัน รวมทั้งยังไม่ได้ศึกษาพัฒนาการของสงครามการค้าในยุคทรัมป์ 2.0 (ปี 2025) อย่างเป็นระบบ บทความฉบับนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการดังกล่าวโดยวิเคราะห์ผ่านกรอบช่องทางการส่งผ่านผลกระทบทางเศรษฐกิจ (Economic Transmission Channels) 3 ช่องทาง ได้แก่ ช่องทางการค้า ช่องทางการลงทุน และช่องทางอุตสาหกรรมและการจ้างงาน

บทความฉบับนี้จึงได้ทำการศึกษาถึงการดำเนินนโยบายสงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ รวมถึงวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อเศรษฐกิจไทยในหลากหลายมิติ ได้แก่ การนำเข้าและส่งออก การลงทุนและการจ้างงาน เพื่อให้เข้าใจถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย รวมทั้งเป็นแนวทางในเตรียมความพร้อมและปรับตัวของผู้ประกอบการไทย ตลอดจนใช้เป็นข้อมูลประกอบการคาดการณ์ภาวะเศรษฐกิจ

กฤตชัย ชุ่มแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

โลกในอนาคต อันจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายและการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ของภาครัฐและภาคเอกชน ในการรับมือกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อเศรษฐกิจไทยในระยะยาว

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อวิเคราะห์บริบทเชิงนโยบายเศรษฐกิจและมาตรการสงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ในช่วงปี 2018-2025
2. เพื่อประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยในมิติการค้า การลงทุน และอุตสาหกรรม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่เชื่อถือได้ ทั้งจากองค์กรระหว่างประเทศ หน่วยงานภาครัฐ และสำนักข่าวที่ได้รับการยอมรับ

วิธีการวิจัย

บทความนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data Analysis) โดยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งอ้างอิงที่น่าเชื่อถือ ได้แก่ รายงานขององค์กรระหว่างประเทศ (ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ องค์การการค้าโลก) ข้อมูลสถิติจากหน่วยงานภาครัฐของไทย (กระทรวงพาณิชย์ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า) และรายงานวิชาการที่ครอบคลุมช่วงเวลาปี 2018-2025

กรอบการวิเคราะห์ใช้แนวคิดช่องทางการส่งผ่านผลกระทบทางเศรษฐกิจ (Economic Transmission Channels) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ช่องทางหลัก ได้แก่ 1) ช่องทางการค้า (Trade Channel) วิเคราะห์ผ่านปริมาณการค้าโลก การเบี่ยงเบนทางการค้า (Trade Diversion) และผลกระทบจากห่วงโซ่อุปทานโลก (Global Supply Chain Effect) 2) ช่องทางการลงทุน (Investment Channel) วิเคราะห์การเคลื่อนย้ายเงินทุนและการย้ายฐานการผลิต และ 3) ช่องทางอุตสาหกรรมและการจ้างงาน (Industry and Employment Channel) วิเคราะห์ผลกระทบต่อดัชนีผลผลิตและการจ้างงานในภาคส่งออก แสดงเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายกีดกันทางการค้ากับ
ผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจของไทย

ระดับที่ 1 (ต้นเหตุ)	ระดับที่ 2 (ช่องทางส่งผ่าน)	ระดับที่ 3 (ผลลัพธ์)
มาตรการกีดกันทาง การค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ได้แก่ การขึ้น ภาษีนำเข้า การคว่ำ บาดบริษัทเทคโนโลยี และการแยกห่วงโซ่ อุปทาน	ส่งผ่านผลกระทบต่อมายังประเทศ ไทย ผ่าน 3 ช่องทาง ได้แก่ 1) ช่องทางการค้าผ่าน การเปลี่ยนแปลงปริมาณการค้า โลกและผลทดแทนสินค้าจีน ในตลาดสหรัฐฯ 2) ช่องทางการลงทุนผ่าน การย้ายฐานการผลิตและ การเปลี่ยนเส้นทางการค้า และ 3) ช่องทางอุตสาหกรรมและ การจ้างงานผ่านการปรับ โครงสร้างต้นทุนการผลิตและ การเคลื่อนย้ายแรงงาน	ผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยทั้ง เชิงบวกและเชิงลบ ในมิติ GDP การส่งออกการลงทุนโดยตรง จากต่างประเทศและการจ้างงาน โดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะแตกต่าง กันตามระดับ ความเชื่อมโยง ของแต่ละอุตสาหกรรมกับห่วงโซ่ อุปทานของจีนและสหรัฐฯ

ผลการศึกษา

1. บริบทและมาตรการสงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ

1.1 นโยบายด้านเศรษฐกิจในช่วงสงครามการค้าของจีน-สหรัฐฯ

สงครามการค้าสหรัฐฯ-จีน เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นปี 2018 ในสมัยประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ จากความไม่พอใจของสหรัฐฯ ต่อจีน โดยมีสาเหตุมาจากการขาดดุลทางการค้ากับจีนจำนวนมาก รวมทั้งการละเมิดลิขสิทธิ์และทรัพย์สินทางปัญญาของสินค้าจีน และความกังวลต่อนโยบาย Made in China 2025 (กองวิจัยเศรษฐกิจอุตสาหกรรม, 2565) จากสาเหตุที่กล่าวมานั้น สามารถอธิบายถึงรายละเอียดเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศได้ ดังนี้

สำหรับนโยบายของจีน คือ นโยบาย Made in China 2025 ได้เริ่มขึ้นในเดือน พ.ค. 2015 จากการที่รัฐบาลจีนได้ประกาศแผนยุทธศาสตร์ “Made in China 2025” (MiC 2025) ซึ่งเป็นแผนการพัฒนาจีนให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกที่ผลิตโดยเน้นคุณภาพที่อาจนำมาซึ่งการเปลี่ยนโฉมหน้าของการค้าการลงทุนและห่วงโซ่อุปทานภายในภูมิภาคได้แผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว ได้เกิดขึ้นภายใต้ 10 อุตสาหกรรมแห่งอนาคต เป็นการพัฒนานวัตกรรมด้านอุตสาหกรรมการผลิต การประสานเทคโนโลยี

กฤตชัย ชุมแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

สารสนเทศเข้ามา และสร้างความเชื่อมั่นให้กับสินค้าของจีนในตลาดต่างประเทศผ่านการพัฒนาสนับสนุนการจัดหาวัตถุดิบ หรือการผลิตสินค้าขึ้นกลางภายในประเทศจีนเอง

ในช่วงที่ผ่านมา อุตสาหกรรมการผลิตจีนเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ จากข้อจำกัดที่เพิ่มมากขึ้นในด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร อันเป็นผลจากการผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลภาวะเป็นพิษและการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ปัญหาการควบคุมคุณภาพสินค้า ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นตามอัตราค่าแรงงานที่ปรับสูงขึ้น รวมทั้งภาวะการชะลอตัวของเศรษฐกิจและการส่งออก ในขณะเดียวกันจีนก็ต้องรับมือกับแรงกดดันจากการแข่งขันทั้งจากประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างเยอรมนี สหรัฐฯ และญี่ปุ่นที่เร่งดำเนินนโยบายส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตอย่างต่อเนื่อง และจากประเทศกำลังพัฒนาอย่างอินเดียและบราซิลที่มีความได้เปรียบด้านต้นทุนการผลิตต่ำใกล้เคียงกับจีน จากปัจจัยข้างต้นทำให้ใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูงและเน้นคุณภาพ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของภาคการผลิตจีนให้สามารถแข่งขันในเวทีโลกได้ ซึ่งสามารถแบ่งช่วงเวลาการปฏิรูปด้านการผลิตและอุตสาหกรรมของประเทศออกเป็น 3 ระดับชั้น ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 (ปี 2016–2025) มุ่งเน้นการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและยกระดับผลิตภาพแรงงาน รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถในการสร้างนวัตกรรมของภาคอุตสาหกรรม การผลิต โดยมีเป้าหมายเพิ่มผลิตภาพแรงงาน ลดต้นทุนการผลิต และลดอัตราการปล่อยของเสียร้อยละ 50 จากปัจจุบัน ทั้งนี้ ทางจีนยังมีความพยายามสนับสนุนให้ผู้ประกอบการจีน สามารถริเริ่มการพัฒนาตราสินค้าผ่านการวิจัยและพัฒนาด้วยตนเอง จนก่อให้เกิดสินค้าหรือบริการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในจีน หรือที่เรียกว่า Created in China¹ เป้าหมายในขั้นที่ 1 นี้ แบ่งออกเป็น 3 ช่วงย่อย ได้แก่ ช่วงปี 2016-2018 เป็นช่วงวางรากฐานการพัฒนาตราสินค้าและคุณภาพของสินค้าจีน ช่วงปี 2019-2021 เป็นช่วงที่เพิ่มสัดส่วนทางการตลาดของตราสินค้าจีนในประเทศ และช่วงปี 2022-2024 เป็นช่วงที่ขยายตลาดตราสินค้าของจีนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับมากขึ้นในเวทีโลก

ขั้นที่ 2 (ปี 2026-2035) มุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถในการสร้างนวัตกรรมให้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

ขั้นที่ 3 (ปี 2036-2049) มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพความแข็งแกร่งของอุตสาหกรรม การผลิตจีนขึ้นสู่ระดับประเทศมหาอำนาจด้านการผลิตชั้นนำของโลกในปี 2049 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับการเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปีของการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน

สำหรับการผลักดันการลงทุนในอุตสาหกรรมผลิตภายในประเทศจีนได้ใช้มาตรการให้บริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในประเทศต้องเข้าร่วมทุนกับบริษัทจีน และต้องถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับบริษัทร่วมทุน การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวได้สร้างความกังวลให้กับทางสหรัฐฯ เป็นอย่างยิ่งจึงเป็นที่มาในการกีดกันสินค้าจากจีน

ในขณะที่จีนริเริ่มมาตรการสำคัญอย่าง “Made in China 2025” ตรงกับช่วงการหาเสียงของ โดนัลด์ ทรัมป์ ที่ได้มีการเสนอแคมเปญ “America Great Again” ในการเลือกตั้งของสหรัฐฯ ในปี 2016 และได้ก้าวเข้ามาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ คนที่ 45 ที่มาของชัยชนะของประธานาธิบดีโดนัลด์ทรัมป์นั้น มาจากนโยบายสำคัญ คือ “Make America Great Again” ที่มีมาตรการ ได้แก่ การประกาศกำแพงกัน ระหว่างสหรัฐฯ กับเม็กซิโก เพื่อลดปัญหาการลักลอบเข้าประเทศมาแย่งงานทำ และการสร้างกำแพงภาษี กันไม่ให้สินค้าราคาถูกจากจีนเข้ามาในสหรัฐฯ ในช่วงที่สถานการณ์ภายในสหรัฐฯ ประสบปัญหา การว่างงาน ระบบสาธารณสุขที่แย่ลง อาชญากรรมที่เพิ่มขึ้น ปัญหาการก่อการร้ายที่สร้างความวิตกกังวลต่อชาวอเมริกัน เมื่อนายโดนัลด์ ทรัมป์ได้เสนอแนวคิดในการจัดการการก่อการร้ายอย่าง เด็ดขาดด้วยการใช้กำลังทหาร พร้อมทั้งประกาศว่าจะไม่ให้ชาวมุสลิมเข้าประเทศ จึงทำให้นายโดนัลด์ ทรัมป์ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง

ในวันที่ 31 มีนาคม 2017 ภายหลังที่นายโดนัลด์ ทรัมป์ ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีคนที่ 45 ของสหรัฐฯ ได้เกิดการเรียกร้องให้มีการบังคับใช้ภาษีศุลกากรที่เข้มงวดยิ่งขึ้น ในกรณีต่อต้านการอุดหนุน และต่อต้านการทุ่มตลาด รวมถึงการตรวจสอบการขาดดุลการค้าของสหรัฐฯ และดำเนินนโยบายกีดกันทางการค้าในเวลาต่อมา อาทิ นโยบายการปรับขึ้นภาษีสินค้าของจีนและเม็กซิโกเป็นร้อยละ 45 และ 35 ตามลำดับ การถอนตัวจากความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจภาคพื้นแปซิฟิก การปรับปรุงข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อสหรัฐฯ มากขึ้น อีกทั้งแสดงจุดยืนในการปราบปรามและส่งกลับแรงงานผู้อพยพที่เข้ามาอยู่อย่างผิดกฎหมายด้วยมาตรการเด็ดขาด รวมถึงความเข้มงวดในการออกใบอนุญาตทำงานแก่แรงงานต่างด้าวยิ่งขึ้น รวมทั้งปฏิเสธผู้ลี้ภัยต่างชาติโดยเฉพาะชาวเม็กซิกัน ด้วยการสร้างกำแพงกันตามแนวพรมแดนระหว่างสหรัฐฯ กับเม็กซิโก โดยนายโดนัลด์ ทรัมป์ เชื่อว่านี่เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการก่ออาชญากรรมภายในประเทศ เช่นเดียวกับชาวมุสลิมที่ถูกปิดกั้นมากขึ้น เพื่อสร้างพลวัตทางเศรษฐกิจและการสร้างแรงงานใหม่ให้กับชาวอเมริกันกว่า 25 ล้านตำแหน่ง มาตรการกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 3.5 ต่อปีรวมถึง การลดภาษีทุกภาคส่วนโดยเฉพาะผู้ใช้แรงงานและชาวอเมริกันผู้มีรายได้ปานกลาง ส่วนนโยบายการค้าเน้นการปกป้องการค้าและลดการขาดดุลการค้า โดยประกาศถอนตัวจากความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจภาคพื้นแปซิฟิก (TPP) และมีแนวโน้มถอนตัวจากการข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (NAFTA) หากไม่บรรลุผลการเจรจาในเงื่อนไขและผลประโยชน์กับ NAFTA

อย่างไรก็ตาม สงครามการค้าระหว่างสองประเทศได้คลี่คลายลง จากการที่ประธานาธิบดี โดนัลด์ ทรัมป์ และรองนายกรัฐมนตรีของจีน คือ หลิว เหอ ร่วมลงนามข้อตกลงการค้าเฟส 1 ในวันที่ 11 ตุลาคม 2019 หลังการเจรจาระดับสูงเป็นเวลา 2 วัน โดยเป็นการระงับภาษีที่วางแผนไว้ และคำมั่นสัญญาของจีนในการซื้อสินค้าทางการเกษตรเพิ่มเติม แต่มีรายละเอียดเพียงเล็กน้อย ต่อมาสหรัฐฯ ได้มีการเลือกตั้งประธานาธิบดีคนที่ 46 ซึ่งผลปรากฏว่าผู้ชนะ คือ นายโจ ไบเดน ที่มีนโยบายทางเศรษฐกิจ

กฤตชัย ชุมแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

เน้นไปในทิศทางของการพึ่งอุตสาหกรรมในประเทศสร้างความร่วมมือกับพันธมิตรย้ายฐานการผลิตกลับเข้าประเทศ และกระจายเข้าประเทศพันธมิตร จนกระทั่งเมื่อนายโดนัลด์ ทรัมป์ ได้เป็นประธานาธิบดีอีกหนึ่งสมัยในปี 2024 นโยบายทางเศรษฐกิจที่เน้นพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ และกีดกันคู่ค้าอย่างจีนจึงกลับมาอีกครั้ง ในขณะที่ทางจีนก็ได้ดำเนินมาตรการโต้ตอบเช่นเดียวกัน โดยสามารถสรุปมาตรการที่ทั้งสองประเทศกีดกันการค้าระหว่างกัน ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ช่วงปี 2018 จนถึงปัจจุบัน ได้ดังตาราง

ตารางที่ 2 สรุปมาตรการที่สหรัฐฯ และจีนกีดกันการค้าระหว่างกัน ตั้งแต่ช่วงปี 2018 จนถึงปัจจุบัน

วัน/เดือน/ปี	มาตรการของสหรัฐฯ	มาตรการของจีน
22 มกราคม 2018	ทรัมป์กำหนดภาษีนำเข้าเครื่องซักผ้าและแผงโซลาร์เซลล์ทั้งหมด ไม่ใช่แค่จากจีนเท่านั้น	
8 มีนาคม 2018	ทรัมป์สั่งเก็บภาษีนำเข้าเหล็กร้อยละ 25 และภาษีนำเข้าอะลูมิเนียมร้อยละ 10 เปอร์เซนต์ จากซัพพลายเออร์ทั้งหมด ไม่ใช่แค่จีนเท่านั้น	
2 เมษายน 2018		จีนกำหนดภาษีสูงถึงร้อยละ 25 สำหรับสินค้าจากสหรัฐฯ 128 รายการ รวมถึงเครื่องบินและถั่วเหลือง
3 เมษายน 2018	ทรัมป์เปิดเผยแผนการจัดเก็บภาษีร้อยละ 25 สำหรับสินค้านำเข้าจากจีนมูลค่า ประมาณ 5 หมื่นล้านดอลลาร์	ในวันที่ 4 เมษายน 2561 จีนตอบโต้ด้วยแผนภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ มูลค่าราว 50,000 ล้านดอลลาร์
6 กรกฎาคม 2018 (รอบที่ 1)	เก็บภาษีนำเข้าจากจีนร้อยละ 25 มูลค่า 34,000 ล้านดอลลาร์ จำนวน 818 รายการ เช่น ชิ้นส่วนอากาศยาน เครื่องจักร และ ชิ้นส่วน และชิ้นส่วนยานยนต์	เก็บภาษีนำเข้าจากสหรัฐฯ ร้อยละ 25 มูลค่า 34,000 ล้านดอลลาร์ จำนวน 545 รายการ เช่น ถั่วเหลือง ธัญพืช อาหารทะเล เนื้อหมู เนื้อวัว
23 สิงหาคม 2018 (รอบที่ 2)	เก็บภาษีนำเข้าจากจีนร้อยละ 25 มูลค่า 16,000 ล้านดอลลาร์ จำนวน 284	เก็บภาษีนำเข้าจากสหรัฐฯ ร้อยละ 25 มูลค่า 16,000 ล้านดอลลาร์ จำนวน 333

วัน/เดือน/ปี	มาตรการของสหรัฐฯ	มาตรการของจีน
	รายการ เช่น อุปกรณ์/สารกึ่งตัวนำ พลาสติก เหล็กโครงสร้างมอดอร์ไฟฟ้า เครื่อง ปริ้นเตอร์ และโทรทัศน์	รายการ เช่น ถ่านหิน น้ำมันดิบ อุปกรณ์ทางการแพทย์
24 กันยายน 2018 (รอบที่ 3)	เก็บภาษีนำเข้าจากจีนร้อยละ 10 มูลค่า 200,000 ล้านดอลลาร์ จำนวน 5,745 รายการ เช่น อุปกรณ์ โทรคมนาคม ชิ้นส่วนคอมพิวเตอร์ เพอร์นิเจอร์	เก็บภาษีนำเข้าจากสหรัฐฯ ร้อยละ 5-25 มูลค่า 60,000 ล้านดอลลาร์ จำนวน 5,207 รายการ ประกอบด้วย 1) ร้อยละ 25 เช่น ก๊าซธรรมชาติเหลว แร่ทองแดง ผลิตภัณฑ์ไม้สน 2) ร้อยละ 20 เช่น ชิ้นส่วนเครื่องจักร อุปกรณ์ทัศนศาสตร์ไม้เนื้อแข็งบางชนิด 3) ร้อยละ 10 เช่น ชิ้นส่วนคอมพิวเตอร์ อาหารปรุง แต่งเลเซอร์ 4) ร้อยละ 5 เช่น เยื่อไม้ อุปกรณ์ทางการแพทย์ หนังสือตัวดิบ
1 ธันวาคม 2018	สหรัฐฯ และจีนตกลงที่จะหยุดการขึ้นภาษีนำเข้าสินค้าใหม่เป็นเวลา 90 วัน ทรมัปีตกลงที่จะเลื่อนการขึ้นภาษีสินค้าจีนมูลค่า 200,000 ล้านดอลลาร์ในวันที่ 1 มกราคม ทำเนียบขาวกล่าวว่าจีนจะซื้อสินค้าจากสหรัฐฯ	
30 เมษายน และ 1 พฤษภาคม 2019	ผู้เจรจาของสหรัฐฯ และจีนจัดการเจรจาการค้ากลางสัปดาห์ที่ปักกิ่ง และร่างข้อตกลงการค้าความยาว 150 หน้า	
16 พฤษภาคม 2019	สหรัฐฯ สั่งห้ามบริษัทโทรคมนาคมยักษ์ใหญ่ของจีน Huawei Technologies Co Ltd [HWT.UL] ซื้อชิ้นส่วนและส่วนประกอบจากบริษัทสหรัฐฯ	
18 มิถุนายน 2019	ทรมัปีและสหรัฐฯ งดตั้งกำแพงการค้าเพื่อฟื้นฟูการเจรจาการค้า	
29 มิถุนายน 2019	ในการประชุม G20 ที่โอซาก้า ทรมัปีตกลงที่จะไม่มีภาษีศุลกากรใหม่ และผ่อนปรนข้อจำกัดต่อหัวเว่ย	สหรัฐฯ งดตั้งกำแพงการค้าที่จะซื้อสินค้าเกษตรจากสหรัฐฯ ที่ไม่ได้ระบุรายละเอียด

วัน/เดือน/ปี	มาตรการของสหรัฐฯ	มาตรการของจีน
1 สิงหาคม 2019	ทรัมป์ประกาศเก็บภาษีร้อยละ 10 จากสินค้านำเข้าจากจีนมูลค่า 3 แสนล้านดอลลาร์ หลังจากการเจรจาสองวันแต่ไม่มีความคืบหน้า	ในวันที่ 5 สิงหาคม 2019 จีนหยุดซื้อสินค้าเกษตรจากสหรัฐฯ และค่าเงินหยวนของจีนอ่อนค่าลงเกิน ระดับ 7 หยวนต่อดอลลาร์ ตลาดหุ้นร่วงลงอย่างหนัก
1 กันยายน 2019 (รอบที่ 4.1)	เก็บภาษีนำเข้าจากจีนร้อยละ 15 มูลค่า 1.2 แสนล้าน USD จำนวน 3,243 รายการ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ เครื่องพิมพ์ รองเท้ากีฬา เครื่องแต่งกาย	เก็บภาษีนำเข้าจากสหรัฐฯ ร้อยละ 5-10 จำนวน 1,717 รายการ เช่น สินค้าเกษตร เคมีภัณฑ์บางส่วน
20 กันยายน 2019	หลังจากการประชุมสองวันระหว่างผู้แทนสหรัฐฯ และจีน สหรัฐฯ ได้ออกคำสั่งยกเว้นภาษีนำเข้าสินค้าจีนประมาณ 400 รายการ	
11 ตุลาคม 2019	ผู้แทนสหรัฐฯ และจีน ร่วมลงนามข้อตกลงการค้าเฟส 1 เป็นการระงับภาษีที่วางแผนไว้และคำมั่นสัญญาของจีนในการซื้อสินค้าทางการเกษตรเพิ่มเติม	
15 ธันวาคม 2019 (รอบที่ 4.2)	เก็บภาษีนำเข้าจากจีนร้อยละ 10 มูลค่า 175,000 ล้าน USD จำนวน 556 รายการ เช่น สมาร์ทโฟน คอมพิวเตอร์พกพา เครื่องใช้ไฟฟ้า	เก็บภาษีนำเข้าจากสหรัฐฯ ร้อยละ 5-10 จำนวน 3,361 รายการ เช่น เคมีภัณฑ์ ไม้ หิน แก้ว
6 กรกฎาคม 2022	สิ้นสุดคำสั่งเก็บภาษีนำเข้าจากจีน (หากไม่มีการขยาย ระยะเวลา)	
1 กุมภาพันธ์ 2025	ประธานาธิบดีทรัมป์ลงนามในคำสั่งขึ้นภาษีสินค้าทั้งหมดจากจีน 10% และประกาศภาวะฉุกเฉินทางเศรษฐกิจระดับประเทศ โดยใช้พระราชบัญญัติอำนาจทางเศรษฐกิจฉุกเฉินระหว่างประเทศ (IEEPA) ซึ่งทำให้เขามีอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในการจัดการสินค้านำเข้า	
4 กุมภาพันธ์ 2025	ทรัมป์เลื่อนการขึ้นภาษีให้แคนาดา และเม็กซิโก แต่ไม่ยกเว้นให้จีน	กระทรวงการคลังของจีนประกาศว่าจะ

วัน/เดือน/ปี	มาตรการของสหรัฐฯ	มาตรการของจีน
	ทำให้มาตรการภาษีนำเข้าต่อจีนมีผลบังคับใช้ในวันที่ 4 ก.พ.	เรียกเก็บภาษีร้อยละ 15 สำหรับถ่านหินและก๊าซธรรมชาติ LNG ของ สหรัฐฯ และร้อยละ 10 สำหรับ น้ำมันดิบ อุปกรณ์ทางการเกษตรและรถยนต์บางรุ่นจากสหรัฐฯ มีผล บังคับใช้ 10 ก.พ. นอกจากนี้กระทรวงพาณิชย์จีนและสำนักงานศุลกากรจีน ยังกำหนดมาตรการควบคุมการส่งออกทั้งสแตนเลส เหล็กกล้ารีดร้อน โมลิบดีนัม และสินค้าที่เกี่ยวข้องกับแร่หายาก ซึ่งเป็นแร่หายากที่สหรัฐฯ มีความต้องการค่อนข้างมาก
4 มีนาคม 2025	ทรัมป์ประกาศขึ้นภาษีนำเข้าสินค้าจากจีนอีกร้อยละ 10 รวมเป็นร้อยละ 20 โดยอ้างว่าจีนไม่ดำเนินการมากพอที่จะหยุดยั้งการไหลของเงินทุนเข้าสู่สหรัฐฯ	จีนได้กำหนดภาษีนำเข้าสินค้าเกษตรที่สำคัญของสหรัฐฯ สูงถึงร้อยละ 15 โดย จะมีผลบังคับใช้ในวันที่ 10 มี.ค ส่วนสินค้าที่อยู่ระหว่างการขนส่งจะได้รับยกเว้นภาษีจนถึงวันที่ 12 เม.ย. และยังสามารถขยายจำนวนบริษัทสหรัฐฯ ที่ต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดการควบคุมการส่งออกและข้อจำกัดอื่น ๆ
2 เมษายน 2025	ประธานาธิบดีทรัมป์แถลง “วันปลดแอก” ประกาศกำหนดภาษีตอบโต้ (Reciprocal Tariff) ต่อ 185 ประเทศ/ดินแดนทั่วโลก โดยรายชื่อบนสุดของตารางที่เขาเข้ามาคือคือประเทศจีน ซึ่งจะโดนเรียกเก็บภาษีนำเข้าเพิ่มอีกร้อยละ 34 ทำให้รวมแล้วจีนจะโดนภาษี นำเข้าสูงถึงร้อยละ 54 มีผลวันที่ 9 เม.ย.	กระทรวงพาณิชย์จีนได้ออกเคลื่อนไหวเรียกร้องให้สหรัฐฯ “ยกเลิกมาตรการภาษีทันที” พร้อมกับเตือนว่ามาตรการดังกล่าวเป็นอันตรายต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโลกและจะส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ และห่วงโซ่อุปทานระหว่างประเทศ และจีนจะใช้มาตรการตอบโต้อย่างเด็ดขาดเพื่อปกป้องสิทธิและ ผลประโยชน์ของตนเอง
4 เมษายน 2025		จีนประกาศแผนการจัดเก็บภาษีนำเข้า

วัน/เดือน/ปี	มาตรการของสหรัฐฯ	มาตรการของจีน
		สินค้าทั้งหมดจากสหรัฐฯ ร้อยละ 34 ซึ่งเท่ากับอัตราภาษีตอบโต้ที่ทรัมป์เรียกเก็บจากสินค้าจีน โดยจะมีผลตั้งแต่วันที่ 10 เม.ย. และกระทรวงพาณิชย์จีนจะกำหนดมาตรการควบคุมการส่งออกแร่ธาตุหายากเพิ่มเติม ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในผลิตภัณฑ์ไฮเทค เช่นชิปคอมพิวเตอร์และแบตเตอรี่รถยนต์ไฟฟ้า นอกจากนี้รัฐบาลจีนยังเพิ่มบริษัทอเมริกัน 27 แห่งเข้าไปในรายชื่อบริษัทที่อยู่ภายใต้การคว่ำบาตรทางการค้าหรือการควบคุมการส่งออก
9 เมษายน 2025	สหรัฐฯ ขึ้นภาษีสินค้านำเข้าจากจีนเป็นร้อยละ 104	ขึ้นภาษีสินค้านำเข้าจากสหรัฐฯ เพิ่มเป็นร้อยละ 84
9 เมษายน 2025	สหรัฐฯ ขึ้นภาษีสินค้านำเข้าจากจีนเป็นร้อยละ 125	ยื่นหนังสือคัดค้านการขึ้นภาษีของสหรัฐฯ ต่อองค์การการค้าโลก (WTO)

ที่มาของตาราง: ผู้เขียนบทความ (อ้างอิงจาก กองวิจัยเศรษฐกิจอุตสาหกรรม, 2565; Reuters, 2020)

จากการศึกษาบริบทมาตรการการกีดกันการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ สามารถสรุปได้ว่า สงครามการค้าระหว่างสหรัฐฯ กับจีนเริ่มต้นในปี 2018 ภายใต้การบริหารของประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ สืบเนื่องจากความไม่พอใจของสหรัฐฯ ต่อการขาดดุลการค้า การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา และความกังวลต่อนโยบาย Made in China 2025 ของจีน ซึ่งมุ่งพัฒนา 10 อุตสาหกรรมแห่งอนาคต โดยเน้นนวัตกรรม การพึ่งพาวัตถุดิบในประเทศ และการลดการพึ่งพาต่างประเทศจีนผลักดันให้เกิดการผลิตสินค้าที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงและมีคุณภาพภายใต้แผน 3 ระยะ (2016-2049) เพื่อเป็นมหาอำนาจอุตสาหกรรมโลก ในขณะเดียวกัน สหรัฐฯ ภายใต้แคมเปญ Make America Great Again และนโยบาย America First ได้ดำเนินมาตรการกีดกันทางการค้า เช่น การขึ้นภาษีสินค้าจีนถึงร้อยละ 45 การถอนตัวจากข้อตกลงระหว่างประเทศ (เช่น TPP) และการควบคุมแรงงานต่างชาติ โดยมีเป้าหมายเพื่อปกป้องอุตสาหกรรมและแรงงานภายในประเทศ แม้ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามข้อตกลงการค้าเฟส 1 ในปี 2019 เพื่อลดความตึงเครียด แต่สงครามการค้ายังดำเนินต่อเนื่อง ภายหลังจากการเลือกตั้งปี 2020 ประธานาธิบดีโจ ไบเดน เน้นสร้าง

ความร่วมมือกับพันธมิตรและส่งเสริมอุตสาหกรรมภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม เมื่อทรมปีกลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้งในปี 2024 นโยบายกีดกันจีนได้กลับมาอีกครั้ง พร้อมกับการตอบโต้จากจีนอย่างต่อเนื่อง

1.2 สถานการณ์สงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ

สถานการณ์สงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ในช่วงปี 2018-2023 จีนและสหรัฐฯ ได้ดำเนินมาตรการทางภาษีตอบโต้กันมาตั้งแต่ปี 2018 โดยสหรัฐฯ อ้างเหตุพฤติกรรมทางการค้าที่ไม่เป็นธรรมในการใช้มาตรการขึ้นภาษีสินค้านำเข้าจากจีน (ภายใต้มาตรา 301 ของ Trade Act 1974) ครอบคลุมสินค้าทั้งสินค้าเทคโนโลยี ทรัพย์สินทางปัญญา สินค้าเกษตร ประมง และสินค้าอุปโภคบริโภค ซึ่งจีนได้ออกมาตรการตอบโต้สำหรับแต่ละกลุ่มสินค้าทันทีเป็นระยะ โดยทั้งสองประเทศมีการประกาศรายการสินค้าที่จะใช้มาตรการทางภาษีระหว่างกันตาม List 1-3 4A และ 4B โดย List 1-3 และ 4A หมายถึงรายการสินค้าที่ทั้งสองประเทศกำหนดให้มีการเก็บภาษีนำเข้าในแต่ละรอบ ซึ่งจัดกลุ่มสินค้าตามลำดับการประกาศและระดับภาษีที่แตกต่างกัน ส่วน List 4B คือ รายการสินค้าที่ทั้งสองฝ่ายตกลงเลื่อนการจัดเก็บภาษีออกไปอย่างไม่มีกำหนดภายหลังการลงนามข้อตกลงเฟส 1

ต่อมาสหรัฐฯ และจีนได้มีการลงนามข้อตกลงเศรษฐกิจการค้าระยะแรกในเดือนมกราคม 2020 ซึ่งนับเป็นสัญญาณบวกระหว่างสองประเทศในช่วงนั้น โดยข้อตกลงระยะแรกครอบคลุมประเด็นเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญ 7 ด้าน ได้แก่ ทรัพย์สินทางปัญญา การถ่ายโอนเทคโนโลยี การค้าสินค้าเกษตรและอาหาร บริการทางการเงิน นโยบายด้านเศรษฐกิจมหภาคและอัตราแลกเปลี่ยน การขยายการค้า และการระงับข้อพิพาท โดยเฉพาะในด้านการขยายการค้า กำหนดเป้าหมายว่าในช่วง 2 ปี (ปี 2020-2021) จีนต้องนำเข้าสินค้าและบริการจากสหรัฐฯ เพิ่มขึ้น 2 แสนล้านเหรียญสหรัฐฯ จากมูลค่าการนำเข้าในปี 2017 ซึ่งอยู่ที่ 1.52 แสนล้านเหรียญสหรัฐฯ อย่างไรก็ตาม จีนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายด้านการขยายการค้าตามข้อตกลงระยะแรก เนื่องจากเมื่อครบกำหนด 2 ปี จีนนำเข้าสินค้าและบริการจากสหรัฐฯ ได้เพียงร้อยละ 57 ของมูลค่าเป้าหมายเท่านั้น (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์, 2567)

ปัจจุบันทั้งสองประเทศยังคงใช้มาตรการทางภาษีระหว่างกัน โดยจีนเรียกเก็บภาษีกับสินค้านำเข้าจากสหรัฐฯ (List 1-3 และ 4A) ในอัตราร้อยละ 2.5-25 ครอบคลุมประมาณร้อยละ 58 ของมูลค่าการนำเข้าสินค้าสหรัฐฯ ของจีนทั้งหมด สหรัฐฯ เรียกเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากจีน (List 1-3 และ 4A) ในอัตราร้อยละ 7.5-25 ครอบคลุมประมาณร้อยละ 66 ของมูลค่าการนำเข้าสินค้าจีนของสหรัฐฯ ทั้งหมด ทั้งนี้ สหรัฐฯ และจีนเลื่อนการเก็บภาษีนำเข้าสินค้า List 4B ออกไปอย่างไม่มีกำหนด

สถานการณ์สงครามการค้ายังคงยืดเยื้อ ตลอดจนขยายวงกว้างไปยังด้านอื่น ๆ อาทิ ประเด็นค่าเงิน สิทธิมนุษยชน (ซินเจียงอุยกูร์) การเมืองการปกครอง (ฮ่องกง ไต้หวัน) ไปจนถึงสงครามเทคโนโลยี ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการเป็นมหาอำนาจของโลก ประกอบกับการเกิดวิกฤตโควิด-19 ที่ทำให้สหรัฐฯ และจีนตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างความมั่นคงและความยืดหยุ่นให้กับห่วงโซ่อุปทานของตนเอง ไม่ให้พึ่งพาอีกฝ่ายมากเกินไป นำไปสู่

กฤตชัย ชุมแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

ความต้องการแยกห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมสำคัญ โดยในปี 2021 ประธานาธิบดีไบเดน ลงนามคำสั่งในการทบทวนห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมสำคัญ ได้แก่ เซมิคอนดักเตอร์ แบตเตอรี่ความจุพลังงานสูง (รวมถึงแบตเตอรี่สำหรับรถยนต์ไฟฟ้า) แร่สำคัญ (เช่น ธาตุหายาก ที่จำเป็นต้องใช้ในอุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์และอุตสาหกรรมพลังงานสะอาด) ยาและสารออกฤทธิ์ทางเภสัชกรรม เพื่อประเมินศักยภาพและความเสี่ยง และพัฒนานโยบาย/ยุทธศาสตร์ เพื่อเร่งสร้างความมั่นคงลดการพึ่งพาจีน และหันมาร่วมมือกับพันธมิตร

ในปี 2022 สหรัฐฯ ได้ออกพระราชบัญญัติชิปและวิทยาศาสตร์งบประมาณราว 2.8 แสนล้านเหรียญสหรัฐ เพื่อส่งเสริมการเพิ่มการผลิตเซมิคอนดักเตอร์ภายในสหรัฐฯ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่ทั้งสหรัฐฯ และจีนให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นเทคโนโลยีสำคัญของเศรษฐกิจยุคใหม่ที่เป็นองค์ประกอบในอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ในชีวิตประจำวัน อาทิ ปัญญาประดิษฐ์ สมาร์ทโฟน คอมพิวเตอร์ ยานยนต์สมัยใหม่ และเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ รวมถึงเทคโนโลยีดังกล่าวมีนัยสำคัญในด้านความมั่นคงของประเทศอีกด้วย และสหรัฐฯ ได้ออกพระราชบัญญัติการลดเงินเฟ้อ งบประมาณราว 370 พันล้านเหรียญสหรัฐ โดยเป็นกฎหมายที่ช่วยประชาชนจัดการปัญหาเงินเฟ้อ ต้นทุนค่ารักษาพยาบาลและยา และประเด็นภาวะโลกร้อน สิ่งแวดล้อม การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการส่งเสริมการใช้รถยนต์ไฟฟ้า นอกจากนี้ สหรัฐฯ ยังมีความพยายามที่จะย้ายฐานการผลิตกลับสู่ประเทศตนเอง ย้ายฐานการผลิตเข้าใกล้ตลาด และย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศพันธมิตร โดยใช้เป็นแนวทางยกระดับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการค้ากับประเทศที่มีแนวคิดคล้ายคลึงกันสู่ความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์

ต่อมาในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2024 สหรัฐฯ ประกาศใช้มาตรการทางภาษี (ภายใต้มาตรา 301 ของ Trade Act 1974 โดยครอบคลุมสินค้ามูลค่า 1.8 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐ) โดยมีรายละเอียดการขึ้นภาษีสินค้านำเข้าจากจีน ดังนี้

ส่วนประกอบของแบตเตอรี่	ร้อยละ 25	ในปี 2024
รถยนต์ไฟฟ้า (EV)	ร้อยละ 100	ในปี 2024
แบตเตอรี่ลิเทียมไอออนสำหรับรถยนต์ EV	ร้อยละ 25	ในปี 2024
แบตเตอรี่ลิเทียมไอออนสำหรับรถยนต์ที่ไม่ใช่รถยนต์ EV	ร้อยละ 25	ในปี 2026
กราไฟต์ธรรมชาติ	ร้อยละ 25	ในปี 2026
แร่ธาตุสำคัญ	ร้อยละ 25	ในปี 2024
แม่เหล็กถาวร	ร้อยละ 25	ในปี 2026
เซมิคอนดักเตอร์	ร้อยละ 50	ในปี 2025
เครนขนถ่ายตู้คอนเทนเนอร์หน้าท่า (Ship-to-Shore Crane)	ร้อยละ 25	ในปี 2024
โซลาร์เซลล์	ร้อยละ 50	ในปี 2024

เหล็กและอะลูมิเนียม	ร้อยละ 25	ในปี 2024
หน้ากาก	ร้อยละ 25	ในปี 2024
ถุงมือยางชนิดที่ใช้ทางการแพทย์	ร้อยละ 25	ในปี 2026
กระบอกฉีดยาและเข็มฉีดยา	ร้อยละ 50	ในปี 2024

จะเห็นได้ว่า สงครามการค้าของจีนและสหรัฐฯ ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2018 จากการที่สหรัฐฯ เริ่มใช้มาตรการขึ้นภาษีสินค้านำเข้าจากจีนภายใต้มาตรา 301 ของ Trade Act 1974 โดยอ้างพฤติกรรมทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม ครอบคลุมสินค้าหลายกลุ่ม เช่น เทคโนโลยีเกษตรและสินค้าอุปโภคบริโภค ซึ่งจีนก็ตอบโต้ด้วยการเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ เช่นกัน ในปี 2020 ทั้งสองประเทศลงนามในข้อตกลงเศรษฐกิจการค้าระยะแรกครอบคลุม 7 ด้านหลัก เช่น ทรัพย์สินทางปัญญา การค้าเกษตร และบริการทางการเงิน โดยจีนตกลงจะนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ เพิ่มขึ้น 2 แสนล้านดอลลาร์ใน 2 ปี แต่สามารถทำได้เพียงร้อยละ 57 ของเป้าหมาย สถานการณ์ยังคงยืดเยื้อและขยายไปสู่ประเด็นอื่น เช่น สิทธิมนุษยชน เทคโนโลยี และความมั่นคง โดยเฉพาะการแย่งชิงห่วงโซ่อุปทานที่สำคัญ เช่น เซมิคอนดักเตอร์ แบตเตอรี่ และแร่หายาก สหรัฐฯ ออกมาตรการและกฎหมายสนับสนุนการผลิตในประเทศ เช่น CHIPS Act (2022) และ Inflation Reduction Act (2022)

2. ผลกระทบจากสงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ

2.1 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั่วโลก

สงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ ได้สร้างผลกระทบในเชิงลบต่อเศรษฐกิจโลก จากราคาสินค้าอุปโภคบริโภคและต้นทุนในการผลิตที่ปรับตัวสูงขึ้น ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของค่าครองชีพ ในขณะที่สหรัฐฯ เองก็ได้รับผลกระทบด้านต้นทุนในการผลิตจากห่วงโซ่อุปทานระหว่างสหรัฐฯ และจีนที่เชื่อมโยงกัน ในบางอุตสาหกรรมที่จีนเป็นผู้นำในห่วงโซ่อุปทานช่วงต้นน้ำ แม้สหรัฐฯ จะพยายามย้ายฐานการผลิตกลับประเทศ แต่การที่จีนมีข้อได้เปรียบด้านต้นทุนที่ถูกกว่า ทำให้สหรัฐฯ มีต้นทุนในการผลิตสินค้าสูงขึ้นและมีแนวโน้มส่งออกได้น้อยลงกว่าจีน นอกจากนี้ ผลลัพธ์ของสงครามทางการค้าที่ไม่สามารถคาดเดาได้ ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่ขัดขวางการเติบโตของเศรษฐกิจโลกในปี 2019 จะเห็นได้จากในช่วงที่สงครามการค้าระหว่างสหรัฐฯ และจีนที่เริ่มต้นในปี 2018 ได้ส่งผลกระทบทำให้ในปี 2019 เกิดการชะลอตัวของเศรษฐกิจโลก โดยมี GDP ชะลอตัวเมื่อเทียบกับปีก่อนหน้าที่ร้อยละ 2.6 อีกทั้งทำให้มูลค่าการค้าโลกหดตัวที่ร้อยละ -2.4 การเติบโตของเศรษฐกิจ (GDP) โลก ปี 2019 ซึ่งเป็นปีที่เศรษฐกิจโลกส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากสงคราม การค้าระหว่างสหรัฐฯ และจีน ชะลอตัวที่ร้อยละ 2.6 จากระดับร้อยละ 3.4 และ 3.3 ในปี 2017 และปี 2018 มูลค่าการค้าโลก ปี 2019 หดตัวที่ร้อยละ 2.4 จากระดับร้อยละ 10.9 และ 10.2 ในปี 2017 และปี 2018 และหดตัวเพิ่มขึ้นที่ร้อยละ 7.5 ในปี 2020 ก่อนที่จะฟื้นตัวที่ร้อยละ 26.5 ในปี 2021 และชะลอตัวร้อยละ 13.3 ในปี 2022 (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์, 2567)

สำหรับการค้าและการลงทุนทั่วโลกนับได้ว่ามีบรรยากาศที่ตึงเครียด คงอยู่ภายใต้ความไม่แน่นอน ทำให้เกิดการชะลอตัวของการลงทุนทางธุรกิจ การหยุดชะงักในห่วงโซ่อุปทาน และการไม่เติบโตทางการผลิต การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ จึงต้องมีการปรับเตรียมพร้อมต่อมาตรการของจีนและสหรัฐ โดยในประเทศที่พัฒนาแล้ว อาทิ สหภาพยุโรป สหราชอาณาจักร ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ได้ดำเนินนโยบายและมาตรการในแนวทางที่คล้ายคลึงกัน เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้กับอุตสาหกรรมสำคัญของประเทศ ส่วนในประเทศกำลังพัฒนาและตลาดเกิดใหม่ได้มีนโยบายดึงดูดการลงทุนเข้าสู่ประเทศ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจในระยะยาว ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการย้ายฐานการผลิตที่เร่งตัวขึ้นในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์, 2567)

ในการค้าและการส่งออก การที่สหรัฐฯ ดำเนินนโยบายการค้าที่มุ่งปกป้องผลประโยชน์ทางการค้าของสหรัฐฯ เองมากขึ้น เพื่อฟื้นฟูภาคอุตสาหกรรมและส่งเสริมการจ้างงานภายในประเทศ โดยมาตรการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) มาตรการภาษีที่จัดเก็บกับสินค้านำเข้าจากหลายประเทศ อาทิ การเพิ่มอัตราภาษีการนำเข้าเหล็กและอลูมิเนียม 2) มาตรการภาษีที่จัดเก็บกับสินค้านำเข้าเฉพาะบางประเทศ อาทิ มาตรการจัดเก็บภาษีสินค้านำเข้าจากจีน ซึ่งครอบคลุมสินค้า 3,607 รายการ คิดเป็นมูลค่าราว 250,000 ล้านดอลลาร์ฯ และ 3) มาตรการกีดกันทางการค้าที่มีใช้ภาษี อาทิ การคว่ำบาตรบริษัทเทคโนโลยีขนาดใหญ่ของจีนจากเหตุผลด้านความมั่นคง ได้ส่งผลกระทบต่อปริมาณการค้าโลกและการส่งออกสินค้าของหลายประเทศ ตลอดจนการผลิต การจ้างงาน รวมทั้งการลงทุนของภาคเอกชนในภาคอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2562) อย่างไรก็ตาม มาตรการต่าง ๆ ส่วนใหญ่นั้นมุ่งเน้นกีดกันสินค้าของจีนที่สหรัฐฯ ได้ขาดดุลการค้ามาอย่างยาวนาน โดยที่จีนก็ได้มีการกำหนดมาตรการกีดกันการค้าและขึ้นภาษีโต้ตอบ การที่ทั้งสองประเทศต่างกีดกันสินค้าของแต่ละฝ่าย ทำให้ต้องหันมาพึ่งพาสินค้าภายในประเทศ รวมทั้งคู่ค้าใหม่ ทำให้เกิดเป็นผลกระทบเชิงบวก จากความจำเป็นที่ต้องหาสินค้านำเข้าจากประเทศอื่นเพื่อทดแทน ถือเป็นการเพิ่มโอกาสในการค้าให้กับประเทศอื่น ๆ ให้มีบทบาทในห่วงโซ่การผลิตของทั้งสองประเทศ และยังลดผลกระทบที่เกิดจากการปรับขึ้นภาษีภายในห่วงโซ่การผลิตของทั้งสองประเทศให้น้อยลง แต่ถ้าจีนมีแนวโน้มที่จะใช้มาตรการควบคุมค่าเงินหยวนให้อ่อนค่าลงเพื่อตอบโต้สหรัฐฯ และสร้างความได้เปรียบในการส่งออกสินค้าไปยังสหรัฐฯ มาตรการดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่ออัตราดอกเบี้ย ตลาดเงินและตลาดหุ้นทั่วโลก ซึ่งไม่เป็นผลดีกับเศรษฐกิจโลก

ทางสำนักข่าว BBC NEWS ได้รายงานถึงผลที่เกิดขึ้นจากการที่สหรัฐฯ ได้มีมาตรการขึ้นภาษีนำเข้ากับจีน ในครั้งล่าสุดที่มีการเรียกภาษีนำเข้าสินค้าจากจีนมากถึงร้อยละ 104 โดยที่จีนไม่ได้มีท่าทีในการเจรจาตกลงใด ๆ จากท่าทีของทั้งสองประเทศได้ส่งผลให้ตลาดหุ้นทั่วโลกดิ่งลงอย่างหนักจากความกังวลถึงสถานการณ์ในอนาคตที่สหรัฐฯ อาจมีการขึ้นภาษีมากกว่าเดิมกับประเทศอื่น ๆ ด้วย

จนกระทั่งส่งผลกระทบต่อไปยังผลต่อการจ้างงาน เพราะหากสถานการณ์หุ้นยังคงตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ก็อาจทำให้นักลงทุนขาดทุน บริษัทต่าง ๆ ที่ดำเนินกิจการ จำเป็นจะต้องหาแนวทางแก้ไขปัญหาค่าตอบแทนของหุ้นที่ตกต่ำ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือการที่จะต้องลดการจ้างพนักงานลง หรือปลดพนักงานออก หมายความว่า อัตราการว่างงานจะเพิ่มสูงขึ้น (BBC NEWS, 2568b)

จากการวิเคราะห์ผลกระทบตลอดจนการคาดการณ์มาตรการที่เกิดขึ้นระหว่างจีน-สหรัฐฯ จึงสามารถจำแนกผลกระทบจากสงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ ต่อเศรษฐกิจทั่วโลก ได้เป็น 1) ด้านการค้า จากการมีนโยบายขึ้นภาษีสินค้านำเข้าของสหรัฐฯ ต่อทุกประเทศในอัตราที่สูงขึ้น รวมถึงการที่จีนเพิ่มอัตราภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ จะทำให้การกระจายสินค้าเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประเทศอาจต้องหาช่องทางใหม่เพื่อกระจายสินค้า 2) ด้านการลงทุน จากสถานการณ์ที่ตึงเครียดระหว่างสองประเทศ ทำให้สถานการณ์ตลาดหุ้นผันผวน และมีแนวโน้มเข้าสู่สภาวะถดถอย และ 3) ด้านอุตสาหกรรมและการจ้างงาน จากการที่สถานการณ์ตลาดหุ้นหรือการลงทุนตกต่ำ อาจนำไปสู่การใช้มาตรการลดค่าใช้จ่ายของบริษัทที่เป็นแหล่งลงทุน จนเกิดการลดการจ้างพนักงาน นำไปสู่อัตราการว่างงานที่สูงขึ้นในแต่ละประเทศ

2.2 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย

เศรษฐกิจของสหรัฐฯ และจีนมีขนาดเศรษฐกิจเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก หากเศรษฐกิจสหรัฐฯ และจีนเติบโตลดลงหรือชะลอตัว ย่อมจะส่งผลกระทบต่อการฟื้นตัวของเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ทั้งในภูมิภาคและระดับโลกที่มีสหรัฐฯ และจีนเป็นคู่ค้าหลัก ในส่วนของไทยมีการค้ากับสหรัฐฯ เป็นอันดับ 1 และจีนเป็นอันดับ 2 ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงนโยบายของสหรัฐฯ และจีน ย่อมส่งผลกระทบต่อไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยสงครามการค้าระหว่างสหรัฐฯ และจีนที่เริ่มต้นในปี 2018 ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทำให้ในปี 2019 ที่มีค่า GDP ชะลอตัวเมื่อเทียบกับปีก่อนหน้าที่ร้อยละ 2.1 อีกทั้งทำให้มูลค่าการค้าของไทยหดตัวที่ร้อยละ -3.7 อีกทั้งมูลค่าการส่งออกของไทยหดตัวร้อยละ -2.6 เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยในมิติต่าง ๆ สามารถนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

1. ผลกระทบด้านการค้า

ในช่วงที่ผ่านมา มูลค่าการส่งออกสินค้าไทยมีแนวโน้มชะลอตัวต่อเนื่องหลังจากที่ขยายตัวสูงถึงร้อยละ 12.4 ในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2018 โดยมูลค่าการส่งออกในไตรมาสที่ 1 ปี 2019 หดตัวร้อยละ 4.0 ซึ่งนับเป็นการหดตัวครั้งแรกในรอบ 11 ไตรมาสที่ผ่านมา จากผลกระทบของมาตรการกีดกันทางการค้าระหว่างสหรัฐฯ และจีน แม้สหรัฐฯ ไม่ได้ปรับขึ้นอัตราภาษีสินค้านำเข้าจากไทยโดยตรง แต่การส่งออกสินค้าไทยได้รับผลกระทบผ่าน 3 ช่องทางหลัก ได้แก่

1.1 ผลกระทบจากช่องทางการค้า (World Trade Volume Effect)

การปรับอัตราภาษีนำเข้าที่สูงขึ้นของสหรัฐฯ ได้ส่งผลให้ผู้บริโภคในสหรัฐฯ ได้รับผลกระทบจากการที่เข้าถึงสินค้าได้จำกัดทั้งในด้านปริมาณ คุณภาพ และประเภท เนื่องจากสินค้าหลาย

กฤตชัย ชุมแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

อย่างที่ผู้บริโภคต้องการซื้อนั้นผลิตนอกสหรัฐฯ (Tang, 2022) จากการที่สินค้าจีนส่งออกไปยังสหรัฐฯ ลดลง จึงนำไปสู่การเบี่ยงเบนเส้นทางการค้าไปสู่ประเทศคู่ค้าอื่น ๆ ประเทศที่เพิ่มการส่งออกไปยังสหรัฐอเมริกามากที่สุด ได้แก่ เม็กซิโก ในภาคส่วนยานยนต์ คอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ สหภาพยุโรป จากภาคส่วนอุปกรณ์ขนส่งและเครื่องจักร รวมทั้งไต้หวันและเวียดนามในภาคส่วนอุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องจักร ชาติอาเซียนที่รวมถึงไทยเองต่างมีโอกาสมากขึ้นในการส่งออกสินค้าเข้าสู่สหรัฐฯ ทดแทนสินค้าที่ผู้บริโภคในสหรัฐฯ ต้องการ ในเดียวกัน การส่งออกไปยังจีนจะลดลง เนื่องจากจีนต้องการปัจจัยการผลิตขั้นกลางที่ใช้ในการส่งออกน้อยลง อีกทั้งการกระจายสินค้าของจีนจะถูกมุ่งความสนใจกับตลาดภายในประเทศมากขึ้น (Bekkers & Schroeter, 2020) สหรัฐฯ และจีนต่างมองหาสินค้าเพื่อทดแทนสินค้านำเข้าเดิมที่ได้รับผลกระทบ สำหรับประเทศไทยสามารถส่งออกสินค้าได้มากขึ้นในกลุ่มสินค้าทางการเกษตร เช่น การส่งออกสินค้าเกษตรไปยังจีนมากขึ้น เช่น กากเหลือจากการผลิตน้ำตาล ผลไม้สด และผลไม้แช่เย็นไทยประเภทฝรั่ง มะพร้าว ทุเรียน ลิ้นจี่ และมังคุด และการส่งออกสินค้าอิเล็กทรอนิกส์และผลิตภัณฑ์ไปยังสหรัฐฯ ทดแทนจีน (บริษัท ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน), 2568)

แม้เส้นทางการค้าในสหรัฐฯ จะเป็นโอกาสดีของเศรษฐกิจไทย แต่ผลกระทบจากมาตรการกีดกันทางการค้า ทำให้ปริมาณการค้าโลกและเศรษฐกิจประเทศคู่ค้าของไทยชะลอลง ซึ่งมูลค่าการส่งออกของไทยในไตรมาส 1 ปี 2019 หดตัวประมาณร้อยละ 2.9 สะท้อนให้เห็นว่า การลดความเชื่อมั่นและการขยายตัวของเศรษฐกิจโลก ภาคธุรกิจชะลอการผลิตและการลงทุนเพื่อรอประเมินความชัดเจนก่อนดัชนีจัดซื้อภาคการผลิตลดลงต่อเนื่อง โดยเฉพาะหมวดคำสั่งซื้อสินค้าทุนล่วงหน้า การผลิตในประเทศอุตสาหกรรมหลักที่ขยายตัวชะลอลง ทำให้มูลค่าการส่งออกสินค้าขั้นกลางของกลุ่มประเทศในเอเชียเติบโตชะลอตาม นอกจากนี้ การแข่งขันทางการค้าในกลุ่มสินค้าเดียวกัน ได้แก่ ไต้หวันและเวียดนามที่เป็นคู่ค้าที่เพิ่มการส่งออกไปยังสหรัฐฯ มีส่วนทำให้วัฏจักรอิเล็กทรอนิกส์อยู่ในช่วงขาลงนานขึ้นและทำให้การส่งออกสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ของไทยฟื้นตัวได้ช้าลง

1.2 ผลกระทบจากห่วงโซ่อุปทานการผลิต (Supply Chain Effect)

ห่วงโซ่อุปทานการผลิตที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบ (Onyusheva et al., 2020) ได้แก่

อุตสาหกรรมยางพารา: ได้รับผลกระทบในเชิงลบ เนื่องจากยางพาราที่ส่งออกของไทยมากกว่าครึ่งหนึ่งส่งไปยังประเทศจีนเพื่อนำไปผลิตสินค้าต่าง ๆ เช่น ยางรถยนต์ ถังมือยาง การลดลงของความต้องการจากจีน ทำให้ราคายางพาราลดลงถึง 20% ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2561 ส่งผลกระทบโดยตรง

ต่อรายได้ของเกษตรกรไทย

อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์: ผู้ส่งออกและผู้ผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์และอิเล็กทรอนิกส์ต้นน้ำของไทย เช่น วงจรรวม (IC) แผงวงจรพิมพ์ (PCB) และเซ็นเซอร์ อาจได้รับผลกระทบจากการที่ส่งออกลินค้าที่คิดเป็นลักษณะของสินค้าชั้นกลางไปยังประเทศจีนได้น้อยลง เนื่องจากจีนจะนำชิ้นส่วนที่ได้จากไทยมาประกอบในโทรศัพท์มือถือ ชิ้นส่วนรถยนต์ หรือรถยนต์ แล้วส่งออกไปยังสหรัฐฯ ได้ลดลง

อุตสาหกรรมยานยนต์: ความต้องการชิ้นส่วนรถยนต์และยานยนต์อาจลดลง เนื่องจากภาษีเหล็กและอลูมิเนียม ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตผลิตภัณฑ์เหล่านั้น

มาตรการกีดกันทางการค้าได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังการส่งออกของประเทศไทยในอุตสาหกรรมที่อยู่ในห่วงโซ่การผลิตของสหรัฐฯ และจีน เนื่องจากสินค้าที่ถูกเก็บภาษ้นำเข้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่มีความเชื่อมโยงกับหลายประเทศสูง อาทิ ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ ชิ้นส่วนรถยนต์ เครื่องจักรปิโตรเคมี และเคมีภัณฑ์ โดยนำเข้าสินค้าชั้นกลางและสินค้าทุนจากต่างประเทศสำหรับการผลิตเพื่อการส่งออก โดยผลกระทบจากห่วงโซ่อุปทานมีส่วนทำให้การส่งออกของไทยในไตรมาสที่ 1 ปี 2019 หดตัวประมาณร้อยละ 0.1

2. ผลกระทบต่อการลงทุน

สหรัฐฯ และจีน จะต้องปรับเปลี่ยนเส้นทางการค้าใหม่เพื่อเลี่ยงต้นทุนการผลิตและส่งออกที่สูงขึ้นจากภาษ้นำเข้าสินค้า ซึ่งถือเป็นโอกาสของไทยในการเป็นฐานการผลิตแห่งใหม่ เช่น อุตสาหกรรมยางล้อ อาจมีการย้ายฐานการผลิตจากจีนมายังไทย ซึ่งมีความพร้อมเป็นแหล่งผลิตยางพาราและอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ไทยอาจได้ประโยชน์จากการย้ายฐานการผลิตในบางรายการสินค้า (บริษัทธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน), 2568) โดยเฉพาะการย้ายฐานการผลิตจากจีน ที่ต้องการเลี่ยงผลกระทบไปยังประเทศอื่น โดยประเทศเหล่านั้นมีศักยภาพในการรองรับการลงทุน อาทิ เวียดนามและไทย ซึ่งอุตสาหกรรมการผลิตยางพารา ผลิตภัณฑ์จากยาง เครื่องใช้ไฟฟ้า ยานยนต์ ปิโตรเคมี และอิเล็กทรอนิกส์ของไทยยังมีความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก จึงมีโอกาที่ผู้ประกอบการจีนหรือชาติอื่น ๆ จะย้ายฐานการผลิตเข้ามาในไทยเพิ่มเติมในอนาคต ซึ่งในช่วงที่ผ่านมา มูลค่าเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ ในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการลงทุนจากจีนปรับเพิ่มขึ้นต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงไตรมาส 4 ของปี 2018 โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ยาง โลหะ และเคมีภัณฑ์

แม้ว่าจะเป็นโอกาสดีของไทยที่จะเป็นฐานการผลิตใหม่ แต่หากพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการส่งออกสินค้า พบว่า แนวโน้มเส้นทางการค้าของจีน มีแนวโน้มที่จะส่งออกลินค้ามายังกลุ่มประเทศอาเซียนแทนตลาดสหรัฐฯ เนื่องจากจีนสามารถส่งออกไปยังสหรัฐฯ ได้น้อยลง และจำเป็นต้องกระจายการส่งออกสินค้าไปยังประเทศอื่น และไทยจะเป็นเป้าหมายหลักในการส่งออกสินค้าจีน

กฤตชัย ชุมแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

เหล่านี้ จากการที่จีนมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่าไทย การไหลเข้าของสินค้าส่งออกจากจีนอาจส่งผลกระทบต่อการลงทุนของผู้ประกอบการภายในประเทศไทยที่จะต้องเผชิญกับการแข่งขันที่สูงขึ้น รวมทั้งเสี่ยงต่อการถูกทุ่มตลาดและถูกแบ่งแย่งผลประโยชน์ประกอบการมหาศาล ภาครัฐบาลจึงควรเร่งเจรจาเพื่อสร้างโครงการขนาดใหญ่และดึงดูดการลงทุนจากนักลงทุนจากต่างชาติ นอกเหนือจากจีน โดยคาดการณ์ว่าผู้ประกอบการชาวจีนอาจย้ายฐานการผลิตมายังประเทศไทยเพื่อใช้เป็นฐานในการส่งออกไปยังสหรัฐอเมริกา ซึ่งอาจกลายเป็นปัญหาสำหรับประเทศไทยในระยะยาว (Onyusheva et al., 2020) เนื่องจากห่วงโซ่การผลิตของไทยเชื่อมโยงกับจีนในบางอุตสาหกรรม จึงอาจทำให้สหรัฐฯ เพิ่มการเก็บภาษีสินค้านำเข้าจากไทยโดยตรง ประกอบกับอาจใช้มาตรการตอบโต้การอุดหนุนสินค้าส่งออกที่ไทยเป็นฐานการผลิตให้กับจีน

3. ผลกระทบต่ออุตสาหกรรมและการจ้างงาน

3.1 ผลกระทบด้านอุตสาหกรรม

ประเทศไทยมีแนวโน้มได้ประโยชน์ในภาคอุตสาหกรรมบางส่วน จากการการย้ายฐานการผลิตของจากจีนและสหรัฐฯ ในอุตสาหกรรมที่ไทยมีขีดความสามารถ ได้แก่ อุตสาหกรรมการผลิตยางพารา ผลิตภัณฑ์จากยาง เครื่องใช้ไฟฟ้า ยานยนต์ ปิโตรเคมี และอิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงการทดแทนสินค้านำเข้าของทั้งสองประเทศ เช่น สินค้าทางการเกษตร ยางพารา ดังที่ได้กล่าวไว้ในผลกระทบด้านค้าและการลงทุน แม้ว่าหลายอุตสาหกรรมจะได้รับประโยชน์ แต่การที่สหรัฐฯ เก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากทุกประเทศรวมถึงไทย และจีนตอบโต้สหรัฐฯ ด้วยภาษีนำเข้าเช่นกัน ทำให้หลายอุตสาหกรรมที่ไทยมีบทบาทเป็นผู้ผลิตชั้นกลางของจีนได้รับผลกระทบในลักษณะของการลดคำสั่งซื้อ ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการไทยที่ไม่สามารถแข่งขันด้านราคาในตลาดโลกได้

เมื่อพิจารณาถึงแนวโน้มการเติบโตของอุตสาหกรรมภายในประเทศ ดัชนีผลผลิตอุตสาหกรรมของไทยหดตัวลง เมื่อเทียบกับช่วงก่อนมีการเก็บภาษีสินค้านำเข้าระหว่างกันของสหรัฐฯ และจีนที่ในปี 2017 ดัชนีผลผลิตขยายตัวร้อยละ 3.7 แต่ภายหลังการบังคับใช้การเก็บภาษีนำเข้าในปี 2018 พบว่า ในปี 2019-2020 ดัชนีผลผลิตหดตัวร้อยละ 3.5 และร้อยละ 9.5 ตามลำดับ ส่วนมูลค่าการส่งออกสุทธิไปยังสหรัฐฯ ลดลงคิดเป็นร้อยละ 27.4 หรือมีการสูญมูลค่าไปเป็นจำนวน 316.5 ล้านดอลลาร์ฯ ประเภทสินค้าที่ผู้ส่งออกของไทยกลุ่มที่ได้รับผลกระทบเป็นสินค้าประเภทแผงโซลาร์เซลล์และเครื่องซักผ้า รวมถึงสินค้าประเภทเหล็กและอลูมิเนียม เนื่องจากเป็นสินค้าชั้นกลางที่มีความเชื่อมโยงกันกับสินค้าที่อยู่ในห่วงโซ่อุปทานของจีน ในส่วนอุตสาหกรรมอื่น ๆ ได้รับผลกระทบ ประกอบด้วย

อุตสาหกรรมภาคยานยนต์ จากการที่จีนส่วนยานยนต์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานของจีน ทำให้คาดว่าคำสั่งซื้อชิ้นส่วนยานยนต์ใหม่จะมีปริมาณที่ลดลง เนื่องจากวัตถุดิบที่ใช้ผลิตชิ้นส่วนเหล่านี้มาจากเหล็กและอลูมิเนียม

อุตสาหกรรมชิ้นส่วนคอมพิวเตอร์และวงจรไฟฟ้า อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์จำนวนมากมีความจำเป็นต้องประกอบในประเทศจีนก่อนที่จะสามารถส่งออกไปยังสหรัฐฯ ได้ซึ่งกำแพงภาษีอันเกิดจากสงครามการค้าระหว่างสองประเทศนั้น จะส่งผลต่อความต้องการของชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์จากประเทศไทยลดลง เป็นผลให้มูลค่าการส่งออกของไทยไปยังประเทศจีนในอุตสาหกรรมนี้มี สัดส่วนที่ลดลงร้อยละ 9.8 ในปี 2018

อุตสาหกรรมเครื่องจักร ผู้ผลิตทั้งในสหรัฐฯ และจีนต่างกำลังสรรหาแหล่งวัตถุดิบใหม่เพื่อหลีกเลี่ยงภาษีทำให้อุตสาหกรรมเครื่องจักรของไทยได้รับประโยชน์ โดยคิดเป็นสัดส่วนมูลค่าการส่งออกไปยังสหรัฐฯ และจีนในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 19.16 และร้อยละ 9.44 ในปี 2018 ตามลำดับ

อุตสาหกรรมเหล็กกล้าและผลิตภัณฑ์จากเหล็ก แม้ว่าสหรัฐฯ จะกำหนดอัตราภาษีนำเข้าเหล็กจากทุกประเทศ แต่อุตสาหกรรมนี้ในไทยยังคงเติบโตมูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.55 ในปี 2018 เนื่องจากราคาเหล็กกล้าในตลาดโลกอยู่ในระดับสูงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้บริษัทต่าง ๆ ยังสามารถทนอยู่กับการแข่งขันของอุตสาหกรรมได้

ภาคเกษตรกรรม ในปี 2018 มูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรกรรมของไทยลดลงร้อยละ 1.53 เนื่องจากการส่งออกยางได้รับผลกระทบโดยตรงจากอัตราภาษี หากไม่รวมการส่งออกประเภทยางแล้วมูลค่าการส่งออกของไทยในอุตสาหกรรมนี้ จะเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 9.81 เนื่องจากประเทศไทยสามารถส่งออกสินค้าเกษตรไปทดแทนสินค้าในประเทศสหรัฐฯ และจีน

3.2 ผลกระทบด้านการจ้างงาน

ในส่วนของการจ้างงาน การส่งออกที่ลดลงในอุตสาหกรรมของกลุ่มสินค้าที่ถูกกำหนดกำแพงภาษีต่อกันย่อมส่งผลกระทบเชิงลบ เช่น จีนนำเข้าปิโตรเลียมจากประเทศในตะวันออกกลาง นำมาผลิตผลิตภัณฑ์พลาสติกและส่งออก หากจีนตัดสินใจเพิ่มภาษีนำเข้าน้ำมัน ราคาน้ำมันในประเทศจะสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตผลิตภัณฑ์พลาสติกก็จะสูงขึ้น นำไปสู่การลดการจ้างแรงงานเพื่อรักษากิจการ การกำหนดภาษีที่สูงขึ้นจะนำมาซึ่งต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น สงครามทางการค้าจึงได้ส่งผลให้เกิดการสูญเสียงานในอุตสาหกรรมส่งออก และต้นทุนในการผลิตสูงจะส่งผลกระทบต่อการทำงานที่อาจลดลง เพื่อลดต้นทุนและรักษาไว้ซึ่งผลกำไร (Tang, 2022)

แม้ว่าประเทศไทยมีแนวโน้มได้ประโยชน์บางส่วนจากการย้ายฐานการผลิตออกจากจีนและสหรัฐฯ ซึ่งอาจนำมาสู่การจ้างงานมากขึ้น แต่จากความกังวลในมาตรการการขึ้นภาษี ความขัดแย้งทางการค้าของทั้งสองประเทศ และปัจจัยอื่น ๆ เช่น โรคระบาด ภาวะสงคราม อาจนำไปสู่การปรับลดการผลิตและการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมในลักษณะเดียวกัน คือ การลดค่าจ้างแรงงาน หรือลดอัตราการทำงานเพื่อควบคุมต้นทุนการผลิต ซึ่งในช่วง 5 เดือนแรกของปี 2019 พบว่า บางอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง

กับการส่งออกของ ไทย มีสัญญาณการปรับลดการผลิตและการจ้างงาน โดยเฉพาะการจ้างงานล่วงเวลา

สรุปได้ว่า ผลกระทบจากสงครามการค้าของจีน-สหรัฐฯ ต่อเศรษฐกิจไทย สามารถแบ่งได้เป็น 1) ด้านการค้า สินค้าไทยมีการส่งออกที่ชะลอตัวลงจากสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน รวมถึงภาคการผลิตของต่างชาติชะลอการสั่งซื้อหรือนำเข้าสินค้าทุนจากไทยที่เป็นสินค้าขั้นกลางที่มีห่วงโซ่การผลิตเกี่ยวข้องกับสินค้าส่งออกของจีน 2) ด้านการลงทุน จีนอาจมีการย้ายฐานการผลิตมาลงทุนในไทย ไทยมีการส่งออกสินค้าบางชนิด เพื่อทดแทนสินค้าจากจีนและสหรัฐฯ ที่มีภาชีนำเข้าต่อกันสูง และไทยอาจต้องเผชิญความเสี่ยงจากการทุ่มตลาดของจีนที่ส่งผลกระทบต่อผู้ผลิตภายในประเทศ รวมทั้งเสี่ยงต่อการถูกสหรัฐฯ กำหนดมาตรการกีดกันขึ้นภาษีสินค้าไทยที่เป็นฐานการผลิตให้กับจีน และ 3) ด้านอุตสาหกรรมและการจ้างงาน อุตสาหกรรมบางส่วนได้รับประโยชน์จากการย้ายฐานผลิต แต่หลายอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบจากภาชีนำเข้า ทำให้คำสั่งซื้อลดลง และต้นทุนผลิตเพิ่มขึ้นนำไปสู่การจ้างงานที่ลดลง

สรุป

สงครามการค้าระหว่างสหรัฐฯ กับจีนเริ่มต้นในปี 2018 ภายใต้การบริหารของประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ สืบเนื่องจากความไม่พอใจของสหรัฐฯ ต่อการขาดดุลการค้า การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา และความกังวลต่อนโยบาย Made in China 2025 ของจีน ซึ่งมุ่งพัฒนา 10 อุตสาหกรรมแห่งอนาคตโดยเน้นนวัตกรรม การพึ่งพาวัตถุดิบในประเทศ และการลดการพึ่งพาต่างประเทศ จีนผลักดันให้เกิดการผลิตสินค้าที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงและมีคุณภาพภายใต้แผน 3 ระยะ (2016-2049) เพื่อเป็นมหาอำนาจอุตสาหกรรมโลก ในขณะเดียวกัน สหรัฐฯ ภายใต้แคมเปญ Make America Great Again และนโยบาย America First ได้ดำเนินมาตรการกีดกันทางการค้า เช่น การขึ้นภาษีสินค้าจีนถึงร้อยละ 45 การถอนตัวจากข้อตกลงระหว่างประเทศ และการควบคุมแรงงานต่างชาติ โดยมีเป้าหมายเพื่อปกป้องอุตสาหกรรมและแรงงานภายในประเทศ แม้ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามข้อตกลงการค้าเฟส 1 ในปี 2019 เพื่อลดความตึงเครียด แต่สงครามการค้ายังดำเนินต่อเนื่อง หลังการเลือกตั้งปี 2020 ประธานาธิบดีโจไบเดนเน้นสร้างความร่วมมือกับพันธมิตรและส่งเสริมอุตสาหกรรมภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม เมื่อทรัมป์กลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้งในปี 2024 นโยบายกีดกันจีนได้กลับมาอีกครั้ง พร้อมกับการตอบโต้จากจีนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสงครามการค้าจีน-สหรัฐฯ ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั่วโลก ได้แก่ 1) ด้านการค้า จากการมีนโยบายขึ้นภาษีสินค้านำเข้าของสหรัฐฯ ต่อทุกประเทศในอัตราที่สูงขึ้น รวมถึงการที่จีนเพิ่มอัตราภาชีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ จะทำให้การกระจายสินค้าเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประเทศอาจต้องหาช่องทางใหม่เพื่อกระจายสินค้า 2) ด้านการลงทุน จากสถานการณ์ที่ตึงเครียดระหว่างสองประเทศ ทำให้

สถานการณ์ตลาดหุ้นผันผวน และมีแนวโน้มเข้าสู่สภาวะถดถอย และ 3) ด้านอุตสาหกรรมและการจ้างงาน จากการที่สถานการณ์ตลาดหุ้นหรือการลงทุนตกต่ำ อาจนำไปสู่การใช้มาตรการลดค่าใช้จ่ายของบริษัทที่เป็นแหล่งลงทุน จนเกิดการลดการจ้างพนักงานนำไปสู่อัตราการว่างงานที่สูงขึ้นในแต่ละประเทศ

สงครามการค้าระหว่างสหรัฐฯ กับจีน ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย ได้แก่ 1) ด้านการค้า สินค้าไทยมีการส่งออกที่ชะลอตัวลงจากสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน รวมถึงภาคการผลิตของต่างชาติชะลอการสั่งซื้อหรือนำเข้าสินค้าทุนจากไทยที่เป็นสินค้าขั้นกลางที่มีห่วงโซ่การผลิตเกี่ยวข้องกับสินค้าส่งออกของจีน 2) ด้านการลงทุน จีนอาจมีการย้ายฐานการผลิตมาลงทุนในไทย ไทยมีการส่งออกสินค้าบางชนิดเพื่อทดแทนสินค้าจากจีนและสหรัฐฯ ที่มีภาชีนำเข้าต่อกันสูง และไทยอาจต้องเผชิญความเสี่ยงจากการทุ่มตลาดของจีนที่ส่งผลต่อผู้ผลิตภายในประเทศ รวมทั้งเสี่ยงต่อการถูกสหรัฐฯ กำหนดมาตรการกีดกันขึ้น ภาชีสินค้าไทยที่เป็นฐานการผลิตให้กับจีน และ 3) ด้านอุตสาหกรรมและการจ้างงาน อุตสาหกรรมบางส่วนได้รับประโยชน์จากการย้ายฐานผลิต แต่หลายอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบจากภาชีนำเข้า ทำให้คำสั่งซื้อลดลง และต้นทุนผลิตเพิ่มขึ้นนำไปสู่การจ้างงานที่ลดลง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษา สามารถสรุปข้อเสนอแนะสำหรับภาครัฐและภาคเอกชนได้ดังนี้

ด้านภาครัฐ

1. ควรเร่งออกมาตรการส่งเสริมการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในอุตสาหกรรมเป้าหมาย ได้แก่ อิเล็กทรอนิกส์ ยานยนต์ไฟฟ้า และยางพารา ผ่านการสร้างแรงจูงใจในด้านภาษีและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้มีศักยภาพดึงดูดนักลงทุน และพร้อมต่อการรองรับการย้ายฐานการผลิต

2. ควบคุมตรวจสอบการย้ายฐานการผลิตของจีนที่อาจส่งผลให้สหรัฐฯ อเมริกามีมาตรการกีดกันสินค้าจากไทยที่เป็นฐานการผลิตของจีน นอกจากนี้ ควรเร่งเจรจาและกระชับความตกลงการค้าเสรีกับตลาดใหม่ เพื่อลดการพึ่งพาสหรัฐฯ และจีนมากเกินไป เช่น ตะวันออกกลาง เอเชียใต้ แอฟริกา ที่มีความต้องการบริโภคขยายตัว รวมถึงออกมาตรการป้องกันการทุ่มตลาดจีนที่อาจไหลเข้าประเทศในอัตราที่สูงขึ้นและหาวิธีการสนับสนุนผู้ประกอบการไทยให้ได้รับโอกาสในการพัฒนาธุรกิจให้เติบโต ทั้งในลักษณะการออกแบบนโยบายดึงดูดการบริโภคจากภายในประเทศ และการหาช่องทางส่งออกสินค้าไปยังกลุ่มประเทศคู่ค้าใหม่

ด้านภาคเอกชน

1. ผู้ประกอบการควรเร่งยกระดับมาตรฐานสินค้าและสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อลดความเสี่ยงจากการทุ่มตลาดของจีน ควบคู่กับการกระจายตลาดการส่งออกไปยังภูมิภาคอื่น เช่น ตะวันออกกลาง เอเชียใต้ และแอฟริกา เพื่อลดการพึ่งพาคู่ค้าหลักอย่างสหรัฐฯ และจีน ตลอดจนติดตามนโยบายของภาครัฐที่

กฤตชัย ชุ่มแสง, วรณยู เหง่าโพธิ์, และมนัสนันท์ ชูตินันท์

สนับสนุนผู้ประกอบการภายในประเทศ การเจรจาการค้าระหว่างประเทศของภาครัฐ เพื่อให้ได้รับโอกาสในการสนับสนุนการค้าและรู้เท่าทันข่าวสารสถานการณ์การค้าระหว่างประเทศ เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับมาตรการต่าง ๆ ในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงพาณิชย์. (2567). รายงานการค้าระหว่างประเทศของไทย ประจำปี 2567.

<https://km.fti.or.th/wp-content/uploads/2025/03>

กองวิจัยเศรษฐกิจอุตสาหกรรม. (2565). การยกเลิกภาษีสินค้านำเข้าระหว่างสหรัฐฯ และจีนและผลกระทบต่ออุตสาหกรรมไทย. สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม.

https://www.oie.go.th/assets/portals/1/fileups/2/files/ArticlesAnalysis/tax_cancellation_goods_between_theUSandChina.pdf

บริษัท ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน). (2568). 3 โอกาสทองของไทยที่อาจได้รับจากสงครามการค้าสหรัฐฯ กับจีน. <https://www.scb.co.th/th/personal-banking/stories/business-maker/3-thailand-opportunity-from-usa-china-trade-war.html>

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2562). รายงานนโยบายการเงิน.

https://www.bot.or.th/content/dam/bot/documents/th/our-roles/monetary-policy/mpcpublication/monetary-policy-report/mpr-box/MPR_2562_Q2_BOX1.pdf

สุขใจ ว่องไวศิริวัฒน์, สุพริศร์ สุวรรณิก, & ชนม์นิธิศ ไชยสิงห์ทอง. (2563, 29 ตุลาคม). สหรัฐฯ VS จีน: สองมหาอำนาจ หนึ่งจุดเปลี่ยนสำคัญ และสิ่งที่ไทยควรทำ. ธนาคารแห่งประเทศไทย.

https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles/Article_29Oct2020.html

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์. (2567). ผลกระทบสงครามการค้าระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีน รอบใหม่. กระทรวงพาณิชย์.

<https://share.google/nMNzeczYzFctmRFzg>

BBC News ไทย. (2568, 8 เมษายน). นโยบายภาษีทรัมป์ปิดล้อมตลาดหุ้นทั่วโลกยับ สิ่งนี้ส่งผลต่อทุกคนอย่างไร แล้วเศรษฐกิจจะเข้าสู่ภาวะถดถอยจริงไหม?

<https://www.bbc.com/thai/articles/c78jee3plngo>

BBC News ไทย. (2568a, 9 เมษายน). สงครามการค้าระหว่างสหรัฐฯ-จีน ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโลก?

<https://www.bbc.com/thai/articles/c39jjldl4rgo>

ภาษาอังกฤษ

Bekkers, E., & Schroeter, S. (2020). *An economic analysis of the US-China trade conflict*

(Working Paper No. ERSD-2020-04). Economic Research and Statistics Division, World Trade Organization.

https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd202004_e.htm

Tang, H. (2022). The US-China trade war: Causes and effects. *BCP Business & Management*, 23, 770–778. <https://doi.org/10.54691/bcpbm.v23i.1439>

Onyusheva, I., Khamboocha, R., & Muangmutcha, N. (2020). The US-China trade war and its impact on Thailand's economy. *The Euraseans: Journal on Global Socio-Economic Dynamics*, 2(21), 17–32. [https://doi.org/10.35678/2539-5645.2\(21\).2020.17-32](https://doi.org/10.35678/2539-5645.2(21).2020.17-32)

Reuters. (2020, January 15). *Timeline: Key dates in the U.S.-China trade war*.

<https://www.reuters.com/article/business/timeline-key-dates-in-the-us-china-trade-war-idUSKBN1ZE1AA/>

ตลาดแรงงานและข้อเสนอแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพ:
บริบทนักเรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์
จังหวัดนครศรีธรรมราช

Labor Market and Career Transition Process Proposals: Context for
Non-Formal Education Students and Rajaprachanukroh Schools,
Nakhon Si Thammarat Province

เกียรติจักร ไชยรัตน์ (Kiatkajon Chairat)¹

พรประเสริฐ ทิพย์เสวต (Pornprasert Thipsawet)²

ปิยะ เพชรสงค์ (Piya Pechsong)³

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร., อาจารย์ประจำคณะเทคโนโลยีการจัดการ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

Assistant Professor, Lecturer, Faculty of Management Technology,

Rajamangala University of Technology Srivijaya

² อาจารย์ประจำ คณะเทคโนโลยีการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

Lecturer, Faculty of Management Technology, Rajamangala University of Technology Srivijaya

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำ คณะเทคโนโลยีการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

Assistant Professor, Lecturer, Faculty of Management Technology,

Rajamangala University of Technology Srivijaya

E-mail: kiatkajin.c@rmutsv.ac.th

Received: 10 December 2025

Revised: 11 May 2026

Accepted: 26 May 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสารเป็นหลักสำคัญ
วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานและความต้องการของตลาดแรงงานในบริบท
นักเรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และจัดทำข้อเสนอแนว

ทางการจัดกระบวนการเชื่อมต่อเข้าสู่อาชีพเพื่อสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงาน โดยอาศัยข้อมูลจากการสนทนา การสังเกต และเอกสารวิชาการ รายงานการวิจัย และเอกสารเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา พบว่า บริบทผู้เรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช แม้จะมีศักยภาพด้านการปฏิบัติงานและมีความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านการทำงาน แต่ยังเผชิญข้อจำกัดสำคัญ ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ทักษะดิจิทัล ทักษะการสื่อสาร และการวางแผนอาชีพ ขณะเดียวกัน โครงสร้างเศรษฐกิจและตลาดแรงงานในพื้นที่ยังอยู่ในภาวะทักษะไม่สอดคล้องกับความต้องการ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างระบบการศึกษากับโลกการทำงานอย่างชัดเจน ดังนั้น การพัฒนาผู้เรียนทั้งสองกลุ่มจึงควรมุ่งเน้น การสร้างความเชื่อมั่นในตนเองควบคู่การพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 โดยมีการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนทุนชีวิตที่มีอยู่ให้ กลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ในขณะที่ปัจจัยเชิงสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่น นโยบายตลาดแรงงาน และความเหลื่อมล้ำเชิงโอกาสมีผลกระทบโดยตรงต่อ ความพร้อมของแรงงาน บทความวิจัยเสนอแนวทางการเชื่อมต่อเพื่อการเข้าสู่อาชีพเชิงบูรณาการ ประกอบด้วยระบบพี่เลี้ยง การแนะแนวอาชีพแบบรายบุคคล การฝึกทักษะอาชีพตามความต้องการแรงงาน และความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา ภาคเอกชน และชุมชน โดยเสนอให้สถานศึกษาพัฒนากลไก ความร่วมมือกับภาคแรงงาน เสริมทักษะในศตวรรษใหม่และสร้างระบบ กลไกการเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพของ ผู้เรียนเพื่อยกระดับการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้เรียนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ตลาดแรงงาน, การจัดช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพ, การศึกษานอกระบบ, แผนช่วงเชื่อมต่อ เฉพาะบุคคล

Abstract

This qualitative research employed a document-based approach to analyze labor market including supply and demands side, while proposing guidelines for effective career transitions. Data were synthesized from interview, observation and academic literature, research reports, and relevant policy documents. The findings reveal the students in non-formal education programs and those at Rajaprachanukroh schools in Nakhon Si Thammarat province possess significant potential for practical work and a strong desire to improve their quality of life through employment. However, they face critical limitations in self-confidence, digital literacy, communication, and career planning. These results represent that the learners lack access to structured career guidance and work-based learning. Simultaneously, the local economic structure and labor market are experiencing a “skills mismatch,” creating a distinct gap between the education system and the professional world.

Therefore, the macro level shows the regional market's increasing demand for semi-skilled and high-skilled workers further exacerbates this competency gap. Consequently, development efforts for these learners should focus on fostering career readiness alongside 21st century skills and self-confidence. Institutional factors such as local economic structures, labor market policies, and opportunity disparities further influence workforce readiness. Consequently, this study proposes an integrated career transition framework that includes mentoring systems, individualized career guidance, vocational skill development aligned with labor market demands. The study recommends that educational institutions establish formal collaboration mechanisms in term of the triple helix with the private sector and the community to effectively transform the learners as life capital into sustainable economic and social capital.

Keywords: Labor Market, Career Transition Process, Non-Formal Education Students, Individual Transition Plan (ITP)

บทนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 5 มาตรา 54 วรรคสาม ได้วางโครงสร้างหลักสำคัญของระบบการศึกษาชาติ โดยกำหนดให้รัฐมีหน้าที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายเพื่อรองรับความต้องการของประชาชน ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชนในการจัดการศึกษาทุกระดับ ทั้งนี้รัฐต้องทำหน้าที่กำกับ ส่งเสริม และสนับสนุนคุณภาพการศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2560) ซึ่งสะท้อนแนวคิดรัฐสวัสดิการด้านการศึกษาที่มุ่งให้พลเมืองมีทักษะและโอกาสการเรียนรู้ที่เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นโยบายการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ของภาครัฐมุ่งเน้นการเพิ่มศักยภาพแรงงานและพัฒนาทักษะอาชีพสำหรับประชาชนทุกช่วงวัย เพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการจ้างงานในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge based Economy) โดยเฉพาะทักษะด้านดิจิทัล การจัดการ รวมถึงทักษะการประกอบธุรกิจ (World Bank, 2020) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12-13 ซึ่งตั้งเป้าหมายยกระดับประเทศไทยสู่ประเทศรายได้สูง และแก้ไขกับดักประเทศรายได้ปานกลางผ่านการเพิ่มผลิตภาพของกำลังแรงงาน ลดความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส และพัฒนาเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาของไทยยังเผชิญปัญหานักเรียนจำนวนมากไม่ได้ศึกษาต่อหลังสำเร็จการศึกษาภาคบังคับ โดยข้อมูลจากศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานปลัด กระทรวงศึกษาธิการ (2562) ระบุว่ามียุวชนกว่า 780,537 คนที่ไม่ได้เรียนต่อหลังจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และปีการศึกษา 2561 มีผู้หลุดออกจากระบบถึง 147,644 คน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563) ทำให้ผู้เรียนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เข้าสู่ตลาดแรงงานในฐานะแรงงานไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) ซึ่งมีรายได้ต่ำ ขาดความมั่นคง และมีโอกาสถูกกีดกันจากงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยเฉพาะงานที่ต้องใช้ทักษะดิจิทัลและทักษะเฉพาะทาง

บริบทของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19 จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ (สศศ.) มีภารกิจสำคัญในการจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาสและเด็กที่มีความจำเป็นพิเศษ ทั้งด้านวิชาการและทักษะอาชีพ แต่การติดตามผลหลังจบการศึกษา พบว่า นักเรียนจำนวนมากยังขาดความพร้อมด้านทักษะอาชีพที่จำเป็นต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานจริง ทำให้ต้องทำงานในลักษณะงานใช้แรงที่มีค่าตอบแทนต่ำและขาดโอกาสความก้าวหน้า (สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ, 2566) ซึ่งการขาดระบบ กลไกเพื่อการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนนี้เป็นประเด็นที่บทความวิจัยนี้เลือกศึกษาแนวทางการเปลี่ยนผ่านสู่ตลาดแรงงานของผู้เรียนในระบบ กศน. และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19 จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากผู้เรียนกลุ่มนี้เปรียบเสมือนทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดโอกาสท่ามกลางระบบโรงเรียนปกติหรือเป็นกลุ่มเปราะบางทางสังคมที่รัฐต้องให้การสงเคราะห์เป็นพิเศษ ซึ่งสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำทางโอกาสการศึกษาและการเข้าสู่อาชีพ (Educational Equity) ขณะเดียวกันพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชยังถือเป็นภาพสะท้อนของลักษณะเศรษฐกิจทวิลักษณ์ (Dual Economy) แห่งหนึ่งในภาคใต้ กล่าวคือ จังหวัดนครศรีธรรมราชกำลังยกระดับสู่เมืองหลักและโลจิสติกส์ท่ามกลางฐานเศรษฐกิจเกษตรกรรมและบริการท่องเที่ยวเดิม ส่งผลให้ผู้เรียนต้องเผชิญกับภาวะบีบคั้นในการเปลี่ยนผ่านเชิงสมรรถนะ (Competency Pressure) เพื่อการปรับตัวระหว่างการมีทักษะสมัยใหม่กับความต้องการแรงงานท้องถิ่นที่มีความจำกัด หากกลุ่มเป้าหมายนี้ไม่สามารถเปลี่ยนผ่าน (Transition) เข้าสู่ตลาดงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะส่งผลให้เกิดการสูญเสียผลิตภาพของแรงงานในระดับภูมิภาค

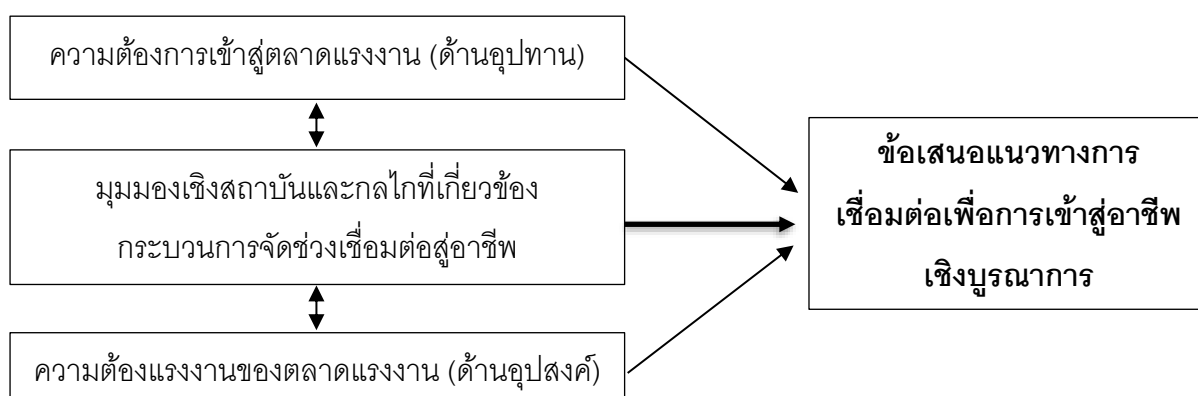
ดังนั้น การวิจัยในพื้นที่นี้จึงมุ่งวิเคราะห์สถานการณ์ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานและความต้องการของตลาดแรงงานกลุ่มนักเรียนการศึกษานอกระบบและนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19 จังหวัดนครศรีธรรมราช และการเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพ เพื่อแสวงหา กลไกการเปลี่ยนผ่านที่จะช่วยให้เยาวชนกลุ่มเปราะบางสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง โดยการวิจัยให้ความสำคัญกับแนวทางการสนับสนุนและพัฒนา “ระบบช่วงเชื่อมต่อ” (School to Work Transition System) ที่มีลักษณะบูรณาการเป็นแนวทางที่งานวิจัยในระดับสากลแสดงถึงการช่วยเพิ่มโอกาสสู่การทำงาน เพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันของบุคคลและพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เป็นกำลังแรงงานที่มีคุณภาพ สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดและของประเทศอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. วิเคราะห์สถานการณ์ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานและความต้องการของตลาดแรงงานของนักเรียนการศึกษานอกระบบและนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อกำหนดแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อเข้าสู่อาชีพ
2. เสนอแนวทางการจัดการช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สำหรับกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้เป็นกรอบแนวคิดเชิงกระบวนการซึ่งแสดงขั้นตอนสำคัญในการดำเนินการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากกรอบแนวคิดการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยจะจัดทำข้อเสนอแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Transition) ของผู้เรียนเพื่อเข้าสู่อาชีพหรือตลาดแรงงาน อาศัยการบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือ แนวคิดการเชื่อมต่อของ Bridges (2004) ขั้นตอนและกระบวนการตามแนวคิดของ Kohler and Field (2003) แผนการจัดช่วงเชื่อมต่อของ Wehman (2013) ระบบสนับสนุนและพัฒนาเชิงนิเวศที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องของ Hillage and Pollard (1998) และ Bronfenbrenner (1994) และแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อของ Kohler and Field (2003) โดยมีการวิเคราะห์ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานของแรงงาน (ด้านอุปทาน) และความต้องการแรงงานของตลาดแรงงานในฝั่งของนายจ้าง (ด้านอุปสงค์) และวิเคราะห์มุมมองเชิงสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้องกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงาน ผลจากการวิเคราะห์จะได้

แนวทางในการจัดทำข้อเสนอเพื่อการเชื่อมต่อการเข้าสู่อาชีพของแรงงานเชิงบูรณาการ ทั้งนี้ข้อเสนอแนวทางดังกล่าวจะได้ส่งมอบต่อผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการกำหนดกรอบแนวคิดบนฐานแนวคิดการจัดช่วงเชื่อมต่อทางการศึกษา (Education for Transition) ในบริบทนักเรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอในรูปแบบบรรยายความพรรณนาด้วยรูปแบบเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

วิธีการวิจัย

งานวิจัยมีวิธีการวิจัย 3 วิธีการด้วยกัน คือ

1. การวิจัยด้านเอกสาร (Document Research) โดยผู้วิจัยให้ความสำคัญกับผลงานที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ตลาดแรงงานทั้งด้านอุปสงค์ (แรงงาน) และอุปทาน (ผู้ต้องการแรงงาน) และแนวความคิดการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงานของผู้เรียน (ระบบการศึกษาสู่ตลาดแรงงาน) ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ นิตยสาร บทความทางวิชาการ หนังสือพิมพ์ และข้อมูลที่เผยแพร่ทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์

2. การสนทนา ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการลงภาคสนาม (Field Research) โดยรูปแบบของการสนทนาโดยใช้การสนทนาแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับโจทย์คำถามการวิจัยและได้ข้อมูลที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด โดยเน้นพูดคุยในประเด็นต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยเกี่ยวกับความต้องการในการทำงาน อาชีพ และทิศทางในอนาคตของตนเองที่มีต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงาน

3. การสังเกตการณ์ (Observation) ทั้งวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participative as Observation) และวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participative Observation) เพื่อเข้าไปเรียนรู้ สังเกตพฤติกรรม เหตุการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนฯ เช่น กิจกรรมการนำเสนองาน กิจกรรมคาบแนะแนว เป็นต้น บางกิจกรรมใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกต

แหล่งข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจะจำแนกตามแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง ประกอบด้วย

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้มาจากการเก็บข้อมูลในกลุ่มเป้าหมาย คือ นักเรียนการศึกษานอกระบบและโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการสนทนาและสังเกตการณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 เกณฑ์การคัดเลือก คือ นักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ที่เข้าชั้นเรียนในคาบแนะแนวโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ และชั้นเรียนที่มีการพบกลุ่มกิจกรรมของนักเรียนการศึกษานอกระบบ จำนวน 4 ครั้ง และเข้าร่วมสังเกตการณ์พฤติกรรมการเข้าร่วมกิจกรรมของนักเรียนพร้อมมีการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ จำนวน 2 ครั้ง ซึ่งชั้นเรียนและกิจกรมดังกล่าวอยู่ในช่วงภาคการศึกษาที่ 2

ปี 2564 และภาคการศึกษาที่ 1 ปี 2565 ขณะเดียวกันได้มีการสนทนากับครูผู้สอนซึ่งเป็นครูแนะแนวและครูท่านอื่น ๆ อย่างไม่เป็นทางการของโรงเรียนในขณะร่วมกิจกรรม เพื่อทำความเข้าใจในเชิงลึกที่มากขึ้นตามประเด็นที่เกี่ยวข้อง

2. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ตลาดแรงงานทั้งด้านอุปสงค์ (แรงงาน) และอุปทาน (ผู้ต้องการแรงงาน) ทั้งพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาคใต้และระดับประเทศ และวรรณกรรมสำคัญของแนวความคิดการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงานของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นรายงานการวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการ รวมทั้งข้อมูลที่เผยแพร่ทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์

การตรวจสอบข้อมูล

จากข้อมูลที่ได้รับจะนำข้อมูลมาตรวจสอบความเชื่อมโยงด้านความต้องการทั้งอุปสงค์อุปทาน และทำการวิเคราะห์บริบทของสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้องเพื่อการจัดทำแนวทางการเชื่อมต่อสู่อาชีพของแรงงาน โดยการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน โดยพิจารณาความแตกต่าง ความซ้ำซ้อน และความสอดคล้องและเกี่ยวข้องกัน ซึ่งพิจารณาข้อมูลที่ได้มาจากหลาย ๆ แหล่ง ทั้งนี้การตรวจสอบด้านข้อมูลที่สามารถสืบค้นได้จากวรรณกรรมจะเป็นข้อมูลสำคัญที่จะนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการให้ความหมายและตีความลักษณะของข้อมูลที่ได้รับซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ โดยมีกระบวนการดำเนินการที่สำคัญ คือ (1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) (2) การแสดงข้อมูล (Data Display) ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากนั้นได้นำข้อมูลมาเชื่อมโยงอ้างอิงและอธิบายประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอการเชื่อมต่อเข้าสู่อาชีพในรูปแบบของบรรยายความ และ (3) การให้ความหมาย การตีความและการทวนสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, Interpretation and Verification) เป็นการวิเคราะห์หามุมมองเชิงสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้องกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงาน และการสังเคราะห์เพื่อสรุปและอภิปรายผลการวิจัยภายใต้กรอบของวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นสำคัญ

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยจะนำเสนอตามลำดับของวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยครอบคลุมบริบทพื้นฐานความต้องการของตลาดแรงงานและข้อเสนอเชิงบูรณาการเพื่อพัฒนากระบวนการเชื่อมต่อ (Transition Process) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1 คือ วิเคราะห์สถานการณ์ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงาน และความต้องการของตลาดแรงงานของนักเรียนการศึกษานอกระบบและนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

บริบทของผู้เรียนระบบการศึกษานอกระบบ (กศน.) และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์

จากการทบทวนเอกสาร ผู้เรียนในระบบของสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัด ในที่นี้คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือที่คุ้นชินในชื่อเดิมว่า การศึกษานอกโรงเรียน (นักเรียนหรือผู้เรียน กศน.) และนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19 แม้ต่างเป็นกลุ่มผู้เรียนที่รัฐจัดการศึกษาเพื่อสร้างโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมเช่นเดียวกัน แต่ทั้งสองระบบมีลักษณะเฉพาะด้านบริบทชีวิต เป้าหมายการศึกษา และกระบวนการพัฒนาผู้เรียนที่แตกต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้ บทบาทของครู ตลอดจนวิธีการดูแลช่วยเหลือ และสนับสนุนผู้เรียนในแต่ละระบบ กล่าวคือ

ผู้เรียนของ กศน. หรือระบบการศึกษานอกโรงเรียน คือ ผู้ที่พลาดหรือขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบ มักเป็นผู้ที่เคยหลุดออกจากระบบการศึกษาปกติ หรือไม่สามารถศึกษาต่อในระบบโรงเรียนทั่วไปได้ด้วยเหตุผลด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือภาระชีวิต ผู้ทำงานแล้ว ผู้สูงอายุ หรือผู้ที่ต้องการเรียนรู้ทักษะใหม่หลายคนอยู่ในวัยแรงงาน ต้องประกอบอาชีพควบคู่กับการเรียน บางส่วนมีครอบครัวและความรับผิดชอบส่วนตัว จึงทำให้ผู้เรียนมีความหลากหลายทั้งด้านอายุ ประสบการณ์ชีวิต และความพร้อมในการเรียนรู้ จุดเด่นสำคัญของผู้เรียนกลุ่มนี้คือ การมีประสบการณ์ชีวิตจริงค่อนข้างมาก มีความเข้าใจโลกของการทำงาน และมีประสบการณ์ตรง ดังนั้น แรงจูงใจในการเรียนจึงมักเกิดจากความต้องการสร้างโอกาสและพัฒนาตนเองมากกว่าการเรียนตามภาคบังคับ เช่น ต้องการวุฒิการศึกษาเพื่อโอกาสในการประกอบอาชีพ หรือใช้เป็นโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว

ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการศึกษาของ กศน. จึงมีความความยืดหยุ่นเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเวลาเรียน วิธีเรียน และการวัดประเมินผล สามารถปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ผ่านการพบกลุ่ม การศึกษาด้วยตนเอง การเรียนออนไลน์ หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตจริง ครูในระบบ กศน. จึงมีบทบาทในฐานะผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ มากกว่าการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เพียงฝ่ายเดียว กล่าวคือ ต้องเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้กำลังใจ และช่วยสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียนที่บางส่วนอาจเคยมีประสบการณ์ผิดพลาดหรือผิดหวังทางการศึกษามาก่อน ดังนั้น แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของการศึกษากลุ่มนี้คือ “การศึกษาตลอดชีวิต” (Lifelong Learning) ซึ่งมองว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ในทุกช่วงวัย

ในขณะที่นักเรียนของโรงเรียนราชประชานุเคราะห์มีลักษณะแตกต่างออกไป เนื่องจากโรงเรียนประเภทนี้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น เด็กยากจน เด็กในพื้นที่ห่างไกล เด็กกำพร้า หรือเด็กที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาครอบครัวและภัยพิบัติ นักเรียนส่วนใหญ่อยู่ในวัยเรียนตามปกติ และยังต้องการการดูแลทั้งด้านการศึกษา อารมณ์ สังคม และการดำรงชีวิต ลักษณะเด่นของโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนประจำ มีระบบหอพัก การดูแลด้านปัจจัยพื้นฐาน และการสร้างระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต นักเรียนจะได้รับการปลูกฝังทั้งด้านวิชาการ คุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาทักษะชีวิต ทักษะวิชาชีพควบคู่กับวิชาการ เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ (วิถีราชประชา) เพื่อให้เติบโตเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม บทบาทของครูในโรงเรียนจึงมีบทบาทมากกว่าการเป็นผู้สอน แต่ยังทำหน้าที่เป็นผู้ดูแล ผู้ให้คำปรึกษา และสร้างความอบอุ่นทางจิตใจแก่ผู้เรียน เนื่องจากนักเรียนจำนวนไม่น้อยอาจขาดโอกาสหรือขาดความมั่นคงทางครอบครัวมาก่อน กล่าวได้ว่า บทบาทของโรงเรียนราชประชานุเคราะห์คล้ายกับบ้านหลังที่สองของผู้เรียน ที่ช่วยดูแล พัฒนา และสร้างความมั่นคงทางชีวิตให้แก่ผู้เรียนอย่างรอบด้าน

หากพิจารณาในเชิงเป้าหมายทางการศึกษา จะพบว่า ระบบของ กศน. เป็นระบบของ “การให้โอกาสทางการศึกษา” แก่ผู้ที่พลาดโอกาสจากระบบเดิม โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง และสร้างโอกาสทางอาชีพ เน้น “ความยืดหยุ่นและการเรียนรู้ตลอดชีวิต” สำหรับผู้ที่ต้องการโอกาสทางการศึกษาอีกครั้ง ขณะที่ระบบโรงเรียนราชประชานุเคราะห์เป็นระบบที่ “การสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา” และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาส เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี เน้นการดูแล พัฒนา และสร้างความมั่นคงชีวิตให้แก่เด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส แม้จะใช้แนวทางการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันก็ตามทั้งสองระบบจึงมีความสำคัญและสะท้อนถึงบทบาทของการศึกษาที่จะสร้างความเท่าเทียมและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกกลุ่มสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเหมาะสมตามบริบทชีวิตของแต่ละคน และเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประเทศ

ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงาน (อุปสงค์) ในบริบทของผู้เรียนในระบบการศึกษานอกระบบและผู้เรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์

แม้ว่าผู้เรียนในระบบสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัด (กศน.) และนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จะเป็นกลุ่มผู้เรียนที่อยู่ภายใต้บริบทการสร้างโอกาสทางการศึกษาเหมือนกัน แต่เมื่อพิจารณาในมิติของ “ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงาน” ซึ่งผลจากการสนทนา และสังเกตการณ์ผู้เรียนทั้งในระบบ กศน. และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ พบว่า ผู้เรียนทั้งสองกลุ่มมีลักษณะเฉพาะด้านพฤติกรรม แรงจูงใจ ข้อจำกัด และความต้องการในเส้นทางอาชีพที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขชีวิตและบริบททางสังคมของตนเอง กล่าวคือ

ผู้เรียน กศน. ส่วนใหญ่มักมีแรงจูงใจในการเข้าสู่ตลาดแรงงานจากเงื่อนไขความจำเป็นทางเศรษฐกิจและครอบครัว เนื่องจากหลายคนอยู่ในวัยแรงงาน มีภาระของครอบครัว หรือจำเป็นต้องหารายได้เพื่อดำรงชีวิต ผู้เรียนจำนวนมากมีมุมมองต่อการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่สร้างโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิต (รายได้และโอกาสมีงานทำ) มากกว่าการศึกษาเพื่อการแข่งขันทางวิชาการ ด้วยเหตุนี้ ผู้เรียน กศน. จึงให้ความสำคัญ และสนใจกับอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ได้รวดเร็ว งานที่มีความยืดหยุ่น และสามารถทำควบคู่กับชีวิตประจำวันได้ เช่น การค้าขายออนไลน์ งานบริการ งานรับจ้าง อาชีพอิสระ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่นครศรีธรรมราชที่เศรษฐกิจท้องถิ่นยังเชื่อมโยงกับภาคเกษตรและการค้าชุมชน ผู้เรียนจำนวนมากต้องการทำงานใกล้บ้านเพื่อลดค่าใช้จ่ายและสามารถดูแลครอบครัวได้พร้อมกัน ดังนั้น การวางแผนอนาคตและเส้นทางอาชีพของผู้เรียน กศน. ส่วนใหญ่มักตัดสินใจด้านอาชีพจากเงื่อนไขข้อจำกัดของชีวิตในปัจจุบันมากกว่าการวางแผนระยะยาว เนื่องจากแรงกดดันด้านเศรษฐกิจทำให้ผู้เรียนจำนวนมากต้องเลือกงานที่สร้างรายได้ได้ทันที แม้จะไม่ตรงกับความสนใจหรือศักยภาพของตนเองก็ตาม สำหรับทักษะและความต้องการพัฒนาตนเองของผู้เรียน กศน. มักจะสนใจและต้องการทักษะที่นำไปใช้สร้างรายได้ได้ทันที เช่น การตลาดออนไลน์ การใช้เทคโนโลยีเพื่ออาชีพ การทำธุรกิจขนาดเล็ก หรือการพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่ตอบโจทย์ตลาดแรงงานในพื้นที่

ในขณะที่นักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์มีแรงจูงใจที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ นักเรียนราชประชานุเคราะห์แม้จะยังไม่มี ความชัดเจนด้านอาชีพมากนัก แต่โรงเรียนมีบทบาทในการช่วยกำหนดเส้นทางชีวิต (ผ่านการศึกษาต่อ) โดยระบบดูแลช่วยเหลือ การแนะแนว และการปลูกฝังเป้าหมายในอนาคต ทำให้ผู้เรียนมีแนวโน้มวางแผนการศึกษาต่อและมองการทำงานในฐานะเครื่องมือสร้างความมั่นคงในชีวิตระยะยาว จึงให้ความสำคัญกับอาชีพที่มีเสถียรภาพ มีรายได้ประจำ และมีสวัสดิการรองรับ เช่น การรับราชการ งานรัฐวิสาหกิจ งานบริการในองค์กรขนาดใหญ่ หรือการศึกษาต่อสายอาชีพที่สามารถต่อยอดสู่อาชีพมั่นคงในอนาคต

ขณะเดียวกันผู้เรียน กศน. มักมีประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทำงานจริงมาก่อน จึงมีทักษะการเอาตัวรอด มีการปรับตัว และความเข้าใจสภาพการทำงานตามความเป็นจริงที่เห็นค่อนข้างสูง ผู้เรียนหลายคนสามารถปฏิบัติงานด้านอาชีพได้คล่องแคล่ว โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับการบริการ การค้าขาย หรือแรงงานฝีมือ หรือสามารถกล่าวได้ว่ามีทักษะเชิงปฏิบัติที่ดี แต่ผู้เรียน กศน. จำนวนมากกลับขาดความมั่นใจในตนเอง โดยเฉพาะการสื่อสาร การนำเสนอ และการเข้าสังคม เนื่องจากบางคนมีประสบการณ์ผิดพลาด หรือผิดหวังจากการศึกษาในระบบ ทำให้รู้สึกว่าคุณค่าตนเองด้อยกว่าผู้เรียนในระบบปกติ ส่งผลต่อความกล้าแสดงออกและความมั่นใจในการสมัครงานหรือแข่งขันในตลาดแรงงาน

ในขณะที่นักเรียนราชประชานุเคราะห์ แม้จะยังมีประสบการณ์ทำงานจริงน้อยกว่า แต่กลับมีจุดเด่นกว่า คือ ทักษะทางด้านสังคมผ่านการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (ห้องเรียนและหอพักประจำ) และการทำงานภายใต้ระบบระเบียบ เนื่องจากเติบโตในบริบทโรงเรียนประจำที่เน้นวินัยและการดำเนินชีวิตร่วมกัน ผู้เรียนจึงมีแนวโน้มที่จะปรับตัวเข้ากับองค์กรหรือสถานประกอบการได้ดีกว่า (ทั้งนี้อาจจะมีนักเรียนกลุ่มนี้มีข้อจำกัดด้านความเชื่อมั่นทางอารมณ์เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะผู้เรียนที่มีปัญหาครอบครัวหรือขาดการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งอาจจะมีผลทำให้บางส่วนไม่กล้าตัดสินใจออกไปทำงานในพื้นที่ห่างไกล หรือมีความกังวลต่อการแข่งขันกับคนทั่วไปในตลาดแรงงาน)

โดยภาพรวมผู้เรียนในระบบการศึกษานอกระบบ (กศน.) และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19 จังหวัดนครศรีธรรมราช แม้ว่าผู้เรียนจะมีความเข้าใจในสถานการณ์ของตลาดแรงงานและมีความสนใจในอาชีพหลากหลาย แต่พบข้อจำกัดด้านความมั่นใจในตนเอง ความกังวลต่อการเข้าสังคม ความไม่มั่นใจในการปฏิบัติงานจริง และไม่มีความชัดเจนในศักยภาพของตนเอง และจากการสังเกตการณ์ในห้องปฏิบัติการอาชีพ พบว่า ผู้เรียนมีทักษะปฏิบัติที่แคล่วคล่องและมีความเข้าใจและสามารถในการเรียนรู้ทักษะด้านต่าง ๆ ได้ดี แต่กลับขาดทักษะการสื่อสารเพื่อนำเสนอ ซึ่งสะท้อนเงื่อนไข “ความเชื่อมั่นในตนเอง” (Internalized Stigma) ของผู้เรียนที่มีความมั่นใจในตนเองต่ำ ทำให้การปรับตัวเข้าสู่ตลาดแรงงานทำได้ยาก (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.), 2565) และงานวิจัยของ International Labour Organization (2021) ที่พบว่า เยาวชนที่มีความเสี่ยงสูง เช่น เด็กด้อยโอกาส มักเผชิญปัญหา “ความกลัวและการขาดความมั่นใจ” ทำให้โอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานลดลง ขณะเดียวกันจากการสังเกตได้จากการจัดกระบวนการเรียนการสอนพบว่า ทักษะดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นการใช้คอมพิวเตอร์ สมาร์ทโฟน และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่ออาชีพหรือเพื่ออาชีพ เป็นข้อจำกัดสำคัญอีกประการสำหรับผู้เรียนกลุ่มเปราะบางในการเข้าสู่เศรษฐกิจยุคใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นที่น่ากังวล ดังรายงานของ UNESCO (2023) ที่ชี้ว่า “ทักษะดิจิทัล” เป็นทักษะแห่งศตวรรษที่จำเป็น นอกเหนือจากทักษะด้านภาษา การสื่อสาร และทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Soft Skills) ซึ่งเป็นทักษะสำคัญที่ตลาดแรงงานไทยต้องให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นและเป็นทักษะสำคัญตามกรอบสมรรถนะศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st Century Skills, 2019) รวมทั้งจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาควบคู่ไปกับการวางแผนชีวิต การสร้างเป้าหมายอาชีพ การพัฒนาบุคลิกภาพ และการสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง

ด้านการศึกษาต่อ พบว่า ผู้เรียนขาดความรู้เกี่ยวกับสาขาวิชา คณะ หรือเส้นทางอาชีพ ส่งผลให้ไม่สามารถวางแผนอนาคตได้ชัดเจน การขาดเส้นทางอาชีพ (Career Guidance) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเลือกเส้นทางอาชีพของเยาวชนคลาดเคลื่อนจากความต้องการของตลาดแรงงาน ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงความไม่พร้อมด้านอาชีพ (Career Readiness) เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเลือกงานได้อย่างเหมาะสม รวมถึงปัญหาเชิงโครงสร้างด้านโอกาสการมีงานทำในพื้นที่ระดับภูมิภาคของไทย ขณะเดียวกันผู้เรียนมีความสนใจการประกอบธุรกิจขนาดเล็ก เช่น ร้านอาหาร ร้านเครื่องดื่ม ร้านขายของ ซึ่งสะท้อนกระแส

“อาชีพอิสระ (Self-employment)” ที่เติบโตตามแนวโน้มเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม (Platform Economy) ในประเทศไทย (กระทรวงแรงงาน, 2566) จึงจำเป็นต้องมีทักษะการวางแผนธุรกิจ ทักษะผู้ประกอบการ (Entrepreneurial Skills) และทักษะภาษาต่างประเทศเพิ่มเติม ขณะเดียวกัน พบว่า ผู้เรียนในพื้นที่ที่มีเงื่อนไขความต้องการทำงานใกล้บ้าน เนื่องจากปัจจัยด้านค่าครองชีพและความผูกพันกับครัวเรือน และอาจจะมาจากความไม่มั่นใจหรือความกังวลใจในศักยภาพของตนเอง

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญ คือ ผู้เรียนมีมุมมอง “ความนิยมเรียนสายสามัญมากกว่าสายอาชีพ” ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของไทยมาอย่างยาวนาน (วิจารณ์ พานิช, 2559) เนื่องจากผู้ปกครองและสังคมมองว่าการเรียนสายสามัญศึกษามีเกียรติและโอกาสก้าวหน้ามากกว่า แม้ว่าสถานประกอบการจะต้องการแรงงานสายอาชีพมากขึ้นก็ตาม ส่งผลให้แรงงานสายอาชีพขาดแคลนอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2565) ทั้งนี้สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของธนาคารโลก (World Bank, 2020) ที่ชี้ว่าโครงสร้างแรงงานไทยมีความไม่สมดุลระหว่างแรงงานทักษะสูงกับแรงงานที่มีวุฒิสูงแต่ทักษะไม่ตรงตลาด ดังนั้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งสองระบบจึงจำเป็นต้องออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทชีวิต และเส้นทางอาชีพของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และการสร้างระบบและกลไกสำคัญเพื่อการเตรียมผู้เรียนและเชื่อมต่อเข้าสู่ตลาดแรงงานอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

สถานการณ์โครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดนครศรีธรรมราชและภาคใต้

1. โครงสร้างเศรษฐกิจจังหวัดนครศรีธรรมราช

ปัจจุบันนครศรีธรรมราชพยายามยกระดับจาก “เมืองรอง” สู่ “เมืองหลัก” โดยมีโครงสร้างสัดส่วน GPP ที่น่าสนใจ คือ ภาคบริการ (48%) ภาคเกษตร (28%) และภาคอุตสาหกรรม (24%) มุ่งสู่ศูนย์รวมการเติบโตแบบสมดุล ทั้งนี้โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ภาคบริการและท่องเที่ยว (Growth Engine) เป็นสาขาที่ขยายตัวสูงสุด (ประมาณ 8.4%) โดยขับเคลื่อนด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Soft Power) ส่งผลให้ธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร และผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) เช่น เครื่องถม ผ้ายกนคร เป็นต้น มีเติบโตอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจฐานเดิมที่แม้จะเป็นสัดส่วนรองลงมา แต่ยังเป็นหัวใจของรายได้ครัวเรือน โดยมียางพาราและปาล์มน้ำมันยังเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่มีความผันผวนตามราคาตามแนวโน้มของอุปสงค์และอุปทานโลก ในขณะที่ผลผลิตทุเรียนและกุ้งขาวมีขยายตัวโดดเด่นจากการดูแลและเทคโนโลยีการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ขณะเดียวกันภาคอุตสาหกรรม เน้นการแปรรูปสินค้าเกษตรและการก่อสร้าง ภาคการผลิตอาหารทะเลแช่เย็นแช่แข็ง เช่น กุ้งแช่แข็ง หรือโรงงานน้ำมันปาล์มและยางพารายังมีการขยายตัวจากการส่งออก แต่อุตสาหกรรมไม้แปรรูปและยางแปรรูปได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจคู่ค้าหรือราคาสินค้าอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ราคาน้ำมัน ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงกำลังซื้อในภูมิภาค

2. โครงสร้างเศรษฐกิจสำหรับตลาดแรงงานพื้นที่ภาคใต้

โครงสร้างเศรษฐกิจพื้นที่ภาคใต้ พบว่า ภาคใต้มีโครงสร้างรายได้หลักจาก 3 ส่วน ซึ่งมีผลต่อการกำหนดทิศทางการเข้าสู่ตลาดแรงงาน กล่าวคือ ภาคเกษตรกรรม แม้จะเป็นฐานเดิม คือ ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และประมง แต่ตลาดต้องการแรงงานที่สามารถใช้เทคโนโลยีมาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์การเกษตรสมัยใหม่ (Smart Agriculture) ภาคการท่องเที่ยวและบริการ (High-value Tourism) มีความต้องการแรงงานที่มีทักษะภาษาต่างประเทศที่หลากหลายและทักษะการจัดการบริการระดับสูง ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมแปรรูปและโลจิสติกส์ มีการขยายบทบาทที่เป็นจุดเชื่อมต่อขนส่ง เช่น โครงการแลนด์บริดจ์ หรือศูนย์กระจายสินค้าภาคใต้ เป็นต้น

ผลจากโครงสร้างเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคใต้และนครศรีธรรมราช มีประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ในขณะที่โครงสร้างเศรษฐกิจระดับพื้นที่ยังคงเน้นการใช้แรงงานจำนวนมากในกิจการที่มีมูลค่าเพิ่มต่ำ (Labor-intensive Trap) หรือติดอยู่ในกับดักแรงงานเข้มข้นมูลค่าต่ำในภาคเกษตรและบริการดั้งเดิม ซึ่งยังไม่เอื้อต่อการดึงดูดแรงงานทักษะสูงหรือธุรกิจสมัยใหม่ แม้รัฐจะพยายามขับเคลื่อนเกษตรกรรมสมัยใหม่ (Smart Farming) ก็ไม่ทำให้พื้นที่ซึ่งไม่สามารถดึงดูดแรงงานคุณภาพสูงหรือเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมยุคใหม่ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งแสดงถึงสถานการณ์ภาวะทักษะไม่สอดคล้องในระดับภูมิภาค (Regional Skill Mismatch) สถานการณ์ที่มีแรงงานสายสามัญหรือระดับปริญญาตรีที่มีแนวโน้มจำนวนมากเกินความต้องการของอุตสาหกรรมในพื้นที่หรือแรงงานมีวุฒิการศึกษาสูงแต่โอกาสงานในพื้นที่จำกัด จึงเกิดปรากฏการณ์ที่แรงงานทักษะสูงในพื้นที่ภาคใต้เคลื่อนย้ายไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือในพื้นที่ต้องการแรงงานที่มีทักษะสูง เช่น พื้นที่ภาคตะวันออก เนื่องจากผลตอบแทน ค่าจ้าง และตำแหน่งงานในพื้นที่ไม่ดึงดูดใจพอ หรือที่เรียกว่าภาวะสมองไหล

ความต้องการของตลาดแรงงาน (อุปทาน) และการพัฒนาแรงงานของภาคเอกชน

1. สถานการณ์ตลาดแรงงานในระดับประเทศ

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ความต้องการของตลาดแรงงานในระดับประเทศ พบว่า มีความเชื่อมโยงกับหลายปัจจัยที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและความต้องการแรงงานในระดับพื้นที่ กล่าวคือ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ “สังคมสูงวัยสมบูรณ์” (Aged Society) ทำให้สัดส่วนแรงงานวัยทำงานลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดภาวะขาดแคลนแรงงานในหลายอุตสาหกรรม โดยเฉพาะภาคการผลิตและบริการซึ่งต้องการแรงงานจำนวนมาก ปัญหานี้ทำให้สถานประกอบการต้องปรับตัวโดยเพิ่มการพึ่งพาแรงงานต่างด้าว หรือมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีมาทดแทนแรงงานมนุษย์ ในขณะที่การลงทุนในภาคอุตสาหกรรมและบริการในพื้นที่ภูมิภาคยังไม่สูงมากนัก อีกทั้งยังมีประสิทธิภาพต่ำเมื่อเทียบกับพื้นที่เศรษฐกิจหลัก นโยบายภาคเกษตรกรรมจำนวนหนึ่งยังไม่สอดคล้องกับกลไกตลาด ส่งผลให้แรงงานจำนวนมากกลับไป

ทำงานภาคเกษตรแบบดั้งเดิมที่ใช้เทคโนโลยีน้อย ทำให้ผลิตและรายได้ต่ำ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ขาดแรงงานคุณภาพในภาคอุตสาหกรรม (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2565)

ขณะเดียวกันโครงสร้างพื้นฐานด้านการศึกษายังมีปัญหา โดยเฉพาะความไม่สมดุลระหว่างการศึกษายสามัญและสายอาชีพ ส่งผลให้แรงงานที่เข้าสู่ตลาดมีทักษะสำคัญไม่สอดคล้องกับความต้องการของภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมที่ต้องการแรงงานที่มีสมรรถนะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ภาคเอกชนแสดงความคิดเห็นว่าคุณภาพแรงงานจำนวนมากยังต่ำกว่าที่คาดหวัง (กระทรวงแรงงาน, 2566) ซึ่งส่งผลต่อมา คือ ปัญหา “ความไม่สอดคล้องกันในตลาดแรงงาน (Mismatch)” ระหว่างจำนวนแรงงานที่ผลิตได้กับทักษะและความสามารถของแรงงานตามความต้องการของตลาดแรงงานยังคงมีอยู่มาก

2. ความต้องการพัฒนาด้านแรงงานของภาคเอกชน

ผลการรวบรวมข้อมูลจากสถานประกอบการในพื้นที่สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการแรงงานที่มุ่งเน้นคุณภาพและสมรรถนะที่สอดคล้องกับอุตสาหกรรมยุคใหม่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) ทั้งนี้ภาคเอกชนเสนอแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอนโดยการปรับปรุงและแก้ไขเกี่ยวกับ (1) เนื้อหาและนวัตกรรมการเรียนรู้ที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริง โดยเฉพาะความรู้ด้านดิจิทัลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ (2) คุณลักษณะและทัศนคติของแรงงาน เช่น ความรับผิดชอบ วินัย และความตั้งใจในการทำงาน (3) ทักษะสมรรถนะที่ยังไม่ตอบโจทย์ตลาดแรงงาน เช่น ทักษะภาษา ทักษะดิจิทัล และทักษะด้านเทคนิคเฉพาะทาง และ (4) การหนุนเสริมด้านคุณธรรมและจริยธรรมในการทำงาน ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ภาคเอกชนต้องการเห็นมากขึ้นในแรงงานรุ่นใหม่ (กระทรวงแรงงาน, 2566)

นอกจากนั้น ภาคเอกชนมีข้อเสนอในการปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน โดยเสนอให้สถานประกอบการเข้ามามีบทบาทร่วมออกแบบหลักสูตรหรือฝึกปฏิบัติงานจริงร่วมกับสถานศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรง ยกกระดับทักษะแรงงานให้มีคุณภาพและทำให้การผลิตแรงงานสอดคล้องกับความต้องการของสถานประกอบการในพื้นที่ ซึ่งแนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิด “Education Industry Partnership” ที่เน้นการทำงานร่วมกันระหว่างสถานศึกษาและผู้ประกอบการ (World Bank, 2020) ร่วมบูรณาการกันในการสร้างหลักสูตรเชิงสมรรถนะ (Competency-based Curriculum) โดยมีการประสานงานระหว่างสถานประกอบการ อุตสาหกรรม และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อร่วมออกแบบหลักสูตร บทเรียน และการฝึกปฏิบัติ ตลอดจนการจัดระบบการรับรองสมรรถนะ (Certification) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสถานประกอบการและสถานศึกษาจึงเป็นหัวใจของการพัฒนาระบบแรงงานยุคใหม่ สอดคล้องกับรายงานของ UNESCO (2016) ยืนยันว่าการจัดการศึกษาเชิงความร่วมมือ (Collaborative Vocational Education) เป็นวิธีการที่ช่วยเพิ่มคุณภาพแรงงาน ไม่เกิดช่องว่างเชิงโครงสร้างด้านทักษะ (Skills Gap) ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของประเทศไทย (OECD, 2020)

ในบริบทจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้เรียน กศน. จำนวนไม่น้อยเข้าสู่ตลาดแรงงานในลักษณะดังต่อไปนี้ คือ แรงงานภาคเกษตรกรรม เช่น สวนยางพารา สวนปาล์ม และเกษตรผสมผสาน แรงงานรับจ้างทั่วไปและแรงงานก่อสร้าง ผู้ประกอบอาชีพอิสระ พนักงานภาคบริการและธุรกิจท้องถิ่น และมีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัดหรือในภาคอุตสาหกรรม ในขณะที่ภาคเอกชนหรือตลาดแรงงานไม่ได้ต้องการเพียงแรงงานที่มีวุฒิการศึกษา แต่ต้องการแรงงานที่มีสมรรถนะการทำงานจริง ดังนั้น การจัดการศึกษาของ กศน. จึงควรเชื่อมโยงกับการพัฒนาทักษะอาชีพแห่งอนาคตเน้นการสร้าง “ทักษะอาชีพเฉพาะทาง” และการ Upskill และ Reskill เพื่อรองรับแรงงานวัยทำงาน และให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวต่อเศรษฐกิจยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันในเชิงการบริหารการศึกษา ขณะที่โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ควรเน้นเส้นทางอาชีพผู้เรียน (Career Pathway) ที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวางแผนชีวิตและการศึกษาต่อได้อย่างเหมาะสม สถานศึกษาทั้งสองระบบจำเป็นต้องพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานในศตวรรษที่ 21 โดยสร้างความร่วมมือกับสถานประกอบการ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกประสบการณ์จริง และเกิดการเชื่อมโยงและมีการส่งต่อระหว่าง การศึกษากับการมีงานทำอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชที่กำลังเปลี่ยนผ่านทาง เศรษฐกิจจากภาคเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่เศรษฐกิจบริการและเศรษฐกิจดิจิทัลสมัยใหม่

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2 คือ เสนอแนวทางการจัดการช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพที่ สอดคล้องกับตลาดแรงงาน มุ่งเน้นเสนอแนะกระบวนการของระบบ และกลไกการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงานของ ผู้เรียน กล่าวคือ

การจัดการช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพ

จากความต้องการของแรงงาน (ด้านอุปสงค์) และของตลาดแรงงาน (ด้านอุปทาน) ที่ไม่สอดคล้อง กัน รวมทั้งการที่ไม่มีการจัดการเชิงระบบเพื่อการเข้าสู่ตลาดแรงงาน แนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Transition) ของผู้เรียนเพื่อเข้าสู่อาชีพหรือตลาดแรงงานจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเลื่อนระดับ การดำเนินชีวิตจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่งอย่างมีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของ ตลาดแรงงาน ทั้งนี้กระบวนการนี้ต้องอาศัยการบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ (Bridges, 2004) ผลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องสำหรับการจัดช่วงเพื่อเชื่อมต่อสู่อาชีพของผู้เรียนมี ประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

1. หลักการและเป้าหมายหลักสำคัญการจัดช่วงเชื่อมต่อ สำหรับหลักการสำคัญเพื่อการวางแผนการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Wehman, 2013) ประกอบด้วย (1) นโยบายและหลักการที่เกี่ยวข้อง เป็นการกำหนด กรอบการดำเนินงานและแนวทางการเชื่อมโยงผู้เรียนกับตลาดแรงงาน (2) การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและติดตาม (3) กระบวนการวางแผนการจัดช่วงเชื่อมต่อ ซึ่งเป็นการวางแผน ขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การสำรวจความต้องการ การเตรียมความพร้อม การให้

คำปรึกษาจนถึงการติดตามประเมินผล และ (4) แผนการจัดช่วงเชื่อมต่อเฉพาะบุคคล (Individual Transition Plan: ITP) จะเป็นการเน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคล ระบุจุดแข็งและความต้องการ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่ การศึกษาและอาชีพที่เหมาะสม ทั้งนี้การวางแผนที่เข้มแข็งจะช่วยป้องกันภาวะการหลุดออกจากระบบ (Drop-out) และสร้างความมั่นใจให้กับผู้เรียนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชได้อย่างเป็น รูปธรรม

2. ระดับกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อการสร้างความต่อเนื่องแห่งการเรียนรู้โดยกระบวนการจัดช่วง เชื่อมต่อ มิใช่เพียงการเปลี่ยนผ่านสถานะทางการศึกษา แต่คือกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของ ผู้เรียนให้สอดคล้องกับพลวัตของตลาดแรงงานตามแนวคิดของ Bridges (2004) การเปลี่ยนผ่านที่มี ประสิทธิภาพต้องดำเนินการอย่างเป็นลำดับขั้น ใน 3 ระดับสำคัญ เริ่มตั้งแต่ (1) การเตรียมความพร้อมใน ระดับชั้นเรียนเพื่อลดความตึงเครียดเชิงจิตวิทยา (2) การจัดช่วงเชื่อมต่อระหว่างสถาบันที่ต้องอาศัยการถ่าย โอนข้อมูลอย่างเป็นระบบ และที่สำคัญที่สุด คือ (3) การเปลี่ยนผ่านสู่ตลาดแรงงาน (Transition to Labor Market) ซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญในการสร้างความมั่นคงในวัยทำงาน (Bridgeland, Dilulio, & Morison, 2006) โดยเฉพาะสำหรับผู้เรียนในระบบ กศน. และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ที่จำเป็นต้องมีแผนสนับสนุน จากเครือข่ายภาคเอกชนและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อให้สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานได้

3. องค์ประกอบและระบบการสนับสนุนเพื่อการจัดช่วงเชื่อมต่อ

3.1 องค์ประกอบเพื่อการจัดช่วงเชื่อมต่อ พบว่ามี 3 องค์ประกอบหลักที่สามารถนำมาปรับใช้ และบูรณาการ (Hillage & Pollard, 1998) ดังนี้ (1) การเน้นสมรรถนะและทักษะผู้เรียน (Competency/Skill Model) โดยเน้นทักษะและความสามารถของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ผู้เรียนสามารถนำทักษะและ ความสามารถของตนไปปรับใช้ตั้งแต่วันแรกของการเรียน (2) ระบบการสนับสนุนเชิงนิเวศ (Ecosystem Model) ที่เน้นการจัดสภาพแวดล้อม การสร้างประสบการณ์ และการสนับสนุนจากครอบครัว เพื่อน โรงเรียน และชุมชนเพื่อกระตุ้นทักษะและการปรับตัวของผู้เรียน และ (3) กลไกการเชื่อมโยง (Linked Environmental Model) เป็นการเชื่อมโยงครอบครัว โรงเรียน ผู้มีส่วนได้เสีย และตลาดแรงงานเข้าด้วยกัน โดยให้ความสำคัญ กับการปฏิสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างทุกฝ่าย เพื่อสนับสนุนความสำเร็จของผู้เรียนในทุกช่วงการเปลี่ยน ผ่าน

3.2 กลไกเชิงสถาบันและการรับรองสมรรถนะ (Institutional Mechanisms & Competency Certification) เพื่อให้การเชื่อมต่อมีประสิทธิภาพ สร้างความน่าเชื่อถือโดยผ่านกลไกการสนับสนุน ดังนี้ (1) การสอบเทียบสมรรถนะ (Competency Certification) สร้างมาตรฐานการประเมินทักษะ เพื่อกำหนด ระดับค่าตอบแทนและสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียน (2) การสร้างความร่วมมือแบบรัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา (Triple Helix) จะช่วยให้ผู้เรียนและหน่วยการศึกษาเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยผ่านผู้เชี่ยวชาญจากภาคเอกชน และ (3) การสร้างทางเลือกให้ผู้เรียนหรือแนวคิดการจัดการศึกษาแบบยืดหยุ่น (Flexible Pathways) เพื่อให้

เกียรติขจร ไชยรัตน์, พรประเสริฐ ทิพย์เสวต, และปิยะ เพชรสงค์

ผู้เรียนสามารถปรับเปลี่ยนสายการเรียนรู้ได้ตามความถนัด ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการผลิตแรงงานที่ไม่มีความสุข และไม่ตรงตามความต้องการของตลาด

ภายใต้หลักการวางแผนรายบุคคลและระบบสนับสนุนเชิงนิเวศ (Individualized & Ecosystem Approach) หัวใจของข้อเสนอ คือ การขับเคลื่อนผ่านแผนการจัดช่วงเชื่อมต่อเฉพาะบุคคล (ITP) และแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล (Individual Education Plan: IEP) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาจุดแข็งและตอบสนองความต้องการรายบุคคล (Individual Agency) แผนดังกล่าวต้องตั้งอยู่บนหลักการมีส่วนร่วม (Wehman, 2013) โดยมีระบบสนับสนุนเชิงนิเวศที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน โรงเรียน และตลาดแรงงาน (Hillage & Pollard, 1998) กระบวนการนี้มุ่งเน้นเป้าหมายหลัก 3 ประการ คือ การสนับสนุนการดำรงชีวิตส่วนบุคคล การวางแผนอนาคตเชิงบวกของครอบครัว และการหนุนเสริมศักยภาพสูงสุดของผู้เรียน เพื่อให้แผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล (IEP) นำไปสู่การจ้างงานจริงในระดับพื้นที่ ซึ่งกลไกภายใต้ระบบนิเวศนี้เป็น การสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สำคัญให้กับผู้เรียนกลุ่มเปราะบาง เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโอกาสทางอาชีพและเปลี่ยนจากสวัสดิการสงเคราะห์เป็นการสร้างผลิตภาพแรงงาน (Labor Productivity) ที่ยั่งยืน

4. ขั้นตอนการจัดช่วงเชื่อมต่อสู่อาชีพ

เป้าหมายหลักของการจัดช่วงเชื่อมต่อสู่อาชีพ คือ การเพิ่มความพร้อมของผู้เรียนให้เป็น แรงงานมีฝีมือ (Skill Workforce) สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในพื้นที่และระดับประเทศ ใช้กรอบการทำงานเชิงบูรณาการ (Integrated Multi-stakeholder Approach) โดยผสมมุมมองด้านทักษะผู้เรียน สิ่งแวดล้อม และเครือข่ายระหว่างสถาบันการศึกษาและภาคธุรกิจ ตามแนวทางทฤษฎีด้านการพัฒนาเชิงนิเวศของ Bronfenbrenner (1994) และแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อของ Kohler and Field (2003) แบ่งเป็น 7 ขั้นตอนหลัก (Phases) พร้อมกิจกรรมสำคัญ เครื่องมือ และผู้รับผิดชอบโดยสรุปดังนี้

4.1 ระยะเตรียมการและสำรวจ

ระยะเตรียมการและสำรวจ เน้นการวางแผนนโยบายระดับจังหวัดและการสำรวจตลาดแรงงาน (Labor Market Scan) เพื่อจับคู่ศักยภาพผู้เรียนกับความต้องการของอุตสาหกรรมในพื้นที่ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมระบบและนโยบาย (System & Policy Preparation) เน้นการวางรากฐานด้านนโยบาย การจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนระดับอำเภอและจังหวัด โดยมีตัวแทนจากโรงเรียน ราชประชานุเคราะห์ สำนักงาน กศน. สำนักงานพัฒนาฝีมือแรงงาน กระทรวงแรงงาน และผู้ประกอบการท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการฝึกงาน การรับรองสมรรถนะ รวมทั้งกำหนดตัวชี้วัดระดับระบบ

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจความต้องการและการประเมินผู้เรียน (Labor Market Scan & Individual Assessment) เป็นการเชื่อมโยงข้อมูลความต้องการแรงงานจากภาคอุตสาหกรรมและท้องถิ่นกับศักยภาพผู้เรียนแต่ละคน โดยการทำการประเมินความต้องการแรงงาน (Labor Market Needs Assessment)

เพื่อรวบรวมความต้องการทักษะและแนวโน้มอุตสาหกรรม รวมถึงการประเมินรายบุคคล (Transition Individual Assessment) เพื่อวัดทักษะ ความสนใจอาชีพ และข้อจำกัดด้านสังคม/ครอบครัว พร้อมสร้างฐานข้อมูลผู้เรียนที่อัปเดตได้ตลอดเวลา (Test et al., 2009)

4.2 ระยะออกแบบและพัฒนา

ระยะออกแบบและพัฒนา เน้นการจัดทำแผนเชื่อมต่อเฉพาะบุคคล (ITP) ที่วัดผลได้จริง และใช้การเรียนรู้ฐานสมรรถนะ (Competency-based Training: CBT) บูรณาการกับการฝึกงานในสถานประกอบการ (Work Integrated Learning: WIL) ใช้โมเดล WIL เพื่อสร้างประสบการณ์จริง และยกระดับด้วยการรับรองจากภาคอุตสาหกรรม ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบแผนช่วงเชื่อมต่อเฉพาะบุคคลที่ชัดเจน เป็นลายลักษณ์อักษร และมีเป้าหมายวัดผลได้ ระบุเป้าหมายระยะสั้น กลาง และระยะยาว กิจกรรมที่ต้องทำ ทรัพยากรที่ต้องการ และผู้รับผิดชอบ รวมถึงการลงนามร่วมของผู้ปกครอง ครูแนะแนว และผู้ประสานงานท้องถิ่น เพื่อสร้างความรับผิดชอบร่วม

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนาทักษะเชิงสมรรถนะ (Competency Development) เน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการที่ตอบโจทย์ตลาดแรงงานจริง เช่น การจัดหลักสูตรการเรียนรู้ฐานสมรรถนะ การบูรณาการกับการฝึกงานในสถานประกอบการ (WIL) การฝึกงาน โครงการเรียนร่วม และโครงการประกอบธุรกิจจำลอง รวมถึงโปรแกรมพัฒนาผู้สอนหรือผู้ฝึกให้ใช้เทคโนโลยีการสอนสมัยใหม่ เป็นต้น

4.3 ระยะรับรองและติดตั้งระบบ

ระยะรับรองและติดตั้งระบบ เป็นขั้นตอนสำคัญในการสนับสนุนของระบบและกลไกทางสังคมที่เกี่ยวข้อง (Social Support) กล่าวคือ

ขั้นตอนที่ 5 การรับรองสมรรถนะและคุณสมบัติ (Certification & Credentialing) เพื่อยกระดับความน่าเชื่อถือของผู้เรียนต่อผู้ประกอบการ โดยจัดสอบเทียบสมรรถนะและจัดทำแฟ้มสะสมผลงานและการรับรองวิทยฐานะดิจิทัล (Portfolio & Digital Badges) พร้อมรับรองร่วมจากภาคอุตสาหกรรม

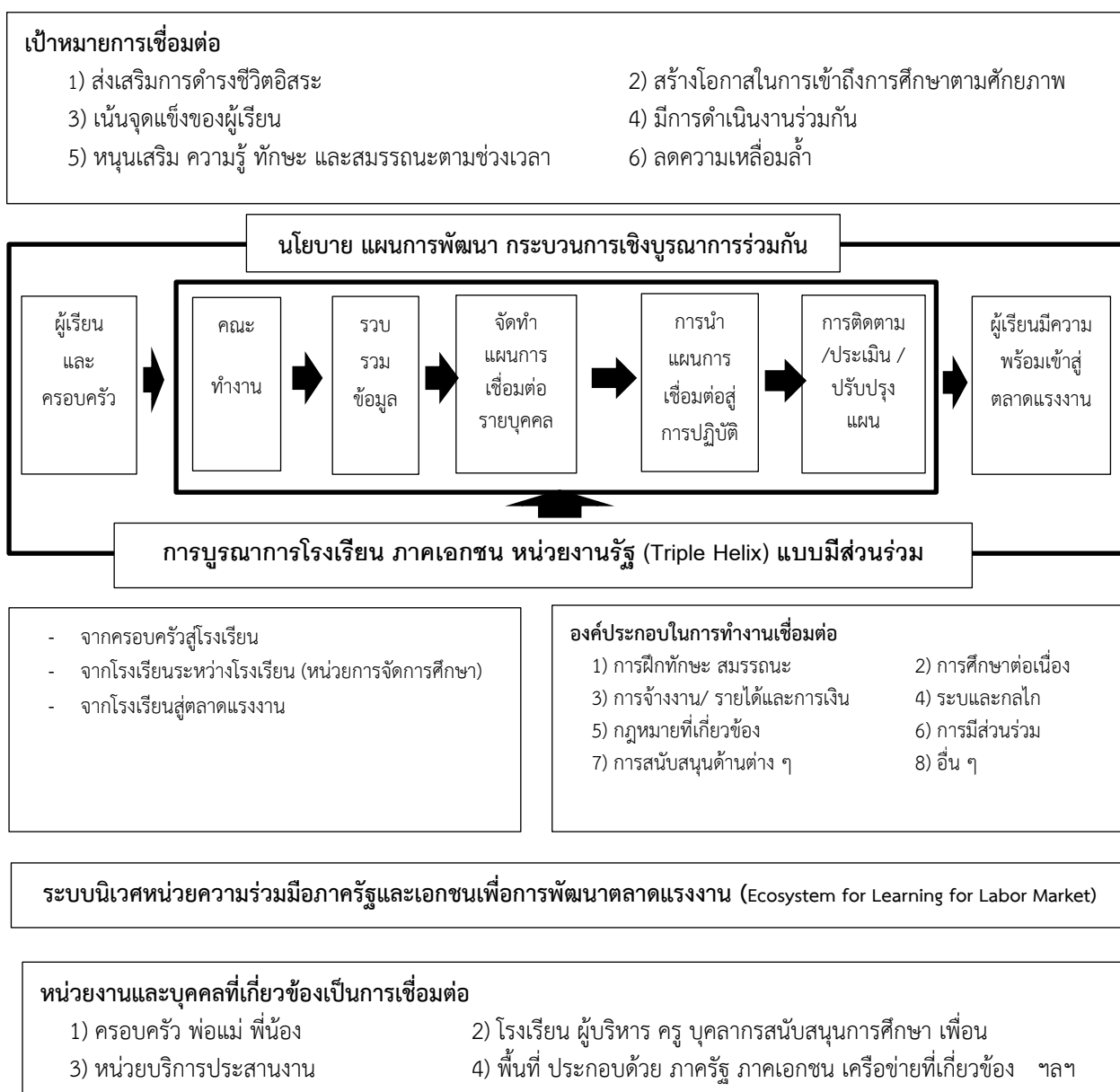
ขั้นตอนที่ 6 การจัดหางานและเข้าสู่ตลาดแรงงาน (Placement & Onboarding) เป็นการเชื่อมต่อผู้เรียนกับตำแหน่งงานที่เหมาะสม จัดโปรแกรมการติดตาม (Mentoring) และมาตรการสนับสนุนทางสังคม เช่น การให้คำปรึกษา เพื่อเพิ่มอัตราการคงอยู่ในงาน

4.4 ระยะประเมินผล

ขั้นตอนที่ 7 การติดตาม ประเมินผล และปรับปรุง (Monitoring, Evaluation & Continuous Improvement) เป็นระบบติดตามโดยมีตัวชี้วัดสำคัญเพื่อการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน (Key Performance Indicators) เช่น อัตราการได้งาน รายได้เฉลี่ยหลังจบ อัตราการคงอยู่ในงาน และความพึงพอใจของนายจ้าง สำหรับตัวชี้วัดความสำเร็จ ประกอบด้วย ร้อยละของผู้สำเร็จการศึกษาที่มีงานทำภายใน 6 เดือน (Placement Rate) ร้อยละของผู้สำเร็จการศึกษาที่ผ่านการสอบเทียบสมรรถนะ (Certification Rate)

เกียรติขจร ไชยรัตน์, พรประเสริฐ ทิพย์เสวต, และปิยะ เพชรสงค์

ความพึงพอใจนายจ้างต่อคุณภาพผู้ทำงาน (Employer Satisfaction) ร้อยละผู้สำเร็จการศึกษาที่ยังทำงานในตำแหน่งเดิมหลัง 12 เดือน (Retention Rate) ร้อยละการเพิ่มรายได้เฉลี่ย (Income Uplift) ดัชนีรวมจากการประเมินทักษะก่อนและหลังโปรแกรมหรือดัชนีความพร้อมเพื่อการเปลี่ยนผ่าน (Transition Readiness Index) (OECD, 2019; World Economic Forum, 2020) พร้อมนำข้อมูลย้อนกลับมาปรับปรุงหลักสูตรและมาตรการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 2 กรอบรูปแบบและกระบวนการการจัดช่วงเชื่อมต่อทางการศึกษาสู่อาชีพ

โดยภาพรวมกรอบแนวคิดของรูปแบบการจัดช่วงเชื่อมต่อทางการศึกษาสู่อาชีพ ซึ่งผู้วิจัยได้นำงานของสมพร หวานเสร็จ (2556) มาปรับและเติมเต็มในส่วนที่เป็นระบบนิเวศการเปลี่ยนผ่านที่ทั่วถึงและครอบคลุม (Inclusive Transition Ecosystem) ดังภาพที่ 2 โดยเพิ่มมุมมองจากเดิมที่เน้นการเตรียมความพร้อมผู้เรียนเพียงฝ่ายเดียวมาเป็นการเตรียมความพร้อมที่ครอบคลุมของตลาดแรงงานทั้งระบบ รวมทั้งภาคสังคมไปพร้อมกันภายใต้ขั้นตอนการดำเนินการทั้ง 3 ระยะ และ 7 ขั้นตอน บทบาทผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญ ทั้งสถานศึกษา ซึ่งเป็นผู้ประเมินและจัดทำ ITP สถานประกอบการผู้ให้ข้อมูลและรับรองสมรรถนะหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนมาตรการฝึกอบรมและนโยบายส่งเสริมการจ้างงาน ชุมชนและครอบครัวให้การสนับสนุนเชิงสังคม หน่วยงานวิจัยและ/หรือสถาบันการศึกษา ออกแบบเครื่องมือและติดตามผลเชิงวิชาการ ภายใต้กลไกการร่วมมือแบบ Triple-helix และเป็นการทำงานแบบเครือข่ายเพื่อสร้างผลลัพธ์เชิงระบบ การมีแนวนโยบายที่ชัดเจนก็เพื่อให้โปรแกรมมีความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ สร้างโอกาสและความเท่าเทียมในอนาคตต่อระดับพื้นที่และสามารถเป็นแนวทางการขยายไปสู่ระดับประเทศ

การนำกลไกการขับเคลื่อนผ่าน “เครือข่ายสถานศึกษา ภาครัฐ ชุมชน และอุตสาหกรรม” เพื่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานในพื้นที่ที่จะประสบความสำเร็จได้ ต้องอาศัยการบูรณาการเชิงพื้นที่ (Area-based Development) โดยมีโรงเรียนราชประชานุเคราะห์และ/หรือการศึกษาระบบ กศน. ต้องเปลี่ยนจากการสอนวิชาชีพพื้นฐาน เป็นการสอนวิชาชีพที่อิงตาม “จุดเด่นของพื้นที่” (Local Assets) เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยเทคโนโลยี หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีการปรับหลักสูตรอย่างรวดเร็วให้ทันกับเทคโนโลยีที่ทันกับความต้องการตลาดแรงงาน (Wehman, 2013; World Bank, 2020; Schwab, 2016) มีการเชื่อมโยงที่สำคัญ คือ การสร้างความร่วมมือกับหอการค้าจังหวัดหรือสภาอุตสาหกรรมในพื้นที่ เพื่อทำข้อตกลงจ้างงาน (MOU) และการฝึกงานที่นำไปสู่การจ้างงานจริง (Guaranteed Employment) ข้อเสนอแนะจึงเป็นข้อเสนอทั้งเชิงยุทธศาสตร์ นโยบาย และกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจระดับพื้นที่ที่มุ่งสร้างความเท่าเทียมและลดภาระสวัสดิการภาครัฐ ผ่านการลงทุนร่วมระหว่างรัฐและเอกชน (Public-private Partnership) เพื่อให้ผู้เรียนกลุ่มเปราะบางในนครศรีธรรมราชมีความพร้อมในระบบเศรษฐกิจ และให้จังหวัดนครศรีธรรมราชมีระบบการผลิตแรงงานที่คล่องตัว (Agile Workforce) สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและพลวัตของตลาดแรงงานโลก (Schwab, 2016)

การวิเคราะห์การจัดช่วงเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงาน: มุมมองเชิงสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์เชิงสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อเพื่อพัฒนาผู้เรียนเข้าสู่ตลาดแรงงานในบริบทของโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19 และสถานศึกษาการศึกษานอกระบบ (กศน.) จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ไม่ได้เป็นเพียง “กระบวนการจัดการศึกษา” เท่านั้น แต่ยังสะท้อนบทบาทเชิงสถาบันของหน่วยทางเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองระหว่างรัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และตลาดแรงงาน กล่าวคือ การเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงานจำเป็นต้องมองว่าเป็นกลไกการผลิตแรงงาน (Labor Production System) ที่ดำเนินไปภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศ นโยบายรัฐ และผลประโยชน์ของภาคธุรกิจ ซึ่งล้วนมีผลต่อ

เกียรติขจร ไชยรัตน์, พรประเสริฐ ทิพย์เสวต, และปิยะ เพชรสงค์

การออกแบบทักษะ ความต้องการแรงงาน และโอกาสในการเข้าถึงงานของผู้เรียน โดยมีลักษณะสำคัญเพื่อการพิจารณา ดังนี้

1. โครงสร้างเศรษฐกิจระดับมหภาคและอำนาจนโยบายรัฐ รัฐทำหน้าที่เป็น “ผู้กำกับ” (Regulator) และกำหนดทิศทางของแรงงานผ่านนโยบายพัฒนาทักษะ แผนยุทธศาสตร์ชาติ และโครงการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อเนื้อหาและเป้าหมายของแผนช่วงเชื่อมต่อ เช่น การกำหนดให้ทักษะดิจิทัล ภาษา และสมรรถนะอาชีพเฉพาะทาง เป็นทักษะที่ต้องพัฒนา ในขณะที่เศรษฐกิจไทยขับเคลื่อนด้วยอุตสาหกรรมบริการ การท่องเที่ยว เกษตรแปรรูป และดิจิทัล ส่งผลให้สถานศึกษาต้องผลิตแรงงานให้ตรงกับความต้องการเชิงโครงสร้าง (Structural Demands) เหล่านี้ ดังนั้น การวางแผนการเชื่อมต่อเข้าสู่อาชีพจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชิงนโยบาย (Policy Instrument) ที่ทำให้แรงงานรุ่นใหม่เข้าไปเติมเต็มตลาดแรงงานได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

2. บทบาทภาคเอกชนในฐานะผู้มีอำนาจเชิงตลาดและการกำหนดทักษะ ด้วยเหตุที่ภาคธุรกิจเป็นผู้กำหนด ทักษะที่ตลาดต้องการและมีอำนาจต่อรองสูงในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองแบบทุนนิยม (Market-driven Economy) การจัดทำ การประเมินความต้องการของตลาดแรงงาน (Labor Market Needs Assessment) และให้ผู้ประกอบการร่วมออกแบบหลักสูตรหรือกำหนดมาตรฐานสมรรถนะ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการ ตลาดกำกับการศึกษา (Market Regulated Education) ซึ่งเป็นแนวโน้มที่เกิดขึ้นทั่วโลก (European Commission, 2020) ในแง่มุมนี้การจัดช่วงเชื่อมต่อจึงไม่ใช่เพียงการเตรียมทักษะ แต่เป็นการปรับบทบาทการศึกษาให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของภาคธุรกิจ โดยเฉพาะในบริบทการพัฒนาที่ธุรกิจภาคอุตสาหกรรมการผลิต การบริการ และธุรกิจท้องถิ่น รวมทั้งอุตสาหกรรมในอนาคตมีความต้องการแรงงานทักษะกลางและทักษะเฉพาะทางสูง

3. ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบการโรงเรียน ภาคเอกชน และหน่วยงานรัฐ (Triple Helix) การบูรณาการโรงเรียน ภาคเอกชน หน่วยงานรัฐ เป็นกระบวนการสะท้อนลักษณะโครงสร้างแบบเครือข่าย (Network Governance) ตามแนวคิด Triple Helix (Etzkowit & Leydesdorff, 2000) ที่อธิบายว่าอำนาจไม่ได้อยู่ที่รัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่กระจายอยู่ในเครือข่ายร่วมมือที่มีผลต่อการพัฒนานโยบายและการผลิตแรงงาน การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการระดับจังหวัดและอำเภอ การร่วมออกแบบหลักสูตร การประเมินสมรรถนะโดยผู้ประกอบการ และการกำหนดตัวชี้วัดร่วม เป็นตัวอย่างของการกำกับดูแลหลายฝ่าย (Multi-stakeholder Governance) ที่สะท้อนการถ่วงดุลอำนาจเชิงเศรษฐกิจการเมือง

4. ความเหลื่อมล้ำและการเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ ผู้เรียนในโรงเรียนราชประชานุเคราะห์และระบบ กศน. มักมาจากครอบครัวรายได้ต่ำหรือกลุ่มเปราะบาง ซึ่งอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจที่เสียเปรียบอยู่แล้ว ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การเข้าถึงทุน หรือเครือข่ายทางสังคม ล้วนเป็นปัจจัยที่กำหนดความสำเร็จในการเข้าสู่แรงงาน (Wehman, 2013) ดังนั้น มาตรการเชิงสังคม เช่น การแนะแนว การมีพี่เลี้ยง และการติดตาม

หลังมีงาน จึงเป็นกลไกเพื่อการลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อให้ตลาดแรงงานเปิดกว้างและครอบคลุมมากขึ้น (Inclusive Labor Market) ไม่ใช่เพียงแข่งขันตามกลไกตลาดอย่างเดียว

5. ตลาดแรงงานระดับจุลภาคและระดับมหภาคและกลไกการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่ตลาดการแข่งขันของผู้เรียน การเตรียมผู้เรียนเข้าสู่ตลาดแรงงานถือเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้านและเป็นระบบ โดยเฉพาะสำหรับนักเรียน กศน. และนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ซึ่งมีความหลากหลายทั้งด้านความสามารถ ความสนใจ และสภาพแวดล้อมทางสังคม การออกแบบกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Transition Process) จึงจำเป็นต้องอิงกับทั้ง บริบทระดับจุลภาค (Micro-level) ของผู้เรียนแต่ละคน และบริบทระดับมหภาค (Macro-level) ของตลาดแรงงานและนโยบายพัฒนากำลังคน

ในระดับจุลภาค การเตรียมผู้เรียนเข้าสู่ตลาดแรงงานเริ่มจากการประเมินศักยภาพและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคน ทั้งทักษะเชิงอาชีพ ทักษะดิจิทัล ความสามารถด้านภาษา และทักษะทางสังคม เช่น การทำงานร่วมกับผู้อื่น การสื่อสาร และการแก้ปัญหา (Kohler et al., 2016; Test et al., 2009) การสร้างแผนการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (IEP) และแผนการเชื่อมต่อนสู่อาชีพ (ITP) จึงมีความสำคัญในการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้และแนวทางพัฒนาทักษะที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียนและโอกาสในตลาดแรงงาน นอกจากนี้ การเสริมสร้างความมั่นใจและการให้คำปรึกษาเชิงจิตสังคม ยังช่วยลดความกังวลในการเข้าสู่สังคมและสร้างแรงจูงใจในการประกอบอาชีพ (Wehmeyer & Shogren, 2017) ในขณะเดียวกัน ผู้เรียนในฐานะที่จะเป็นแรงงาน (Labor Agents) ที่ต้องแข่งขันในตลาดแรงงานสามารถส่งสัญญาณคุณลักษณะของตนเองผ่านสัญญาณ (Signals) บางประการ เช่น ประกาศนียบัตรและการรับรองสมรรถนะ หรือแฟ้มสะสมผลงาน หรือการรับรองวิทยฐานะดิจิทัล (Digital Badges)

การมีระบบและกลไกเพื่อการรับรองสมรรถนะผ่านการสอบและการออกไปประกาศนียบัตรช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือของผู้เรียนในสายตาผู้ประกอบการ และสนับสนุนให้เกิดการจ้างงานที่สอดคล้องกับทักษะจริง และการมีระบบติดตามผลและการประเมินอย่างต่อเนื่องยังช่วยให้สามารถปรับปรุงหลักสูตรและแผนการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน ทำให้กระบวนการนี้ไม่เพียงตอบโจทย์ผู้เรียนเท่านั้น แต่ยังสร้างแรงงานที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการในระดับพื้นที่และระดับชาติ (Kohler & Field, 2003) ที่แสดงถึงความพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงาน

ทั้งนี้ แรงงานในตลาดที่มีการแข่งขัน (Competitive Labor Market) เมื่อผู้เรียนมีความพร้อม ทราบถึงจุดแข็งในตนเองมากขึ้น และมีการรับรู้ทักษะของตนชัดเจน ทำให้สามารถสื่อสารคุณค่าต่อตลาดแรงงานหรือสถานประกอบการได้ (Pianta & Kraft-Sayre, 2003) ดังนั้น ระบบ ITP การประเมินรายบุคคล และการฝึกงาน จึงเป็นกลไกสร้างมูลค่าเพิ่มของทุนมนุษย์ (Value add in Human Capital) ในระดับบุคคล และทำให้ผู้เรียนสามารถต่อรองภายในตลาดได้ดีขึ้น

ในขณะที่ระดับมหภาค กระบวนการนี้เชื่อมโยงกับความต้องการของตลาดแรงงานในพื้นที่และนโยบายของรัฐ โดยต้องประเมินความต้องการแรงงานของสถานประกอบการทั้งในภาคอุตสาหกรรมและ

เกียรติขจร ไชยรัตน์, พรประเสริฐ ทิพย์เสวต, และปิยะ เพชรสงค์

บริการ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะที่ตรงกับความต้องการจริง รวมถึงการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานพัฒนาฝีมือแรงงาน และกระทรวงแรงงาน เพื่อสนับสนุนหลักสูตรฝึกอบรม การรับรองสมรรถนะ และการจัดหางาน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560; กระทรวงแรงงาน, 2566) การฝึกปฏิบัติจริง (Work-integrated Learning) เช่น การฝึกงาน การทำโครงการจำลองธุรกิจ หรือการมีส่วนร่วมในโครงการสาธารณะ เป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสัมผัสประสบการณ์จริงและเชื่อมโยงทักษะกับความต้องการตลาดแรงงาน

เมื่อพิจารณามุมมองร่วมกันระหว่างระดับจุลภาคและมหภาคที่มีความเชื่อมโยงกันเห็นได้ว่า ปัญหาในระดับบุคคล เช่น การขาดทักษะพื้นฐาน ความไม่มั่นใจ การขาดข้อมูลอาชีพ ส่งผลต่อคุณภาพแรงงานในระดับมหภาค ขณะเดียวกัน โครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ และระบบการศึกษาระดับประเทศส่งผลย้อนกลับมายังแรงงานรายบุคคล ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเข้าถึงโอกาสทางอาชีพที่มีคุณภาพ ในขณะที่ความต้องการพัฒนาแรงงานเป็นนโยบายเชิงนโยบายที่มีหลายสถาบันเกี่ยวข้องสะท้อนระบบเศรษฐกิจการเมืองของการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงาน ประกอบด้วย (1) อำนาจของรัฐในการกำหนดทิศทางแรงงาน (2) อำนาจของตลาดที่กำหนดทักษะและตำแหน่งงาน (3) การถ่วงดุลอำนาจผ่านความร่วมมือแบบรัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา (Triple Helix) และ (4) การพยายามลดความเหลื่อมล้ำเพื่อสร้างตลาดแรงงานที่ครอบคลุมมากขึ้น

ดังนั้น การจัดช่วงเชื่อมต่อทั้งระบบไม่ได้เป็นเพียงงานพัฒนาผู้เรียนหรืองานของสถาบันการศึกษา แต่เป็น “นโยบายเศรษฐกิจการเมืองระดับพื้นที่” ที่เป็นกระบวนการแบบบูรณาการ (Integrated Approach) ขับเคลื่อนผ่านสถานศึกษา ตลาดแรงงาน และกลไกที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นเครือข่ายสำคัญในการสร้างความยั่งยืนของแรงงานคุณภาพในพื้นที่ (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000; Kohler et al., 2016) เป็นพื้นที่ต่อรองของผู้เรียนในการสร้างอนาคตทางเศรษฐกิจของตนเองภายใต้โครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมที่กำกับพวกเขาอยู่เพื่อสร้างแรงงานที่ตอบโจทย์นโยบายรัฐและตลาดในเวลาเดียวกัน และเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ภัยวิกฤตประสพเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ กล่าวคือ การเพิ่มผลิตภาพแรงงาน การรองรับเศรษฐกิจดิจิทัล การลดอัตราว่างงาน การลดภาระรัฐด้านสวัสดิการ และการส่งเสริมเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่สำคัญ พบว่า ผู้เรียนกลุ่มเปราะบางในระบบ กศน. และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ มีความไม่มั่นใจเชิงจิตวิทยา ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน ขณะเดียวกันความไม่สอดคล้องระหว่างการผลิตแรงงานกับความต้องการจริงของตลาดแรงงานในพื้นที่นครศรีธรรมราชและภาคใต้ไม่ได้เกิดจากความไม่พร้อมของผู้เรียนเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลมาจากโครงสร้างเศรษฐกิจทวิลักษณ์ (Dual

Economy) ที่ยังคงพึ่งพาภาคเกษตรและบริการมูลค่าต่ำ ทำให้แรงงานทักษะสูงไม่มีตำแหน่งงานรองรับเพียงพอในท้องถิ่น ขณะเดียวกันระบบการศึกษายังมีความไม่สมดุลระหว่างสายสามัญและสายอาชีพ ทำให้จำนวนผู้เรียนสายอาชีพน้อยกว่าความต้องการของอุตสาหกรรมทั่วประเทศ ตลาดแรงงานไทยเผชิญกับภาวะปริญญาเพื่อแต่ทักษะขาด (Degree Inflation) หรือเกิดภาวะวุฒิเกินทักษะ (Over-education) โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กจบใหม่ที่ขาดทักษะปฏิบัติงานจริง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) และสอดคล้องกับข้อค้นพบของ UNESCO (2016) และ International Labour Organization (2018) ที่ชี้ว่าค่านิยมด้านการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญต่อการเลือกเส้นทางอาชีพ และอาจทำให้สังคมขาดแคลนแรงงานทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ ในขณะทำงานของ Maclean, Jagannathan, & Sarvi (2015) ศึกษากลุ่มประเทศภูมิภาคอาเซียนพบข้อสังเกตที่ต่างออกไป คือ ในพื้นที่ที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทความต้องการทักษะดิจิทัลไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อการเข้าสู่อุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูง (High-tech) เสมอไป แต่เป็นการใช้เพื่อความอยู่รอดในเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม (Digital Survival) เช่น การค้าออนไลน์และการเข้าถึงสวัสดิการรัฐ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแรงงานกลุ่มเปราะบางที่แตกต่างจากกลุ่มแรงงานในเขตเมืองใหญ่

สำหรับประเด็นปัจจัยเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจ โครงสร้างประชากรและข้อจำกัดเชิงพื้นที่ส่งผลโดยตรงต่อความต้องการและอุปทานแรงงานในภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ การเข้าสู่สังคมสูงวัยและจำนวนแรงงานลดลงทำให้สัดส่วนแรงงานวัยทำงานลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดภาวะขาดแคลนแรงงานในหลายอุตสาหกรรม (กระทรวงแรงงาน, 2566) ปรากฏการณ์นี้ทำให้ภาคธุรกิจต้องเผชิญกับต้นทุนแรงงานที่สูงขึ้นและต้องพึ่งพาแรงงานต่างด้าวมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวโน้มเดียวกับหลายประเทศในเอเชียที่เผชิญปัญหาโครงสร้างประชากรเช่นเดียวกัน (OECD, 2021) ดังที่งานของ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ (2567) ชี้ว่าภาคบริการและเกษตรแปรรูปในภาคใต้จะเผชิญภาวะวิกฤตแรงงานในอนาคต ในขณะที่โครงสร้างเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ยังเน้นแรงงานเข้มข้น (Labor-intensive) หลายพื้นที่ยังคงพึ่งพาภาคเกษตรและบริการดั้งเดิมซึ่งเป็นกิจกรรมที่ใช้แรงงานจำนวนมากแต่ให้มูลค่าเพิ่มต่ำ ส่งผลให้แรงงานมีรายได้ต่ำและไม่มีแรงจูงใจพัฒนาทักษะหรือย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ทำให้เกิดปัญหาการขาดแรงงานในอุตสาหกรรมการผลิตและบริการยุคใหม่ (ADB, 2021) ขณะเดียวกันผลการศึกษาของกุลล สุทธธาดา และสุริยาพร จันทรเจริญ (2557) ประเด็นที่ว่าการพึ่งพาแรงงานต่างด้าวในพื้นที่จะไม่เป็นเพียงทางเลือกชั่วคราว แต่จะกลายเป็น “โครงสร้างถาวร” ในอุตสาหกรรมมูลค่าต่ำ (Low Value-added) ซึ่งส่งผลกระทบย้อนกลับทำให้แรงงานไทยในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้เรียนเปราะบาง คือ ผู้เรียน กศน. และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ มีโอกาสถูกผลักดันให้ต้องออกไปประกอบอาชีพอิสระมากขึ้น เนื่องจากไม่สามารถแข่งขันด้านค่าจ้างกับแรงงานต่างด้าวในระบบจ้างงานเดิมได้ ซึ่งประเด็นที่กล่าวมาจะเพิ่มความซับซ้อนในการแก้ปัญหาของแรงงานและตลาดแรงงานต่อไปในอนาคต

สำหรับประเด็นช่องว่างด้านสมรรถนะและทักษะที่ยังไม่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี สถานประกอบการสะท้อนความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรกล่าวคือ หลักสูตรจำนวนมากยังไม่ตอบโจทย์

ความต้องการแรงงานสมัยใหม่ โดยเฉพาะด้านหุ่นยนต์ ระบบอัตโนมัติ และเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นในเศรษฐกิจยุคใหม่ (OECD, 2021) ภาคเอกชนจึงต้องการให้สถานศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมออกแบบหลักสูตรและทำงานร่วมกันในลักษณะการบูรณาการเชิงระบบ เพื่อผลิตแรงงานที่มีคุณภาพสูง ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ World Economic Forum (2020) ที่ชี้ว่าการพัฒนาทักษะใหม่ (Reskilling) และทักษะยกระดับ (Upskilling) เป็นสิ่งจำเป็นต่อแรงงานรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางทางการศึกษา เช่น ผู้เรียนของศูนย์การศึกษานอกระบบที่มีข้อจำกัดด้านโอกาสการเรียนรู้และทักษะพื้นฐาน ซึ่งผลการวิจัยนี้เสนอระบบการจัดช่วงเชื่อมต่อในพื้นที่ ที่มีได้เป็นเพียงเรื่องการแนะแนวอาชีพหรือการสอนทักษะเท่านั้น แต่เป็นประเด็นที่แสดงภาพของโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และอำนาจหน้าที่ ที่สามารถกำหนดเส้นทางชีวิตแรงงานที่ต้องมีการสนับสนุนเชิงนโยบายและกลไกสถาบันที่เข้มแข็งกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจของแรงงาน

กรอบข้อเสนอนโยบายการจัดช่วงเชื่อมต่อสู่อาชีพ ของ Kohler (1993) และ Test et al. (2009) ที่ชี้ว่าการเตรียมผู้เรียนให้พร้อมก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงานต้องอาศัย การวางแผนรายบุคคล การสนับสนุนจากครอบครัว ความร่วมมือของภาคเอกชน การฝึกประสบการณ์จริง ผ่านกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อสู่อาชีพ 7 ขั้นตอนสำคัญ ขณะเดียวกัน พบว่า กระบวนการจัดเชื่อมต่อง่ายกว่ามิได้เกิดขึ้นอย่างเสรีหรือดำเนินไปตามความสามารถของผู้เรียนเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผลลัพธ์ของเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองซึ่งมีอิทธิพลและกำกับทิศทางของตลาดแรงงาน กล่าวคือ

ในระดับพื้นที่ โครงสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นและอุปสงค์แรงงาน เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่พึ่งพาอุตสาหกรรมฐานทรัพยากร เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน การแปรรูปสินค้าเกษตร และระบบขนส่งโลจิสติกส์ ส่งผลให้ความต้องการแรงงานมีความเฉพาะเจาะจงและจำกัดอยู่ในบางสาขา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนจำนวนมากเลือกเส้นทางอาชีพที่สอดคล้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจเดิมมากกว่าความสนใจของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของ Peck (2016) ที่ชี้ว่า ตลาดแรงงานไม่ได้เป็นพื้นที่ของ “ทางเลือกส่วนบุคคล” แต่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างอุปสงค์แรงงานที่สะท้อนความต้องการของธุรกิจในพื้นที่ อันเป็นเงื่อนไขที่บีบให้กำลังแรงงานต้องปรับตัวมากกว่าที่ตลาดจะปรับให้สอดคล้องกับแรงงาน

ในมิติของอำนาจของผู้ประกอบการและความเปราะบางของแรงงานเยาวชน ผลการศึกษายังพบว่าผู้เรียน กศน. และนักเรียนโรงเรียนอาชีวศึกษาเคราะห์ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง จึงมีอำนาจต่อรองต่ำในตลาดแรงงาน ต้องยอมรับงานที่มีค่าตอบแทนน้อยหรือมีความเสี่ยงสูง สอดคล้องกับแนวคิดของ Standing (2011) ซึ่งอธิบายว่ากลุ่มแรงงานที่ขาดความมั่นคงในอาชีพและไม่มีทุนทางสังคมสนับสนุนมักตกอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ไม่เอื้อให้พัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน

อีกด้านหนึ่ง บทบาทรัฐและนโยบายด้านกำลังแรงงาน ผลการศึกษา พบว่า การเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานด้านแรงงาน ผู้ประกอบการในท้องถิ่น และสถานศึกษา ยังมีลักษณะเป็น “ความร่วมมือเฉพาะกิจ”

มากกว่ากลไกที่ยั่งยืน ทั้งที่ประเทศไทยมีนโยบายระดับชาติเกี่ยวกับการพัฒนากำลังแรงงานที่ชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12-13 สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่านโยบายจากส่วนกลางยังไม่สามารถถ่ายทอดลงสู่ระดับปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาทุนทางสังคมและความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง ตามแนวคิดทุนทางสังคมของ Bourdieu (1986) และ Coleman (1988) ที่ชี้ว่าทุนทางสังคมทำหน้าที่เป็นทรัพยากรที่เสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และยังเป็นตัวกำหนดระดับความเปราะบางของแรงงานในการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจอีกด้วย ผลการวิจัยได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญประการหนึ่งของ “ทุนทางสังคม” ในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้เรียนที่มีเครือข่ายชุมชน ครอบครัวหรือเครือข่ายที่สามารถสนับสนุนหรือสร้างโอกาสในการเข้าสู่อาชีพได้เปรียบกว่า ในขณะที่ผู้เรียนกลุ่มขาดโอกาสมักเผชิญข้อจำกัดหลายด้าน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ บัณฑิตพงศ์ วงศ์นาศรี (2559) และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (2564) เกี่ยวกับแรงงานคืนถิ่น มีข้อค้นพบที่สำคัญ คือ “ทุนทางสังคมเชิงเครือข่ายหรือเครือข่าย” มีอิทธิพลสูงกว่าระบบแนะแนวของรัฐ (Institutional Guidance) โดยผู้เรียนมักได้รับโอกาสงานผ่านการแนะนำของคนในชุมชน มากกว่าการจัดหางานผ่านระบบราชการ ทั้งนี้ทุนทางสังคมเชิงเครือข่าย และความต้องการที่ดินของแรงงานภาคใต้แม้จะเป็นทั้งข้อจำกัดและโอกาส แต่หากกระบวนการศึกษาสามารถสร้างระบบนิเวศการจ้างงานผ่านโมเดลกระบวนการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Transition Process) โดยดึงเอาเครือข่ายสังคมหรือชุมชน ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่สถานประกอบการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลไกจะเป็นนวัตกรรมเชิงกระบวนการที่สำคัญและแตกต่างจากงานวิจัยอื่นในระดับมหภาค

แม้ว่าผลการวิจัยชี้ให้เห็นในบริบทไทยยังขาดระบบสนับสนุนแบบบูรณาการ และความไม่สอดคล้องเชิงโครงสร้างระหว่างการศึกษา ทักษะแรงงานในตลาดงาน ทั้งนี้ปัญหาแรงงานในพื้นที่ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการขาดทักษะ แต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นที่ที่ยังไม่เอื้อต่อแรงงานคุณภาพ แต่โมเดลการจัดช่วงเชื่อมต่อที่นำเสนอนี้เป็นกรอบการนำเสนอเฉพาะจุดในบริบทพื้นที่ (Context-specific) มากกว่านโยบายภาพรวมจากส่วนกลาง ซึ่งมักมองข้ามมิติด้านทุนทางสังคมและความต้องการที่ดินของแรงงานภาคใต้ การจัดช่วงเชื่อมต่อสู่อาชีพที่เป็นระบบ เป็นรายบุคคล และมีผู้เกี่ยวข้องร่วมกันหลายฝ่าย จึงเป็นแนวทางที่ตอบโจทย์ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ หากจะมีการบูรณาการเพื่อเพิ่มโอกาสที่ผู้เรียนจะกลายเป็นแรงงานที่มีผลิตภาพสูง และยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนทั้งในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษามีความพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงานต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ผลการศึกษาสະท้อนให้เห็นว่า ระบบการจัดช่วงเชื่อมต่อการศึกษาลดแรงงานจำเป็นต้องได้รับการออกแบบและพัฒนาอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของนโยบายประเทศไทย 4.0 ซึ่งเน้นทักษะแห่งอนาคต (Future Skills) และการผลิตแรงงานสมรรถนะสูง งานวิจัยนี้นำเสนอข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ 1 คือ วิเคราะห์สถานการณ์ความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานและความต้องการของตลาดแรงงานของนักเรียนการศึกษานอกระบบและนักเรียนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อกำหนดแนวทางการจัดช่วงเชื่อมต่อเข้าสู่อาชีพนั้น ข้อเสนออยู่บนฐานแนวคิดการพัฒนาสมรรถนะ (Competency Development) กล่าวคือ

1. การพัฒนาความพร้อมผู้เรียนก่อนออกสู่ตลาดแรงงานอย่างเป็นระบบ สถาบันการศึกษาควรจัดกิจกรรมทักษะอาชีพและทักษะชีวิตให้มีความต่อเนื่องมากขึ้น โดยเน้นการฝึกปฏิบัติจริงในอุตสาหกรรม เพิ่มชั่วโมงเรียนที่เกี่ยวข้องกับทักษะอาชีพ โดยการเสริมทักษะ Soft Skills ควบคู่กับ Hard Skills ทักษะด้านการปรับตัว การแก้ปัญหา และการสื่อสาร การจัดกิจกรรมกลุ่ม ฝึกคิด วิเคราะห์ และจำลองสถานการณ์การทำงาน ซึ่งจะช่วยลดอุปสรรคเมื่อเข้าสู่สถานประกอบการจริง และมีการสร้างระบบการประเมินสมรรถนะผู้เรียนด้วยการสอบเทียบสมรรถนะ (Competency Certified Skill) เพื่อยืนยันศักยภาพของผู้เรียนตามทักษะที่ตลาดแรงงานต้องการ และแสดงทักษะจริง (Skill Signals) เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับผู้เรียนที่ขาดทุนทางสังคม มีการสนับสนุนการเรียนรู้ทักษะที่ตลาดแรงงานต้องการ (Demand-driven Skills) อันเป็นผลจาก Skill Mismatch ซึ่งควรจัดการเรียนรู้ทักษะอาชีพที่ตอบสนองตลาดแรงงาน ใช้ข้อมูลตลาดแรงงานจริงในการออกแบบหลักสูตร โดยปรับเนื้อหาหลักสูตรให้ทันสมัยตามสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน รวมทั้งส่งเสริมอาชีพอิสระและเศรษฐกิจแพลตฟอร์มที่สนับสนุนทักษะการเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial Skills) เพื่อรองรับแรงงานที่ต้องการทำงานใกล้บ้านและสร้างเศรษฐกิจในพื้นที่หรือเศรษฐกิจฐานราก

ข้อเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ 2 คือ เสนอแนวทางการจัดการช่วงเชื่อมต่อเพื่อเข้าสู่อาชีพ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับตลาดแรงงาน ข้อเสนอแนะอยู่บนฐานแนวคิดการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Transition Theory) โดยมุ่งเน้นเสนอแนะกระบวนการของระบบ และกลไกการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงานของผู้เรียน กล่าวคือ

2. ยกระดับกระบวนการเพื่อส่งเสริมรูปแบบการจัดช่วงเชื่อมต่อ (Transition-focused Education) ตามแนวทางสากล จากผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบด้านการเตรียมความพร้อม ทักษะชีวิต การมีส่วนร่วมของครอบครัว และความร่วมมือของชุมชน ล้วนเป็นไปตามโมเดลของ Kohler and Field (2003) และ Kohler et al (2016) จึงควรนำแนวทางนี้ไปใช้เป็นกรอบการพัฒนาในโรงเรียนที่ดูแลนักเรียนกลุ่มเปราะบางทั่ว

ประเทศวางแผนเส้นทางอาชีพ (Career Pathway) ที่เป็นแผนช่วงเชื่อมต่อเฉพาะรายบุคคล (ITP) โดยบูรณาการข้อมูลผู้เรียน ความต้องการจำเป็น และเป้าหมายอาชีพร่วมกับครอบครัว ครู และสถานประกอบการ รวมทั้งการพัฒนาระบบติดตามผลหลังจบการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่ติดตามผู้เรียนหลังจบการศึกษาอย่างเป็นระบบ เช่น การศึกษาต่อ การมีงานทำ ความยั่งยืนของงาน เป็นต้น

3. พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือสถานศึกษาและสถานประกอบการเชิงรุก เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลความต้องการแรงงานแบบทันสมัย (Real Time) และร่วมกันพัฒนาหลักสูตรฐานสมรรถนะ (Competency-based Curriculum) การส่งผู้เชี่ยวชาญมาบรรยาย หรือการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนฝึกงานจริง โดยใช้ข้อมูลตลาดแรงงานจริงในการออกแบบหลักสูตรอาชีพ หากหลักสูตรตอบโจทย์ตลาดแรงงาน ผู้เรียนจะมีโอกาสได้งานมากขึ้น โดยใช้ข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดทักษะที่จำเป็นในอนาคต ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการปฏิรูปกลไกความร่วมมือเพื่อยกระดับจากความร่วมมือเฉพาะกิจสู่เครือข่าย Triple Helix ที่ยั่งยืน โดยให้ภาคเอกชนร่วมออกแบบหลักสูตรและเป็นพี่เลี้ยงมืออาชีพ (Mentorship)

4. พัฒนารูปแบบเชิงบูรณาการ (Integrated Developmental Model) ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และขยายองค์ความรู้ด้านการวางแผนการเชื่อมต่อสู่อาชีพ (Transition Planning) ในบริบทของประเทศไทย เป็นการให้ความสำคัญกับปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จการเปลี่ยนผ่าน เช่น ค่านิยมครอบครัว ความคาดหวังทางการศึกษา เครื่องมือแนะแนวอาชีพ แม้ต่างประเทศจะมีงานวิจัยด้านนี้จำนวนมาก แต่ประเทศไทยยังมีช่องว่างการวิจัย โดยเฉพาะด้านการจัดแผนเฉพาะบุคคลสู่ตลาดแรงงาน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษารูปแบบการจัดช่วงเชื่อมต่อในลักษณะวิจัยพื้นที่ทดลองเชิงปฏิบัติการ (Sandbox of Action Research) เพื่อพัฒนาโมเดลที่สามารถทดลองปฏิบัติจริงในโรงเรียนและสถานประกอบการ และติดตามผลการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ ควรศึกษาในกลุ่มโรงเรียนหลายภูมิภาคเพื่อเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนภาพรวมระดับประเทศ สามารถขยายพื้นที่ศึกษาและเปรียบเทียบสภาพการจัดการช่วงเชื่อมต่อในหลายบริบท เช่น เหนือ อีสาน กลาง ใต้ กรุงเทพและปริมณฑล เป็นต้น

2. วิจัยการสร้างเครื่องมือการติดตามและประเมิน (Transition Assessment) ที่สอดคล้องทั้งระบบสากลและบริบทของประเทศไทย เนื่องจากเครื่องมือจากต่างประเทศอาจไม่ตรงบริบทประเทศไทย จึงควรพัฒนาเครื่องมือวัด เช่น ความพร้อมด้านอาชีพ ทักษะชีวิต ทักษะอาชีพแห่งอนาคต ทั้งนี้ควรพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้รูปแบบใหม่เพื่อทดสอบประสิทธิผล เช่น โมเดลการฝึกงานแบบเร่งรัด โปรแกรมจำลองสถานการณ์ดิจิทัล (Work Simulation) การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง และประเมินผลว่าช่วยเพิ่มโอกาสการมีงานทำของผู้เรียน

3. การศึกษาผลลัพธ์ระยะยาว (Longitudinal Study) เช่น ติดตามผู้เรียน 1-5 ปีหลังจบการศึกษา เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงด้านการทำงาน รายได้ ความมั่นคงในการทำงาน และทักษะที่ยังขาดแคลน ควรวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อผลลัพธ์หลังเรียนจบ การใช้ข้อมูลเชิงปริมาณร่วมกับเชิงคุณภาพ เช่น การทดสอบทักษะ การสัมภาษณ์นายจ้าง จะทำให้เข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อการมีงานทำหรือการศึกษาต่อได้ลึกขึ้น

4. ศึกษาความต้องการสมรรถนะเชิงลึกของอุตสาหกรรมแต่ละประเภทและปัจจัยเชิงพื้นที่ (Area-based Transition) ในเขตอุตสาหกรรมแต่ละภูมิภาค เพื่อออกแบบระบบเชื่อมต่อให้เหมาะสมกับความต้องการแรงงานของพื้นที่ เช่น เขตเศรษฐกิจพิเศษในภาคต่าง ๆ เป็นต้น เพราะความต้องการทักษะเฉพาะสาขาของแรงงานในอุตสาหกรรมอนาคตมีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านยานยนต์ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ อัจฉริยะ หุ่นยนต์การผลิต และโลจิสติกส์สมัยใหม่ หรืออุตสาหกรรมดิจิทัล เพื่อให้หลักสูตรเฉพาะทางตอบสนองตลาดแรงงานได้ตรงจุดยิ่งขึ้น

ข้อจำกัดการวิจัย

บทความการวิจัยนี้ยังมีข้อจำกัด (Limitation) ไม่ได้ศึกษาสภาพบริบท เงื่อนไข ข้อจำกัด รวมถึงโอกาส และศักยภาพของผู้เรียนเป็นรายบุคคล และข้อมูลจากการวิจัยที่นำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะทางและกระบวนการเพื่อการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงาน ยังมีอีกหลายปัจจัยและหลายตัวแปรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบทความนี้ยังไม่ได้กล่าวถึงหรือยังไม่ครอบคลุมในหลายระดับ ดังนั้น ดังที่ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาเพื่อการดำเนินการและสนับสนุนให้แนวทางการเชื่อมต่อสู่ตลาดแรงงานเกิดขึ้นทั้งระดับนโยบายและการปฏิบัติต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กระทรวงแรงงาน. (2566). รายงานสถานการณ์แรงงานไทยประจำปี 2566. กระทรวงแรงงาน.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2563). รายงานสถานการณ์การศึกษาของประเทศไทย ปี 2561-2562. สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.). (2565). เยาวชนกลุ่มเปราะบางกับการเปลี่ยนผ่านสู่ตลาดแรงงานหลังโควิด-19. กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- กุศล สุนทรธาดา และสุริยาพร จันทรเจริญ. (2557). โครงการวิจัยจัดทำแนวทางการดำเนินการและกลไกระดับชาติในการขับเคลื่อนนโยบายการจ้างงานผู้สูงอายุ. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปัทมพงศ์ วงศ์ณาศรี. (2559). ทูตทางสังคมกับข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์, 16(2), 33-52.

- วิจารณ์ พานิช. (2559). *วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*. มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2564). *แรงงานคืนถิ่นกับการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคม หลังวิกฤตโควิด-19*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. (2567). *แนวโน้มความต้องการแรงงานในอุตสาหกรรมต่าง ๆ และทักษะอาชีพที่แรงงานไทยควรต้องมี*. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI).
- สมพร หวานเสริม. (2556). *รายงานการวิจัยอนาคตภาพการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ ชุดโครงการวิจัย การเพิ่มโอกาสและพัฒนาคุณภาพในการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ*. สภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2565). *แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2565-2570*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566-2570*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานปลัด กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *รายงานนักเรียนที่ไม่ได้เรียนต่อหลังจบการศึกษามัธยมศึกษา ปีการศึกษา 2561*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2565). *โครงสร้างภาคเกษตรและผลผลิตของแรงงานไทย*. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.
- สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. (2566). *รายงานผลการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส ปีการศึกษา 2565*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). *การพัฒนาทักษะและความพร้อมกำลังคนในศตวรรษที่ 21 เพื่อรองรับตลาดแรงงานไทย*. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ภาษาอังกฤษ

- Asian Development Bank. (2021). *Asian development outlook 2021: Financing a green and inclusive recovery*. Asian Development Bank.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.

- Bridgeland, J. M., Dilulio, J. J., Jr., & Morison, K. B. (2006). *The silent epidemic: Perspectives of high school dropouts*. Civic Enterprises.
- Bridges, W. (2004). *Transitions: Making sense of life's changes*. Da Capo Press.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In T. Husén & T. N. Postlethwaite (Eds.), *International encyclopedia of education* (2nd ed., pp. 37–43). Pergamon.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), S95–S120.
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From national systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123.
- European Commission. (2020). *Upskilling pathways: New opportunities for adults*. European Commission.
- Hillage, J., & Pollard, E. (1998). *Employability: Developing a framework for policy analysis* (Research Report No. RR85). Department for Education and Employment.
- International Labour Organization. (2018). *Skills and jobs mismatch in low- and middle-income countries*. International Labour Office.
- International Labour Organization. (2021). *Global employment trends for youth 2021: Technology and the future of jobs*. International Labour Office.
- Kohler, P. D. (1993). Best practices in transition: Substantiated or implied? *Career Development for Exceptional Individuals*, 16(2), 107–121.
- Kohler, P. D., & Field, S. (2003). Transition-focused education: Foundation for the future. *The Journal of Special Education*, 37(3), 174–183.
- Kohler, P. D., Gothberg, J. E., Fowler, C. H., & Coyle, J. L. (2016). *A transition framework for supporting youth with disabilities*. University of Oregon, College of Education, Center on Secondary Education for Students with Disabilities.
- Maclean, R., Jagannathan, S., & Sarvi, J. (Eds.). (2013). *Skills development for inclusive and sustainable growth in developing Asia-Pacific*. Springer.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world*. OECD Publishing.

- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Skills for jobs 2020*. OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). *Skills mismatch and productivity in the ASEAN region*. OECD Publishing.
- Partnership for 21st Century Learning. (2019). *Framework for 21st century learning*. Battelle for Kids.
- Peck, J. (2016). Economic rationality and its discontents. *Antipode*, 48(1), 230–255.
- Pianta, R. C., & Kraft-Sayre, M. (2003). *Successful kindergarten transition: Your guide to connecting children, families, and schools*. Paul H. Brookes Publishing Co.
- Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. World Economic Forum.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- Test, D. W., Mazzotti, V. L., Mustian, A. L., Fowler, C. H., Kortering, L., & Kohler, P. (2009). Evidence-based secondary transition predictors for improving postschool outcomes for students with disabilities. *Career Development for Exceptional Individuals*, 32(3), 160–181.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2016). *Education 2030: Incheon declaration and framework for action for the implementation of Sustainable Development Goal 4*. UNESCO Publishing.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2023). *Youth transition to work in Southeast Asia: Trends and policy responses*. UNESCO Publishing.
- Wehman, P. (2013). *Transition from school to work: Challenges and opportunities*. Springer.
- Wehmeyer, M. L., & Shogren, K. A. (2017). *Self-determination and transition planning*. Springer.
- World Bank. (2020). *Developing skills for economic transformation in Southeast Asia*. World Bank.
- World Bank Group. (2020). *Thailand economic monitor: Bridging the gap—Human capital and labor market outcomes*. World Bank Group.
- World Economic Forum. (2020). *The future of jobs report 2020*. World Economic Forum.

เฟียต: เงิน พลังงาน และการเมืองของเวลาในรัฐสมัยใหม่

Fiat: Money, Energy, and the Politics of Time in the Modern State

วีรชน เกษสกุล (Weerachon Gedsakul)¹

วัชรพล พุทธรักษา (Watcharabon Buddharaksa)²

วรพล โชติจิรเดชากุล (Worapon Chotjiradechakul)³

^{1,2,3} คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Faculty of Social Sciences, Naresuan University

E-Mail: Woraponc68@nu.ac.th

Received: 5 March 2026

Revised: 19 May 2026

Accepted: 28 May 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอให้ทำความเข้าใจเงินเฟียตในฐานะสถาปัตยกรรมการบังคับใช้ มากกว่าคุณสมบัติของธนบัตร กล่าวคือ เฟียตตั้งอยู่บนภาษี กฎหมาย และความน่าเชื่อถือของสถาบันที่ทำให้สังคมต้องยอมรับสื่อกลางร่วม งานสายภาษีเป็นฐานถูกใช้เพื่ออธิบายการก่อรูปอุปสงค์ต่อเงินของรัฐและการเติบโตของระบบการเงินสมัยใหม่ จากนั้นบทความขยายกรอบไปยังพลังงาน/เชื้อเพลิง โดยชี้ว่าการกำกับ การเข้าถึง โครงข่าย และการจัดสรรต้นทุน ภาวะ ทำให้พลังงานเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ผู้คนหลีกเลี่ยงไม่ได้ต้องอยู่ในกติกาเดียวกัน ในกรอบนี้ ภาษีเงินเฟียตจึงสะท้อนวิกฤตความไว้วางใจและการค้าประกันทางการคลัง มากกว่าจะเป็นเพียงปัญหาการพิมพ์เงินเฟียตอย่างเดียว ท้ายสุด บทความชี้แนวความคิดความเอนเอียงให้ค่าน้ำหนักกับปัจจุบัน เพื่อชี้ให้เห็นการเมืองของเวลาในรัฐเฟียต ซึ่งนโยบายเงิน คลัง และพลังงาน คือ การจัดสรรผลประโยชน์และภาระข้ามเวลา และตั้งคำถามว่า ใครมีอำนาจกำกับอนาคตในนามของสังคม

คำสำคัญ: เงินเฟียต, ภาษี, ความไว้วางใจ, การค้าประกันทางการคลัง, การเมืองของเวลา

Abstract

This article reconceptualizes fiat money as an enforcement architecture rather than a property of banknotes: through taxation, law, and credible institutions, the state makes a medium necessary and socially acceptable. Drawing on tax-foundation accounts, it explains how tax obligations generate demand for state money and underpin modern finance. The argument then extends to energy and fuel, showing how control over access, infrastructure, and the allocation of costs and burdens can render energy effectively non-optional, turning it into a strategic site of governance. From this perspective, fiat collapse reflects failures of trust and fiscal support more than issuance capacity. "Finally, the article links fiat governance to present-biased time preferences, foregrounding a politics of time in which monetary, fiscal, and energy policies distribute benefits and costs across time and generations, raising the question of who governs the future in the name of society.

Keywords: Fiat Money, Taxation, Trust, Fiscal Backing, Politics of Time

บทนำ

หากกล่าวถึงการถกเถียงเรื่องเงินเฟียต เรามักพบว่า ประเด็นถูกทำให้เหลือเพียงคำถามเชิงเทคนิคว่าเงินสกุลหนึ่งมีอะไรหนุนหลังหรือรัฐพิมพ์เงินได้มากแค่ไหน ทว่า หากพิจารณาในมิติทางรัฐศาสตร์ เฟียตจะไม่ใช่อะไรเพียงคุณสมบัติของวัตถุที่เรียกว่า ธนบัตร หากคือ ระเบียบการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้สื่อกลางบางชนิดกลายเป็นสิ่งจำเป็นต้องใช้ และก่อให้เกิดความคาดหวังร่วมกันว่า ผู้อื่นจะยอมรับมันในการแลกเปลี่ยน กล่าวให้ชัดยิ่งขึ้น เฟียตตั้งอยู่บนโครงสร้างที่ทำให้ถ้อยแถลงของรัฐแปรเป็นพลังเชิงปฏิบัติการได้จริง โดยทำงานผ่านภาษี กฎหมาย และความน่าเชื่อถือของสถาบันการเงินการคลังเป็นสำคัญ

ในทางสังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์การเมือง เงินของรัฐจึงควรถูกพิจารณาในฐานะสถาบัน ในที่นี้ ‘สถาบัน’ มิได้หมายถึง เพียงองค์กรของรัฐ หากรวมถึงกฎ กติกา พันธะทางภาษี และกลไกบังคับใช้ที่ทำให้การยอมรับเงินของรัฐเกิดขึ้นได้จริงในระดับสังคมมากกว่าวัตถุ กล่าวคือ เงินทำงานได้เพราะถูกทำให้ชอบธรรมและคาดหวังได้ผ่านอำนาจแบบเหตุผลกฎหมาย (Rational Legal Authority) และการผูกมัดทางสถาบันที่ทำให้การชำระพันธะสาธารณะเกิดขึ้นได้จริง (Weber, 1978; Ingham, 2004) เงินเฟียตในบทความนี้จึงมิได้หมายถึงเพียงเงินที่รัฐประกาศให้ใช้ตามกฎหมาย หากหมายถึงระบอบสถาบันที่ทำให้ผู้คนต้องเข้ามาอยู่ในกติกาทางเศรษฐกิจเดียวกันผ่านภาษี กฎหมาย และความน่าเชื่อถือของรัฐ ขณะเดียวกัน การแปรสิ่งใดให้กลายเป็นสินค้า หรือเป็นสื่อกลาง ในระดับสังคมย่อมสัมพันธ์กับการฝังตัวของเศรษฐกิจในสถาบันและการเมือง ไม่ใช่ผลของตลาดบริสุทธิ์เพียงอย่างเดียว (Polanyi, 2001) มุมมองนี้ช่วยเปิดพื้นที่ให้

เราทำความเข้าใจเพียตในฐานะสถาปัตยกรรมทางการเมือง ที่รัฐใช้ระดมทรัพยากรจัดวางพันธะและประสานการคาดการณ์ร่วมของสังคม ไม่ใช่เพียงคุณสมบัติของธนบัตรหรือเทคนิคของนโยบายการเงินเท่านั้น

มากไปกว่านั้น จะเห็นได้ว่ามีงานวิชาการกลุ่มหนึ่งที่อธิบายถึงภาษี ซึ่งเป็นฐานของเพียตว่า รัฐสามารถผลักดันวัตถุหนึ่งให้กลายเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนทั่วไปได้ โดยกำหนดให้การชำระภาษีต้องกระทำด้วยวัตถุนั้น จนทำให้วัตถุนั้นมีประโยชน์ที่รับรองได้ในระดับสังคม (Goldberg, 2009, pp. 1-2) ข้อเสนอร่วมสมัยที่ต่อยอดแนวคิดนี้ยังอธิบายต่อว่า เงื่อนไขการชำระภาษีด้วยเงินของรัฐ คือ สถานะสถาบันของอุปสงค์ต่อเงินและช่วยอธิบายว่า ทำไมระบบการเงินสมัยใหม่จึงเติบโตบนเงินของรัฐ จากเงินสดไปสู่เงินฝากและบริการทางการเงินที่ผูกกับเงินสกุลภายในประเทศ (Ott & Tatom, 2024, p. 67)

ข้อเสนอเชิงภาษีเป็นฐานดังกล่าว สอดคล้องกับนักคิดสาย Chartalism หรือกลุ่มที่เชื่อว่าเงินขับเคลื่อนด้วยภาษี ในความหมายนี้ แนวคิด Chartalism มิได้มองเงินเพียงในฐานะสื่อกลางแลกเปลี่ยนหรือเครื่องมือชำระหนี้ หากมองว่า เงิน คือ สถาบันทางการเมืองที่รัฐใช้จัดระเบียบกิจกรรมทางเศรษฐกิจผ่าน การกำหนดหน่วยบัญชี การจัดเก็บภาษี และการบังคับใช้กฎหมาย กล่าวอีกแบบ เงินของรัฐจึงไม่ได้ดำรงอยู่ เพราะมูลค่าในตัวมันเอง หากดำรงอยู่เพราะรัฐสามารถทำให้สังคมต้องเข้ามาอยู่ในกติกาเดียวกันผ่านพันธะสาธารณะและโครงสร้างสถาบันที่รองรับมัน (Knapp, 1924; Wray, 2014) เมื่อวางกรอบเช่นนี้ ความเป็นสากลของเงินจึงเป็นผลของการจัดวางเชิงสถาบันในระดับโครงสร้างมากกว่าการรวมกันของการตัดสินใจแบบสมัครใจของปัจเจก

ทั้งนี้ หากเราเปลี่ยนการทำความเข้าใจเพียตจากระดับการเงินไปใช้สายตาของนักรัฐศาสตร์ เราเห็นว่า ตระกูลเดียวกัน สามารถปรากฏในพื้นที่อื่น ๆ ที่รัฐจัดวางเงื่อนไขให้สังคมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องอยู่ภายใต้กติกาเดียวกัน และพลังงาน/เชื้อเพลิง คือ หนึ่งในพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่เห็นภาพชัดที่สุด ขณะเดียวกัน การย้ายกรอบคิดเช่นนี้ยังทำให้หายนะเพียตถูกพิจารณาใหม่ว่า ไม่ใช่เพียงปัญหาเงินเฟ้อ หากแต่คือ วิกฤตของความไว้วางใจและการสึกกร่อนของการค้ำประกันทางการคลัง (Fiscal Backing) อันเป็นฐานที่ทำให้สถาบันเงินของรัฐดำรงอยู่ได้ กล่าวคือ เมื่อความเชื่อมั่นถูกดันจนข้ามจุดแตกหัก ระบายเงินสามารถล่มลงอย่างฉับพลัน โดยเฉพาะในเงื่อนไขที่การหนุนหลังทางการคลังไม่น่าเชื่อถือเพียงพอ (Bolt et al., 2023, p. 4)

ด้วยเหตุนี้ บทความชิ้นนี้ จึงกำหนดกรอบวิเคราะห์ให้เคลื่อนจากข้อถกเถียงเชิงเทคนิค ไปสู่คำถามเชิงสถาบันและอำนาจ โดยจัดวางลำดับการอภิปรายเป็นสามขั้นต่อเนื่อง ได้แก่ (1) อธิบายว่าเหตุใดพลังงานจึงอาจถูกทำให้เป็นเรื่องเพียตได้ในความหมายเชิงสถาบัน กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่รัฐทำให้สังคมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องอยู่ในกติกาเดียวกัน (2) ชี้ให้เห็นว่า หายนะเพียตไม่ได้สะท้อนเพียงความผิดพลาดด้านปริมาณเงิน หากสะท้อนความเปราะบางของความไว้วางใจและฐานการค้ำประกันทางการคลังที่พยุງความคาดหวังร่วมของสังคม และ (3) เสนอให้ใช้แนวคิด Time Preference เพื่อทำให้เห็นแก่นรัฐศาสตร์ของรัฐเพียตในฐานะ

การเมืองของเวลานั้นคือ การจัดสรรผลประโยชน์และภาระข้ามช่วงเวลา ใครได้ในปัจจุบัน ใครรับต้นทุนในอนาคต และใครมีอำนาจกำกับเงื่อนไขของอนาคตนั้นในนามของส่วนรวม

พลังงานในฐานะเฟียตและความมั่นคงของรัฐสมัยใหม่

หากแก่นของเฟียต คือ การทำให้ต้องใช้ผ่านพันธะและการบังคับใช้ เราสามารถขยับกรอบนี้จากเงิน ไปสู่พลังงานได้ โดยไม่ต้องทำให้สองสิ่งนี้เหมือนกันทั้งหมด แม้พลังงานจะมีมูลค่าใช้สอยในตัวเองต่างจากเงินที่เป็นโทเคนเชิงสัญญา แต่สิ่งที่ทั้งสองเชื่อมกันในเชิงรัฐศาสตร์ คือ สถาบันที่ทำให้ผู้คนต้องยอมรับกติกาเดียวกันและคาดหวังร่วมกันว่าทรัพยากร/สื่อกลางนั้นใช้ได้จริงในบริบทของแต่ละสังคม

เพื่อไม่ให้เงินและพลังงานเหมือนกันจนเกินจริง บทความจึงเสนอให้มองพลังงานในฐานะกึ่งเฟียต (Quasi-fiat) แม้พลังงานไม่ถูกประกาศเป็นเงินตราตามกฎหมาย แต่สังคมสมัยใหม่ถูกออกแบบผ่านโครงสร้างพื้นฐาน มาตรฐานเทคโนโลยี และโครงข่ายการผลิต ขนส่ง และการบริโภค จนทำให้การถอนตัวออกจากระบบพลังงานมีต้นทุนสูงและแทบเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ พลังงานจึงกลายเป็นเงื่อนไขของการเข้าร่วมในชีวิตเศรษฐกิจและสังคม และเป็นพื้นที่สำคัญของอำนาจรัฐในการจัดระเบียบว่า ใครจะเข้าถึงได้ เมื่อไร และด้วยต้นทุนเท่าใด (Mitchell, 2011; Polanyi, 2001)

อนึ่ง มิงงานวิชาการที่มองภาษีเป็นฐานของเฟียต พยายามอธิบายว่า รัฐสามารถยกระดับวัตถุนั้นให้มีสถานะเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนทั่วไปได้ผ่านการกำหนดให้วัตถุนั้นใช้ชำระภาษีได้ (Goldberg, 2009, pp. 1-2) และเมื่อภาระภาษีถูกผูกไว้กับเงินของรัฐ เงื่อนไขดังกล่าวย่อมทำหน้าที่เป็นฐานเชิงสถาบันของอุปสงค์ต่อเงิน (Ott & Tatom, 2024, pp. 67) ซึ่งหากขยายตรรกะเดียวกันไปสู่พลังงาน ความต่างสำคัญจึงอยู่ที่รูปแบบของพันธะ จากต้องถือเงินเพื่อชำระภาษีไปสู่ต้องซื้อหรือพึ่งพาพลังงานภายใต้โครงสร้างกติกาศที่รัฐทำให้หลีกเลี่ยงไม่ได้

เพื่อให้เห็นความเป็นระบบ บทความชิ้นนี้ จึงจะเสนอให้มองพลังงานในฐานะเรื่องเฟียต ผ่านกลไก 3 ขั้นที่ต่อเนื่องกัน ได้แก่ การกำกับเข้าถึง การกำกับราคาและภาระ สถานะเชิงยุทธศาสตร์ของพลังงานต่อรัฐสมัยใหม่

เริ่มต้นจากการกำกับเข้าถึง พลังงานฟอสซิลและใบอนุญาต ตั้งแต่การสำรวจ ผลิต นำเข้า กลั่น ขนส่ง ไปจนถึงโครงข่ายไฟฟ้าและคลังสำรอง โครงสร้างแบบนี้ทำให้รัฐมิได้เป็นเพียงผู้แทรกแซงตลาดภายหลัง แต่เป็นผู้กำหนดเงื่อนไขความเป็นไปได้ของตลาดตั้งแต่ต้น กล่าวคือ กำหนดว่าใครเข้าถึงทรัพยากรได้และเข้าถึงด้วยต้นทุนเท่าใด

ต่อมา การกำกับราคาและภาระ เมื่อรัฐกำกับเข้าถึงแล้ว ขั้นต่อมา คือ การกำกับต้นทุนภาระผ่านภาษี อุดหนุน และกองทุน ทำให้ราคาและต้นทุนพลังงานสะท้อนการจัดวางทางการเมืองของรัฐโดยตรงมากกว่าสะท้อนตลาดล้วน ๆ ตรรกะนี้เทียบเคียงกับเงินเฟียตในจุดสำคัญ คือ พันธะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ในเงิน คือ พันธะการชำระภาษี (Goldberg, 2009, p. 1) ส่วนในพลังงาน คือ พันธะเชิงชีวิตประจำวันและโครงสร้างต้นทุนที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ภายใต้กติกาของรัฐ

กระทั่งเมื่อพิจารณาสถานะเชิงยุทธศาสตร์ของพลังงานต่อรัฐสมัยใหม่ กลไกสองชั้นแรกยิ่งหนักแน่น เพราะพลังงานไม่ใช่สินค้าเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นเงื่อนไขการทำงานของรัฐสมัยใหม่ ทั้งในมิติอธิปไตยเชิงปฏิบัติการ ความมั่นคง การคมนาคม เมือง อุตสาหกรรม และเสถียรภาพทางสังคม ดังนั้น เมื่อพลังงานผูกกับความอยู่รอดของรัฐ ตรรกะการบังคับใช้แบบเฟียต (Fiat Logic) จึงแทรกอยู่ในระบบพลังงานโดยเนื้อแท้ ทั้งในรูปการกำกับโครงข่าย การรับประกันความพร้อมใช้ และการจัดสรรความเสี่ยงด้านต้นทุนในภาวะวิกฤต

กล่าวโดยสรุป พลังงานเป็นเรื่องเฟียตได้ไม่ใช่เพราะไร้ค่าใช้สอย หากเพราะรัฐสามารถทำให้มันเป็นพื้นที่ของพันธะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ผ่าน (1) การกำกับเข้าถึง (2) การกำกับต้นทุน ผลประโยชน์ และ (3) สถานะเชิงยุทธศาสตร์ของพลังงานต่อการดำรงอยู่ของรัฐ ตรรกะนี้ช่วยให้เห็นความต่อเนื่องระหว่างเงินเฟียตกับพลังงานเฟียตในฐานะรูปแบบการปกครองที่ทำให้สังคมต้องเข้าสู่กติกาเดียวกัน โดยมีความน่าเชื่อถือของการค้ำประกันเป็นเงื่อนไขสำคัญของความยั่งยืนของระบบนั้น (Bolt et al., 2023, pp. 6-7)

หายนะเฟียตในฐานะวิกฤตความชอบธรรมเชิงสถาบัน

หายนะเฟียต มักถูกเล่าแบบสั้น ๆ ว่าพิมพ์เงินมากเกินไป แต่ถ้าพิจารณาในเชิงสถาบัน ภาพที่ชัดกว่าคือ เฟียตไม่ได้ยืนด้วยความสามารถในการพิมพ์เพียงอย่างเดียว หากยืนด้วยความไว้วางใจ (Trust) และการค้ำประกันทางการคลัง (Fiscal Backing) ที่ทำให้ผู้คนคงความคาดหวังร่วมว่าเงินของรัฐจะยังถูกยอมรับต่อไปในอนาคต (Bolt et al., 2023, p. 4) เมื่อสองอย่างนี้สั่นคลอน เฟียตอาจพังได้ แม้สถาบันออกเงินยังพิมพ์ได้อยู่ เพราะสิ่งที่แตก คือ ฐานของความคาดหวังร่วม ไม่ใช่เครื่องจักรการพิมพ์

ในความหมายนี้ หายนะเฟียต จึงควรถูกพิจารณาเป็นภาวะที่ฐานสถาบันของการประสานงานร่วมเสื่อมถอย ความน่าเชื่อถือของกติกา และสถาบันค้ำประกันถูกสั่นคลอน จนทำให้เฟียตหยุดทำหน้าที่เป็นสถาปัตยกรรมของเสถียรภาพและกลับกลายเป็นแหล่งกำเนิดความไม่แน่นอนและความขัดแย้ง (Ingham, 2004; Beckett, 2016; Streeck, 2014)

Bolt et al. (2023) ทำให้เห็นโครงสร้างปัญหาอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ เงินทำงานได้เพราะเป็นธรรมเนียมทางสังคมที่ผู้คนยอมรับด้วยเหตุผลว่า คนอื่นจะรับต่อและธรรมเนียมนี้มีจุดแตกหัก (Threshold) เมื่อความเชื่อมั่นลดต่ำจนข้ามเส้นหนึ่ง (Bolt et al., 2023, pp. 6-7, 29) บทเรียนจาก Bank of Amsterdam จึงสำคัญตรงที่ชี้ว่า แม้สถาบันออกเงินอาจอยู่กับทุนติดลบได้ชั่วคราว แต่เมื่อเจอ Shock รุนแรงและขาดแรงหนุนที่น่าเชื่อถือ ธรรมเนียมความไว้วางใจสามารถเปลี่ยนสถานะจากสูงไปสู่แตกหักอย่างรวดเร็ว (Bolt et al., 2023, pp. 28-29)

จากกรอบนี้หายนะของเฟียตสะท้อนความจริงอย่างน้อยสามประการที่โยงกันเป็นลำดับ

1. สมรรถนะรัฐและคุณภาพการกำกับดูแล

เฟียตต้องพึ่งกลไกที่ทำให้คำประกาศกลายเป็นการปฏิบัติได้จริง ดังนั้น เมื่อการกำกับดูแลเสื่อมความไว้วางใจย่อมสิ้น เพราะความไว้วางใจไม่ใช่ความรู้สึกส่วนบุคคลล้วน ๆ แต่เป็นผลของสถาบันที่ทำให้ระบบน่าเชื่อถือในทางปฏิบัติ (Bolt et al., 2023, p. 28) และในระดับฐานราก งานวิชาการสายภาษีย้ำว่าอำนาจบังคับใช้ต้องทำงานจริงเพราะแม้รัฐประกาศภาระภาษี แต่หากเก็บไม่ได้หรือบังคับใช้ไม่ได้ เงื่อนไขที่ทำให้ผู้คนต้องอยู่ในกติกาเดียวกันก็อ่อนลง (Goldberg, 2009, p. 27)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ คลัง และธนาคารกลาง

หายนะเฟียตทำให้เห็นว่า เสถียรภาพของเงินไม่ใช่เรื่องนโยบายการเงินล้วน ๆ หากผูกกับความน่าเชื่อถือของภาครัฐโดยรวม เฉพาะคำถามว่า ในยามคับขันฝ่ายการคลังพร้อมและสามารถชำระหนี้ได้หรือไม่ (Bolt et al., 2023, pp. 6-7) กล่าวให้ยิ่งกว่านั้น คือ Ultimate Backing ของเงิน คือ ความยั่งยืนทางการคลัง และเมื่อผู้ถือเงินเริ่มไม่แน่ใจในจุดนี้ ความคาดหวังร่วมก็เริ่มแตกร้าว

3. ธรรมชาติการเมืองของความน่าเชื่อถือ

ความน่าเชื่อถือไม่ใช่ตัวเลขเทคนิคที่สร้างได้ด้วยคำประกาศ แต่เป็นผลของการจัดวางอำนาจ ความรับผิดชอบ และการประสานนโยบาย เมื่อความไม่แน่นอนลดลง ระบบยิ่งเสี่ยงต่อการเปลี่ยนสถานะฉับพลัน คือ จากเชื่อไปสู่มิเชื่อแบบก้าวกระโดด (Bolt et al., 2023, p. 29) ในแง่นี้ งานวิจัยเศรษฐศาสตร์การเมืองของธนาคารกลางช่วยย้ำว่า ความน่าเชื่อถือ (Credibility) เป็นเรื่องการเมืองของสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากกว่าคุณสมบัติที่เป็นกลางของเครื่องมือ (Qanas & Sawyer, 2024, pp. 3, 9)

ดังนั้น หายนะของเฟียตจึงไม่ใช่แค่เรื่องพิมพ์เงินมากหรือน้อย หากเป็นหน้าตาที่ทำให้เห็นความจริงเชิงรัฐศาสตร์ว่า เงินของรัฐ คือ สถาบันสาธารณะที่ต้องพึ่งทั้งความไว้วางใจและโครงสร้างค้ำประกันทางการคลัง และเมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งอ่อนลง ความคาดหวังร่วมที่ทำให้เงินเป็นเงินก็อาจแตกได้ (Bolt et al., 2023, pp. 4, 28-29)

รัฐเฟียตและการพัฒนาภายใต้รัฐเฟียต

หากยอมรับว่า เฟียต คือ สถาบันถาวรกรรมการบังคับใช้ รัฐเฟียตย่อมหมายถึงรัฐที่ใช้สถาบันถาวรกรรมนี้เป็นแกนในการระดมทรัพยากร จัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และกำกับเสถียรภาพมหภาค กล่าวให้ตรงคือ รัฐเฟียตไม่ได้เพียงมีเงินของรัฐ แต่ทำให้เงินของรัฐกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานของชีวิตทางเศรษฐกิจ และเป็นเงื่อนไขที่สังคมหลีกเลี่ยงได้ยาก ภายใต้กรอบนี้ การพัฒนาจึงไม่ใช่ผลของตลาดล้วน ๆ หากเป็นผลของการจัดวางสถาบันที่ทำให้การระดมทุน การจัดสรรต้นทุน ผลประโยชน์ และการตัดสินใจเชิงมหภาคเกิดขึ้นภายใต้กติกาที่รัฐทำให้มีผลจริง คุณลักษณะสำคัญของรัฐเฟียตอย่างน้อยมีสี่ประการที่โยงกันเป็นระบบ ดังต่อไปนี้

1. รัฐสร้างอุปสงค์ต่อเงินของรัฐผ่านภาษีและกติกา

ข้อเสนอพื้นฐานของแนวคิด Tax-foundation คือ การยอมรับเงินในการชำระภาษี ทำให้เงินนั้นมีประโยชน์ที่รับรองได้ และผลักดันให้มันหมุนเวียนเป็นสื่อกลางทั่วไป (Goldberg, 2009, pp. 1-2) เมื่ออ่านในเชิงรัฐศาสตร์ ประเด็นไม่ใช่แค่ภาษีทำให้เงินมีค่า แต่คือ ภาษีเป็นกลไกที่ผูกผู้คนเข้ากับกติกาเดียวกันของรัฐ และทำให้เงินของรัฐกลายเป็นสิ่งที่ต้องใช้ในทางปฏิบัติ การก่อตัวของอุปสงค์ต่อเงินจึงเป็นเรื่องสถาบันก่อนจะเป็นเรื่องความเชื่อ

2. รัฐเพียตต่อการพัฒนาระบบการเงิน เพราะทำให้สังคมต้องอยู่ในโครงข่ายเงินของรัฐ

เมื่อเงินของรัฐถูกทำให้จำเป็นผ่านระบบภาษีและกติกา ขั้นต่อมา คือ การขยายจากเงินสดไปสู่โครงข่ายการเงินที่ซับซ้อนขึ้น Ott และ Tatom อธิบายว่า เงื่อนไขการชำระภาษีด้วยเงินของรัฐ สร้างแรงจูงใจให้ถือเงินของรัฐ และเป็นฐานให้ระบบการเงินที่ยึดเงินสกุลในประเทศเติบโตจากเงินสดไปสู่เงินฝากและสินทรัพย์การเงิน (Ott & Tatom, 2024, p. 67) กล่าวอีกแบบ การพัฒนาทางการเงินไม่ได้เกิดจากตลาดล้วน ๆ หากเกิดจากการที่รัฐทำให้การอยู่ในระบบการเงินเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเมื่อสังคมถูกดึงเข้าสู่โครงข่ายเดียวกัน ความสามารถของรัฐในการระดมทุนและจัดสรรทรัพยากรก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

3. รัฐเพียตถูกครอบงำด้วยการเมืองของความน่าเชื่อถือและสถาบันอิสระ

อย่างไรก็ดี เมื่อรัฐใช้เพียตเป็นแกนกลาง คำถามเรื่องความน่าเชื่อถือจะตามมาเสมอ งานวิชาการกระแสหลักมักยกสถาบันอิสระ โดยเฉพาะธนาคารกลางอิสระและกรอบเงินเฟ้อเป้าหมาย เป็นคำตอบเชิงนโยบาย แต่ Qanas และ Sawyer เสนอข้อวิพากษ์ที่สำคัญว่า ความเป็นอิสระจำนวนมาก คือ อิสระจากรัฐบาล ทว่าไม่เป็นอิสระจากกรอบคิดมหภาคแบบ New Consensus และไม่เป็นอิสระจากแรงกดดันของภาคการเงิน อีกทั้งยังทำให้การประสานนโยบายการเงินการคลังอ่อนลง และทำให้ความรับผิดชอบประชาธิปไตยพัวเลือน (Qanas & Sawyer, 2024, pp. 3, 9) ในความหมายนี้ รัฐเพียตจึงไม่ใช่รัฐที่เทคโนโลยีแก้ปัญหาคำถามได้หมด หากเป็นรัฐที่ต้องตอบคำถามเชิงอำนาจว่า ใครมีสิทธินิยามความน่าเชื่อถือและใครตัดสินอนาคตทางเศรษฐกิจในนามของใคร

4. รัฐเพียตต้องจัดการเส้นแบ่งระหว่างความยืดหยุ่นกับจุดแตกหักของความไว้วางใจ

สามคุณลักษณะแรก ทำให้รัฐเพียตมีพลังเชิงปฏิบัติการสูง แต่พลังนี้มีขีดจำกัด เพราะเพียตอาศัยความไว้วางใจและความคาดหวังร่วม งานของ Bolt et al. ชี้ว่าระบบเงินสามารถมีจุดแตกหักเมื่อความเชื่อมั่นลดต่ำจนข้าม Threshold และการเปลี่ยนสถานะอาจเกิดแบบก้าวกระโดด ไม่ได้ค่อย ๆ เสื่อมทีละน้อย (Bolt et al., 2023, pp. 6–7, 29) บทเรียนจาก Bank of Amsterdam ยังตอกย้ำว่า แม้สถาบันออกเงินอาจอยู่กับภาวะทุนติดลบได้ช่วงหนึ่ง แต่เมื่อเจอ Shock และขาดแรงหนุนที่น่าเชื่อถือ ความไว้วางใจสามารถแตกอย่างรวดเร็ว (Bolt et al., 2023, pp. 28-29) ดังนั้น การพัฒนาได้รัฐเพียตจึงไม่ใช่การพัฒนาที่พึ่งการพิมพ์เงินหรือการปรับ

ดอกเบี้ยเป็นหลัก หากเป็นการพัฒนาที่ต้องลงทุนกับ Governance และการค้าประกันเชิงคลัง เพื่อรักษาความไว้วางใจในฐานะเงื่อนไขของเสถียรภาพ

กล่าวโดยสรุป เมื่อวางทั้งสี่ข้อเข้าด้วยกัน เราจะเห็นว่ารัฐเพียต คือ รัฐที่สร้าง (1) ความจำเป็นของเงินผ่านภาษี (2) โครงข่ายการเงินที่ขยายการระดมทุนและการจัดสรรทรัพยากร (3) การเมืองของความน่าเชื่อถือที่ย้ายอำนาจตัดสินใจไปสู่สถาบันและกรอบคิดบางแบบ และ (4) ภารกิจการบริหารเส้นแบ่งระหว่างความยืดหยุ่นกับจุดแตกหักของความไว้วางใจ ทั้งหมดนี้ทำให้การพัฒนาภายใต้รัฐเพียตเป็นเรื่องของสถาปัตยกรรมสถาบันและการเมืองของอำนาจมากกว่าจะเป็นเพียงเทคนิคการเงินล้วน ๆ

พื้นที่นโยบายกับความเปราะบางของความน่าเชื่อถือ

เมื่อเงินเพียตถูกมองเป็นสถาปัตยกรรมการปกครอง การชั่งต้นทุน และผลประโยชน์ที่ต้องชั่งทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านการเมืองของสถาบัน เพราะสิ่งที่เพียตให้ไม่ได้มีแค่เครื่องมือทางการเงิน หากรวมถึงอำนาจในการระดมทรัพยากร การจัดลำดับความสำคัญ และการจัดสรรภาระข้ามเวลาในนามของส่วนรวมด้วย กล่าวให้ชัด เพียตเพิ่มพลังเชิงนโยบายให้รัฐก็จริง แต่พลังนี้จะให้ผลดีหรือก่อความเสี่ยง ขึ้นอยู่กับว่าสถาบันที่ค้ำยันทำงานได้แค่ไหน และความไว้วางใจถูกพุงไว้ได้เพียงใด

เริ่มจากด้านผลประโยชน์ เพียตทำให้รัฐมีพื้นที่นโยบายมากขึ้น กล่าวคือ รัฐมีความยืดหยุ่นเชิงศักยภาพในการระดมทรัพยากรเพื่อบริการสาธารณะและรับมือวิกฤต เพราะไม่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขต้องมีสินทรัพย์บางชนิดหนุนหลังในความหมายแบบระบบเงินสินค้า อย่างไรก็ตาม จุดสำคัญของข้อได้เปรียบนี้ไม่ใช่การพิมพ์ได้ไม่จำกัด หากคือ การมีพื้นที่ในการออกแบบนโยบายภายใต้สถาบันที่ทำให้การจัดสรรทรัพยากรทำได้จริงและยังรักษาความเชื่อมั่นได้

ในสาย Functional Finance ข้อได้เปรียบดังกล่าวถูกอธิบายว่า รัฐควรใช้ความยืดหยุ่นด้านการคลัง เพื่อทำให้ระดับอุปสงค์และการจ้างงานอยู่ในระดับที่พึงประสงค์มากกว่าจะผูกตนเองกับข้อจำกัดเชิงบัญชีระยะสั้นเพียงอย่างเดียว (Lerner, 1943) อย่างไรก็ตาม เมื่อย้ายมาสู่กรอบรัฐศาสตร์ ประเด็นสำคัญ คือความยืดหยุ่นนี้ต้องถูกค้ำด้วยความชอบธรรมและความรับผิดชอบเชิงสถาบัน มิฉะนั้นมันอาจย้อนกลับเป็นเงื่อนไขของความเปราะบางทางการเมือง

ความยืดหยุ่นดังกล่าวจะกลายเป็นพลังที่จับต้องได้มากขึ้นเมื่อมันเชื่อมกับการพัฒนาระบบการเงิน เพราะเมื่อภาษีและกติกาทำให้ผู้คนต้องสัมพันธ์กับเงินของรัฐ ความสัมพันธ์นี้ไม่หยุดอยู่ที่การถือเงิน แต่ขยายไปสู่โครงข่ายการเงินที่ซับซ้อนขึ้น Ott และ Tatom อธิบายว่า การกำหนดให้ภาษีต้องชำระด้วยเงินของรัฐสร้างแรงจูงใจให้ถือเงินของรัฐและเป็นฐานให้ระบบการเงินเติบโตจากเงินสดไปสู่เงินฝากและสินทรัพย์การเงิน (Ott & Tatom, 2024, p. 67) กล่าวอีกแบบ การเงินสมัยใหม่ไม่ได้ลอยตัวจากรัฐ หากเติบโตบนโครงร่างที่รัฐทำให้สังคมเล็งไม่ได้ต้องเข้ามาอยู่ในระบบ และเมื่อโครงข่ายนี้ขยายตัว ต้นทุนธุรกรรมในระดับสังคมก็มีแนวโน้มลดลงตามไปด้วย

ด้วยเหตุนี้ ข้อได้เปรียบประการที่สาม จึงตามมาอย่างเป็นลำดับ นั่นคือ เพียตช่วยสร้างมาตรฐานร่วมให้ระบบชำระเงินและมาตรฐานมูลค่าทำงานได้ราบรื่น ลดต้นทุนธุรกรรม และทำให้เศรษฐกิจประสานตัวได้ดีขึ้น แต่ข้อได้เปรียบนี้ มีเงื่อนไขเดียวที่สำคัญมาก คือ มันขึ้นอยู่กับความคาดหวังร่วมว่าคนอื่นจะรับต่อไปในอนาคต หากความไว้วางใจเริ่มแตก มาตรฐานร่วมที่เคยลดต้นทุนอาจกลายเป็นช่องทางส่งผ่านความตื่นตระหนกได้รวดเร็วเช่นกัน (Bolt et al., 2023, p. 4, 6-7)

เมื่อหันมาที่ด้านต้นทุน จะเห็นว่า มันเป็นเงาของข้อได้เปรียบแทบทุกข้อ เริ่มจากความยืดหยุ่นด้านพื้นที่นโยบายที่กล่าวไว้ข้างต้น นั่นเองที่เปิดช่องให้เกิดการเมืองของการผลกระทบไปอนาคต เพราะเมื่อรัฐสามารถดึงทรัพยากรมาใช้วันนี้ได้มากขึ้น ภาระบางส่วนย่อมถูกเลื่อนไปสู่วันหน้าในรูปของหนี้การค้ำประกัน หรือภาระงบประมาณแฝง หากวินัยเชิงสถาบันอ่อนหรือกลไกถ่วงดุลไม่พอ เพียตจึงอาจกลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้การตัดสินใจวันนี้ไปผูกมัดคนรุ่นหน้าโดยไม่มีความรับผิดชอบที่ชัดเจน

ต้นทุนข้อนี้สัมพันธ์โดยตรงกับความเสี่ยงอีกชั้นหนึ่ง คือ ความเสี่ยงด้านความน่าเชื่อถือ เพราะเมื่อสังคมเริ่มสงสัยว่า รัฐกำลังผลกระทบมากเกินไป หรือเมื่อการค้ำประกันเชิงคลังไม่น่าเชื่อถือเพียงพอ ความเชื่อมั่นอาจเปลี่ยนสถานะแบบก้าวกระโดด งานของ Bolt et al. ชี้ว่าระบบเงินมีจุดแตกหัก เมื่อความเชื่อมั่นลดต่ำจนข้าม Threshold และการเปลี่ยนจากเชื่อไปสู่ไม่เชื่อ อาจเกิดขึ้นแบบฉับันใด ไม่ได้ค่อย ๆ เลื่อมลงทีละน้อย (Bolt et al., 2023, pp. 6-7, 29) จากกรณีดังกล่าวทำให้เห็นว่า ความยืดหยุ่นของเพียตจะให้ผลดีได้ก็ต่อเมื่อรัฐลงทุนกับสถาบันที่ค้ำความเชื่อมั่น มิฉะนั้นความยืดหยุ่นเดียวกันอาจย้อนกลับเป็นความเปราะบางของสังคม

เมื่อความน่าเชื่อถือกลายเป็นโจทย์หลัก การออกแบบสถาบันเพื่อค้ำความน่าเชื่อถือจึงมักถูกหยิบมาใช้ โดยเฉพาะการจัดวางธนาคารกลางอิสระและกรอบเงินเพื่อเป้าหมาย อย่างไรก็ตาม ต้นทุนของทางออกแบบนี้อยู่ที่การเมืองของสถาบันเอง Qanas และ Sawyer ชี้ว่า ความเป็นอิสระจำนวนมาก คือ อิสระจากรัฐบาล แต่ไม่เป็นอิสระจากกรอบคิดมหภาคแบบ New Consensus และแรงกดดันของภาคการเงิน อีกทั้งยังทำให้การประสานนโยบายการเงิน การคลังอ่อนลง และทำให้ความรับผิดชอบ (Accountability) เชิงประชาธิปไตยพร่าเลือน (Qanas & Sawyer, 2024, pp. 3, 9) กล่าวอีกแบบ เพียตอาจได้เสถียรภาพเชิงเทคนิคมากขึ้น แต่แลกกับความพร่าเลือนของผู้รับผิดชอบและการย้ายการตัดสินใจเชิงมหภาคออกจากสนามการถกเถียงของสาธารณะ

กล่าวโดยสรุป ต้นทุนและผลประโยชน์ของเงินเพียต จึงไม่ได้ตัดสินที่คำตอบว่า เพียตดีหรือเลว หากตัดสินที่คำถามเดียวที่เชื่อมทุกประเด็นเข้าด้วยกัน นั่นคือ รัฐมีสมรรถนะและสถาบันถ่วงดุลเพียงพอหรือไม่ ที่จะทำให้พื้นที่นโยบายกลายเป็นพลังเพื่อการพัฒนา โดยไม่กลายเป็นช่องทางผลกระทบไปอนาคต และโดยไม่ทำให้ความน่าเชื่อถือแตกหัก กล่าวให้ชัด เพียตเป็นพลังทางนโยบายได้ก็จริง แต่จะเป็นพลังเพื่อ

การพัฒนาหรือเป็นช่องทางสร้างความเสี่ยง ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการบริหารจัดการ (Governance) การค้าประกันเชิงคลัง และความรับผิดชอบเชิงประชาธิปไตยของสถาบันที่กำลังกับมัน

การเมืองของเวลาในรัฐเฟียต

Time Preference หรือความเอนเอียงที่ให้น้ำหนักกับปัจจุบันมากกว่าอนาคต เมื่อนำมาเชื่อมกับมิติทางรัฐศาสตร์จะทำให้เราเห็นว่า เวลาไม่ใช่ฉากหลังของนโยบาย แต่เป็นทรัพยากรทางอำนาจในรัฐเฟียต กล่าวให้ยิ่งกว่านั้นคือ การตัดสินใจระหว่างด้านเงิน งานคลัง และพลังงานจำนวนมาก ล้วนเป็นการตัดสินใจว่า ใครได้ประโยชน์วันนี้ และใครแบกต้นทุนวันหน้า และเมื่อเฟียตเพิ่มพื้นที่นโยบายให้รัฐ สิ่งที่เพิ่มตามมา คือ ความสามารถในการจัดสรรเวลาผ่านการเลื่อนภาระ การค้าประกัน และการวางพันธะระยะยาวในนามของส่วนรวม

เมื่อขยายกรอบนี้ในมิติทางรัฐศาสตร์ งานว่าด้วยการเมืองข้ามเวลาชี้ว่า นโยบายจำนวนมากมีโครงสร้างจูงใจให้เอนเอียงสู่ระยะสั้น เพราะต้นทุนมักเกิดในปัจจุบัน ขณะที่ผลประโยชน์กระจายไปในอนาคต ทำให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจเลือกซื้อเวลาผ่านหนี้ การอุดหนุน หรือพันธะระยะยาวได้ง่าย (Pierson, 2004; Jacobs, 2011; Streeck, 2014) ในอีกด้านหนึ่ง การจินตนาการและค้าประกันอนาคตยังเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจการเมืองในตัวมันเอง การกำกับอนาคตจึงเท่ากับการกำกับความคาดหวังในปัจจุบัน (Beckert, 2016)

อย่างไรก็ดี การจัดสรรเวลาผ่านนโยบายไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ หากถูกทำให้เป็นรูปธรรมผ่านการออกแบบสถาบัน โดยเฉพาะนโยบายที่อ้างความน่าเชื่อถือ ซึ่งมักถูกจัดวางให้เป็นเครื่องมือผูกมัด (Commitment Device) เพื่อลดอคติระยะสั้นของการเมือง เช่น การย้ายอำนาจบางส่วนไปสู่สถาบันอิสระ หรือการตรึงกรอบกติกาที่กำหนดเป้าหมายไว้ล่วงหน้า แต่ข้อสำคัญ คือ การผูกมัดไม่ได้เป็นกลางในทางการเมือง เพราะมันตอบคำถามแทนสังคมว่า อนาคตควรถูกกำกับด้วยตรรกะและโดยใคร Qanas และ Sawyer จึงเตือนว่า ความเป็นอิสระจำนวนมาก คือ อิสระจากรัฐบาล แต่ไม่อิสระจากกรอบคิดมหภาคแบบ New Consensus และแรงกดดันจากภาคการเงิน อีกทั้งยังทำให้การประสานนโยบายการเงินและการคลังอ่อนลง และทำให้ความรับผิดชอบประชาธิปไตยพร่าเลือน (Qanas & Sawyer, 2024, pp. 3, 4) เมื่อเป็นเช่นนั้น Time Preference จึงกลายเป็นคำถามเชิงรัฐศาสตร์ทันทีว่า เราจะผูกมัดเพื่ออนาคตได้อย่างไร โดยไม่ตัดประชาชนออกจากอำนาจกำกับอนาคตของตนเอง

ประเด็นนี้เห็นชัดเป็นพิเศษในกรณีพลังงาน เพราะนโยบายพลังงานจำนวนมาก คือ การแลกเวลาระหว่างความพึงพอใจวันนี้กับความเปราะบางวันหน้า การกำหนดราคา การตรึงราคา หรือการเลือกโครงสร้างพลังงานแบบหนึ่ง มักให้ผลประโยชน์แก่บางกลุ่ม แต่ส่งต้นทุนระยะยาวไปยังคนรุ่นหลังในรูปของสิ่งแวดล้อม สุขภาพ ภาระงบประมาณแฝง หรือความเสี่ยงด้านความมั่นคงพลังงาน กล่าวอีกแบบ พลังงานทำให้เราเห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า รัฐเฟียตไม่ได้จัดสรรแค่เงิน หากจัดสรร ภาระข้ามรุ่น ผ่านกติกาที่สังคมหลีกเลี่ยงได้ยาก

ในระดับเงินและการคลัง Time Preference ยังเป็นโจทย์โครงสร้างของรัฐเพียต เพราะรัฐต้องรักษาความไว้วางใจในปัจจุบันโดยไม่ทำลายความน่าเชื่อถือในอนาคต ความไว้วางใจในเงินทำงานบนความคาดหวังว่าคนอื่นจะรับต่อไป และมีจุดที่ความเชื่อมั่นอาจแตกหัก เมื่อข้าม Threshold จนเกิดการเปลี่ยนสถานะแบบก้าวกระโดด (Bolt et al., 2023, pp. 6-7, 29) นี่ทำให้การเมืองของเวลาไม่ใช่เรื่องศีลธรรมลอย ๆ แต่เป็นแกนของการออกแบบสถาบันว่า จะจัดสมดุลระหว่างความยืดหยุ่นวันนี้กับความยั่งยืนวันหน้าอย่างไร และสำคัญกว่านั้นคือ ใครเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจสมดุลนั้น

กล่าวโดยสรุป Time Preference ทำให้เราอ่านรัฐเพียตได้ชัดขึ้นว่า เป็นรัฐที่ต่อรองเวลาอยู่ตลอดเวลา โดยการต่อรองผ่านการจัดวางสถาบันความน่าเชื่อถือ (Qanas & Sawyer, 2024, pp. 3, 9) และต่อรองผ่านการรักษาความไว้วางใจที่อาจแตกหักได้เมื่อข้ามจุดหนึ่ง (Bolt et al., 2023, pp. 6-7, 29) ในความหมายนี้ คำถามใหญ่จึงไม่ใช่เพียงนโยบายไหนมีประสิทธิภาพ หากคือ ใครได้เวลา ใครเสียเวลา และใครมีสิทธิกำกับอนาคต ในนามของสังคม

บทสรุป

จากที่ผู้เขียนอภิปรายมาทั้งหมดในข้างต้น เพื่อที่จะชวนเข้าใจเพียตใหม่ ซึ่งจากการถกเถียงเชิงเทคนิคว่าด้วยการหนุนหลังของเงินหรือขีดความสามารถในการพิมพ์ไปสู่กรอบวิเคราะห์เชิงรัฐศาสตร์ที่มองเพียตในฐานะสถาปัตยกรรมการบังคับใช้ กล่าวคือ เพียตไม่ใช่คุณสมบัติของวัตถุประเภทธนบัตร หากเป็นระบอบสถาบันที่ทำให้คำประกาศของรัฐมีผลในทางปฏิบัติผ่านกลไกภาษี กฎหมาย และความน่าเชื่อถือของสถาบันการเงินการคลัง กรอบภาษีเป็นฐานของเงินเพียตชี้ให้เห็นว่า การกำหนดให้ภาษีชำระได้ด้วยเงินของรัฐเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เงินดังกล่าวมีสถานะเป็นสื่อกลางทั่วไป และก่อรูปอุปสงค์เชิงสถาบันต่อเงินของรัฐ ซึ่งต่อยอดไปสู่การขยายตัวของระบบการเงินที่อิงเงินสกุลภายในประเทศ

บนฐานคิดเดียวกัน บทความเสนอให้ขยับเพียตจากสนามเงินไปสู่สนามพลังงาน โดยไม่จำเป็นต้องทำให้เงินและพลังงานเป็นสิ่งเดียวกัน หากชี้ว่าทั้งสองสามารถถูกทำให้เป็นพื้นที่ที่สังคมหลีกเลี่ยงไม่ได้ต้องอยู่ในกติกาเดียวกัน ผ่านโครงสร้างสิทธิ โบนัสผูกขาด โครงข่าย และการกำกับราคา/ภาระ (ภาษี อุดหนุน กองทุน) ด้วยเหตุนี้ พลังงานจึงมิใช่เพียงสินค้าเศรษฐกิจ หากเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของการปกครองที่รัฐสามารถจัดวางต้นทุนและผลประโยชน์ในระดับสังคมได้อย่างเป็นระบบ

บทความชิ้นนี้ ยังต้องการเสนอการพิจารณาหายนะของเพียตใหม่ว่า ไม่ได้ย่อเหลือคำอธิบายเรื่องเงินเพื่อหรือการพิมพ์เงินเกินพอดี หากสะท้อนพลวัตเชิงสถาบันของความไว้วางใจและการค้าประกันทางการเงินที่รองรับความคาดหวังร่วมของสังคมต่อเงินของรัฐ งานประวัติศาสตร์การเงินว่าด้วย Bank of Amsterdam ชี้ว่า ระบบเงินอาจมีจุดแตกหักที่ทำให้ความเชื่อมั่นเปลี่ยนสถานะแบบก้าวกระโดดได้ โดยเฉพาะเมื่อเผชิญแรงกระแทกและขาดแรงหนุนที่น่าเชื่อถือ

ในมิติการออกแบบสถาบัน บทความย่ำว่า ความน่าเชื่อถือไม่ใช่พื้นที่ปลอดการเมือง เพราะกลไกที่ถูกเสนอเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ เช่น ความเป็นอิสระของธนาคารกลาง ย่อมพัวพันกับการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ การประสานนโยบายการเงิน การคลัง และความรับผิดชอบประชาธิปไตย ดังนั้น รัฐเพียตจึงควรถูกประเมินผ่านคำถามเรื่องอำนาจและความรับผิดชอบไม่ใช่เพียงประสิทธิภาพเชิงเทคนิคของเครื่องมือ

ท้ายที่สุด บทความใช้แนวคิด Time Preference เพื่อให้เห็นว่าเวลาเป็นทรัพยากรทางอำนาจในรัฐเพียต เนื่องจากนโยบายเงิน คลัง และพลังงานจำนวนมาก คือ การจัดสรรผลประโยชน์และภาระข้ามเวลา (ใครได้วันนี้ ใครจ่ายวันหน้า) และเป็นการต่อรองว่าอนาคตจะถูกกำกับด้วยตรรกะใดและโดยใครในนามของส่วนรวม ดังนั้น คุณค่าหลักของบทความจึงอยู่ที่การเสนอกรอบมองเพียตซึ่งเชื่อมเงิน พลังงาน ความไว้วางใจ สถาบัน และเวลาเข้าด้วยกัน เพื่อเปิดพื้นที่ให้การประเมินเพียตในฐานะโครงสร้างอำนาจที่ต้องพิจารณาความชอบธรรม ความยั่งยืนทางการคลัง และความรับผิดชอบประชาธิปไตยไปพร้อมกัน

รายการอ้างอิง

- Beckert, J. (2016). *Imagined futures: Fictional expectations and capitalist dynamics*. Harvard University Press.
- Bolt, W., Frost, J., Shin, H. S., & Wierds, P. (2023). *The Bank of Amsterdam and the limits of fiat money* (BIS Working Papers No. 1065; revised November 2023). Bank for International Settlements.
- Goldberg, D. (2009). *The tax-foundation theory of fiat money* (Working Paper No. 2009-05). Bar-Ilan University, Department of Economics.
- Ingham, G. (2004). *The nature of money*. Polity Press.
- Jacobs, A. M. (2011). *Governing for the long term: Democracy and the politics of investment*. Cambridge University Press.
- Knapp, G. F. (1924). *The state theory of money*. Macmillan.
- Lerner, A. P. (1943). Functional finance and the federal debt. *Social Research*, 10(1), 38-51.
- Mitchell, T. (2011). *Carbon democracy: Political power in the age of oil*. Verso.
- Ott, M., & Tatom, J. A. (2024). Government finance and the demand for money: The relation between taxation and the acceptability of fiat money. *Journal of Economics and Political Economy*, 11(3), 67-86.
- Pierson, P. (2004). *Politics in time: History, institutions, and social analysis*. Princeton University Press.

Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time*.

Beacon Press. (Original work published 1944)

Qanas, J., & Sawyer, M. (2024). 'Independence' of central banks and the political economy of monetary policy. *Review of Political Economy*, 36(2), 565-580.

Streeck, W. (2014). *Buying time: The delayed crisis of democratic capitalism*. Verso.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.

Wray, L. R. (2014). *Modern money theory: A primer on macroeconomics for sovereign monetary systems* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

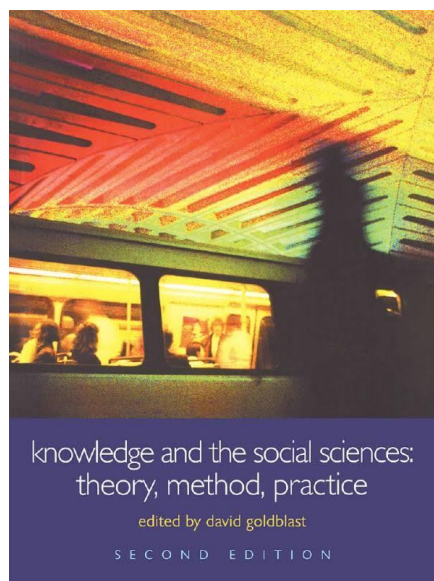
Book Review: Knowledge and The Social Sciences: Theory, Method, Practice

โชติศา ขาวสนิท (Chotisa Cousnit)

ดร., อาจารย์ประจำ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Dr., Lecturer, Faculty of Political Science, Burapha University

E-mail: shotisa@go.buu.ac.th

Goldblatt, D. (2004). *Knowledge and the social sciences: theory, method, practice* (2nd ed.).
London: Routledge. (192 Pages).

Received: 12 May 2024

Accepted: 22 May 2024

หนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับปรัชญาสังคมศาสตร์ ในประเด็นความรู้ผลของความรู้ต่อสังคม วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจ ในหนังสือยังกล่าวถึงแนวคิดของ นักคิดด้านสังคมศาสตร์ท่านต่าง ๆ หนังสือประกอบไปด้วยสี่บทดังต่อไปนี้

1. การแพทย์และความรู้ทางการแพทย์ (Medicine and Medical Knowledge)
2. ศาสนาและความรู้ทางศาสนา (Religion and Religious Knowledge)

3. การเมืองด้านสิ่งแวดล้อมและอุดมการณ์ทางการเมือง (Environmental Politics and Political Ideologies)

4. ความรู้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสังคมศาสตร์ (Knowledge, Social Change and Social Sciences)

สาระสำคัญของหนังสือเล่มนี้ David Glodblatt อธิบายไว้อย่างน่าสนใจโดยเริ่มตั้งแต่การเขียนบทนำที่เข้าใจง่าย และเริ่มจากการวิเคราะห์เรื่องใกล้ตัวของมนุษย์เราก่อน นั่นคือ การชี้ถึงบทบาทของภาษาในการจัดระเบียบความเป็นไปให้กับทั้งสิ่งที่เรารู้เราเห็น และสิ่งที่เราไม่สามารถรู้ไม่สามารถเห็น ภาษาที่ต่างกัน จึงมีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน เช่น ชาว Inuit มีคำศัพท์เกี่ยวกับหิมะมาก พวกเขาสังเกตหิมะได้ ละเอียด ชัดเจน และมองเห็นความซับซ้อนของพายุหิมะได้มากกว่า

พื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และการฝึกฝนเฉพาะทางมีผลต่อแนวทางที่แตกต่างกันในการวินิจฉัยสิ่งเดียวกันต่างกัน เช่น แพทย์ที่ศึกษาถึงสารเคมีในสมอง เห็นว่าสารเคมีในสมองที่ไม่สมดุลว่าเป็นสาเหตุของความป่วยไข้ทางจิตใจ ซึ่งแพทย์ด้านนี้มักจะไม่วะหนักถึงความสำคัญของจุลชีววิทยาว่าเป็นสาเหตุของเรื่องดังกล่าวได้เช่นกัน

สถาบันมีอิทธิพลในการจัดระเบียบเนื้อหาและกำหนดจุดยืนและสถานะของระบบความรู้ ระบบความรู้ที่มีความชอบธรรมต่อสาธารณะจะมีระบบการตรวจสอบตรวจสอบและมีพลังบังคับ ผู้เชี่ยวชาญคือผู้เข้าถึงระบบความรู้และได้รับการยอมรับจากสังคมโดยมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายรองรับในการวินิจฉัยเรื่องที่เชี่ยวชาญ เช่น แพทย์ซึ่งมีฐานความรู้ทางการแพทย์ย่อมมีอำนาจในการเขียนใบรับรองแพทย์ให้หยุดพักรักษาตัว และสั่งยา การแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งเป็นการแพทย์กระแสหลักตามธรรมเนียมมีสถานะสูงกว่าสมุนไพรบำบัด (aromatherapy) และศาสตร์การรักษาจากธรรมชาติ (homeopathy) สถานะที่สูงกว่าเอื้อต่อการได้รับอำนาจหน้าที่ อิทธิพล และเกียรติยศจากสังคมและแวดวงการแพทย์มากกว่าตามไปด้วย

การผลิต การกระจาย และการสร้างความชอบธรรมของความรู้จำเป็นต้องเข้าถึงทรัพยากรด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทรัพยากรเหล่านี้ก็ไม่ได้กระจายออกไปอย่างเท่าเทียมกัน

อย่างไรก็ตาม ในอดีต ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญได้รับการยอมรับและไว้ใจ แต่ตอนนี้ อำนาจหน้าที่ของศาสตร์ทางการแพทย์ถูกท้าทายจาก 1. คำวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องความเป็นกลาง (neutrality) และความเป็นวัตถุวิสัย (objectivity) ของศาสตร์ทางการแพทย์ 2. กรอบความคิดทางเลือกที่พัฒนาขึ้นมาจากปฏิบัติการทางการแพทย์ทางเลือกที่เป็นที่สนใจมากขึ้นพร้อม ๆ กับทิศทางการสนใจในระบบความเชื่อและจิตวิญญาณทางเลือกที่มีมากขึ้น

นอกจากนี้ อุดมการณ์ทางการเมืองกระแสหลัก ได้แก่ เสรีนิยม สังคมนิยม และอนุรักษนิยมเผชิญกับภัยคุกคามจากสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม และเผชิญกับการเรียกร้องจากจุดยืนของขบวนการ

สิ่งแวดล้อมนิยม ซึ่งกดดันให้อุดมการณ์กระแสหลักต้องหันมาพิจารณาข้อสันนิษฐานในเชิงปทัสฐานที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย

ในบริบทของสังคมแห่งข้อมูลข่าวสารที่ความรู้มีหลากหลายและซับซ้อน ระดับความเชื่อถือต่อรัฐบาล ผู้เชี่ยวชาญ และชนชั้นนำลดน้อยลง และเปิดต่อการตรวจสอบอย่างวิพากษ์มากขึ้น

ความรู้มีผลสำคัญต่อสังคม

หากใครคนหนึ่งรู้สึกว่ามีปัญหา แต่จริง ๆ อาจแค่เหนื่อย ทำงานหนักเกินไป หรือว่าเมาค้าง หรือกรณี
ที่ใครคนหนึ่งรู้สึกว่าคุณทำงานหนัก ปัญหา เพราะทำงานหนัก แต่หมอบอกว่าเป็นโรคหัวใจเฉยๆ ความรู้
เชิงอัตวิสัย คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับตัวเราเอง ปัญหา ส่วนความรู้จากผู้เชี่ยวชาญนั้น คือ การวินิจฉัยจากแพทย์ซึ่งมีฐาน
มาจากประสบการณ์และการฝึกฝน กรณีความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้น แหล่งความรู้มาจาก 1. ตัวเราเอง 2. คนที่
รู้จักเรามาก 3. แพทย์ 4. ภาษาและปฏิบัติการที่สร้างความรู้ อำนาจหน้าที่ของแพทย์ ส่วนหนึ่งวางอยู่บน
ฐานของอภิปรัชญาแห่งการเข้าถึงความรู้และระบบการจำแนกประเภทความรู้ที่พิเศษเฉพาะทาง

ประเภทของความรู้

ความรู้แบบอัตวิสัย ความรู้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ส่วนบุคคล ขณะที่ความรู้แบบวัตถุวิสัยนั้น
เป็นอิสระอย่างสมบูรณ์จากผู้ค้นพบ ราชสมาคม (The Royal Society) ซึ่งอภิปรายประเด็นทางการแพทย์
ปรัชญา และธรรมชาติ ได้ชี้ว่าองค์ประกอบแห่งความรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชน และการอ้างความเป็นวัตถุ
วิสัย

วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์

โดยทั่วไปแล้ว วิทยาศาสตร์ธรรมชาติสันนิษฐานว่า มีโลกทางวัตถุที่สามารถวัดได้ สามารถ
สำรวจตรวจสอบด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แน่นอนว่า วิทยาศาสตร์มีแนววิเคราะห์ที่หลากหลาย
ซึ่งรวมถึงการสังเกต การให้เหตุผลในเชิงตรรกะ การทดลองแบบมีโครงสร้างที่มีการทำซ้ำปรากฏการณ์โดย
มีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบผลการทดลอง

วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ รวมการสังเกตและการทดลอง เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับโลกทางวัตถุ
โดยมีเป้าหมายในการเข้าใจ ทำนาย และในบางระดับ เพื่อควบคุมโลก

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกในศตวรรษที่ 18 ในยุคแห่งแสงสว่าง (The Enlightenment) นับจากนั้น วิทยาศาสตร์ที่สมเหตุสมผล (rational) และเป็นเชิงประจักษ์ (empirical) ได้เข้ามาแทนที่ศาสนาในฐานะเป็นแหล่งที่มาที่ครอบงำเป็นใหญ่ของความรู้ ส่งผลให้วิธีการที่เป็น
วิทยาศาสตร์และผู้มีอำนาจหน้าที่ที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นที่รับรู้กันตามธรรมเนียมนิยมว่าอยู่เหนือ
ระบบความรู้แบบอื่น

ยุคแห่งแสงสว่าง หรือ ยุคแห่งเหตุผล เป็นขบวนการทางสติปัญญาในศตวรรษที่ 17 - 18 ซึ่งเชื่อ
ว่า โดยพื้นฐานแล้วมนุษย์มีเหตุผล และจิตใจดี และเชื่อว่า ความรู้ ควรจะได้รับการยอมรับ เมื่อผ่านการ
การพิสูจน์ด้วยเหตุผล ไม่ใช่ผ่านการยอมรับจากประเพณีและศาสนา

วิทยาศาสตร์ตะวันตกสมัยใหม่ มีฐานอยู่ที่วิธีการทดลองตามแนวทางของฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon, 1561 - 1626) ที่อ้างว่า เราสามารถสร้าง ผลิต ข้อมูล ที่ไว้วางใจได้เกี่ยวกับโลก การสังเกตและการทดลองซ้ำๆ ที่ให้ผลเหมือนเดิม สร้างข้อสรุป ที่ไว้วางใจได้ นี่คือการอุปนัย

ต่อมาในทศวรรษที่ 1930s ปอปเปอร์ (Popper) ทำทลายวิธีการแบบอุปนัย เขาเสนอแนะวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์และให้เหตุผลบนพื้นฐานการตั้งข้อสงสัย และการตั้งคำถามอย่างต่อเนื่อง ปอปเปอร์ชี้ว่า เราควรสร้างทฤษฎีที่สามารถพิสูจน์ผิดได้จากหลักฐานและการตรวจสอบ มากกว่าจะพยายามยืนยันสิ่งที่เรารู้อยู่แล้ว ทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบควรจะได้รับการยอมรับและถือว่าใช้ได้แบบชั่วคราวไปก่อนว่าเข้าใกล้ความจริงมากกว่าทฤษฎีที่ถูกปฏิเสธ หรือถูกพิสูจน์ว่าผิด (falsify) ฉะนั้น ผลก็คือ ทฤษฎีที่แข็งแกร่งที่สุดเป็นทฤษฎีที่มีศักยภาพสูงสุดในการเข้ารับการทดสอบในอนาคตมากกว่าทฤษฎีที่สามารถเพียงแค่ให้คำอธิบายขยายความรู้เดิมและหลักฐานที่ยืนยันความรู้เดิมอยู่แล้ว

ปอปเปอร์เรียกร้องให้นักวิทยาศาสตร์ตั้งคำถามลงไปถึงระดับรากฐานและให้เป็นผู้สังเกตการณ์ที่แยกตัวเองออกมาพอจนสามารถปฏิเสธทฤษฎีได้เมื่อมีหลักฐานแย้ง แม้ว่าตนเองจะเชื่อในทฤษฎีอย่างมากก็ตาม ต้องช่างสงสัยต่อญาณทัศนะแบบสามัญสำนึก การตั้งคำถามกับความเชื่อแบบเดิม ๆ ที่เคยเชื่อถือกันมา เช่น ความเชื่อที่ว่าทานสมุนไพรตัวนี้แล้วหายป่วย ความเชื่อเช่นนี้ขาดความชัดเจนว่าสมุนไพรดังกล่าวช่วยได้จริงหรือไม่ สิ่งที่เราควรจะทำก็คือการทดลองแบบเปรียบเทียบ เช่น สมุนไพรนี้กับยาเปปเปอร์มินต์ให้ผู้ป่วยทาน แล้วดูผลออกมาเปรียบเทียบกัน และควรจะทดลองแบบอำพราง (blind test) เพื่อให้ได้ผลที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

โทมัส คูห์น (Thomas Kuhn) มองว่า นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่ได้ทดสอบหรือสร้างทฤษฎี ความห่วงใยใส่ใจหลัก คือ การแก้ปัญหาที่นักวิจัยก่อนหน้านี้ตั้งไว้ เมื่อเขาปฏิบัติงานแบบวิทยาศาสตร์ปกติ (normal science) เขากำลังพัฒนาระบบทศน์เดิมที่ยึดถือกันทั่วไปในวงการวิทยาศาสตร์ แต่ในช่วงเวลาของวิทยาศาสตร์ปฏิวัติ (revolutionary science) ระบบทศน์เดิมถูกตั้งคำถาม ไม่ใช่เพราะระบบทศน์ใหม่มีพลังการอธิบายที่เหนือกว่า แต่เพราะเหตุการณ์ภายในสังคม ทำให้ระบบทศน์ใหม่เป็นที่ยอมรับมากขึ้น วิกฤติ คือ หัวใจที่กระตุ้นให้เกิดความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์เป็นสถาบันทางสังคม อย่างแท้จริงที่มีพลังในการตีกรอบขอบข่ายนักวิทยาศาสตร์ภายในสาขา การนำเสนอข้อสังเกตใหม่ ๆ หรือ ประเด็นใหม่ ๆ ทางวิทยาศาสตร์ได้ดำเนินคู่กันไปกับปฏิบัติการของวิทยาศาสตร์ปกติ อย่างไรก็ตาม บางครั้ง ข้อสังเกตหรือประเด็นใหม่ ก็สร้างความขัดแย้งในกรณีที่มีการทดลองประเด็นที่ศึกษาใหม่ได้ให้ผลลัพธ์แบบเดียวกับการทดลองที่มีอยู่เดิม นักวิทยาศาสตร์ตีความต่างกันขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ปอยครั้งที่วิทยาศาสตร์ปกติ กับวิทยาศาสตร์ระบบทศน์ใหม่ ปะทะกันจนวายเป็นถึงขั้นการปฏิวัติวงการวิทยาศาสตร์ คูห์น ทำทลายแนวคิดที่มองว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เส้นตรงเส้นเดียว แต่ถูกสร้างขึ้นแบบปะติดปะต่อกัน

เนื้อหา (content) กับบริบท (context) ไปด้วยกัน

วิทยาศาสตร์บอกเป็นนัยถึงสังคมด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ แนววิเคราะห์แบบสร้างสรรค์ทางสังคม ในการศึกษาความรู้ ความรู้ไม่ใช่การค้นพบสิ่งที่ลอยอยู่ และความรู้ก็ไม่ได้อยู่ลึกในตัวเราแล้วรอให้เรา มาปลดปล่อย ความจริงถูกสร้างขึ้นโดยผ่านวาทกรรม ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่วิทยาศาสตร์ที่มีวิธีการและ การสืบเสาะที่เหมาะสม การสร้างความรู้สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ฟูโกต์มองว่า ความรู้ถูกสร้างขึ้นโดยผ่านภาษาและปฏิบัติการกำหนดความหมายให้กับภาษา ดังเช่น รัฐเข้ามาแทรกแซงพื้นที่ส่วนบุคคลด้วยการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศที่เหมาะสม แนวคิดเกี่ยวกับประเภทของบุคคลซึ่งสร้างขึ้นจากวาทกรรมทางการแพทย์ สภาพของร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชื่อและความหมายของร่างกาย ถูกสร้างขึ้นโดยผ่านวาทกรรมทางวิทยาศาสตร์และวาทกรรมทาง การแพทย์ ร่างกายของมนุษย์แบบใดที่จะได้รับการจัดประเภทให้อยู่ในแบบที่สุขภาพดี ไม่ดี ขึ้นอยู่กับ ความรู้ทางการแพทย์ที่ถูกสร้างขึ้นมา และบ่อยครั้งที่หน่วยงานที่เป็นทางการความรู้นี้ไปใช้ ความรู้และ อำนาจถูกเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก เป็นไปไม่ได้ที่จะอภิปรายถึงความรู้โดยไม่พิจารณาถึงพื้นที่แห่งการ ใช้อำนาจในการสร้างความรู้ซึ่งพื้นที่นั้นมีอยู่หลากหลายมากมาย

การวิจารณ์แนวความคิดของฟูโกต์

แนวความคิดที่ว่าความหมายถูกสร้างขึ้นโดยผ่านวาทกรรม ฟูโกต์วิเคราะห์เรื่อง กาย (body) แต่ดูเหมือนว่า การวิเคราะห์นั้นจะเป็นการเบียดขับ ประสบการณ์ที่ผู้คนมีต่อร่างกายของตนเองออกไป อีกทั้งเป็นแนววิเคราะห์ที่เน้นสังคมและวัฒนธรรม โดยละเลยธรรมชาติและร่างกาย ทั้งที่จริงมันเป็นไปทั้ง สองทาง ธรรมชาติและร่างกายมีผลต่อวัฒนธรรมด้วย ส่วนปัจจัยทางสังคม กำหนดกรอบและทิศทางและ สร้างความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ

ฟูโกต์ทำให้ร่างกายจมอยู่ในวาทกรรม การวิเคราะห์ของฟูโกต์เป็นการลดบทบาทและอิทธิพล ของธรรมชาติในการสร้างความรู้ ดังเช่น ประสบการณ์เกี่ยวกับความเจ็บปวดอันเป็นธรรมชาติ คือ สิ่งที่เป็น ฐานให้เกิดการพูดหรือการกระทำที่เป็นความเจ็บปวด

คำวิจารณ์อีกประการหนึ่ง คือ ทศณะแบบสิ่งสร้างทางสังคมแบบอย่างชั่วคราว (social constructionist) ไม่ช่วยเราในการบ่งชี้ถึงแหล่งอำนาจในการสร้างรู้นั้น

ความรู้สร้างอำนาจ แต่มีแหล่งอภิสติธิของความรู้หรือไม่

ฟอกซ์ เคลเลอร์ (Fox Keller) อธิบายเรื่องอำนาจ ในการสร้างความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์และ ความรู้ทางการแพทย์ และเธอได้ระบุแหล่งแห่งอำนาจ ลองย้อนไปดูราชสมาคมแห่งอังกฤษก็จะเห็น ตัวอย่างที่ชายมีอภิสติธิเหนือหญิง ในปี ค.ศ. 1662 มีการสถาปนาสิทธิอำนาจที่ได้รับการรับรองทางสังคม ที่อนุญาตให้สุภาพบุรุษ (หรือชายคนอื่นที่ได้รับเชิญ) มาอภิปรายธรรมชาติ ปรัชญา และการแพทย์ โดยแยกประเด็นอภิปรายเหล่านี้แยกออกจากการเมืองและศาสนา

ฟอกซ์ชี้ว่า การกล่าวอ้างของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ว่า มีความเป็นวัตถุวิสัยและเป็นอิสระจากผู้สังเกตการณ์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์เป็นการบดบังอคติทางเพศ ซึ่งเป็นลักษณะของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ มีพื้นฐานอยู่ที่การแบ่งงานทางสติปัญญาและอารมณ์ ทั้งนี้ความเป็นกลาง เหตุผล และจิตเป็นเพศชาย ส่วนความรู้สึกและธรรมชาติเป็นเพศหญิง วิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องกับการแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างองค์ประธาน (subject) และกรรม (object) และทำที่สุดเกี่ยวข้องกับการที่จิตครอบงำเป็นใหญ่เหนือธรรมชาติ ผลที่ได้คือแนวคิดเฉพาะเจาะจงเรื่อง วิทยาศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับชายมากกว่าหญิง

การเน้นสภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์และสังคมของการสืบเสาะเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นการบ่งชี้ถึงสหสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์และแหล่งความรู้อื่น ๆ และค่านิยมที่เฉพาะเจาะจงของสภาพการณ์เหล่านี้ ดังเช่นที่ฟอกซ์ เคลเลอร์ อภิปรายว่า พันธกิจร่วมกันของนักวิทยาศาสตร์ประการหนึ่ง คือความเชื่อมั่นว่ามีความรู้เรื่องโลกธรรมชาติ โดยเป็นความรู้ที่ไว้วางใจได้ 2 เงื่อนไขในการปฏิบัติภารกิจอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ได้แก่ การทำซ้ำได้ในทางการทดลอง (experimental replicability) และความสมเหตุสมผลเชิงตรรกะ (logical coherence)

คำตัดสินเกี่ยวกับว่า ปรากฏการณ์ไหนมีค่าพอในการศึกษา ข้อมูลประเภทใดที่มีความสำคัญ และการบรรยายหรือทฤษฎีที่ใช้ ข้อมูลทฤษฎีใดที่มีคุณค่า น่าพึงพอใจ มีประโยชน์ และน่าเชื่อถือมากที่สุด นั้นขึ้นอยู่กับอย่างมากกับปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และสังคม ของผู้ที่ทำการตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ

เคลเลอร์มองว่า ความรู้นั้นมีอคติทางเพศ โดยโครงสร้างทางสังคมที่ความรู้นั้นถูกสร้างขึ้นโดยอาศัยโครงสร้างดังกล่าว ในการสร้างความรู้นั้นมีอคติทางเพศ เนื่องจากผู้หญิงถูกกันออกจากการเข้าถึงการเรียนรู้ทางการแพทย์ในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ จนในภายหลังผู้หญิงได้รับอนุญาตให้เป็นผู้แพทย์ได้ ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้น ทรงอิทธิพลยิ่งกว่าความรู้แบบสามัญสำนึก แม้ว่าความรู้แบบสามัญสำนึกนั้น เมื่อนำมาศึกษาอย่างจริงจังแล้วเป็นความรู้ที่หนักแน่นและเป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่เมื่อยังไม่ได้นำมาพิสูจน์จนเป็นที่ยอมรับ ก็จะมีสถานะที่ด้อยกว่าความรู้ที่วงการวิทยาศาสตร์ให้การรับรองอย่างเป็นทางการ ทฤษฎีและหลักฐานสำหรับทฤษฎีไม่ได้เชื่อมโยงกันโดยแท้ แม้เมื่อหลักฐานสำหรับทฤษฎีถูกทำลายตัวทฤษฎีอาจยังคงได้รับการยอมรับ

แม้โครงสร้างจะตีกรอบขอบเขตและจำกัดการตัดสินใจและการตีความของปัจเจกบุคคล ผู้กระทำการ (agency) ที่เป็นปัจเจกบุคคล และรวมหมู่ก็สามารถทำลายและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้ ด้วยการสร้างวิกฤติขึ้นมาเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเดิม ดังเช่น ในช่วงที่ผู้หญิงในอังกฤษถูกห้ามไม่ให้ปฏิบัติการทางเวชกรรม ผู้หญิงบางคนในชนชั้นที่ทางสังคมที่มีอิทธิพลได้กดดันให้เปลี่ยนโครงสร้างให้

ยอมรับผู้หญิงเป็นแพทย์ได้สำเร็จ ซึ่งก็คือกรณีการเคลื่อนไหวของ Elizabeth Garrett และ Sophia Jex-Blake ทั้งสองท่านนี้ได้กดดันให้มหาวิทยาลัย โรงเรียนแพทย์ ยอมรับผู้หญิง เป็นต้น

ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ไม่ได้ขัดแย้งกับความรู้ทางสังคมศาสตร์หรือความรู้แบบสามัญสำนึก อันที่จริงแล้ว ความรู้เหล่านี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ วิทยาศาสตร์ตั้งต้นมาจากวิธีการใหม่ในการให้เหตุผลและพิสูจน์ความรู้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นความรู้ประเภทสามัญสำนึกที่วิทยาศาสตร์เข้าไปศึกษา โดยชัดเจนว่ามีจุดยืนอย่างเป็นวัตถุนิยมที่เด่นชัด อย่างไรก็ตาม นักวิทยาศาสตร์เป็นสมาชิกของสังคม และสังคมที่เขาอยู่กำหนดระเบียบและวางข้อจำกัดให้กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่พวกเขาสร้างขึ้นมา ฉะนั้น จากจุดนี้ วิทยาศาสตร์ไม่ได้แยกออกจากสังคม แต่วิทยาศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

วิทยาศาสตร์และสังคม

วิทยาศาสตร์และการแพทย์ คล้ายกันในด้านที่ทั้งสองประเภทต่างเป็นปฏิบัติการ (practices) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมของวิชาชีพที่ผูกมัดผู้ปฏิบัติให้ดำเนินไปตามความคาดหวังและกฎเกณฑ์ หลักศีลธรรมทางการแพทย์ที่มีเป็นครั้งแรกในตะวันตก คือ คำปฏิญาณของฮิปโปเครติส ซึ่งยังคงเป็นหลักศีลธรรมที่วงการแพทย์ยึดถืออยู่ตลอด ซึ่งเป็นสัญญาะหว่างผู้สอนและผู้ฝึกหัดทางการแพทย์ โดยการฝึกหัดนั้นเป็นระบบความรู้ความเชี่ยวชาญที่ต้องผ่านการฝึกฝนเป็นการเฉพาะ ไม่ได้ใช้เพียงสามัญสำนึกทั่วไป อีกทั้งระบบการฝึกหัดนี้แยกแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ เนื่องจากระบบการฝึกหัดทางการแพทย์ไม่ได้วางอยู่บนการสังเกตและการทดลองอย่างเป็นระบบในแบบที่วิทยาศาสตร์เป็น ธรรมเนียมประเพณีทางการแพทย์ที่ได้รับการยึดถือได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งแห่งความรู้ทางการแพทย์ด้วย การแพทย์เป็นงานฝีมือและเป็นปฏิบัติการ (การประกอบโรคศิลป์) ขณะที่นักวิทยาศาสตร์ไม่ใช่ศิลปิน เพราะวิทยาศาสตร์ใช้ทฤษฎี การสังเกต และการทดลอง ในการสร้างความรู้เพิ่มเติม เกี่ยวกับโลกที่เราอาศัยอยู่ แต่วิทยาศาสตร์เหมือนการแพทย์ ในแง่ที่ประกอบด้วยความรู้ วิธีการ และทักษะที่จะต้องได้รับการฝึกฝนเรียนรู้ ปัจจุบัน นักวิทยาศาสตร์ที่ทำงานเป็นวิชาชีพ ต้องทำวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจากตรงนี้จึงชัดเจนว่า นักวิทยาศาสตร์เหมือนกับแพทย์ตรงที่ต้องมีทักษะในการทำวิจัยตามแบบแผนธรรมเนียมทางวิชาการ ปัจจุบันระบบการจัดพิมพ์งานวิชาการและแบบแผนการฝึกหัดที่มีการกำหนดไว้เป็นแนวทางที่ชัดเจนทำให้การวิพากษ์วิจารณ์ หรือล้มล้างความเชื่อแบบเดิม ๆ ที่ได้รับการยึดถือต่อ ๆ กันมาอย่างเหนียวแน่นทำได้ยากมาก ปัจจุบันวิทยาศาสตร์มีลักษณะเป็นภาคปฏิบัติยิ่งกว่าในอดีต และประโยชน์ที่สัมพันธ์กับปฏิบัติการนี้ทำให้การมีแนวการวิเคราะห์ที่เป็นวัตถุนิยมและตั้งข้อสงสัยต่าง ๆ ทำได้ยาก

วิทยาศาสตร์ การเมือง และสื่อ

ความรู้และอำนาจสัมพันธ์ระหว่างกัน กลุ่มภายในสังคมเข้าถึงความรู้อันเป็นวิทยาศาสตร์ได้แตกต่างกัน กลุ่มหนึ่งอาจจะใช้อำนาจในการกีดกันอีกกลุ่มหนึ่ง แต่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และการอธิบายไม่ได้ถูกจำกัดไว้เพียงแค่วารสารทางวิชาการ แต่โดยทั่วไปแล้ว หลักฐานทางวิทยาศาสตร์นั้น

โชติสา ขาวสนิท

ถูกนำมาใช้สนับสนุน หรือโจมตีทัศนคติแบบสามัญสำนึก นโยบายรัฐบาล หรือประเด็นอื่น ๆ เกี่ยวกับการอภิปรายโต้แย้งสาธารณะ

องค์ความรู้ต่าง ๆ เช่น การแพทย์ หรือการเมือง อาศัยสิทธิอำนาจจากสถาบันทางสังคมที่ประกอบขึ้นจากโครงสร้างชุมชน โดยมีระบบการฝึกหัดฝึกฝน และระบบการตรวจสอบตรวจทานจากเพื่อนร่วมวงการวิชาชีพเดียวกัน องค์ความรู้เหล่านี้เป็นโครงสร้างที่จำกัดควบคุมและจัดระเบียบความรู้ของบุคคลที่ทำงานอยู่ภายในโครงสร้างนั้น ดังนั้น ความรู้ทางการแพทย์ก็มีนัยความหมายทางการเมืองด้วยในทางกลับกัน การแบ่งความรู้เป็นสาขาวิชาเฉพาะส่วนที่แยกต่างหากจากกันนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นได้จริง แต่ด้วยโครงสร้างทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อคติของการแบ่งองค์ความรู้แยกเป็นสาขาวิชาเฉพาะ และการแข่งขันระหว่างสาขาวิชาที่ต่างต่างนั้น เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

สรุป

โดยสรุปมีประเด็นที่ผู้เขียนนำเสนอไว้สามประเด็นดังนี้

ประการแรก กระทั่งทุกวันนี้ โดยส่วนใหญ่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์นั้นจะถูกส่งผ่านระบบการฝึกฝนฝึกหัดตามประเพณี

ประการที่สอง การจำกัดความรู้ทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์สามารถสร้างชุมชนเฉพาะพิเศษที่อ้างตนเองไว้อย่างต่อเนื่อง

ประการที่สาม การตัดสินใจเกี่ยวกับหนทางเข้าถึงและการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์นั้น มีแนวโน้มที่จะมีพื้นฐานอยู่ที่ปัจจัยภายนอกวิทยาศาสตร์และการแพทย์ บ่อยครั้งปัจจัยสำคัญอยู่ที่กลุ่มการเมืองที่เป็นกลุ่มครอบงำเป็นใหญ่

